

משלי (ט) (מ)

א ב ג ד ה ו ז ח ט י יא יב יג יד טו טז
יז יח יט כ כא כב כג כד כה כו כז כח כט ל
לא

משלי פרק-א

[א] **בְּמִשְׁלֵי** **שְׁלֵמָה** **בֶּן-דָּוִד** **מִלְכָּךְ** **יִשְׂרָאֵל:**

רס"י **משל.** כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה באשה טובה ומשל
העובדי גלולים באשה זונה: (רס"י)

מצודת דוד **משלי שלמה.** ר"ל אלה הם המשלים אשר אמר שלמה כי את
התורה המשיל לאשה טובה וכן ברוב הדברים אחז בדרך משל: (מצודת
דוד)

רלב"ג **משלי.** הנה המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון פעם לתת ציור
בדבר הנראה לדבר בו ופעם להעיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא
מרוחק או נרצה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו
בדבר שיש לו בו קצת דמיון שהוא יתבאר הענין בדבר הנרצה ובשאר מה
שידמה לזה: [1] **משלי.** אלו הם המשלים אשר דבר שלמה בן דוד מלך
ישראל והנה התועלת בהם היא לדעת החכמה המופתים אשר יבואו בה
כמו ראה או במופת סבה ומציאות: (רלב"ג)

ב לְדַעַת זְכָמָהּ וּמוֹסָר לְהַבִּין אֲמָרֵי בִינָה:

רפ"י לדעת חכמה ומוסר. המשלים האלו אמר להודיע לצריות (חכמה ומוסר) שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה: (רפ"י)

מצודת דוד לדעת. תועלת הדברים להודיע לבני אדם חכמה ומוסר ואחז במשל למען הבין לזולת דברי בינה כי הוא מבוא גדול לקנות ההבנה : (מצודת דוד)

רלב"ג לדעת חכמה. היא הידיעה אשר בדברי יבוא לה מדברים עצמיים ומתיחסים לה, מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוסר אשר בדעות והמוסר אשר במדות הוא לעזוב המדות המגונות ולהתנהג במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגות כפי סדורם ולפי הדרכים אשר יובילו אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו, בינה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכויות וזה גם כן יקרא תבונה: [2] לדעת. ולדעת המוסר במדות אשר בדברי המדיניי וזה יהי בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע"פ שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר, ולהבין אמרי בינה הם הקדמות המפורסמו אשר יבואו מהם אל הידיעה בחכמת האלהות ובמה שינהג מנהגה שלא תהיינה ההקדמות המגיעו אל העצמיות ובה' גם כן תועלת: (רלב"ג)

ג לְקַחֲזוֹת בּוֹסָר הַשֶּׁכֶל צְדָקָה וּבְמִשְׁפָּט וּבְמִשְׁרִים:

רפ"י לך ומשפט ומשרים. לך, לך ממונו: ומשפט. לשפט אמת: ומשרים. היא הפסרה דרך חלק ומישור שזה לזה ולזה: (רפ"י)

מצודת דוד לקחת. ללמוד מוסר מתוכם : צדק. היא עבודת האלהים : ומשפט. מה שבין אדם לחבירו : ומשרים. בדבר המדות והנהגת האדם : (מצודת דוד)

מצודת ציון לקחת. ענין ידיעה ולמוד כמו לקח טוב נתתי לכם (לקמן ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג מוסר השכל. היא המוסר אשר בעיון, צדק ומשפט ומישרים אלו הג' נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר

והראוי בדברים וזה אם בדעות אם במדות: (רלב"ג)

[\[ד\]](#) לַתֵּת לַפִּתְאִים עֲרֻמָּה לְנֹעַר דָּעַת וּמִזְמָה:

רס"י לתת לפתאים ערמה. משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה: לנער דעת. וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום: מזימה. מחשבת עלה: (רס"י)

מצודת דוד לתת. הדברים הנאמרים פה יועילו לתת לשוטים התחכמות להסיר הפתיות מלבם. לנער. למי שהוא רך בשנים אשר יעשה מעשיו בבלי דעת ובלי מחשבה קדומה הדברים ההם יועילו לקנות דעת ומחשבה ר"ל מעתה יחשוב בדבר עד לא יעשנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ערמה. ענין התחכמות כמו ערום יערים הוא (ש"א כ"ג) : ומזמה. ענין מחשבה כמו זממה שדה ותקחהו (לקמן לא) : (מצודת ציון)

רלב"ג לתת לפתאים. עומק מחשבה וקצת פלפול ישמרו בו מהפתיות ולתת לצעיר השנים הדברים אשר הם התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מהמחשבות ולא תחשוב שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכר שאין להם שום שלימות אבל ימצא ג"כ תועלת גם לחכמים ולנבונים וזה שכבר ישמע חכם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה תחבולות להמציא ההקדמות המפורסמות אשר יובילו אל ההשגה בדרוש מאלו החקירות הפילוסופיות הנה אלו המשלים יישירו האנשים : להבין משל ומליצה. אשר יאמרו החכמים והנביאים כי בהם ילמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתיישר להבין דברי החכמים ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל בהם : ערמה. הוא פלפול בדברים המדיניים : דעת. הם מושכלות ראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו, ומזמה היא המחשבה שהיא התחלה לדעת ומישרת אליו וזה שכאשר ירצה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניצוח ובספר מה שאח" הטבע: (רלב"ג)

[\[ה\]](#) יִשְׁמַע וְזָכַם וְיוֹסֵף לְקַח וְנָבוֹן תְּנוּבָלוֹת יִקְנֶה:

רס"י ישמע חכם. המשלים הללו: ויוסף. על חכמתו: לקח. למוד: חכם.

זה בעל השמועה: ונכון. מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו: (כ"ז)

מצודת דוד ישמע חכם. ר"ל וגם לחכם יועילו הדברים כי כשישמעם יוסיף עוד למוד מדעתו והנבון יקנה ע"י תחבולות והם דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תחבולות. עניינו דקות העיון כמו ובתחבולות עשה מלחמה (לקמן כ) : יקנה. מצינו לשון קנין אף אם אין שם מוכר כמו קונה שמים וארץ (בראשית יד) ורבים כמוהו : (מצודת ציון)

רלב"ג לקח. קנין : תחבולות. דברים לקוחים בדקו' מחשבה : [3] לקח'. המוסר בעיון ר"ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראויים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם ג"כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר"ל בצדק ובמשפט ובמישרים ובהם ג"כ תועלת:(רלב"ג)

11 לְהַבִּין מִשָּׁל וּמִלִּיצָה דְּבָרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם:

כ"ז להבין משל ומליצה. שיתנו לב להבין במקראות שני הדרכים המשל והמליצה שיצינו את מה המשל למליצה ואף מן המליצה לא יסורו לבם שגם היא כריכים להבין כשאמר להאיך מאשה זרה ונכריה על הבלי מנרים נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוליא משלו בלשון אשה הבן זה והזהר מאשה זרה (ס"א זונה): דברי חכמים וחידותם. לורסי לקימות מקרא מלא וחסר רמז למיון וחידה: (כ"ז)

מצודת דוד להבין משל ומליצה. ר"ל הדברים האלה נאמרים על שני דרכים להבין את המשל ר"ל מה שהמשיל אל המליצה וגם את המליצה עצמה כשאומר בהמליצה להשמר מזונה ואמורה להמשיל על אפיקורסת הנה יש להבין בה להיות נזהר גם מאשה זונה ולתוספת ביאור אמר דברי חכמים וחידותם ר"ל הדברים האמורים בפה מלא והרמוזים בדרך חידה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומליצה. עניינו אמרים צחים המקובלים על הלב : וחידותם. עניינו דברים סתומים קשי ההבנה : (מצודת ציון)

רלב"ג וחידותם. הנה החידה היא מאמר סתום נאמר על דבר צד המשל ויסבול כוונות מתחלפות : (רלב"ג)

[ז] יִרְאֵת יְהוָה רֵאשִׁית דַּעַת זֹכְמָה וּמוֹסֵר אֲוִילִים בָּזוּ:

רס"י יראת ה' ראשית דעת. ע"כ פי' לצורך מה עשה שלמה הספר הזה ועתה מתחיל הספר יראת ה' ראשית דעת, היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה אם יולרך והיא תתן בלבך לעשות בחכמה וזדעת כי האוילים אשר אינם יראים את ה' הם בזים את החכמה ואת המוסר: (רס"י)

מצודת דוד יראת ה'. עתה החל לדבר דבריו ואמר יראת ה' וכי ר"ל בראשית למוד הדעת יקנה יראת ה' כי הלא אוילים ורשעים בזו את החכמה והמוסר ואם לא יקנה יראת ה' בראשיתם מה תועלת בלמודה הלא יבזה אותה וימאס בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אוילים. ר"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה א"כ נכנס בו רוח שטות : (מצודת ציון)

רלב"ג יראת ה'. היא המוסר במדות והיא התחלה והישרה אל קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האדם לקנין המושכלות עם היותו ילכד ברשת המדות הפחותות והנה האוילים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במאסם המוסר ירחיקו מהם החכמה והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו: (רלב"ג)

[ח] שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאַל-תִּטְּשׁ תּוֹרַת אֲמִיךָ:

רס"י שמע בני מוסר אביך. מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה: אמך. אומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביאה והם דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: (רס"י)

מצודת דוד שמע. קבל מוסר מאביך כי בוודאי חפץ הוא בתקנתך : תורת אמך. מה שאמך מלמדך : (מצודת דוד)

מצודת ציון תטוש. ענין עזיבה כמו כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א יב) : תורת. ענין למוד והוראה : (מצודת ציון)

רלב"ג שמע בני. הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו וינהיגוהו בקטנותו ואח"כ יתישר ללקיחת המוסר מדברי

התורה ולזה ענשה התורה העונש הנפלא לבן סורר ומור' מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או קרא מוסר אב ותורת אם התורה והנה קרא הש"י הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעיתו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל הש"י כי הוא שיקבל הכח ממנו והש"י הוא הפועל השלימות לו כטעם אמרו בעטרה שעטרה לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז"ל מטטרון שהוא אמם בלשון רומי: (רלב"ג)

טו | **כִּי** | **לְוֵית** | **זֶזֶן** | **הֵם** | **לְרֵאשִׁיךָ** | **וְעֲנָקִים** | **לְגֵרְתֶיךָ:**

רס"י לויית חן. חבור של חן הם לראשך כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לויית חן וכענקים של עדי זהב יהיו: לגררותיך. לצוארך ועל שם שהקנה עשויה טבעות קורא האורח בלשון רבים: (רס"י)

מצודת דוד **כי לויית חן. המוסר והלמוד הזה הם לראשך חבור של חן ועדי ענקים** סביב **לצואריך** : **מצודת דוד** (דוד)

מצודת ציון **לויית**. ענין חבור ודבוק כמו הפעם ילוח אישי (בראשית כ"ט) : **וענקים**. עניני עדי הצואר כמו ולבד מן הענקות (שופטים ח) : **לגררותיך**. מלשון גרון וצואר. יפתוך. מלשון פיתוי והסתה : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי לויית חן**. ואמר אחר זה משבח אלו המוסרים הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראש האדם ישא חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מדרכם שיושמו בצואר כמן באחד ענק מצוארוניך וממה שזכר הראש והגררת להעיר שזה המוסר הוא הישרה אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות המישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגררות שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם: (רלב"ג)

יז | **בְּנֵי** | **אִם-יִפְתְּנֶיךָ** | **זֹזְפָאִים** | **אֶל-תִּבְא:**

רס"י **חטאים**. **חוטאים**: **אל תבא**. **אל תאבה** **להם**: (רס"י)

מצודת דוד **אם יפתוך.** ללכת אחר דעתם : **אל תבא.** אל תרצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תבא.** ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה) : (מצודת ציון)

[יא] **אם-יאמרו לכה אתנו נארבה לך נצפנה לנקי זנבם:**

רש"י נארבה לך. לשפוך דם: נצפנה. ל' מארז: נצפנה לנקי חנם. הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם הוא: (רש"י)

מצודת דוד **לדם.** לשפוך דם : **נצפנה.** נסתר לארוב על דם נקי לשפוך חנם על לא חמס בכפו וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה ולהתמדת הפתוי : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נארבה.** נשב במארב לארוב : **נצפנה.** ענין הסתר : (מצודת ציון)

רלב"ג **אם יאמרו לכה אתנו.** ונארבה להרוג איש א' כדי שנקח קנינו נצפון ונסתיר לאיש אע"פ שהוא נקי מה שישחת בו אע"פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם חיים ונבלע האנשים ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הסכמנו להריגת אלו האנשים בעבור שנקח שללם כי כבר נמצא עמהם כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל: (רלב"ג)

[יב] **נבלעם כשאול וזימים ותמימים פיורדי בור:**

רש"י נבלעם. לנקיים כשהם חיים: כשאול. הבולע כל גוף שלם: ותמימים. אינו לשון לדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם כשהם שלמים כאלו היורד בתוך הצור כשהוא שלם כלומר בעודם בעקרים נהרגים ונירש נכסיהם: (רש"י)

מצודת דוד **כשאול.** כמו השאול בוצע כל הגוף כן נבלע הכל כשהם בחיים ר"ל בעודם בחוזק העושר : **ותמימים.** נבלע אותם כשהם שלמים במרבית ההון וכמו היורד לבור שיוורד בו שלם בכל איבריו והיא היא וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

יג כָּל-הוֹן יִקָּר נְבִיטָא נְבִיטָא בְּהֵינּוּ שְׁלָל:

מצודת דוד כל הון. הן נמצא אצלו כל הון יקר ואת בתינו נמלא מהשלל אשר נקח ממנו : (מצודת דוד)

יד גּוֹרְלָךְ תַּפִּיל בְּתוֹכְנוּ כִּיס אָזוֹד יִהְיֶה לְכַלְנוּ:

רס"י גורלך תפיל בתוכנו. אם תרצה תחלוק או אם תרצה יהיה בשותפות: **כיס** אחד יהיה לכולנו. **זיחד:** (רס"י)

מצודת דוד גורלך. ויוסיפו לומר לך אם תרצה אתה תפיל את הגורל אשר תרצה לברר לכל אחד חלקו : **כיס**. אם תרצה יהיה כיס אחד לכלנו רוצה לומר נאכל ונשתה בשותפות מדמי הגזילה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כיס**. אמתחת ושק : (מצודת ציון)

רלבי"ג גורלך תפיל בתוכנו. ויהיה לך עמנו בו חלק כחלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציחה כדי להרחיקו יותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו אליו דרכיהם הרעים וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים שלא ימצא להם ויבואו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם : (רלבי"ג)

טו בְּנֵי אֶל-תֵּלֶךְ בְּדַרְךְ אַתֶּם בְּנֵעַ רִגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם:

מצודת דוד בדרך אתם. רוצה לומר בדרך אשר אתם אשר הם הולכים בה שלא תלמוד ממעשיהם : **מנתיבתם**. מהדרך שהם הולכים בה : (מצודת דוד)

רלבי"ג בני אל תלך בדרך אתם. בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם : **מנע** רגלך מנתיבתם. באיזה דבר מהדברים שימשכוך אליהם : (רלבי"ג)

טז כִּי רִגְלֵיהֶם לָרַע יְרוּצוּ וַיִּמְהָרוּ לְשִׁפְךָ-דָּם:

רס"י לרע ירוצו. לרעת ענמם הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר: **(רס"י)**

מצודת דוד לרע ירוצו. רוצה לומר עם כי לא ניכר לעין שהדרך הזה הוא רע מכל מקום סוף כוונתם על הרעה וימהרו לשפוך דם כאשר תמצא ידם : (מצודת דוד)

רלב"ג כי רגליהם לרע ירוצו. ואף על פי שיחשב מתחלת הענין שאין דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הרציחה כמו שזכר וזה בלא פשע ובלא חטא: (רלב"ג)

[יז] כִּי-זָזָם מִזֹּרָה הָרָשָׁת בְּעֵינָי כָּל-בְּעַל כָּנָף:

רש"י כי חנם מזורה הרשת. כי העופות הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין: (רש"י)

מצודת דוד כי חנם. ר"ל כמו שנדמה בעיני כל בעל כנף שעל חנם פרושה הרשת ואין הכוונה על הלכידה ומתוך כך יורד בתוכה לאכול מהזרעונים אשר בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מזורה. ענין פזור ופרישה כמו מזורה בעיניו כל רע (לקמן כ'): בעלי כנף. הצפרים שיש להם כנפים : (מצודת ציון)

רלב"ג כי חנם מזורה הרשת. ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותה ועכ"ז : (רלב"ג)

[יח] וְהֵם לְדָמָם יֵאָרְבוּ יִצְפְּנוּ לְנִפְשֹׁתָם:

רש"י והם לדמם יארוצו. והאיידים יארוצו לדמם של עופות: (רש"י)

מצודת דוד והם. אבל באמת פורשי הרשת לא בחנם פרשוה כי הם יארוצו לדמי העופות ומסתירים עצמם לקחת נפשותם וללכוד פרשוה : (מצודת דוד)

רלב"ג והם לדמם יארוצו. הנה פורשי הרשת אורבים לדמם וצופנים לקחת נפשותם : (רלב"ג)

יט | כֵּן אֲרֻזוֹת כָּל-בָּצֵעַ בָּצֵעַ אֶת-נַפְשׁוֹ בְּעַלְיוֹ יִקְוֶה:

רס"י | כֵּן אֲרֻחוֹת כָּל בּוֹלַע בָּלַע. גּוֹזֵל גְּזִילָה נָחָה וּנְחַמְדַּת הִיא לוֹ וְחַנֵּס הִיא לוֹ. וְסוֹפוֹ אֵת נַפֵּס בְּעַלְיוֹ יִקַּח. נַפֵּס עֲלָמוֹ שְׁנַעֲשָׂה עֲכָשָׁיו בְּעַל הַמִּמּוֹן שָׁגַזֵּל מִחֲבִירוֹ: (רס"י)

מצודת דוד | **כֵּן אֲרֻחוֹת**. כֵּן הַדֶּרֶךְ שֶׁל הַגְּזוֹל לַעֲשׂוֹת תַּחְבוּלוֹת וּלְבַל יִרְגִישׁ מִי בּוֹ לְהַשְׁמֵר מִמֶּנּוּ וְאַחֵר זֶה יִגְזוֹל הָעוֹשֵׁר וְגַם יִקַּח נַפְשׁוֹ בְּעַל הָעוֹשֵׁר לְמַעַן לֹא יוֹדַע : (מצודת דוד)

מצודת ציון | **אֲרֻחוֹת**. עֲנִין הַנְּהִיגָה וְסֹדֵר : **בּוֹצֵעַ בָּצֵעַ**. עֲנִין גְּזוֹל כְּמוֹ מַה תִּקְוֶה חֲנֹף כִּי יִבְצַע (אִיּוֹב כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג | **כֵּן אֲרֻחוֹת**. כָּל מִי שְׁלוֹקַח מִמּוֹן אַחֵר שֶׁלֹּא כַּדִּין הֵנָּה הוּא יִקַּח אֶת נַפְשׁוֹ בְּעַלְיוֹ ר"ל שֶׁכִּבֵּר יִהְרַגְהוּ כַּדִּי שֶׁלֹּא תִּגְלַח חֲרַפְתּוֹ אִם יִמְצֵאֵהוּ אוֹ אִם יִתְעַצֵּם כִּנְגַדּוֹ לְמִנּוּעַ מִמֶּנּוּ מַה שִׁירְצָה לְלַקְחוֹ, וְהֵנָּה אַחֲשׁוּב שֶׁהַמְשִׁיל זֶה הָעֲנִין לְפָרִישֵׁי הַרְשֵׁת עַל צַד הַהִפְלָגָה וְהַגּוֹזֵמָא וְזֶה כִּי פְרִישֵׁת הַרְשֵׁת יִהְיֶה עֶקֶר הַכּוֹוֹנָה בִּה נִלְכוּד הָעוֹף וּבִשְׁנֵית יִתִּישֵׁר בִּה לְהַאֲכִיל הָעוֹף מִזֶּמֶן מִהַמְזוֹנוֹת וּבִזֶּה יֵאמֵר שֶׁהָבֵא לְגַנוּב יִכוּן בְּגִנִּיבָה לְהַמִּית בְּעַלְיָה עַל הַכּוֹוֹנָה הָרֵאשׁוֹנָה וּבִשְׁלִישִׁית יִתִּישֵׁר בִּה לְתוֹעֵלַת הַמִּמּוֹן וְזֶה כְּלוֹ אִמֵּר לְהַעִיר כָּל אֵלּוֹ הַדְּבָרִים הָרַעִים יִתִּישֵׁרוּ מֵאֵד לְרַצִּיחָה כִּאִילוֹ הִיתָה הַרְצִיחָה הִיא הַמְכּוֹוֹנָת בְּהֵם רֵאשׁוֹנָה כִּי אֵלּוֹ הָרַעִים יִסְכִּימוּ עִם מַחֲשַׁבְתָּם בְּתַחֲלָה שֶׁאִם יִמְצֵא לְהֵם מוֹנַע מַעֲשׂוֹת מַה שְׁכוּוֹנוֹ יִהְרַגְהוּ הֵנָּה זֶה בִּיאוֹר דְּבָרֵי זֶה הַחֶלֶק שֶׁהַגְּבַלְנוּ בִּיאוֹרֵינוּ פֶּה, וְאוֹלָם הַתּוֹעֵלוֹת הַמְּגִיעוֹת מִמֶּנּוּ הֵנָּה, הַתּוֹעֵלַת הָרֵאשׁוֹן הוּא לְהוֹדִיעַ מִי הוּא הַמַּחְבֵּר הַסֵּפֶר וְתוֹעֵלַתּוֹ וּמְדַרְגַּת הַלִּימוּד הַנַּעֲשֶׂה בּוֹ וְאוֹלָם הַתּוֹעֵלַת בִּידִיעָה מִי הוּא הַמַּחְבֵּר הוּא הַיִּשְׁרָה עַל אֲמַתַּת הַכּוֹוֹנָה בְּדַבְרִים כְּשֶׁהִיוּ דְּעוֹת הָאִישׁ הַהוּא מְפּוֹרְסָמוֹת לְנוּ מִמְּקוֹמוֹת אַחֲרִים אוֹ מִקּוֹם אַחֵר וְאוֹלָם הַתּוֹעֵלַת בִּידִיעַת תּוֹעֵלַת הַסֵּפֶר הוּא גַם כֵּן לְהַעֲמִיד עַל כּוֹנֵת הַדְּבָרִים כִּי צָרִיךְ שִׁיפּוֹרְשׁוּ בְּמִקּוֹם מִקּוֹם בְּדֶרֶךְ יִגִּיעַ מֵהֵם תּוֹעֵלַת בְּמִין אֶחָד מִמִּינֵי הַפְּעוּלוֹת הַנִּזְכָּרוֹת בִּזֶּה הַמִּקּוֹם וְאוֹלָם הַתּוֹעֵלַת בִּידִיעַת מְדַרְגַּת הַלִּימוּד הַנַּעֲשֶׂה בּוֹ וְהוּא יִדְבֵּר עַל צַד הַמְּשַׁל וְהַדְּמִיוֹן הוּא מְבוֹאֵר כִּי כֵּן הַיִּשְׁרָה נִפְלְאָה לְעַמּוּד עַל הַכּוֹוֹנָה בְּמִקּוֹם מִקּוֹר. הַבִּי הוּא לְהוֹדִיעַ כִּי שְׁלֵמוֹת הַמְּדוֹת הוּא הַצַּעַה לְשִׁלְמוֹת הַמוֹשְׁכָלוֹת כִּי לֹא יִתְכַן שִׁישְׁלִים הָאָדָם נַפְשׁוֹ בְּמוֹשְׁכָלוֹת בְּעוֹד חֲלָאֵת הַמְּדוֹת הַפְּחוֹתוֹת בּוֹ וְהוּא אִמְרוּ יִרְאֵת הִי רֵאשִׁית דְּעַת. הִגִּי הוּא צוּוֹי עַל קְבוּל הַמוֹסֵר מִהַהוֹרִים לְפִי שֶׁהוּא הַמוֹסֵר הָרֵאשׁוֹן שִׁיקְנָה הָאָדָם וְהוּא דֶּרֶךְ אֵל לְקִיחַת הָאָדָם הַמוֹסֵר עַל הַשְׁלֵמוֹת וְהוּא אִמְרוּ שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאַל תִּטּוֹשׁ תּוֹרַת אֲמֶךָ. הַדִּי הוּא אֲזַהֲרָה מִחֲבַרְת הָרַעִים כִּי הִיא מְבִיאָה בְּקָלוֹת לְחַטָּאִים גְּדוֹלִים עִם שֶׁהָאָדָם מוֹכֵן מֵאֵד מִתַּחֲלַת עֲנִינוֹ לְחַטָּא וְהוּא אִמְרוּ בְּנֵי אִם יִפְתּוֹךְ חֲטָאִיךָ אֵל תֵּאבְּהָ אֵל תֵּלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶתְּם וְגוֹ': (רלב"ג)

[כ] וְזָכְמוֹת בְּזוּיָן תִּרְנֶה בְּרוֹזְבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ:

רש"י חכמות בחוץ תרונה. הרי חכמותיה של תורה בחולותיה תזעקנה להזהירכם לסקור עליהם ומה הן חולותיה צתי מדרכות: צרחות. במקום שמרחיבין אותה כך דרש רבי תנחומא: (רש"י)

מצודת דוד חכמות. הלא כל חכמה מהחכמות תכריז בחוץ במקום פרסום (מצודת דוד):

מצודת ציון תרונה. ענין הכוזה והשמעת קול כמו ויעבור הרנה במחנה (מ"א כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג חכמות בחוץ תרונה. יגביהו קולם: (רלב"ג)

[כא] בְּרֹאשׁ הַבְּיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתּוּי שְׁעָרִים בְּעִיר אֲמַרְיָהּ תֹּאמַר:

רש"י בראש הומיות תקרא. במקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו': צפתחי שערים. הם מקום ישיבת הזקנים: (רש"י)

מצודת דוד בראש הומיות. שם בראש מקום שנשמע שם המיית בני אדם : בפתחי שערים. מקום הנכנסים והיוצאים : בעיר. בכל עיר ועיר תאמר כל חכמה את אמריה והוא ענין מליצה וכאומר הלא התורה גלויה לכולם ומזהירה על קיומה : (מצודת דוד)

רלב"ג בראש הומיות. מדברות בקול רם: (רלב"ג)

[כב] עַד-מִתִּי | פְּתִיּוֹת תִּתְּחַבְּוּ פְּתֵי וְלִצְיָם לְצֹן זֹמְרוֹ לָהֶם וְכִסְיָלִים יִשְׁנְאוּ-רֵעֵת:

רש"י פתים. המתפתים ע"י מסיתים ומינים: תאהבו פתי. הסתה שם לזר לפתיות כמו כלי קרי (שני סא"ל) שפי: (רש"י)

מצודת דוד **ולצים**. מוסב על עד מתי האמור בתחלת המקרא וכן וכסילים
וכו' (מצודת דוד) :

מצודת ציון **פתים**. כמו פתאים ר"ל שוטים הנפתים מהר : (מצודת ציון)

רלב"ג **עד מתי פתים**. הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל
איזה דבר שיעלה במחשבתם מזולת חקירה אם הוא ראוי אם לא, לצים
הם האנשים המדברים דברי לעג ושחוק, וכסילים הם בעלי הסכלות
שהוא קנין ר"ל שתהא להם דעת כוזבת בדברים אם מפני מיעוט
חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין
חכמה :

[כג] **תשובו לתוכוזתי הגה אביעה לכם רוזי אודיעה דברי**
אתכם:

מצודת דוד **לתוכחתי**. לשמוע תוכחתי : **אביעה**. הלא אדבר לכם רוח פי
ר"ל הלא אני מזהיר לכם בכל עת : **אודיעה וגו'**. כפל הדבר במ"ש :
(מצודת דוד)

מצודת ציון **אביעה**. אדבר כמו יביע אומר (תהלים יט) : (מצודת ציון)

רלב"ג **תשובו**. אביעי לכם רוחי, הוא מענין נביעה והרצון בו אוציא לכם
רצוני כאילו הוא נובע מפי או מלבי בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון
בו הנה אשים לכם נובע השפע שלי : **תשובו**. שובו מדרכיכם וקבלו
התוכחות ממני הנה אשים אני רוחי נובע בדברי להשפיע לכם כמו שיהיו
נובעים המים מהמקור כי הדברים המוחשים מעידים על החכמה אשר
יצרם הש"י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד כל מה שיפליגו החקירה
בהם ובזה האופן אני מודיע דברי אתכם : (רלב"ג)

[כד] **יען קראתי ותמאנו נטייתי ידי ואין מקשיב:**

רס"י **נטייתי ידי**. לרמוז להם לסקור חלי כהדם המרמז לחזירו זידו ונוטה
ידי (רס"י) **אליו** **לסור** **אליו:**

מצודת דוד **יען**. לכן הואיל ומאנתם לשמוע מה שקראתי : **נטייתי**. כדרך
אדם המרמז בנטיית היד להקשיב מאמריו : **ואין מקשיב**. אין מי מקשיב
(מצודת דוד) :

רלבי"ג יען. ואתם עזבתם אותי אם להתעסק בדברים בטלים אם לעמוד בשלוח ובבטלה לבלתי עמול בחכמה : (רלבי"ג)

[כה] וּתְפָרְעוּ כָל-עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם:

רס"י ותפרעו. ותצטלו: כל עלתני. שיעלתי לגדל אתכם בעולם: (רס"י)

מצודת דוד ותפרעו. בטלתם עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי : (מצודת דוד)

מצודת ציון ותפרעו. ענין בטול והשבתה כמו למה משה ואהרן תפריעו וגוי (שמות ה'): : לא אביתם. לא רציתם : (מצודת ציון)

רלבי"ג ותפרעו. ותבטלו ר"ל שלא שמעתם : ותפרעו. ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי ר"ל להתעורר על החקיר' בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי במקום שהייתם נעזרים כי אם השגתם אותי ר"ל החכמה וזהו בעת הרעה כי מצד החכמה יהיה האדם מושגח מהשיי וניצול מהרעות כמו שבארנו בדי מספר מלחמות ה' אז יסיר משם העזר ואלו הרעות הם אם פחד עצום אם רב בפועל: (רלבי"ג)

[כו] גַם-אֲנִי בְּאִדְכֶם אֶשְׁזַק אֲלֵעָ בָּבֶא פְּזוּדְכֶם:

מצודת דוד גם אני. לכן גם אני לא אחוס עליכם ואשחק בבוא אידכם : (מצודת דוד)

מצודת ציון באידכם. ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : (מצודת ציון)

רלבי"ג בבא. וכסופה, ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאלו האנשים ע"ד משל אז יקראונני להעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגונני ולזה אעדר מהם את פריי: (רלבי"ג)

[כז] בָּבֶא (כְּשֹׂאָה) כְּשׂוֹאָה | פְּזוּדְכֶם וְאִדְכֶם כְּסוּפָה יֵאָתֶה בָּבֶא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה:

רס"י כשואה. כענן העולה פתאום: כסופה. טורדילו"ן בלעז: יאתה. יצא: (רס"י)

מצודת דוד **בבוא**. בעת בוא לכם פחד כחושך ואידכם כרוח סערה ולתוספת ביאור אמר בבוא עליכם צרה וצוקה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כשואה**. כחושך כמו אמש שואה ומשואה (, שם) : **יאתה**. ענין ביאה כמו מצפון זהב יאתה (שם ז) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **בבא** **כשואה**. ר"ל בהמיה גדולה : (רלבי"ג)

[כח] אָז יִקְרָאנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יִשְׁזַרְנֵנִי וְלֹא יִמְצְאֵנִי:

רש"י **ישחרונני**. **יבקסוני**: (רש"י)

מצודת דוד **אז**. בבוא הצרה : **יקראונני**. יקראו אלי : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ישחרנני**. ענין דרישה כמו לשחר פניך (לקמן ז) : (מצודת ציון)

[כט] תַּחַת כִּי-שָׁנְאוּ דָעַת וַיִּרְאֵת יְהוָה לֹא בָזְרוּ:

מצודת דוד **תחת**. בעבור אשר שנאו דעת : (מצודת דוד)

רלבי"ג **תחת כי שנאו דעת**. ולא בחרו ביראת ה' אשר היא הצעה והישרה לקנין **הדעת**: (רלבי"ג)

[ל] לֹא-אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל-תּוֹכְוֹתַי:

מצודת דוד **לא אבו**. לא רצו לשמוע עצתי : **נאצו**. בזו התוכחה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נאצו**. הוא לשון מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **לא אבו לעצתי**. להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מענינה בדבר דבר מה בעלי נפש ומאסו כל תוכחתי בזה הענין : (רלבי"ג)

[לא] וַיֹּאכְלוּ מִפָּרִי דְרָכָם וּמִמִּבְעַצְתֵּיהֶם יִשְׂבְּעוּ:

רפ"י מפרי דרכם. הפירות שאוכלים צחייהם זכרות המולאות אותם והקרן שמורה להם צגיהנם: (רפ"י)

מצודת דוד ויאכלו. ר"ל כמו הנוטע אילן אוכל הוא מפירותיו כן יקבלו פרי גמול דרכם ויהיו שבעים מגמול עצתם כי יקבלו הגמול משלם: (מצודת דוד)

רלב"ג ויאכלו. הנה ימשך להם שיאכלו מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הפחותים שהיתה עצתם להתנהג בהם: (רלב"ג)

[לב] כִּי מִשׁוּבַת פְּתִיּוֹת תִּהְיֶה וְשִׁלּוֹת כְּסִילִים תֵּאֱבָדֶם:

רפ"י משובת פתים. את אשר לזם קוצב: ושלות כסילים תאזדם. לפי קרואים הרשעים שהם מלחחים נדזקים זרעתם ואינם חוזרין: (רפ"י)

מצודת דוד משובת. ר"ל מה שבחרו לשבת בהשקט ומרגוע מבלי טורח עול תורה המרגוע ההיא תהרוג אותם כי יקבלו גמול: **ושלות**. היא היא וכפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

מצודת ציון משובת. ענינו ההשקט והמרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל'): (מצודת ציון)

רלב"ג כי משובת פתאים. הפתי הולך שובב בדרך לבו מזולת חקירה על מה שראוי וזאת התכונה ממנו תקרא משובה לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יתפתה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו: **ביאור** הדברים הנה החכמות הנמצאות יגביהו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריהם ברחובות אשר בעיר, תתן קולה כל אחת מהן, בראש, המדברת בקול גדול היא קוראה לאנשים, בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דברי ונהנה אמר זה להגלות חכמת הש"י בנמצאות הגלות נפלא כשיעוין באופן החכמה הנפלאה שיש ביצירת נמצא הנה זאת החכמה הנפלאה תקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד תשוקה הטבעית שתהיה לאישי האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובים ואמר חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעידו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר תתן קולה, אמריה תאמר לשון יחידה עד מתי. ואמר ממשל שהחכמה תקרא ותאמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות ותתפרשו בהבלי העולם ולא תחקרו בחכמת הש"י בדברים עם חוזק הגלותה ועד מתי חמדו להם לצון הלצ"י ויתעסקו

בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים המדיניים עד מתי ישנאו דעת הכסילים שלא ישתדלו לחקור בעיון האמת: **משובת פתיים תהרגם**. כי זה יהיה סבה שתפול בחירתם ברע פעמים רבות והשלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת חכמה והסתכלות: (רלב"ג)

[ג] וְשִׁמְעָה לִי יִשְׁכַּן-בְּטוֹחַ וְשִׁאֲנָן מְפֹזָד רְעָה:

רש"י ישכן בטח. בעולם הזה: ושאנן. לעולם הבא: מפחד רעה. מדינה של גהינם: ושאנן. ויהי שליו וסקט, ושאנן לשון עתיד לכן נקוד פתח: (רש"י)

מצודת דוד וְשִׁמְעָה לִי. זהו סוף דברי החכמה שאמרה אבל השומע לי ישכון בטח מן פחד רעה ר"ל בטוח יהיה שלא תבוא עליו פחד רעה: (מצודת דוד)

מצודת ציון וְשִׁאֲנָן. ענין השקט כמו לעשתות שאנן (איוב יב): (מצודת ציון)

רלב"ג וְשִׁמְעָה לִי יִשְׁכַּן בְּטוֹחַ. ואולם מי שישמע לי לחקור בחכמת השי"י בנמצאו ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק השגחת השם יתברך בו: (רלב"ג)

משלי פרק-ב

[א] בְּנֵי אִם-תִּקְוֹז אֲמָרִי וּבְמִצּוֹתַי תִּצְפֹּן אֶתְּךָ:

רש"י בני אם תקח אמרי. בני תהיה אם תקח אמרי: (רש"י)

מצודת דוד בְּנֵי. אמר שלמה במקום ה' לבן תחשב לי אם תקח אמרי בלבך: **תצפון**. לשומר מן השכחה: (מצודת דוד)

רלב"ג בְּנֵי אִם תִּקְחָה. אמרה עוד החכמה על צד המשל בני אם תקח אמרי שהוריתיך במה שקדם ותשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו': (רלב"ג)

[ב] לְהִקְשִׁיב לְזָכְמָה אֲזַנְךָ תִּטֶּה לְבָרְךָ לְתַבּוּנָה:

רפ"י להקשיב לחכמה לעסוק בתורה: (רפ"י)

מצודת דוד להקשיב. ר"ל אמרי המה להקשיב אזנך לחכמים ולהטות לבך לתבונה
(מצודת דוד) : (מצודת דוד)

רלב"ג להקשיב. אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעים עם מה שיישיר אותך לחשוק ולחקור בה מהשיג לה ויראה מהחכמה בדברים עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמה תטה לבך לדעת התבונה: (רלב"ג)

[ג] כִּי אִם לְבִינָה תִקְרָא לְתַבּוּנָה תִתֵּן קוֹלְךָ:

מצודת דוד כי אם. כאשר תקרא לבינה להתקרב אליה : (מצודת דוד)

רלב"ג כי אם לבינה. ולא תחשוב שהשגתם נמנעת ממך מצד שלא יצאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה חשק רב כדרך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשוק בו : (רלב"ג)

[ד] אִם-תִּבְקֶשְׁנָה כַּכֶּסֶף וְכַמְטָמוֹנִים תִּזְוַףְשֶׁנָּה:

מצודת דוד ככסף. כהמבקש את הכסף : (מצודת דוד)

מצודת ציון וכמטמונים. אוצרות הטמונים : (מצודת ציון)

רלב"ג אם תבקשנה. ותבקשנה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפ' עליה כמו שיחפשו המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימצאום הנה בזה האופן תמצא התבונה ר"ל שתקבץ כל ההקדמות המפורסמות הנופלות בדרוש אשר תחקור בו ואחר תברר הצודקת מהבלתי צודקת ובזה האופן תבקשנה ככסף וכמטמונים וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מוצא ואם לא נתברר להם שהחפירה ההיא תובילם למצוא הכסף וכן יעשו זה עד שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למצוא התבונה לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח בהקדמות שימצאו בה מתחלת הענין שיתנו האמת עד שתשלם החקיר' בכלם כמו שזכרנו הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת ה' ותמצא דעת אלהים כי זה יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שתשיג מעוצם

מדרגת מציאות הש"י תירא ממנו מרוב רוממות וגדולתו אשר לא יושג לזולתו ואמני תעזר בש"י בזאת ההשגה כשתתעורר בה מעצמך באופן אשר זכרנו : (רלב"ג)

ה אִזְ תִּבִּין יִרְאֵת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא:

רס"י אז תבין יראת ה'. מוסב על ענין שלמעלה שאמר כי אם לזינה תקרא: (רס"י)

מצודת דוד ודעת אלהים. הם רזי התורה : (מצודת דוד)

ו כִּי-יְהוָה יִתֵּן חֹכְמָה וְכִפְיוֹ דָּעַת וְתִבּוֹנָה:

רס"י כי ה' יתן חכמה. הא למדת שגדולה היא שיהי נתנה מפי הקב"ה לכך אתה כריך לקנותה: (רס"י)

מצודת דוד יתן חכמה. יתן לך חכמה מפיו ר"ל יגלה לך מסתרי החכמה כאלו מפיו יאמר לך : (מצודת דוד)

רלב"ג כי ה'. כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר האי מספר מלחמות ה' ומפי הש"י ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר: (רלב"ג)

ז (וּצְפֹן) יִצְפֹּן לַיִשְׂרָאֵל תּוֹשִׁיָהּ מִגֹּן לְהוֹלִכִי תוֹם:

רס"י יצפון לישרים תושיה. גנזה הקב"ה אצלו כ"ז דורות עד שנתנה לדור המדבר: מגן להולכי תום. (יצפון מגן להולכי תום) כלומר והיא תהיה לך למגן: (רס"י)

מצודת דוד יצפון. ה' הסתיר רזי התורה ושומרם לתתם לישרים בלבותם ומגן הוא להולכי תום דרך להצילם ממכשול : (מצודת דוד)

מצודת ציון תושיה. התורה נקראת תושיה מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כשאר הדברים שבעולם, ורז"ל אמרו ע"ש שמתשת גוף האדם הלומדה : (מצודת ציון)

רלב"ג **יצפון לישרים**. הנה הוא מסתיר התושיה והוא הנימוס המושכל אשר לנמצאות ושומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגות העיוניות מפני היותם ישרים במדות ואוהבים היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי הטעות המעט באלו הענינים הגדולים ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית' מצד השגחה הפרטית: **יצפון לישרים תושיה**. הרצון בתושיה הנימוס המושכל אשר בדברים וזה הנימוס יותר אמתי בזולת היש והנמצא מהדברים המורכבים מחומר וצורה כי המציאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קרא יש במקום אחד אמר להנחיל אוהבי יש: (רלב"ג)

[ח] **לְנֹצֵר אֲרֻזוֹת מִשֶּׁפֶט וְדָרַךְ (וּזְסִידוֹ) וְזְסִידוֹ יִשְׁמֹר:**

רפ"י **לנצור ארחות משפט**. שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא לך חסידיו ישמור סלח יכסלו: (רפ"י)

מצודת דוד **לנצור**. להשכילו לשמור ארחות משפט כי הוא ישמור דרך חסידיו לבל יטו מדרך האמיתי: (מצודת דוד)

רלב"ג **לנצור ארחות משפט**. והוא יישירהו לשמור הדרכים שיובילוהו אל המשפט האמת ובוה הוא מגן לו, ודרך חסידיו בחקירותיהם העיוניות ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם מפאת לקיחת מה שבמקרה תמורת מה שבעצם ומה שידמה לזה אם מפאת המחשבה והדמיון וזולת זה מהדברים המטעים: (רלב"ג)

[ט] **אִז תִּבְיִן צְדָק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׂרָיִם כָּל-מַעֲגַל-טוֹב:**

מצודת דוד **אז**. ר"ל כאשר תחפש אחר החכמה ובעבור זה ישכילך ה' אז תבין וכו': **כל מעגל טוב**. תבין מהו המעגל היותר טוב: (מצודת דוד)

מצודת ציון **מעגל**. שביל ודרך כמו פרשו רשת ליד מעגל (תהלים קמ): (מצודת ציון)

רלב"ג **אז תבין**. הנה כשתעשה כן ותשיג הענינים האלהיים בזה האופן הקודם הנה תתישר מזה להבין הפילוסופיא המדינית המישרת אל צדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות והתכונות וזה כי כשתסתכל באופן החסד והחנינה והיושר הנמצא במה שישפע מהש"י בעולם העליון

והאמצעי והשפל הנה יישירך זה לקנות ממנו תכונה ומנהג ללכת בדרכי השם יתברך שבזאת ההשגה גם כן תהיה נעזר בשם יתברך למצוא הדרכים והסדרים המישירים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיא: (רלב"ג)

יג כִּי-תָבוֹא זְכָמָה בְּלִבְךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנָּעַם:

מצודת דוד כי תבוא. כאשר תבא החכמה בלבך והדעת תהיה נעים לנפשך להתאות לה בחשק נפלא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ינעם. ענין מתיקות וערבות : (מצודת ציון)

רלב"ג כי תבא. כאשר תבא חכמה בלבך בהשתדלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזניך ויערב הדעת לנפשך וימתק: (רלב"ג)

יד בְּזִמְמָה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִּנְצְרָכָה:

רש"י מזמה תשמור עליך. התורה תשמור עליך: (רש"י)

מצודת דוד מזמה. אז מחשבת החכמה תשמור עליך : (מצודת דוד)

רלב"ג מזמה. הנה החכמה תשמור עליך המחשבה באופן שלא תביאך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובענינים האלהיים והפילוסופיי המדינית ותשמור לך התבונה שלא תשעה בה לא מצד המחשבה כמו שזכר ולא מצד דברים אחרים כמו שזכר אחר זה או ירצה באמרו תבונה תנצרכה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו הענינים הגדולים כמו דבר ההשגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעות בה סבה להרחיק האדם משלימותו האחרון: (רלב"ג)

יז לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מִדְּבַר תְּהַפְּכוֹת:

רש"י מאיז מדבר תהפכות. הם האפקורסין שמתעין את ישראל מאמונתן ומהפכין את התורה לרעה: (רש"י)

מצודת דוד מדרך רע מאיש. מפתויי איש המדבר תהפכות, ר"ל המהפך

דברי התורה אחר דעתו המשובשת : (מצודת דוד)

רלב"ג להצילך מדרך רע. הנה התבונה ההיא תשמור אותך להצילך מדרך רע בזה הלמוד הפילוסופי והוא הטעות אשר יקרה מצד הדמיון מדריך איש מדבר תהפוכות וכזבים בשם יתברך ומדרך העוזבים ארחות יושר בדעות ללכת בדרכי חשך וזה קרה להם מפני הקדמה מה קדמוה והיא תביאם להכחיש המוחש כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים מפני הקדמה אחת טעה והביאו זה לקיים שאין בכאן פועל אבל המתחדש מתחדש מהקרי והלכו בדרכים חשוכים ובטלו הדברים הנגלים האמת והיושר: (רלב"ג)

[יג] העוזבים ארזות ישר ללכת בדרך-זושר:

מצודת דוד העוזבים. ר"ל העוזבים דרך האמיתי : (מצודת דוד)

[יד] השמוזים לעשות רע יגילו בתהפכות רע:

מצודת דוד השמחים. כאשר יעשו הרע ישמחו ולא ידאגו כדרך המאמין בהשגחה ושכר ועונש שאף אם בא לידו דבר עבירה בהסתת היצה"ר מלא הוא מדאגה מאימת הדין : **בתהפכות.** בעת ימצאו מקום להפוך הכוונה אחר רוע מחשבתם : (מצודת דוד)

רלב"ג השמחים וגו' בתהפכות רע. בתהפכות איש רע, ונלוזים הם כמו עקשים : **השמחים לעשות רע.** הנה האנשים השמחים לעשות רע ולהמשך אחר תאותם הבהמית יגילו בתהפכות איש רע ובסביו בפילוסופיא האלהית והמשל כי מי שהקים שאין שם אלוה או שאין שם גמול ועונש יכין הדרך לחטאים לחטא לחשבם שלא יקרה עונש על זה וכן יגילו בתהפכות הרע המטעה ובכזביו : (רלב"ג)

[טו] אשר ארזותיהם עקשים ונלוזים במעלותם:

רס"י ונלוזים צמעגלותם. כל ל' נלוז ל' עקמימות הוא סכ"מ הוא סמוך לעקש ועקש הוא ל' עקום כמו שנאמר ומעקשים למישור (ישעיה מז): ונלוזים צמעגלותם. הם עקומים בדרכיהם המקולקלים: (רס"י)

מצודת דוד ארחותיהם עקשים. ר"ל אין חברה ישרה בכל דרכי למודם : (מצודת דוד)

מצודת ציון עקשים. העקומים : **ונלזים.** נוטים מדרך הישר וכן ונלוז דרכיו בזהו (לקמן יד) : (מצודת ציון)

רלב"ג אשר ארחותיהם. האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה ונכריה לאדם ר"ל שאיני לו במה שהוא שם אדם אשר החליקה אמריה למשוך האדם אל המרד והחטא מצד הערבות אשר יראה הכח המדמה שיש בפועל ההוא המגונה : (רלב"ג)

[טז] לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה בְּנִכְרִיָּה אֲמַרְיָה הַזֹּזְלִיקָה:

רפ"י מאשה זרה. מכנסיה של אפיקורסות והיא המינות ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממס כי מה שזחה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא זו מינות שהוא פריקת עול של כל המלות: (רפ"י)

מצודת דוד להצילך. מוסב למעלה לומד החכמה תשמור עליך להצילך מאשה זרה היא אשת איש שהיא זרה לך : **מנכריה.** מהאשה הנכריה ההיא אשר מחלקת אמריה בפתוי והסתה : (מצודת דוד)

[יז] הַעֲזֹבֶת אֱלֹהִים וְאֶת-בְּרִית אֱלֹהֵיהָ שְׂכֻזָּה:

מצודת דוד אלוף נעוריה. בעל נעוריה : **ואת ברית.** כי גם הנשים נכנסו בברית ה' לקיים מצות ה' ולא תמעול מעל באישה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אלוף. שר כמו אלופי ומיודעי (תהלים נ"ה) ור"ל הבעל : (מצודת ציון)

רלב"ג העוזבת. והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא אדוניה מנעוריה והוא השכל האנושי כי הוא הושם באדם למשול באלו הכחות העובדי אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית' להשיג החיי הנצחיים כי שפלה במציאותה ובמדרגת' לעלות בזאת המעלה : **העוזבת אלוף נעוריה.** ר"ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על צד המשל כאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה: (רלב"ג)

[יח] כִּי שָׁזָזָה אֶל-מִוֹת בֵּיתָהּ וְאֶל-רַפָּאִים מִעֲלֹתֶיהָ:

רש"י כי שחה אל מות ביתה. מוסב על להליך וגו' כי תצא אל ביתה יקח ומחליק כמדרון היורד אל מות, והתורה תשמור עליך מפילה זו הרי דבר גדול הוא לך: רפאים. נרפס מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד שנופלים בנהינס: (רש"י)

מצודת דוד כי שחה. בית הזונה הוא מקום מדרון לרדת בה אל המיתה : מעגלותיה. ההולכים אל ביתה הולכים המה אל מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו וכוחם תש ור"ל הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפש (מצודת דוד) :

מצודת ציון שחה. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי שחה. השפילה: כי שחה. הנה ביתה ומשכנה הוא אל המות וההפסד ודרכי יביאו אל המתים : (רלב"ג)

[יט] כָּל-בָּאִיהָ לֹא יִשׁוּבוֹן וְלֹא-יִשְׁיגוּ אַרְזוֹת זָנָיִם:

רש"י לא ישובון. יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם: (רש"י)

מצודת דוד כל באיה. כל הבאים אליה לא ישובון מדרכם הרע כי קשה מאד לפרוש ממנה ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים ונאמר אף למשל על דרכי כי קשה מאוד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה : (מצודת דוד)

רלב"ג כל באיה. כי אין לה בעצמה השארות אחד מהבאיי אליה להמשך לפתיותה לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ותמשול בו ותסיתו לחטא ולא ישיגו ארחות חיים כי ההמשך אל התאווי ימנע האדם מהשתדל במושכלות אשר הדריכי להשגתם היא דרך החיים ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בעניני התבונה כי היא תמשיך האדם לקיים הדעת אשר לא ינעול הדלת בפניה מהתנהג לפי התאוה והמשל כי האיש רב התאוה יבחר לקיים שאין יתברי יודע דבר באלו הענינים השפלים שאינו משגיח בהם ושאין שם גמול ועונש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע האדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו : (רלב"ג)

[כ] לְמַעַן תִּלְךָ בְּדַרְךְ טוֹבִים וְאַרְזוּזוֹת צְדִיקִים תִּשְׁמֹר:

רפ"י למען תלך. מוסב על המקרא שלמעלה להליך מדרך רעה למען הוליכך **מצודת דוד** : טובים: צדק (רפ"י)

מצודת דוד למען תלך. מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך מזה למען תלך בדרך טובים אשר ימנעו ללכת בדרך הזה וארחות וכו' וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג למען תלך בדרך טובים. ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאות גם בזה העולם הגופי וזה כי ישרים וגוי האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להנידם והתמימים יותרו בה: (רלב"ג)

[כא] כִּי-יִשְׁכְּנוּ יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁכְּנוּ-אֶרֶץ וְיִתְבַּיְמִיּוּ יִתְּרוֹ בָּהּ:

רפ"י כי ישרים ישכנו ארץ. לעולם הבא: יתרו זה. כשירדו רשעים לגהינם: (רפ"י)

מצודת דוד ישכנו ארץ. יהיו שוכנים בארצם עד עולם : יתרו זה. בעת יגרשו ממנה הרשעים אז המה ישארו בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתרו. מלשון נותר : (מצודת ציון)

[כב] וְרִשְׁעִים מֵאֶרֶץ יִכְרְתוּ וּבִזְדֹּתֵיהֶם יִסָּזְוּ בְּמִנְזָה:

מצודת ציון יסחו. ענין עקירה ממקום כמו ויסחך מאוהל (תהלים נב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ורשעים. ואמנם הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם יתברך תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים, זה הוא ביאור אלו הדברים, ואולם התועלות המגיעות מהם הנה, הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אצלנו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאם להשתוקק אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם הש"י באדם בזה האופן הוא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו

בספר שיר השירים ולזה אמר על צד המשל כי החכמה קורא לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה ומודעת אותם דבריה במה שיראו ממנה ודברים הנמצאים העלולות ממנה כי מהם נובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות. הב' הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן בבא פחדו ואדו כי אם מעצמו שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם. הג' הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא יעלם לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלמודיות ולא ג"כ במופת ראייה כמו הענין בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וכבר ימצא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני הקדמות הלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני שגדל האדם בדעות מגוונות בזה הענין או למדס מאנשים מוטעים ויטה אליהם מצד הלמוד או המנהג או מפני התאוה שתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר נאות לה לרוות צמאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר מפאת הענינים הנזכרים עם שהשיי על צד ההשגחה ישמרהו מהטעות ויישירהו אל הסדרים והדרכים המביאים אותו אל השגות העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה ככסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיטת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירצה לחקור עליו ובזה הדרך ג"כ ישיג האמת בפילוסופיא המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם. אמרה החכמה בני אל תשכח תורתך והיא תורת משה וקראה אותה תורתך לפי שהיא מסודרת מחכמת השם יתברך וישמור לכך מצות תורה ללמד אותם ולעמוד אותם על כונתם ומה שיש מהחכמה בענינים :

פרק-ג

משלי

[א] בְּנֵי תוֹרָתִי אֶל-תִּשְׁכַּח וּבְמִצְוֹתַי יִצָּר לִפְנֵי:

מצודת דוד בני. אמר במקום ה' אתה ישראל החביב לי כבן לאב הנני מזהירך תורתך אל תשכח : (מצודת דוד)

[ב] כִּי אָרַךְ יָמִים וּשְׁנוֹת זָיִים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:

רפ"י אורך ימים וגו'. ושלום יוסיפו לך. תורתו ומלותיו: (רפ"י)

מצודת דוד ושנות חיים. ר"ל שלום השקט ושלוה : **ושלום יוסיפו לך**. התורה והמצות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות : (מצודת דוד)

רלב"ג כי ארך. הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים ועל הקץ המובל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבים לפי מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בתחמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם : (רלב"ג)

[ג] וְזָסַד וְאַמְתָּ אֶל-יַעֲזֹבֶךָ קְשָׁרָם עַל-הַרְגָרוֹתֶיךָ פְּתִיבָם עַל-לִיבָךְ:

מצודת דוד אל יעזבך. אל תהיה נעזב מהם כי אחוז בהם : **קשרם**. ר"ל בכל עת תהא מדבר במ חושב בענינם : (מצודת דוד)

מצודת ציון לוח. נסר והוא ענין מליצה ושאלה : (מצודת ציון)

רלב"ג חסד ואמת. מי שהוא אדון החסד והאמת אל יעזבך כי תמיד כדי שתבין עיניו להשגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצות על גרגרותיך לדבר במ תמיד כדי שתבין ענינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד : **חסד ואמת**. חסד הנושא והרצון בו אדון החסד והאמת : (רלב"ג)

[ד] וּמִצָּא-חַן וְשִׁכַל-טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

מצודת דוד ומצא חן. ובזה תמצא חן ותהיה ידוע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו' : (מצודת דוד)

רלב"ג ומצא חן ושכל טוב. והנה אם תנהיג מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמוד כפי מה שאפשר על אופן החכמה שיש באלו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם בכל מה שתחפוץ שתחפוץ : (רלב"ג)

101 **בְּטוֹז אֶל-יְהוָה בְּכָל-לִבֶּךָ וְאֶל-בִּינְתֶךָ אֶל-תְּשִׁעֶן:**

רס"י בטח אל ה'. ופזר מעותיך לזקק לך רב ללמוד ממנו ואל בינתך אל תשען: (רס"י)

מצודת דוד אל תשען. אל תחשוב בודאי אצליח הואיל ונעשה הדבר בבניה כי הכל ביד ה' ולא ביד בינת אדם : (מצודת דוד)

רלב"ג בטח אל ה' בכל לבך. שים מגמתך בהשגתך בשם יתברך ולא תשען על בינתך לחשוב כמה שתחפוץ לעשותו מחכמתך לומר כבר התבוננתי ועשיתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהש"י אם נשענת על בינתך כי רצון הש"י שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שישפע להם מהטוב מצד השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי, בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם יתברך והמשל שכאשר תאכל תדע במאכל הש"י בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחי כח להשיב אותו אל עצם הנזון וכשתשגל תתבונן במה ששם השם ית' מהכח הנפלא בזרע לצייר כמו זאת היצירה הנפלאה ובוזה תדבק תמיד בשם יתברך גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שיישר הש"י אורחותיך מצד השגחתו הדבקה בך : (רלב"ג)

102 **בְּכָל-דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ 'וְהוּא יִישֹׁר אֲרוֹזוֹתֶיךָ:**

מצודת דוד בכל דרכיך. בכל עניניך דע את ה' ר"ל תן דעתך לחשוב לעשות מעשיך למען יבוא בדבר תועלת לקיים דבר ה' ואז הוא יוליכך באורח מישור ותצליח בה : (מצודת דוד)

103 **אֶל-תְּהִי זָכָם בְּעֵינֶיךָ יִרְא אֶת-יְהוָה וְסוֹר מִרָע:**

רס"י אל תהי חכם בעיניך. להיות מואס בדברי מוכיחך: (רס"י)

מצודת דוד אל תהי חכם בעיניך. להקל בדבר הנאסר לעשות גדר ושימור בחושבך שאין חכם כמותך צריך גדר אלא ירא את ה' פן עם כל חכמתך תכשל : וסור מרע. הרחק מאד ועשה גדר : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תהי חכם בעיניך. ותתרשל מפני זה מלחקור עוד בעניני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימות אשר אפשר לך לקנותו אך תמיד חשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות. ירא את ה' תמיד מעבור על מצותיו וסור מרע במדות ובעיון ג"כ מצד היותך ירא את ה' זה ימנע מלהשתבש בהשגה בחכמה וזה שאם תשים השורש והעקר שהשם יתברך הוא נמצא באופן שתישיר אל זה התורה ושהוא משגיח באישי האדם לפקוד אותם כל מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה אז יסור ממך הטעות בהרבה מהפנות הגדולות בחכמה האלהית: (רלב"ג)

[ח] רפאות תהי לשׁרך ' וּשְׁקוּי לְעֲצָמוֹתֶיךָ:

רפ"י רפאות תהי לשׁרך. החכמה, שׁרך כמו (שיר ו) שׁרך וזהו טיבוכך: וּשְׁקוּי לְעֲצָמוֹתֶיךָ. הוא המוח כענין שנאמר ומוח עצמותיו יסוקה (איוב כ"א): (רפ"י)

מצודת דוד רפאות. ר"ל הגדר לא יזיק כי עוד יועיל ותהיה רפאות וכו' ר"ל יחזיק אותך בקיום המצות: (מצודת דוד)

מצודת ציון לשׁרך. הוא הטבור כמו שררך אגן הסהר (ש"ה ו): וּשְׁקוּי. ר"ל המוח המשקה העצמות: (מצודת ציון)

רלב"ג רפאות תהי לשׁרך. הנה התורה היא מרפא לך מחולי המדות והדעות בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות ותתחיל לקחת מזון ההשגות העיוניו' והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחה דרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמה היא שקוי לעצמותי' למלא אותם מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמה לא תצטרך אל התורה אחר שפרי התורה היא להעמיד האדם על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיו כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקדו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזין ממנו ואע"פ שכבר נשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג"כ אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע ר"ל שלא תחשוב כבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה כי בודאי אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את ה' לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות: **רפאות תהי לשׁרך.** הוא הטבור: (רלב"ג)

טו כְּבֹד אֶת-יְהוָה בַּהוֹנֵךְ וּבִמְרֵאשִׁית כָּל-תְּבוּאָתְךָ:

רפ"י מהונך. מכל מה שחננך אפי' מקול ערב (אל תקרי מהונך אלא מגרוך): ומראשית. אלו תרומות ומעשרות: (רפ"י)

מצודת דוד מהונך. להפריש ממנו צדקה : ומראשית. לתת תרומות ומעשרות (מצודת דוד) :

רלב"ג כבד את ה' מהונך. כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהנים וללויים כי בזה תועלת נפלא להישיי אל שכל הטובות הם שופעו' מהשיי ועוד בזה תועלת להישיר ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה השבט בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת והנה אם תעשה זה יתן השיי שכרך שיתברכו פירותיך עד שימלא אוצרותיך בר וגו' : (רלב"ג)

יז וַיְמַלְאוּ אֶסְמִיךָ שְׂבַע וְתִירוּשׁ יִקְבִּיךָ יַפְרְצוּ:

מצודת דוד וימלאו. ר"ל לא תחסר כלום בעבור זה כי הברכה ישולח בהם ועוד תוסיף. ותירוש. היין אשר ביקבים יתרבו : (מצודת דוד)

מצודת ציון אסמיד. הם אוצרות התבואה כמו את הברכה באסמיד (דברים כ"ח) : יקביך. הם הבורות אשר היין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) : יפרצו. ענין התחזקות ברבוי כמו פרצו לרוב (דה"א ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג וימלאו. עד שכבר ימלאו אוצריך בר וביקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמר בספר דברי הימים מהחל התרומה לבוא בית ה' אכול ושבוע והותר עד לרב כי ה' ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמת וזהו משלימות זה המאמר והרצון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר ביצירתם וזה כי אם יונח שאין שם פועל כמו שאמרו הפיקורוס וסיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחוויות וכן הענין בדבר דבר כי לא תתכן זאת החקירה אחר שהם יניחו שזה הענין היה במקרה אך כשנוד' שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר ביציר' הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנישיג ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדברי' הוא אצלו ומהמושכל אשר אצלו שפע מציאותם והנה כשתפליג לחקור באלו הסבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד לה'

ותשתדל מפני זה למצוא הסבות היותר שלימות שיראה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למלאות אוצרות שכלך מקנין החכמה האמתית כי בזה תתישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית ששמה זכר דבר מאלו הדברים על מה שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופיות הנה זהו בהכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצת דעות מגוונות התחלת להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית' ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בד' מספר מלחמות ה': (רלב"ג)

[יא] מוֹסֵר יְהוָה בְּנֵי אֵל-תְּמַאֵס וְאֵל-תִּתְקַן בְּתוֹכוֹזְתּוֹ:

רס"י מוסר ה' בני אל תמאס. אם יצואו עליך יסורין יהיו חזיזין עליך: ואל תקוץ. מלשון קלתי בחיי (בראשית כז): (רס"י)

מצודת דוד מוסר. ואם בא לך מה' מוסר יסורים אל תמאס בהם אלא קבלם מאהבה : ואל תקוץ. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון תקוץ. ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג מוסר ה' בני אל תמאס. אל תמאס מוסר ה' כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהי סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה התוכחות ואל תמאס בתוכחתו כי הש"י יוכיח את אשר יאהב וגו': (רלב"ג)

[יב] כִּי אֶת אֲשֶׁר יְאַהֲבֵהּ יְהוָה יוֹכִיזוּ וְכָאֵב אֶת-בֶּן יִרְצֶה:

רס"י וכאב את בן ירצה. שרואה צננו להטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בצבט כן יערב לך הטובה אחר המכה: (רס"י)

מצודת דוד יוכיח. לגלות אזנו ליישר דרכו : וכאב. וכמו האב אשר יכון בהכאה לרצות את בנו להיטיב דרכו ולא לנקום נקם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירצה. מלשון רצוי ופיוס : (מצודת ציון)

רלב"ג כי את אשר יאהב. כי השם ית' יוכיח את אשר יאהב וירצה להתנהג עמו כאב את הבן שייסר אותו לטוב לו וכאשר תעשה כן יגיע לך

מן התועלת מה שתפשפש במעשיך ובדעותיך עד שיתברר לך מה שנתישרת לחטא בו נאמרו ויגל אזנם למוסי' ויאמר כי ישובון מאון: (רלב"ג)

[יג] אֲשֶׁרִי אָדָם מֵצֵא זֹכְמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה:

רס"י אֲשֶׁרִי אָדָם מֵצֵא חֲכָמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה. סְלוּמַד חֲכָמָה עַד סְגוּרָה הִיא לְהוֹלִיא מִפִּיּוֹ: (רס"י)

מצודת דוד **ואדם**. מוסב על אשרי לומר אשרי לאדם אם מוציא את התבונה מן החכמה ר"ל מבין דבר מתוך דבר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יפיק**. יוציא כמו ויפיק רצון (לקמן ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג **אשרי אדם מצא חכמה**. כמה מאושר האדם שימצא חכמות השם יתברך דברים לפי מה שאפשר לו ואדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים במה שקדם : **יפיק**. יוציא: (רלב"ג)

[יד] כִּי טוֹב סִזְרָה בְּסִזְרָה-כֶּסֶף וּמִזְרוֹן תְּבוּאָתָה:

רס"י **כי טוב סחרה מסחר כסף**. כל חלופין שאדם מחליף בסחורה זה נוטל זה וזה נוטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פרקד ואני אשנה לך פרקי נמלאו שניהם זיד כל אחד ואחד: **חרוץ**. מין זהב הוא: (רס"י)

מצודת דוד **כי טוב**. מסחר החכמה ממסחר הכסף כי מי שנוטל מחיר הכסף לא ישאר הכסף בידו ולא המחיר ביד האחר ולא כן בדבר החכמה כי את מי שלומד עם אחר חכמה אחת במחיר למוד חכמה אחרת אי"כ שניהם ביד כל אחד ואחד : **תבואתה**. פרי החכמה ור"ל מה שהבין מדעתו מתוך דבר החכמה שלמד הנה טובה היא **מחרוץ** : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ומחרוץ**. היא הזהב הטוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי טוב סחרה**. כי ההשתדלות לבקש אותה הוא טוב לאין שיעור מהשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריה יקר מזהב : **כי טוב סחרה מסחר כסף**. הנה הסוחר הוא המסבב בארצות לבקש דבר הסחור' שירצה לקנות ולזה אמר כי טוב לסבב ולשוטט בעבור

בקשת החכמה והתבונה יותר מסבוב על בקשת הכסף: (רלב"ג)

[טו] יְקָרָה הִיא (בּוֹפְנִיִּים) וְכָל-זֹפְפֵיךָ לֹא יִשְׁווּ-בָּהּ:

רס"י וכל חפצך. כל חמדותיך: לא ישוו בה. לא יהיו שוין בשוויה ודמיהן
זלמיה: (רס"י)

מצודת דוד יקרה. חשובה היא מפנינים הם המרגליות : וכל חפצך. כל
הדברים שאתה חפץ ורוצה בהם לא יהיו שוין בשוויה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מפנינים. הם המרגליות : (מצודת ציון)

רלב"ג יקרה היא מפנינים וכל חפצך וגו'. הנה היא יקרה מכל
המרגליות ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו בה והרצון בחפצי האדם
הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם כי כל אלו החפצים הם כאין נגדה
ואפשר שיש בה אל התורה והוא הנכון יותר וירצה כי מאושר מאד מי
שימצא החכמה הנרמזת בתורה ואדם שיוציא ממנה התבונה הנרמזת
בה כי הכל נרמז בתורה כמו שביארנו בביאורינו לדברי התורה : (רלב"ג)

[טז] אֶרֶץ יָמִים בְּיַמֵּינָהּ בְּשִׁמְאוֹלָהּ עֹשֶׂר וְכָבוֹד:

רס"י זימינה. למימינים זה ועוסקים זה לשמה אורך ימים וכ"ס עושר
וכבוד ולמשמאילים זה לעוסקים זה שלא לשמה מ"מ עושר וכבוד יס:
(רס"י)

מצודת דוד אורך ימים. ר"ל על ידה ישיג אורך ימים ועושר וכבוד, ורז"ל
אמרו למימינים בה לעוסק לשמה היא לו לאורך ימים וכ"ס עושר וכבוד
אבל למשמאילים בה לעוסקים שלא לשמה עכ"ז יהיה עושר וכבוד :
(מצודת דוד)

רלב"ג ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. הנה בימין התורה יהיה
אורך ימים ר"ל השגת החיים הנצחיים כי זהו פריה ולזה ייחס זה אל
ימינה וזה יהיה במה שיש בה מן החכמה והתבונה והנה על הכוונה
השנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק באדם
בעבורה ימשכו לו ג"כ טובות גופיות כמו שנתבאר בתורה וביארנוהו עוד
במאמר הדי מספר מלחמות ה' : (רלב"ג)

[\[יז\]](#) דְרָכֶיךָ דְרָכֵי-נֹעַם וְכָל-נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם:

מצודת דוד דרכי נועם. ר"ל לא יבוא בשום צד מכשול בדבר קיום דברי התורה : וכל וגו'. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג דרכיה דרכי נועם. הנה דרכי התורה הם דרכים שינעמו וימתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שבה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף לנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כלם ישירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקים בה לשמור ולעשות ולחקור בעניניה וכאופן החכמה אשר יישירו אליה וסומכי התורה שמחזיקים אותה לעמוד על הסבות בדבריה הוא מאושר כי מזה הצד יתיישר לעמוד על כוונותיה לא שיקל בעניניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יגידו איש לאיש אך יחקור על כל פנים לתמוך אותה כדי שיעמוד על כוונותיה כאילו תאמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה בתאר כך ולמה נסמך זה המאמר לזה המאמר כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונה לפי ששבח החכמה והתבונה והדעת באר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לשבחם ואמר ה' בחכמה וגו' (רלב"ג) :

[\[יח\]](#) עֵץ-חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיךָ מְאוֹשֵׁר:

רס"י למחזיקים בה. לאוחזים בה כמו ויטלח ידו ויחזק בו (קמות 7): ותומכיה מאושר. המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שצספר זה שהוא אוחז (רס"י) :בה:

מצודת דוד למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם לעץ חיים כי בעבורה ישיג החיים. ותומכיה. התומך אותה בגדרים וסייגים הוא משובח : (מצודת דוד)

מצודת ציון מאושר. משובח כמו אשרי האיש (שם א) : (מצודת ציון)

[\[יט\]](#) יְהוָה בְּזִכְמוֹתָ יֵסֵד-אֶרֶץ כּוֹנֵן שְׁמַיִם בְּתַבְנוּתָהּ:

רס"י ה' בחכמה יסד ארץ. ע"פ התורה והיא התורה והיא התבונה והוא

הדעת ואחר שכל העולם נברא בהם לכך: (כ"ז)

מצודת דוד בחכמה. באמצעות חכמת התורה ברא העולם : בתבונה.
תבונת התורה : (מצודת דוד)

רלב"ג ה' בחכמה יסד ארץ. ואמר כי בחכמה יסד הש"י הארץ וזה היסוד הוא מה שהשריש ושם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ והנה בחכמה הש"י שמע מציאותם ביום הבראם ונתיסד עניני ומה שיושג לאדם מפני החקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם שמתחדש מסבות עצמיות ומתיחסות כאלו תאמר שהחם יחמם ושהאדם יולידו האדם ובתבונ' יכונן שמים על מה שהם עליו מהמרחק ממנו ומגודל הכוכבים אשר יניעום ומחלוף תמונות הגלגלי אשר יניעו הכוכב וחילופי התנועות באורך וברוחב עד שיתחדשו מזה חלופים רבים כתנועת הכוכב הנראית לנו ויתחדשו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה' והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתחדש בהם איננו מתחדש בדמיון מה שהתחדש מן הסבות העצמיות או המתיחסות כי הם יחממו ואין בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין בשאר מה שישפע מהם ואולם מה שהמציא השם ית' מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והב"ח מזולתו וכי ג"כ יהיה השווי נשמר ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה חדוש זה הענין בדעות השם ית' וההשגה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האיד הלח כשיתהוה כבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ויצטרך לרדת יתעבה מפני זה וישוב מים או כשיעלה ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוה ממנו מים הנה מה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר"ל שאלו הדברים נשפעו מחכמת השם יתברך בינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם בעמדו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר :

[כ] בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקְעוּ וְשִׁזְזוּקִים יִרְעֶפוּ-טָל:

רס"י ירעפו. כמו יטיפו: (כ"ז)

מצודת דוד בדעתו. בדעת התורה נבקעו תהומותיהם המעיינות הנובעים מתחת : ושחקים. מוסב על בדעתו לומר בדעת התורה יטיפו השמים טל : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירעפו. יטיפו כמו יערוף כמטר לקחי (דברים לג) : (מצודת ציון)

רלב"ג בדעתו תהומות נבקעו. כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונה הזאת נבקעו תהומות מלמטה נובעות מהם אלו הידיעות ומלמעלה ג"כ ירעפו טל ישפעו בו אלו הידיעות והנה רמז במה שישפע מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שישפע לנו מלמעלה רמז אל השפע שישפע לנו מהש"י להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר אינו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו נאותים לקבלו יחד לא במקום זולת מקום : (רלב"ג)

[כא] בְּנֵי אֶל-יִלְזוּ מֵעֵינֶיךָ נֹצֵר תִּשְׁלִיהַ וּמִזְבֻּחַ:

רפ"י אל ילזו מעיניך. אל יתקמו מנגד עיניך להסירם מכנגדך: (רפ"י)

מצודת דוד אל ילזו. הואיל וחשובה היא כ"כ מהראוי שאל יסורו מנגד עיניך : נצור תושיה ומזמה. ר"ל שמור התורה במעשה ובמחשבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ילזו. ענין הטיה והסרה : (מצודת ציון)

רלב"ג בני אל ילזו. אל יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמרם תמיד שמור הנימוס המושכל שהגיע לך בזה ושמור ג"כ המחשבה שהביאה אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת בדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמם הם השכל הנקנה הנשאר מהאדם אחר המות כמו שביארנו בראשון מסמ"י ובהם תמצא חן בדבריך עם האנשים הנה בסבתם תדבק בך ההשגחה האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרך : (רלב"ג)

[כב] וַיְהִי לְנַפְשֶׁךָ וַיִּזְוּ לְגַרְזְלֶיךָ:

רפ"י ויהיו חיים לנפשך. שהרי עץ חיים הוא: וכן לגרזותיך. שהרי זה שזחה האמור למעלה וענקים לגרזותיך: (רפ"י)

מצודת דוד ויהיו. שמירת המעשה והמחשבה יהיו סיבה להביא חיים לנפשך ולהלביש צוארך בהן : (מצודת דוד)

[כג] אִזְ תִּלְכֶּךָ לְבַטָּחוֹ וְרַפְּךָ וְרַעְלֶךָ לֹא תִגְזֹף:

רש"י לא תגוף. לשון כשלון אלופי"ר בלע"ז וכן פן תגוף באבן (תהלים לא) וכן בטרם יתגפּו רגליכם (ירמיה יב) וכן ונגפו אָסָה הרה (סמות כח): (רש"י)

מצודת דוד אז. כשתהיה נשמר במעשה ובמחשבה אז תלך לבטח בדרכיך כי אין מחריד : לא תגוף. לא תכה באבני מכשול המושלכים בדרך ר"ל לא תאונה אליך רעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תגוף. ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגליך (תהלים צא) : (מצודת ציון)

[כד] אִם-תִּשְׁכַּב וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה וְשִׁנְתָּהּ : **לא-תפוזד** וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה וְשִׁנְתָּהּ :

רש"י ושכבת וערבה שנתך. ותנעם שנתך כשתיסן שלא תירא מפחד פתאום: (רש"י)

מצודת דוד וערבה שנתך. כדרך הישן בוטח מבלי פחד : (מצודת דוד)

מצודת ציון וערבה. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג') : (מצודת ציון)

רלב"ג אם תשכב. גם בהיותך בדרך לא תפחד שם מחיה רעה ומן הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך : (רלב"ג)

[כה] אֶל-תִּירָא מִפּוֹזֵד פְּתָאִם וּמִשְׁאֵת רְשָׁעִים כִּי תָבֵא :

רש"י ומשואת. כשתצוא על הרשעים: (רש"י)

מצודת דוד אל תירא. כי לא תבא אליך : כי תבא. כאשר תבא חשכת הרשעים לא תירא מזה כי לא תגע בך לרעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומשואת. ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב לא) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תירא מפחד. הרעות הגדולות המשחיתו' פתאם ולא משואת רשעים כי תבא : (רלב"ג)

[כז] כִּי-יְהוּדָה יִהְיֶה בְּכֶסֶלְךָ וְשָׁמֹר רֵגְלְךָ מִלְּכָד׃

רס"י כי ה' יהיה בכסלך. במצטחק, ד"א בדברים שאתה כסיל בהן כך
מלאתי **זכ"י** בירושלמי:

מצודת דוד **בכסלך**. במה שתבטח ותקוה אליו והוא ישמור רגלך מן
הלכידה **מצודת** : **מצודת** (מצודת דוד)

מצודת ציון **בכסלך**. ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (שם ח') :
מצודת (מצודת ציון)

רלב"ג כי ה' יהיה. במה שתבטח בו ותקוה ממנו וישגיח בך מהלכד באלו
הרעות ואחר זה הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי
לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב וזאת אזהרה כוללת בעיון ובדברים
המדיניים אם בעיון הזהירו שלא למנוע למודו מהבא ללמי הראוי לכך
לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה לא תענה
אותו על זה בשתאמר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף
אחר שיש אתך והוא ראוי לזה: **בכסלך**. בתקוה: (רלב"ג)

[כח] אֶל-תִּמְנַע-טוֹב מִבְּעָלָיו בְּהִיּוֹת לְאֵל (יִדִּיר) יְדָךְ לַעֲשׂוֹת׃

רס"י אל תמנע טוב מבעליו. אם ראית חבירך חפץ להטיב לעניים אל
תמנעהו: בהיות לאל ידך. להחדילו, ד"א אל תמנע טוב מבעליו, אל
תמנע לך מן העני, בהיות לאל ידך לעשות לך שמה יצוא יום ואין
לאל **זכ"י** ידך:

מצודת דוד **מבעליו**. מבעל הטובה ר"ל ממי שבא לקבל הטובה : **בהיות**.
בעת היות כח בידך לעשות הטובה : **מצודת** (מצודת דוד)

מצודת ציון **לאל**. ענין כח ואמצות : **מצודת** (מצודת ציון)

[כט] אֶל-תֵּאמַר (לְרַעֲיָךְ) לְרַעֲיָךְ אֲנִי וּמִוֹזַר אֲתָן וַיֵּשׁ
אֶתְּךָ׃

רפ"י וכן אל תאמר לרעד. לענני: ויש אתך. מה שתתן לו, ורבותינו פירשו
לך ושוב על שכר שכיר: (רפ"י)

מצודת דוד לרעד. המבקש הטובה : לך ושוב. לך היום ושוב למחר ואז
אתן את שאלתך : יש אתך. דבר הטוב' יש עמך ותוכל לתת מיד : (מצודת
דוד)

[כט] אֶל-תִּזְרַשׁ עַל-רֵעֶךָ רְעָה וְהוּא-יוֹשֵׁב לְבִטּוֹן אֶתָּה:

רפ"י אל תחרוש על רעד. אל תחשוב ואינו זו ממשמעות חריקה מה דרך
החורש מכין מקום לזמן הזריעה אף החושב רעה מכין מקום תחבולות
בלבו איך יעמוד ויעשנה: (רפ"י)

מצודת דוד והוא. הלא הוא יושב אתך לבטח ר"ל בוטח בך כאיש על רעהו
ולמה תחשוב עליו רעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תחרוש. ענין מחשבה כמו חורשי און (שם ד') : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תחרוש. אל תחשוב ותשתדל להביא על רעד רעה והוא יושב
לבטח אתך כי זה מגונה מאד: (רלב"ג)

[ל] אֶל-(תְּרֹב) תִּרְיֵב עִם-אָדָם זֶזְנָם אִם-לֹא גַמְלֶךָ רְעָה:

רפ"י אל תריב עם אדם. להתלונן עליו: אם לא גמלך רעה. שעבר על
המלוא הכתובה בתורה ואתה לרעד כמוך (ויקרא יט) ומי שהוא רשע
רשאי אתה לסונאו: (רפ"י)

מצודת דוד גמלך רעה. גם תחילת המעשה נקרא במקרא בלשון גמול וכן
ואם גומלים אתם עלי (יואל ד') : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תריב עם אדם חנם. אם לא גמלך רעה כי זה מגונה מאד
להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה: (רלב"ג)

[לא] אֶל-תִּקְנָא בְּאִישׁ זֶזְמָס וְאֶל-תִּבְזֹר בְּכָל-דְּרָכָיו:

רפ"י אל תקנא באיש חמס. לעשות כמעשיו אם תראהו מזלית: (רפ"י)

מצודת דוד באיש חמס. בהצלחת איש חמס : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תקנא באיש חמס. להתאוות ולחמוד ולעשות כמוהו לחמוס האנשים ולא תבחר בשום דרך מדרכיו כי זה יביאך לחטוא במה שהוא חוטא והמשל כי איש החמס ישלח מנחה גדולה למלך או לשר ויכבדוהו ואם ירצה האדם לעשות כן לא ימצא לו ויצטרך לו לעשוק ולחמוס האנשי וכן הענין בשאר דרכיו אשר הם לו מפני היותו איש חמס כי מתועב אל השם יתברך האיש העקש רוצה לומר הבלתי ישר וההפך בישרים כי הוא דבק בהם: (רלב"ג)

[לב] כִּי תוֹעֵבֶת יְהוָה נְלוֹז וְאֶת-יִשְׂרָאֵל סוֹדוֹ:

רפ"י כי תועבת ה' נלוז. מעוות בדרכיו: ואת ישרים סודו. ועם ישרים סודו: (רפ"י)

מצודת דוד נלוז. הסר והנוטה מדרך הישר : ואת. עם ישרים מעמיק סוד עצתו מאהבתו אותם וכמ"ש וה' אמר המכסה אני מאברהם וכו' (בראשית יח) :

מצודת ציון נלוז. הנוטה מדרך הישר : (מצודת ציון)

רלב"ג נלוז. הוא הטועה מהדרך הראויה : (רלב"ג)

[לג] מֵאֲרֵת יְהוָה בְּבַיִת רָשָׁע וְנֹה צְדִיקִים יִבְרָךְ:

מצודת דוד מארת ה'. ר"ל העושר אשר בבית הרשע קללת ה' היא כי שמורה לרעתו ותחשב א"כ לקללה : יברך. מוסב על ה' לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים ר"ל לברכה תחשב כי ישפיעו מטובם לדל ויקבלו גמול : (מצודת דוד)

מצודת ציון מארת. מלשון ארור : ונוה. מדור כמו נוה איתן (ירמיה מט) : (מצודת ציון)

רלב"ג מארת. קללת השם תמצא בבית רשע והוא יברך נוה צדיקים והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יחייב שתמשך לכל הרשעים ולזה

פעמים רבות רשע וטוב לו ברכת השיי היה בבית כל הצדיקים הראויים לה והם אשר תדבק בהם ההשגחה האלהית כמו שביארנו הסבה בכל זה בד' מספר מ"י : (רלב"ג)

[לד'] אִם-לְלִצִּים הוּא-יִלְיֵן (וּלְעֲנִיִּים) וְלְעֲנִיִּים יִתֵּן-נֶזֶן:

רס"י אם ללצים. אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לך עמהם: ולענוים יתן חן. אם לענוים יתחזר סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות: (רס"י)

מצודת דוד **אם ללצים.** ר"ל לכל אחד משלם גמול במדה שמדד אם ללצים המלעיגים בבני אדם יסבב סיבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אידם : **ולענוים.** אשר הם שפלי הרוח ומכבדים כל אדם יתן חנם בעיני הכל ויכבוד להם : (מצודת דוד)

רלב"ג **אם ללצים.** הנה ללצים המתלוצצים ומלעיגים על האנשים השיי יסבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אידם ואולם לענוים המכבדים לאנשים שפלים עצמם יתן השיי חן להם בעיני האנשים : (רלב"ג)

[לה'] כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחֻלוּ וְכַסִּילִים מְרִים קָלוּן:

רס"י כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. לעצמו מפריש קלון לחלקו: (רס"י)

מצודת דוד **ינחלו.** נוחלים לעצמם הכבוד : **מרים.** כל אחד מפריש הקלון לחלקו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מרים.** מלשון תרומה והפרשה : **קלון.** בזיון והוא מלשון קלוי באש (ויקרא ב) כי בעבור הבזיון יתאדם הפנים כאלו נקלה באש, או הוא מלשון קלות : (מצודת ציון)

רלב"ג **כבוד חכמים ינחלו.** כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים מגביה קלון לו או אמר על צד ההפלה כי עוצם הקלון שינחלו מפני סכלותם הוא מפריש ומסיר אותם מהמקום ההוא שהם נכרים בו : **כבוד.** מרים קלון, הקלון מסיר אותם או ירצה בו שכל אחד מהכסילים מרים ומגביה הקלון עליו מצד סכלותו : (רלב"ג)

[א] שְׁמַעוּ בְּנֵי מוֹסֵר אָב, וְהִקְשִׁיבוּ לְדַעַת בִּינָה:

רס"י שמעו בני מוסר אב. הקב"ה: (רס"י)

מצודת דוד שמעו בני. אתם בני אל חי שמעו למוסר האב שבשמים המייסר על הבינה והקשיבו לדעת אותה : (מצודת דוד)

מצודת ציון והקשיבו. ענין שמיעה והאזנה : (מצודת ציון)

רלב"ג שמעו בני מוסר. השם יתברך שהוא אביכם והנה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא יישיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר"ל כי התורה תישיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה: (רלב"ג)

[ב] כִּי לִקְחוֹ טוֹב, נְתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל-תַּעֲזוּבוּ:

רס"י נתתי לכם. הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו: (רס"י)

מצודת דוד כי לקח טוב. וכה יאמר במוסרו הלא נתתי לכם למוד טוב ומחוכם אל תעזבו את התורה ההוא : (מצודת דוד)

רלב"ג כי לקח טוב. כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזבו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי הש"י ר"ל שאמרם בלשון כאילו הש"י ידבר: (רלב"ג)

[ג] כִּי-בֵן הָיִיתִי לְאָבִי, בָּרַךְ וַיְזַיֵּד לִפְנֵי אֲבִי:

רס"י כי בן הייתי לאבי. אם תאמר שלמה היה שונא הזכריות שהזכיר על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי

וגו' כך ויחיד וגו' שהיה אוהב אותי יותר: (כ"ט)

מצודת דוד כי בן. אמר שלמה אל תחשבו שאני שונא את הבריות ולזה אני מזהירכם מן הדברים שנפשו של אדם חומדתן אל תאמרו כן כי הלא בן אהוב הייתי לאבי ומעונג ויחיד לאמי : (מצודת דוד)

מצודת ציון רד. מעונג : (מצודת ציון)

רלב"ג ואח"כ אמר שלמה, כי בן הייתי לאבי. הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לש"י היותו נער ורך כשאמר לו הש"י אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בצאתי ממצרים כי במעט זמן העתיקני הש"י לאמונתו ולזאת הסבה אמר ג"כ לפי הנמשל הנביא זכרתי לך חסד נעורידך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג"כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע הש"י התורה לישראל ובאמצעותו הגיעה הנבואה :

ד וירני ויאמר לי יתמך-דברי לפרך שמור מצותי וזויה:

כ"י ויורני. על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמך דברי לכוך. ולפי שהוכיחני בדברים אלו לכוך אני מזהירכם על כך (כ"י יוסף קר"א), ד"א כי בן הייתי לאבי, הנביא אומר בן הייתי להקב"ה שהקרה רוחו עלי, ומלינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו' (שמואל ב ז): כך ויחיד לפני אמי. לאומתי אני נבחר וחביב כבן כך ויחיד לכוך ויורני אבי: (כ"י)

מצודת דוד ויורני. ועם כל אהבתו אלי למדני הדברים האלה ואמר לי דברי תוכחתי יסעדו לבך למען תשאר עומד ביראת ה' : שמור מצותי. המצוה אשר אני דובר אליך בשם ה' : וחיה. בשמירתם תשיג החיים : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויורני. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג ויורני. אז הש"י ואמר לי לבך יתמוך דברי ויסמוך אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התורה כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה, שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים האמתיים אשר אין עמה מות : (רלב"ג)

10 קָנָה זְכָמָה קָנָה בִּינָה אֶל-תְּשֻׁכּוֹז וְאֶל-תֵּט מֵאִמְרֵי-פִי:

מצודת דוד קנה. ראה שתהא החכמה והבינה קנוים לך ומצוים אצלך ואל תשכחם : מאמרי פי. מדברי אזהרותי : (מצודת דוד)

רלבי"ג קנה חכמה. בהם תקנה החכמה ותקנה בינה : אל תשכח. דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקידה והחקירה יגלו לך הרבה מכוונות התורה : (רלבי"ג)

11 אֶל-תַּעֲזֹבָהּ וְתִשְׁמְרָהּ וְתִשְׁרָרָהּ אֱהַבְתָּהּ וְתִצְרָרָהּ:

רס"י אל תעזבה. תעזבה וגו'. אהבה. אהוב. אותה: (רס"י)

מצודת דוד אל תעזבה. אל תעזוב את התורה וגם היא תשמרך מכל מכשול : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל תעזבה. אל תעזוב התורה ואם תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בסבתם מההשגחה האלהית אהוב את התורה והיא תנצרכה וזה שאהבתך אותה יסבב שתבקש סבות ראויות לדבר דבר מדבריה ובה האופן תעמוד על קצת כוונותיה : (רלבי"ג)

12 רֵאשִׁית זְכָמָה קָנָה וּבְכֹל-קִנְיָנֶיךָ קָנָה בִּינָה:

רס"י ראשית חכמה קנה חכמה. תחלת חכמתך למוד מאחרים קנה לך שמועה מפי הרב, ולא"כ בכל קנינך קנה בינה, תתבונן בה מעלמך להשכיל הטעמים דבר מתוך דבר : (רס"י)

מצודת דוד ראשית חכמה. בראשית למוד החכמה ראה שתהא קנויה לך ר"ל מעת תתחיל ללמוד למוד אותה דרך קבע שתהא שקוע בה : ובכל קנינך. המיוחדת בכל הדברים הקנויים לך ושקועים אצלך תהיה קניית הבינה : (מצודת דוד)

רלבי"ג ראשית. בראשית החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעזר בה בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם יישירוך אל העמידה עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה כמו שזכרנו : (רלבי"ג)

ח סִלְסֵלָה וְתִרְוַמְמוֹן תְּכַבֵּדָהּ כִּי תִזְבְּקֶנָּה:

רס"י סלסלה. חפסה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו) החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לזקק את העוללות ובלשון חכמים מסלסל **בשערו:** (רס"י)

מצודת דוד סלסלה. תהא ממשמש בה בקביעות ותרומם אותך : **כי תחבקנה.** כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בך : (מצודת דוד)

מצודת ציון סלסלה. ענין משמוש כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ז') ובדרז"ל מסלסל בשערו (נזיר ג') : (מצודת ציון)

רלב"ג סלסלה. דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יחובר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרו ראשונה באמרו שמור מצותי וחייה אמר כאילו ידבר הש"י: (רלב"ג)

ט תִּתֵּן לְרֵאשִׁיךָ לִוְיִת-חֹן עֵטֶרֶת תְּפָאֶרֶת תְּבַלְלֶנָּה:

רס"י תתן לראשך לויית חן. חזרת חן כמו לויית חן הם לראשך: (רס"י)

מצודת דוד לויית חן. תדבק לראשך חבורי החן : **תמגנד.** תמסור לך עטרת תפארת : (מצודת דוד)

מצודת ציון תמגנד. ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית יד) : (מצודת ציון)

י שְׁמַע בְּנֵי וְקוֹז אֲמָרִי וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנֹת זַיִּים:

רס"י שמע בני וקח אמרי וגו': (רס"י)

מצודת דוד שמע בני. ענין חיבה הוא זה לומר חביב אתה לי כי בני אתה וחפץ אני בתקנתך : **שנות חיים.** ר"ל שנים טובים ושלוים : (מצודת דוד)

רלב"ג שמע בני וקח אמרי. והם ספורי התורה : וירבו לך שנות חיים. כי הם מישרים מאד לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וצוה לקחת אמריו שיצוה עליהם: (רלב"ג)

[יא] בְּדַרְךְ וְזָכְמָה הִרְתִּיךָ הִדְרַכְתִּיךָ בְּמוֹעֲלֵי-יִשְׂרָאֵל:

מצודת דוד הוריתיך. אני מלמדך ללכת בדרך חכמה : הדרכתיך. אני מוליכך בדרך ישר : (מצודת דוד)

מצודת ציון הוריתיך. ענין למוד : (מצודת ציון)

רלב"ג בדרך חכמה הוריתיך. ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהרתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכוננו מחשבותיך וישלימו חפצך במה שתמצא לעשותו: (רלב"ג)

[יב] בְּלִכְתֶּךָ לֹא-יֵצֵר צִעְרֶךָ וְאִם-תְּרוּץ לֹא תִכְשַׁל:

רס"י בלכתך לא יצר צעריך. מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול: (רס"י)

מצודת דוד לא יצר. לא יהיה צר מקום הפסיעות ואז אף אם תרוץ בו לא תכשל במעשיך : (מצודת דוד)

מצודת ציון צעדך. פסיעותיך : תרוץ. ענין מהירת ההליכה : (מצודת ציון)

רלב"ג בלכתך לא יצר צעריך. הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר צעריך מלפסוע ולהשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול: (רלב"ג)

[יג] הַחֹזֵק בְּמוֹסֵר אֶל-תִּרְף ' וְצָרָה כִּי-הָיָא זַיִיךָ:

רס"י החזק במוסר אל תרף. אחוז בתורה כמו והחזיקי את ידך בו (בראשית כ"א) וישלח ידו ויחזק בו (שמות 7): (רס"י)

מצודת דוד אל תרף. אל תרפה ידך ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג החזק במוסר. התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שנכלל בכוונותי מהחכמה והבינה. (רלב"ג)

[יד] בְּאַרְזוֹ רְשָׁעִים אֶל-תֵּבֵא וְאֶל-תְּאִשֶׁר בְּדַרְךְ רָעִים:

רפ"י באורח רשעים אל תבא ואל תאשר. ואל תדרוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג), וכן ונבון יבין לאשורו: (רפ"י)

מצודת ציון תאשר. ענין הלוך ופסיעות כמו ואשרו בדרך בינה (לקמן ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג באורח רשעים אל תבא. אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים: (רלב"ג)

[טו] פְּרַעְהוּ אֶל-תֵּעָבֶר-בּוֹ שְׁטָה מִעָלָיו וְעִבּוֹר:

רפ"י פרעהו. בטלהו: שטה מעליו. סור: (רפ"י)

מצודת דוד פרעהו. בטל הדרך ההוא ואל תעבור בו נטה מאליו ועבור ממנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון פרעהו. ענין בטול והשבחה כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל ב). שטה. ענין הטיה והסרה כמו אל ישט אל דרכיה (לקמן ז') : (מצודת ציון)

רלב"ג פרעהו אל תעבר בו. אם תוכל בטל והשבית הדרך ההוא רוצה לומר שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלמו הרע אל תעבור להסכים עמם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע וידך לא תהיה עמם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוסיפו שנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה: (רלב"ג)

[טז] כִּי לֹא יִשְׁנֶוּ אִם-לֹא יִרְעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם-לֹא (יכשילו) יִכְשִׁילוּ:

כ"י לא יִשְׁנֹו. אִינֵס יְכוּלִין לִישָׁן: (כ"י)

מצודת דוד כי לא ישנו. ההולכים בדרך ההוא לא יוכלו לישן אם לא יעשו הרעה : אם לא יכשלו. את אחרים וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג כי לא ישנו אם לא ירעו. גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים : (רלב"ג)

יז כִּי לֶחֶם רָשָׁע לְזָזָמוֹ לְזָזָמוֹ רֵשַׁע וְיִין זְזָמִים יִשְׁתָּנוּ:

מצודת דוד לחם רשע. ר"ל הבא מגזל : חמסים. הבא מחמס : (מצודת דוד)

רלב"ג כי לחמו לחם רשע. מאכלם ומשתיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנת לעיניהם לרוב שמחתם בו גם לא יצטרכו למזון אחר מרוב התענוג בו : (רלב"ג)

יח וְאֶרְוֹ צְדִיקִים כְּאֹר נֹגֵה הוֹלֵךְ וְאֹר עַד-נְכוֹן הַיּוֹם:

כ"י ואורח לדיקים כאור נוגה. שהולך ומאיר מעמוד השחר: עד נכון היום. עד חלות היום שהוא בירורו של יום: (כ"י)

מצודת דוד ואורח צדיקים. האורח שהצדיקים הולכים בו הוא כאור היום המזהיר והולך ומאיר בכל פעם יותר עד אשר יכון היום בשלימותו והוא חצות היום ר"ל בכל עת ישכילו יותר לעמוד על דעת התורה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נוגה. ענין הארה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח) : הולך ואור. ר"ל בכל פעם יותר וכן וירח יקר הולך (איוב ל"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג ואורח צדיקים. הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום והוא עד חצי היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו : (רלב"ג)

יט דֶּרֶךְ רָשָׁעִים כְּאֶפְלָה לֹא יָדְעוּ בַּבַּיִת יִכְשְׁלוּ:

כ"י דרך רשעים כאפילה לא ידעו צמה יכשלו. פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו: (כ"י)

מצודת דוד כאפילה. כהולכים בדרך חשיכה ולא ידעו במה יוכלו להכשל להיות נשמר ממנו ר"ל שוגים בדעתם ותועים מדרך האמת ואינם יודעים ממה להזהר : (מצודת דוד)

רלבי"ג דרך רשעים כאפילה. ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו במרוצתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקים בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמונעים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב : (רלבי"ג)

כז בְּנֵי לְדַבְרֵי הַקְּשִׁיבָה לְאֹמְרֵי הַטֹּ-אֲנִי : (כס"י)
כס"י בני לדברי הקשיבה וגו' : (כס"י)

רלבי"ג בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אנך, אל יליזו מעיניך. אל יסורו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבך : (רלבי"ג)

כח אֶל-יִלְיָזוּ מֵעֵינֶיךָ שְׁמֵרָם בְּתוֹךְ לְבָבְךָ : (מצודת ציון)
מצודת ציון אל יליזו. אל ינטו : (מצודת ציון)

כט כִּי-זָזִיּוּ הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם וְלִכְל-בְּשָׂרוֹ מֵרָפָא : (כס"י)
כס"י למוצאיהם. ל' מציאה : (כס"י)

מצודת דוד למוצאיהם. המוצא חכמות התורה המה לו לחיים ומרפא לכל בשרו : (מצודת דוד)

רלבי"ג כי חיים הם למוצאיהם. כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמם חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתם והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיי' ממנו חולי המדות הפחותות והנה אמי' זה כי זה הספר בכללו מישיר לשלימות המושכלות ולשלימות המדות : (רלבי"ג)

[כג] **בְּכָל-בְּשִׁמְרֹךָ נִצֵּר לְפָנֶיךָ כִּי-בְּמִלְּוֹ תוֹצְאוֹת זָרִים:**

רס"י **מכל משמר.** מכל מה שאמרה תורה השמר נאור לבך (מעבור עליו) בין עצירה קלה בין עצירה חמורה: כי ממנו תולדות חיים. כי מאותו שהוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנו, כך דרש ר' תנחומא: (רס"י)

מצודת דוד **מכל משמר.** יותר מכל הדברים שאתה משמרם שמור לבך מלחשוב בעון כי עיקר תוצאות חיים באה מן הלב ואיך תחשוב בו בדבר המאבד את החיים : (מצודת דוד)

רלב"ג **מכל משמר נצור לבך.** והוא השכל ר"ל שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר הנפש המתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחדת לו גם שומררהו שלא יהיה נאסר במאסר שאר הכחות המשיגות במה שימנעהו פעולתו: **כי ממנו.** מהשכל תוצאות חיים ואט לא יבלבלו הכחות האחרים פעולתו הנה תשיג ארחו' חיים ממנו ובעבור שלא יהיה שכלך נאסר בשום מאסר ימנעהו מן ההשגחה הסר ממך הדברים הכוזבים בדעות אשר יאסרו שכלך במאסרם והמשל כי הדעות הכוזבות כשיקבלם האדם בענין ההתחלפות ישימו שכלו נאסר במה שאחר ההתחלפות ההן שלא יוכל לחקור בהן מחקר ראוי כי הטעות אשר בשרש וההתחלה יאסור אותו ויצר צעדו ממצוא האמת: (רלב"ג)

[כד] **הִסֵּר בְּמִדָּה עֲקֻשׁוֹת פֶּה וּלְזוֹת שְׂפָתַימְּךָ הִרְוֹק בְּמִדָּה:**

רס"י **הסר ממך עקשות פה.** לא תעשה דבר שילעזו בו הצריות ויעקימו עליך פיהם: עקשות פה. לשון עקום כמו תם אני ויעקשני (איוב ט) ובמשנה שיניה עקומות ועקושות: ולזות שפתים. עקמימות שפתים שלא ירחיבו הצריות פה עליך: (רס"י)

מצודת דוד **הסר ממך.** ר"ל אל תעשה דבר שיהא בו מקום לבני אדם לרנן אחריו וירמוז הרנון בעקימת הפה ונטיית השפתים כדרך המרננים ברמז : (מצודת דוד)

מצודת ציון ולזות. ענין נטיה ועקימה : (מצודת ציון)

[כה] עֵינֶיךָ לִנְכוּז יְבִיטוּ וְעַפְעָפִיךָ יִישְׁרוּ יְגַלְגְּלֶךָ:

רש"י עיניך לנוכח יביטו. יסתכלו אל האמת ואל היושר: יישירו נגדך. יסתכלו על הישרה לישר דרכך נגדך: (רש"י)

מצודת דוד לנוכח. ראה בהתבוננות יתירה תכלית המעשה אשר תעשה ואז עפעפיד יוליכך בדרך הישר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ועפעפיד. אישון העין : (מצודת ציון)

רלב"ג עיניך לנוכח יביטו. עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעקד מעיק: ועפעפיד יישירו נגדך. להשים אזנך בעצם הדבר המבוקש העיון בו: (רלב"ג)

[כו] פֶּלֶס מַעְגָּל בְּעֵגֶל רֵגְלֶךָ וְכָל-דְּרָכֶיךָ יִכְוֶנוּ:

רש"י פלס מעגל רגלך. שקול דרכך הפסד מלוא כנגד שכרה ושכר עזירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכוונו: (רש"י)

מצודת דוד פלס. ראה ליישר מעגל רגליך ולא תלך כפי הקרי וההזדמן ואז יהיו כל דרכיך נכונים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פלס. ענין יושר ועש"ז נקרא מטה המאזנים פלס ומאזני וכו' (לקמן טז) לפי שבו מיישר המשקל : (מצודת ציון)

רלב"ג פלס מעגל רגלך. ישר מעגל רגלך לקחת הסדרים והדרכים המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו וזה יהיה סבה שיכוונו כל דרכיך בעיון: (רלב"ג)

[כז] אֶל-תַּטּוּ-יְמִינְךָ וּשְׂמְאוֹל הָסֵר רֵגְלֶךָ מִרְעַע:

רש"י אל תט ימין ושמאל. מן המשקל הטוב: (רש"י)

מצודת דוד אל תט. בכל דבר אל תטה עצמך ימין ושמאל מדרך המצות אבל מרע הסר רגליך מכל וכל : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תט ימין ושמאל. אל תט בדרכיך מן האמת כלל לצד מהצדדים הסר רגליך מדעת נפסד אשר יקר' מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבו': (רלב"ג)

משלי פרק-ה

[א] בְּנֵי לִזְכָּמוֹתַי הִקְשִׁיבָה ' כְּתַבּוֹנָתַי הֵט-אֲנִי:

רס"י בני לחכמתי הקשיבה וגו': (רס"י)

מצודת דוד בני לחכמתי הקשיבה. עוד זה מדברי דוד שאמר לשלמה בני שמע להחכמה אשר למדתיך : (מצודת דוד)

רלב"ג בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך. בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: (רלב"ג)

[ב] לְשֹׁמֵר מִזְמוֹת ' וְדַעַת שְׁפַתֶּיךָ יִנְצְרוּ:

מצודת דוד לשמור. הזהר לשמור המחשבות ושפתיך ינצורו לדבר דעת : (מצודת דוד)

רלב"ג לשמור מזמות. לשמור המחשבות הישירות למצא התבונה והדעת שהישיר למצוא החכמה ינצורו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת באלו הדברים בסבותיו ובדרכיו ואמנם צויתך על זה כי נופת תטופנה שפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני: (רלב"ג)

[ג] כִּי נֹפֶת תִּטּוֹפְנָה שְׁפַתֵי זָרָה וְזָלַק מִשָּׁמֶן זֹכָה:

רס"י כי נופת תטופנה. לשון מתוק: שפתי זרה. אפיקורסות: וחלק משמן חכה. לשון חד: (רס"י)

מצודת דוד כי נופת. ר"ל מאוד צריך להיות נזהר לבל יפותה כי אמרי הזונה המה ערבים ומתוקים כנופת צופים והמה חלקים יותר משמן

והוא גם למשל : (מצודת דוד)

מצודת ציון נופת. ענין הזלה והתכה וכן ונופת צופים (תהלים יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו שר"ל כהזלת חלות הדבש : **תטופנה**. תרד טיפץ : **חכה**. ר"ל מאמרה הבאה בנגיעת הלשון בחיך : (מצודת ציון)

רלבי"ג **תטופנה**. דבר ידמה שהוא מתוק כנפת וחכה אשר בו תטעם הדברים ידמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן : (רלבי"ג)

דז וְאַחֲרֵיתָהּ מְרָה כְּלַעְנָה זֹזְרָה כְּזֹרֵב פְּיֹת:

מצודת דוד **ואחרייתה**. אבל אחרית הפתוי מרה כלענה וממית הנפתים כחרב שיש בו שני חדודים מזה ומזה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כלענה**. שם עשב מר : **צעדיה**. ענין פסיעות והלוך : (מצודת ציון)

רלבי"ג **ואחרייתה מרה כלענה**. ואחרייתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה וחותרת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו : (רלבי"ג)

הח רַגְלֵיהָ יִרְדּוּת מוֹת שְׂאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמוּכוּ:

רס"י רגליה יורדות מות שאול לעדיה יתמוכו. ל' קורבה: (רס"י)

מצודת דוד **רגליה**. ר"ל דרך רגלי הפתוי מביא המיתה : **יתמוכו**. תומכים ומחזיקים את השאול שיהיה הנפתה נופל בה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **רגליה**. יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים המות ר"ל שהם עוזרים להביא המות באופן נפלא ובזה הם כאילו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים : (רלבי"ג)

נו אַרְזוֹ זֵזִים פֶּן-תִּפְלֹס זָעוּ מִעֲגֻלְתֶּיהָ לֹא תִדָּע:

רס"י אורח חיים פן תפלוס. כך דרשוהו חכמים סלסל הקב"ה מתן שכרו של מלכות ולא פירקן כדי שלא יראה אדם מלכה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המלות, וזה פתרונו כדי שלא תפלוס אורחות התורה אי זו ליקח ואי זו להניח לכך נעו מעגלותיה הניע הקב"ה נתיבותיה ולא

הודיעם, זהו מדרכ אגדה, אבל לפי סדר המקראות שכתוב אחריו: הרחק מעליה דרכך. נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזונה וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלס אל תקול אורח חיים אלל אותה זרה לומר איזו לעשות זו או זו, כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תנוע ותפול: (כ"ז)

מצודת דוד אורח חיים. ר"ל חכמת התורה : פן תפלס. פן תיישר להדמות אליה : נעו. דע לך כי נעו המעגלות שלה מן אורח חיים ורחקו ממנה ולא תדע להם שום דמיון והשוואה כי לא קרב זה אל זה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תפלס. תישיר : נעו. מלשון נע ונד : מעגלותיה. דרכיה : (מצודת ציון)

רלב"ג אורח חיים פן תפלס. האם תחשוב שיהיה תקוה שתפלס ארח חיים ותישר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותן והנה אמר זה לפי שהמדמה אע"פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בצירו יטעה מאד בעמיקות החכמה והתבונה והטעות שיקר' ממנו בשרשים הגדולים וההתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו מאד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעין בזה הספר כי דברינו בו הם למי שנשלם בפלוסופיא וראה דברינו בספר מ"י ואפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ"ש לשמור מזמות ודעת וגו' שהוא יזהירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי זרה המפתה להמשך אל התאוות אשר יגיע מהם הרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר: (רלב"ג)

י וְעַתָּה בָּנִים שְׁמַעוּ-לִי וְאֶל-תְּסֻרוּ מֵאֲמַרֵי-פִי:

כ"ז ועתה בנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי: (כ"ז)

מצודת דוד ועתה. מוסב למעלה לומר הואיל ושמעתם שגם דוד אבי הזהירני בדברים האלה עם כי הייתי חביב לו לזאת אתם בני אל חי שמעו לי וכוי כי לא משנאת הבריות אני מזהיר על כל אלה : (מצודת דוד)

מ הַרְזֵק מֵעֲלֶיָה דְרַכְךָ וְאֶל-תִּקְרַב אֶל-פֶּתַח בֵּיתָהּ:

מצודת דוד מעליה. מן הזרה האמור למעלה : (מצודת דוד)

רלב"ג הרחק מעליה דרכך. הרחק דרכך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר"ל שלא תמשך אל התאוות: (רלב"ג)

טו] פן-תתן לאזורים הודך 'ושנתיד לאכזרי:

רס"י פן תתן לאחרים הודך. פן תפנה לזך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושנחך: ושנתיד לאכזרי. לזך של גיהנם: (רס"י)

מצודת דוד הודך. ההוד הנתון לך מן השמים תתן במעשיך לאחרים כי תהיה נלקח ממך ותנתן לאחרים ותמות בחצי שנותיד והנותרים תמסור לאכזרי והוא שר של גיהנם ר"ל תהיה מסור בידו לכל חפצו : (מצודת דוד)

רלב"ג פן תתן לאחרים הודך. פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעשות תחבולות להשיג התאוות: **ושנתיד.** שהי ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלימות אשר הוא חייך תתן אל זה הכח האכזרי שישחיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרי לאדם במה שהוא אדם בחד ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר"ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאת התחבולות אל שישגו מבוקשם: (רלב"ג)

טז] פן-ישבעו זרים כוזר 'ועצבך בבית זכרי:

רס"י פן ישבעו זרים כחד. נביאי הצעל הגוזין ממון צסקריהם וצפחזותם: ועלכיד. עלכיד ויגיעך שנתלצת וטרחת זו: צבית נכרי. צבית עו"ג: (רס"י)

מצודת דוד פן ישבעו זרים. הזרים ממך שאינם ראויים ליורשך הם ישבעו כוחך והוא העושר הבא בכח והתאמצות וכן ככחם נתנו לאוצר (עזרא ב) : **ועצבך.** העושר הבא בעצבון ויגיעה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

יז] ונהמת באזוריתך בכלות בשרך ושארך:

רס"י ונהמת צאחריתך. סוף שתנהום צאחריתך: (רס"י)

מצודת דוד באחריתך. באחרית ימך ביום המיתה בעת יכלה בשרך אז
תנהום מכאב לב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ושארך. גם הוא נאמר על הבשר כמו אם יכין שאר לעמו
(תהלים עח) וכפל דבריו בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) :
(מצודת ציון)

רלבי"ג ונהמת. והנה בסוף ככלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן :
(רלבי"ג)

[יב] ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחות נאמן לבני :

מצודת דוד נאמן לבי. מאס לבי לבזותה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נאמן. מושאל הוא על הבזיון וכן נאצו כל תוכחתי (לעיל א) :
(מצודת ציון)

רלבי"ג ואמרת איך שנאתי מוסר. התורה ומאס לבי תוכחת התורה :
(רלבי"ג)

[יג] ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא-הטיתי אזני :

מצודת ציון מורי. מלשון הוראה ולמוד : (מצודת ציון)

רלבי"ג ולא שמעתי בקול מורי. להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני
למלמדי : (רלבי"ג)

[יד] כמעט הייתי בכל-רע בתוך קהל ועדה :

רס"י כמעט הייתי בכל רע. כפסע ביני וזין גיהנם (כלומר כצביל דבר
מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאלו שמעתי להם
לא יארע בי כך רבי יוסף קר"א) : (רס"י)

מצודת דוד כמעט הייתי. בעבור הנאה קטנה כשיעור היותר מועט הייתי
עתה בכל רע בתוך קהל רב ועדה גדולה בפרסום רב : (מצודת דוד)

רלב"ג כמעט הייתי בכל רע בתוך. שלא הייתי בוש מהם לעוצם שנאתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט שהייתי מפני זה בכל רע וצרה בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי, התרחק מאד מזאת האשה הזרה ולא תתן כח שכלך לה אך שתה מים מבורך והוא השכל אשר ממנו נובעים מים תמיד לא יחסרו בשתותך מהם ישפעו המושכלות ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר ממנו, ואפשר שרמז באמרו שתה מים מבורך שהיא החפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורח הדמיוניות והשגות החושים שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשגות החושיו אינם נובעות אך יחסרו בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם ורמז כאמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל שיושפע ממנו המושכלות והם נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך חוצה להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מהם ברחובות אשר ימצאו שם אנשים רבים ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עצתי ראוי מצד עצמו להיטיב לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזריך אתך בהפך מה שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז חתן יגיעך לאחרים אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושי יהיו לך לבדך תאכל פרים במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבות כמו שבארנו בראשון מספר מ"י ואין זה סותר מ"ש יפוצו מעינוחיד חוצה כי בעמלו בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלקם בעמלם שעמלו במה שהשיגו ממנו מהחכמה והחבונה. יהי המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים הנובעים ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלים שתקח מתוך בארך והוא השכל הפועל ושמח וגוי אשר תמצא לך מהמוחשות בדרוש דרוש מה שתעזר בו לדעת ההקדמות הראשונות המובילות אל הדרוש ההוא: (רלב"ג)

{טו} שִׁתָּה-בַּיַּיִם מְבוֹרָךְ וְנוֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאַרְךָ:

רס"י שְׁתֵּה מֵיִם מְבוֹרָךְ. מְבוֹרָךְ שְׁתֵּה לְךָ הַקְּבִי"ה לְחֻלְקֶךָ הִיא תוֹרַת מִשָּׁה: מֵיִם מְכוֹנְסִים: וְנוֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאַרְךָ. מֵיִם חַיִּים כְּלוֹמֵר תַּחֲלֶה כְּמֵיִם מְכוֹנְסִים וְלִצְסוֹף נוֹבְעִין הֵם וְהוֹלְכִין: (רס"י)

מצודת דוד שְׁתֵּה מֵיִם. ר"ל באשתך ולא בזרה : וְנוֹזְלִים וְגו'. כִּפֶּל הַדָּבָר בְּמִ"שׁ : (מצודת דוד)

מצודת ציון וְנוֹזְלִים. עֵנִין נְטִיפָה : בְּאַרְךָ. בָּאֵר הַנוֹבֵעַ : (מצודת ציון)

[טז] יִפּוּצוּ מֵעֵינֹתֶיךָ זֹוּצָה בְּרוּזָבוֹת פְּלָגִי-מַיִם:

רש"י יפולו מעינותיך חולה. סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבים וילא לך שם: ברחובות. עיר תפולנה פלגי מימך: (רש"י)

מצודת דוד יפוצו מעינותיך חוצה עד כי ילכו ברחובות פלגי מים ר"ל תזכה לבנים אשר יצא שמעם למרחוק : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפוצו. ענין פזור : פלגי מים. אמת המים : (מצודת ציון)

[יז] יִהְיוּ-לָךְ לְבַהֶךָ וְאֵין לְזָרִים אֶתְךָ:

רש"י יהיו לך לבדך. אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמר למעלה פן יסבצו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך ומתוך כך: (רש"י)

מצודת דוד יהיו לך לבדך. הבנים האלה יהיו שלך לבדך ואתה תתכבד בהם ואין לזרים חלק אתך אבל בני הזרה אינם מיוחדים לך לבד : (מצודת דוד)

[יח] יִהְיֶה-מִקּוֹרְךָ בְּרוּךְ וְיִשְׁבְּחוּ בִּמְאֹצֵת נְעוּרֶיךָ:

רש"י יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך. היא התורה שלמדת מנעוריך: (רש"י)

מצודת דוד יהי מקורך ברוך. אשתך תהא ברוכה וחביבה בעיניך שמח מאהבת אשת נעוריך : (מצודת דוד)

[יט] אֵילָת אֱהָבִים וַיַּעֲלֶת-נֹזֶן הַדְּיָה יְרוּךְ בְּכָל-עֵת בְּאֶהֱבָתָה תִּשְׁעָה תְּבִיֵד:

רש"י תשגה תמיד. ראיתי בדברי ר' משה הדרכן תשגה תעסוק תמיד והוא ל' ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגייה לבקש עסק, ולא ידעתי איפה

נסנית ורבותינו פירשו (עירובין נד), לזון משגה כמשמעו צעזור אהבתה
תהיה שוגג בשאר עסקיך כי היא משמרת על שלך אמרו עליו על ר"א זן
פדת שהיה דורש צוק התחתון וסדינו מוטל צוק העליון פעם אחת צא
אדם אחד ומלא נחש כרוך עליו: (רש"י)

מצודת דוד אילת אהבים. תהיה בעיניך כאילה האהובה : ויעלת חן. היא
תהיה מעלת חן בעיניך : בכל עת. ר"ל בכל עת ההכרח והצורך : באהבתה
תשגה תמיד. ר"ל אף באהבתה למשגה תחשב אם תמיד תהיה וכמ"ש
רז"ל אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וגו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון אילת. נקבת האיל : ירווד. ענין שביעה : תשגה. מלשון משגה
וחטא : (מצודת ציון)

רלב"ג אילת אהבים. מרוב אהבים שתאהבך תרוץ למצוא חפצך כמרוצת
האילת או הרצה בזה שהיא רצה כמרוצת האילת למצוא האהבים
שדרשת השגתם בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא
מה שינעם לך וישא חן בעיניך במה שתראה לחקור בו מדדיה תמיד אלו
ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות המצטרפות לך בדרוש דרוש
לקחת מהם המושכלות הראשונות באופן שהתבאר בספר הנפש
ובארנוהו בראשון מספר מלחמות ה' תמיד התעסק באהבתה עד
שמעוצם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד
מחשבתך : ממנה : (רלב"ג)

[כ] וְלָמָּה תִּשְׁעָה בְּנֵי בָּרָה וְתִזְוֹפֶק זֶקֶק זְכָרִיָּה:

מצודת דוד ולמה תשגה. ר"ל אם באשתו תחשב התמידות למשגה למה
תקל ראש לשגות בזרה : (מצודת דוד)

רלב"ג ולמה תשגה בני. בעבור אהבת האשה הזרה ר"ל הנפש המתאוה
וחחבק חיק : נכריה : (רלב"ג)

[כא] כִּי זָכוּז | עֵינַי יְהוּה דְרָכֵי-אִישׁ וְכָל-מַעֲלָתָיו מִפְּלֶס:

רש"י כי נוכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלס. שוקל דרכיו ויודע כמה
עונות וכמה זכויות : צידו : (רש"י)

מצודת דוד כי נוכח. ר"ל ופן תאמר מי רואני לזה אמר דע כי מול עיני ה'

דרכי איש ומיישר מעגלותיו אל הגמול ר"ל משלם מדה במדה לדעת שבגמול באה ולא במקרה : (מצודת דוד)

רלב"ג כי נוכח. הנה דרכי איש הם נגד עיני ה' והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : **וכל מעגלותיו מפלס**. ר"ל וכל דרכיו שוקל : (רלב"ג)

[כב] עוונותיו ילכדנו את-ה'שע ובחבלי חטאתו יתמך :

רס"י עוונותיו ילכדנו. כמו ילכדוהו: ובחבלי חטאתו יתמך. יתלה שהתלוי נתמך בחבל שחוא תלוי זה: (רס"י)

מצודת דוד עוונותיו. עונות הרשע הם ילכדו אותו ולתוספות ביאור אמר את הרשע : **ובחבלי**. בהחבלים הנעשים מחטאתו בהם יהיה נשען כאשר יתלוהו בהם ר"ל העון עצמו יקטרג עליו ויפרע ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג עוונותיו ילכדנו את הרשע. ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברע: **ילכדנו את הרשע**. הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד : (רלב"ג)

[כג] הוא ימות באין מוסר וברב אולתו ישגה :

רס"י הוא ימות באין מוסר. כשזיל קלח לקח מוסר: (רס"י)

מצודת דוד באין מוסר. בעבור שלא לקח מוסר ובעבור רוב אולתו אשר ישגה בהם : (מצודת דוד)

רלב"ג הוא ימות באין מוסר. הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירצה להרשיע בהם עד ששגייתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד, אמר עוד ממשל ע"ד האשה הזרה שזכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל הש"י והוא יהיה נפרע ממנו ר"ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל הש"י והוא נלכד בשחיתותיה : (רלב"ג)

[א] בְּנֵי אִם-עֲרֻבֹת לְרַעָה תִּקְעֶת לָאִר כַּפִּיָּה:

רש"י בני אם ערבת. ערבות ממון כמשמעו פירשו רבותינו: (רש"י)

מצודת דוד **אם ערבת.** ערבות ממון בשביל אחר : לזר. בעבור הזר תקעת כפך והיא ענין קיום ותוקף על הערבות : (מצודת דוד)

רלב"ג **בני.** אם קרה שערבת לרעד בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו: (רלב"ג)

[ב] נֹקֶשֶׁת בְּאִמְרֵי-פִיךָ ' נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי-פִיךָ:

רש"י נוקשת באמרי פיך. שתקעת כף להדזר עם הזרים: (רש"י)

מצודת דוד **נוקשת.** הנה דע שבאת למוקש ונלכדת בה ע"י אמרי פיך : (מצודת דוד)

רלב"ג **נוקשת.** הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תבואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגים הגופיים ההם והוא ערב בעבודה לפרוע החוב אל הש"י הנה כשיהי' הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעד ונשתעבדת לו בזה החוב אין לך תקנה בזה אלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאווה והרוממות בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תשיג לו שהוא בתכלית הרוממות והגאווה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר"ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני הש"י והשכילך רוממותו והתנשאותו אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות: (רלב"ג)

[ג] עֲשֵׂה זֹאת אִפּוּא | בְּנֵי וְהַנְצִילָה כִּי בָאתְ בְּכַף-רַעָה לָךְ הִתְרַפֵּס וְרַחֵב

רש"י לך התרפס. התר לו פס יד לשלם לו ממונו: ורהב רעיד. ואם אין לו ממון עמד אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קשות הרבה עליו רעים

לזקק ממנו שימחול לך: דבר אחר. בני אם ערבת לרעך. אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך כדכתיב זה דודי וזה רעי (שיר ה) וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבעה לשמור מלתי: תקעת לזר כפיך. שתשוב ותסור מדרכיו ותדבק באפיקורסין ללכת בדרכיהם: עשה זאת אפוא בני והנצל. הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת אלהותו עליך: לך התרפס. הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת: ורהב רעיך. הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו וכן נדרש במדרש תהלים: (רס"י)

מצודת דוד עשה זאת אפוא בני. ר"ל עתה עשה זאת בני והנצל מיד המלוה כי באת בידו ונתחייבת לו : **לך התרפס**. היה לו למרמס הרגל ר"ל הכנע עצמך לפניו : **ורהב רעך**. החזק והמשל רעך על עצמך : (מצודת דוד)

מצודת ציון אפוא. כמו עתה וכן מה לך אפוא (ישעיה כב) : **התרפס**. ענין דריסה ורמיסה כמו ושארה ברגלה רפסה (דניאל ז') : **ורהב**. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג') : (מצודת ציון)

רלב"ג עשה זאת, **התרפס**. הכנע : **ורהב רעך**. תן לו רוממות וגאווה עליך : (רלב"ג)

[ד] אֶל-תִּתֶּן שָׁנָה לְעֵינֶיךָ וְתִנּוּמָה לְעַפְעָפֶיךָ:

מצודת דוד אל תתן שנה. ר"ל אל תתעצל בדבר : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תתן שינה לעיניך. אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגת העיוניות ובזה תדבק בשי"י ויסור הרע ממך : (רלב"ג)

[ה] הִנְצַל כְּצַבִּי מִיָּד וּכְצֹפֹר מִיָּד יִקְוֶשׁ:

רס"י הנצל כצבי מיד. מהר והקמט מקס כצבי הנמלט מיד האדם: (רס"י)

מצודת דוד הנצל כצבי. ראה להנצל במהירות כצבי הממהר לברוח מיד הלוכדו כשימצא מנוס : **מיד יקוש**. מיד מוקש הפח : (מצודת דוד)

רלב"ג הנצל כצבי מיד. מיד המקום אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שידמה להם : **הנצל כצבי מיד**. הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו

שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו במהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקנוהו שיהי נוקש במהירות עופפותו עד שיצא משם קודם יפול המוקש עליו: (רלב"ג)

11 לך-אל-נמלה עצל ראה דרכיה וזכב:

רס"י לך אל נמלה עצל וגו' וחכם. והתחכם: (רס"י)

מצודת דוד עצל. אתה העצל לך אל הנמלה וראה מנהגה ולמד ממנה חכמה: (מצודת דוד)

מצודת ציון נמלה. שם בריה קטנה: (מצודת ציון)

רלב"ג לך אל נמלה עצל. אתה האיש העצל מלהשתדל בקנין המושכלות בהיות לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהבעלי חיים הבלתי בעלי שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה מזה: (רלב"ג)

12 אשר אין-לה קצין שטר ומשל:

רס"י אשר אין לה קצין. שיוכיח אותה ויזרזנה ויוציא מידה אם תגזול דבר מחברתה ואף על פי כן: (רס"י)

מצודת דוד אשר אין לה קצין. להכריחה על מעשיה להכין מאכלה לבל תגזול מחברתה: (מצודת דוד)

מצודת ציון קצין. שר ומושל: (מצודת ציון)

רלב"ג אשר אין לה קצין. שיישירה אל מה שתעשהו כי אין לה קצין שוטר ומושל שישגיח בהנהגתה ובמוסרה. וכבר תראה ממנה שהיא מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בחוריה מה שימצא לה בכל השנה ושם היא אוגרת בקיץ מאכלה ותפלא מאד מדרכיה בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה תורה בכותל הנה היא תעלה בו ארחות עקלקלות באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת חודו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הצמחים בדרך שלא יצא מהגרורים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצא מדרכיה שאם יבואו מים בחורי הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להצניעו לשמרו מהעיפוש: (רלב"ג)

יח תָּכִין בְּקִיץ לַחֲמָה אֲגֵרָה בְּקִצִּיר מֵאֲכָלָהּ:

רס"י תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. מזונה, כל אחת ואחת
חינה גוזלת מחזירתה: (רס"ז)

מצודת דוד תכין. עכ"ז מעצמה בחכמתה תכין לחמה בקיץ עת תמצא ע"פ
השדה וממנה למוד להכין הכל בעוד לאל ידך : (מצודת דוד)

מצודת ציון אגרה. ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לקמן י) : (מצודת ציון)

יט עַד-בִּמְתִי עֲצַל | תִּשְׁכַּב בְּמִתִּי תִקּוּם מִשְׁנֹתָי:

רלב"ג עד מתי. אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום
משנתך לעשות מעשיך האנושי תן לעצמך מעט שינות ומעט תנומות
להיות מתנמנם לא ישן ולא ער כמשפט האיש החרוץ הזריז כאשר
תבואהו השיני ותנמני מעט להסיר ממנו אונס השינה ומעט יחבק ידיו
לשכב לתת מרגוע אל חושיו הלואים מצד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג
זה המנהג יבא זה העוני לך ובא כמהלך ר"ל שמדי בואו ילך לו ויסור
ומחסורך יבא לך כאיש בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקום מה
לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מצד זריזותך בחכמה ישגיח
הש"י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מצד הזריזות יקל לו
בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שישתפק בו והביאור הראשון הוא
יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנעי
השלימות ואחר זה הזהיר מהעצלה כי היא ג"כ תמנע השלימות ותהיה
סבה אל שימות האדם בחוסר כל ואחר זה הזהיר מדבור השקרים אשר
יחשוב האדם שלא יחטא והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחוז
האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר: (רלב"ג)

יז מְעַט שְׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט | זֹבֵק יָדַי לְשֹׁכֵב:

רס"י חבוק ידי. היסן חובק ידיו אצראל"ר בלע"ז: (רס"ז)

מצודת דוד מעט שנות. פן תחשוב אישן מעט ואח"ז אנוס מעט ואח"ז
אשכב בחבוק ידיים לנוס כי כן דרך השוכב לחבק ידיו זה בזה : (מצודת
דוד)

מצודת ציון תנומות. היא שינה קלה : (מצודת ציון)

יא וּבֹא-כְבוֹהֵיךָ רֵאשֶׁךָ וּבְמוֹזְסֵרְךָ כְּאִישׁ בְּמִגֵּן:

רפ"י וּבֹא כְמוֹהֶלֶךְ רֵאשֶׁךָ. אִם תַּעֲשֶׂה כֵן יֵצֵא חֲסוֹנוֹךָ וּדְבַר שְׂאתָה רַשׁ מִמֶּנּוּ יֵצֵא לְךָ מִיַּד כְּאִדָּם הַמְהַלֵּךְ מֵהֵרָ: וּמַחֲסוֹרְךָ יֵצֵא. וַיִּתְמַלֵּא: כְּאִישׁ מִגֵּן. הֵצֵא מֵהֵרָ עַל הַגִּיז, הַמְקַרְאוֹת אֲלוֹ עֵקֶז מִשָּׁל עַל הַמַּתְעַלְלִין לַעֲסוֹק בְּתוֹרָה: (רפ"י)

מצודת דוד וּבֹא כְמוֹהֶלֶךְ. בַּעֲבוּר זֶה יֵבֹא לְךָ עֲנִיּוֹת פְּתוּמִים כְּאוֹרַח הַמְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ הַבַּיִת פְּתוּמִים לְבֵית מְלוֹנוֹ וְלֹא נוֹדַע טֶרֶם בּוֹאוֹ : וּמַחֲסוֹרְךָ. דְּבַר הַמַּחֲסֵר עוֹשֶׂרְךָ מֵהֵרָ יֵבֵא כְּאִישׁ הַמְלוּבֵשׁ בְּמִגֵּן לְרֹדֵת אֶל הַמְלַחְמָה שֶׁאֵין דְּרָכּוֹ לְהִתְעַכֵּב בְּדֶרֶךְ מֵהֲלֹכוֹ : (מצודת דוד)

מצודת ציון רֵאשֶׁךָ. עֲנִין עוֹנֵי וְדִלּוֹת כְּמוֹ רֵאשׁ עֲשֶׂה כֶּף רְמִיָּה (, שם) : (מצודת ציון)

יב אָדָם בְּלִיעֵל אִישׁ אֹן הוֹלֵךְ עֲקֻשׁוֹת פֶּה:

רפ"י הוֹלֵךְ עֲקֻשׁוֹת פֶּה. הַהוֹלֵךְ בְּעֻקְמוֹת סְפִתִּים: (רפ"י)

מצודת דוד אָדָם בְּלִיעֵל. מִי שֶׁפּוֹרֵק מֵעֲלֵיו עוֹל מִקוֹם הוּא אִישׁ אֹן וְהוֹלֵךְ עֲקֻשׁוֹת פֶּה רִ"ל מֵעַקֵּם פִּי לְרִמּוֹ לְשׁוֹן הָרַע : (מצודת דוד)

מצודת ציון בְּלִיעֵל. בְּלִי עוֹל רִ"ל הַפּוֹרֵק עוֹל שְׁמִים : (מצודת ציון)

רלב"ג אָדָם בְּלִיעֵל. הִנֵּה אָדָם רָשָׁע הוּא מִי שֶׁהוּא אִישׁ אֹן אֲשֶׁר הוֹלֵךְ עֲקֻשׁוֹת פֶּה רִ"ל יִדְבֵר שְׁקִרִים בְּפֶה: (רלב"ג)

יג קָרִין בְּעֵינָיו מִכָּל בְּרָגְלוֹ בְּיָרֵחַ בְּאֶצְבָּעֵתָיו:

רפ"י קוֹרֵץ בְּעֵינָיו. רְמִיזוֹת שָׁל מְרַמָּה: מוֹלֵל בְּרִגְלוֹ. כְּלוֹמֵר מִשְׁפָּסֵף זֶה עַל זֶה: וּמִוֵּרָה בְּאֶצְבָּעֵתָיו. כּוֹלֵם מִן ל' רְמִיזָה הִם זֶה נוֹפֵל עַל הָעֵין וְזֶה נוֹפֵל עַל הָרֶגֶל וְזֶה נוֹפֵל עַל הָאֶצְבַּע וְהָעֵיקָר הוּא מְדַבֵּר עַל הָרַשָּׁעִים

המסיתין את הזרות לע"ג: (כ"ז)

מצודת דוד קורץ בעיניו וגו'. ענין כולם הם רמיזות לה"ר : (מצודת דוד)

מצודת ציון קורץ. ענין הנידנוד לרמז הלעג והוא מלשון קרץ מצפון (ירמיה מו) כי ברוב הנידנוד כאלו כורת ומשבר העינים : מולל. הוא מלשון מלה ודבור ר"ל כאלו מדבר ברגליו דבר הלעג : מורה. כאלו מלמד דבר הלעג באצבעותיו : (מצודת ציון)

רלב"ג קורץ בעיניו. או ברמיזותיו אם בשיקרו בהם כמנהג הרומזים בעיניהם ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו : (רלב"ג)

[יד] תִּהְפְּכֹת | בְּלִבּוֹ זֹרֵשׁ רַע בְּכָל-עֵת (מִדְּנִים) מְדַיְנִים יִשְׁלַח:

כ"ז מדינים ישלח. צין אדם לצוראו: (כ"ז)

מצודת דוד תהפכות בלבו. מחשבות לבו להפוך הדבר מכמות שהוא : חורש רע. חושב רע בכל עת ומגרה מחלוקת בין אנשים ר"ל כיון שפרק עול המקום בודאי את כל אלה יעשה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מדינים. מלשון מדון ומריבה : ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו ושון בהמות אשלח במ (דברים ל"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג תהפכות בלבו. הנה בלב כזבים תמיד ובכזבים שיתמיד וימציא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדינים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצים המדיניים על אלו הרעות שהוא עושה ישיב הש"י גמולו : (רלב"ג)

[טו] עַל-כֵּן פְּתָאם יָבֹא אִידוֹ פְּתַע' יִשְׁבֵּר וְאִין מְרַפָּא:

כ"ז פתאום. ופתע. ל' תכיפה היא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: (כ"ז)

מצודת דוד ואין מרפא. לא יהיה רפואה לשברו : (מצודת דוד)

מצודת ציון אידו. ענין צער ומקרה רע : פתע. הוא כמו פתאום : (מצודת

[טז] **שֵׁשׁ-הַנֶּה שָׁנָא יְהוָה וְיָשָׁבַע (תועבות) תועבת נַפְשׁוֹ:**

רס"י **שש הנה שנה ה' וקבע תועבת נפשו. כלומר גם הקביעת עמהם:**
(רס"י)

מצודת דוד **ושבע.** השביעת היא תועבת נפשו ר"ל שנואה מכולן : (מצודת דוד)

רלב"ג **שש הנה שנה ה'.** והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עיניה רמות מצד הגאווה ועזות המצח : (רלב"ג)

[יז] **עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שֶׁקֶר וַיְדַלֵּם שׁוֹפְכוֹת דָּם-נְקִי:**

מצודת דוד **עינים רמות.** זה המתגאה המרים עיניו כלפי מעלה לא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה : (מצודת דוד)

רלב"ג **לשון שקר.** שהוא אוהב לדבר שקרים והידים שופכות דם נקי : (רלב"ג)

[יח] **לֵב זֹרֵעַ מִזֹּשְׁבוֹת אֹן רִגְלִים בְּמַהְרֹת לְרוּץ לְרָעָה:**

מצודת דוד **לב חורש.** המפנה לבבו לחשוב מחשבות און לרוץ לרעה לעשות במהירות עד לא יתנחם : (מצודת דוד)

רלב"ג **לב חורש.** אל האנשים מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכול לשון שקר ועדות שקר מי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה, והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה, הנה זה הוא ביאור אלו הדברים שהגבלנו ביאורם פה, ואולם התועלות המגיעות מהם הנה י"ט, האי הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה בשימרו בלבבו תמיד ובה יגיע לו הבריאו' בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישיג בזה החיים הערבים הנצחיים והטובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעו' : **הב'** הוא להודיע שאין ראוי לאדם

שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בש"י לבד ויעזר עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא. הג' הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש"י בחקירותו בחכמה ובתורה כי זה ממי שיישירהו למצוא האמת בדברים לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש"י היא נפלאה מאד וכאשר ירצ' האדם למצוא באלו הדברים חכמי נפלאה ולא יסתפק בסבות החלושות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד ה' מהונו וממבחר פירותיו ותבואתו יתן הש"י שכרו בשיתברכו קניניו. הדי' הוא להודיע שכבר יקר' שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגח' ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהב' ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש"י עליו. הה' הוא להודיע שכמו שנוציא החכמה מאלו הדברי' השפלי' בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות ונוציא התבונה מהגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מחכמת הש"י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש"י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית' וכבר בארנו זה והתרנו הספיקות הנופלות בו בראשון ובה' מספ' מ"י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מההשגות החושיות ולא יפקדו בהפקדם כמו שביארנו בראשון ממלחמות ה'. הו' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התכונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שישנו אתו לתת לו. הז' הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רע כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות החשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם מאומי' עם בעל זאת התכונה הפחות' ויבא זה אל ההפסד במדות. הח' הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירוחקו כי קללת הש"י תמצא בבית הרשע אמנם נוח צדיקים יברך. הט' הוא להודיע שהליצנות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעיניהם. הי' הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקירה בה בהקדמות מעצם החכמה ואולם הבינה תקנה עם כל הקנינים כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקנינים מההשגות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו. הי"א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יחוייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שישלך עצמו ממנו. הי"ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש"י בדרכם שילכו בה בכל דרושיהם והם מתישרים בה תמיד אל התכלית יחפצו בו ואמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא יראו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם. הי"ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמור מלקבל שרשים והתחלות כוזבות מנעוהו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שישנא לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו

המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו. הי"ד הוא להודיע לחוקר בדרוש שישים עיונו אל היושר ואמת ויטיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיישירהו למצא האמת בדברים. החמשה עשר הוא להודיע שמי ששיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברי' שהיו סבת התחדש הידיעי' לו כאלו תאמר שישמור עם המושכלות השניות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התכונות המחשבות אשר היישירוהו אל השגתם. הי"ו הוא להודיע שראוי לאד' שירחיק התאוות הגשמיות כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות התחבולוי' להשגת התאווי' המגונוי' האלו. הי"ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הנפש המתאווי' ועזב פועל השכל ר"ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נספה בחטא אשר היתה ההנאה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל השם יתברך בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך שיתן לו רוממות נפלא על שאר הנמצאות כמו שהוא האמת בזה ובזה ירפא לו מחולי הערבות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו. הי"ח הוא להודיע שראוי לאדם להרחיק העצלה ורבי השינה והשכיבה כמשפט העצל. הכי זה ממה שימנעהו מהשגי' שום שלימות גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שינהג בזריזות לקנות המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו וישלם לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזקהו אונס שינה יתנמנם מעט בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות וישתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר יישן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שישבות מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאות כחותיו כאילו נתן שינה לעיניו וזה מבואר מאד מן החוש. הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים מהם בדעות כי אהבתו השקר תסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאיפשר שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו אז ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר להם עליו ומזה ג"כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיחרוש בו רע לאיש מה וימשך ג"כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמת יתקיים היישוב כן יפסד בשקר ולהרחיק השקר ביאר שכבר יקרה ממנו עונש רב ונפלא והנה ביאר בו כי מסוג השקר מצאו מינים הם שנואים ומתועבים לש"י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה

שפלה ונבזית מאד והנה הגאווה היא מידה מגונה מאד מסירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר"ל שיהיה דובר שקרים והיא ג"כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי חפץ חכמה ותבונה וידיים שופכות דם נקי עושות ג"כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עוצם גנות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און היא ג"כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות בדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא ישתמש במה שהוא כלי אל קנין השלימות בהשתדלו במה שהוא מגונה בתכלית הגנות ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הוא ג"כ לדבר שקר כמו שפרכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים בין אחים הוא ג"כ בדברי השקר שיספר מזה לזה גנות כל אלו המדות והתכונות הוא מבואר ונגלה: (רלב"ג)

[יט] יִפְיִזוּ כְּזָבִים עַד שֶׁקֶר וּמִשְׁקָלוֹ בְּיַד אֲזִיזִים:

רס"י יפית. לשון דבור הוא כי כל דבור צרוח הפה הוא: (רס"י)

מצודת דוד יפית וגו'. ר"ל עד שקר מדבר כזבים ואחת היא : **בין אחים**. בין אוהבים יגרה מחלוקת בספור לה"ר והיא השביעית הקשה מכולן כי בזה הורג שלשה את עצמו והמקבלו והנאמר עליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפית. ענין דבור ע"ש שבא בהפחת הפה : (מצודת ציון)

[כ] נִצָּר בְּנֵי מִצּוֹת אָבִיךָ וְאֶל-תַּטֹּשׁ תּוֹרַת אֲמִיךָ:

רס"י נצור בני מצות אביך מלות בני נצור (רס"י)

מצודת דוד מצות אביך. כי הלא בודאי חפץ בתקנתך : **תורת אמך**. מה שהיא מלמדתך : (מצודת דוד)

מצודת ציון תטוש. ענין עזיבה : (מצודת ציון)

רלב"ג נצור בני מצות אביך. והוא השי"י שיצוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם יתברך באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורה אל ספורי התורה כי הם מישירים מאד אל השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורנו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם סיפור תורות האבות אשר הם

כמו אם ביחס אל השם יתברך והמשל כי כמו שהאם תתן החומר והאב יתן הצורה כמו שנתבאר בספר ב"ח: (רלב"ג)

[כא] קְשִׁיָּם עַל-לִבָּךְ תִּמְוֶיד עֲנִדָּם עַל-גַּרְזְרֹתָהּ:

רש"י ענדס. ל' קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): (רש"י)

מצודת ציון ענדס. ענין קשירה כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): : (מצודת ציון) גרגרותיך. מלשון גרון וצואר :

רלב"ג קשרם. על כלי הדבור לדבר במ תמיד כי בזה תתישר לעמוד על כונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם: (רלב"ג)

[כב] בַּהֲתַלְכְּךָ | תִּנְוֶזָה אֶתָּךְ בְּשֹׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ וְהִקִּיצוֹתָ הִיא תִּשְׁיֹוֶה:

רש"י בהתהלכך. בחייד: תנחה אותך. כמו תנהיגך: בשכבך. בקצר: והקלות היא תשיחך. לתחיית המתים לעמוד בדיון: היא תשיחך. תליץ בעדך: (רש"י)

מצודת דוד תנחה אותך. תנהג אותך בדרך הישר : תשמור עליך. משודדי לילה : היא תשיחך. תדבר עמך כחבר טוב המדבר עם חבירו להשתעשע עמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון תנחה. תנהג : והקיצות. ענין הערה מהשינה : תשיחך. מלשון שיחה ודבור : (מצודת ציון)

רלב"ג בהתהלכך. בדברים העיוניים : תנחה אותך. התורה להשיג דברי חפץ וזה שכבר תשמור בשרשים אשר הושרשו בה מהטעות בהתחלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרוש דרוש : בשכבך. באמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יחלשו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להשיג הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקץ משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמצאת קודם שתשכב להישירך להשלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצוא חכמה והתבונה הנה שומר התורה מושגח מהש"י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו : ואפשר שתהיה הכוונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקשיה לא תמצאנה ותפסק מפני זה דריכתך בה הנה התורה תשמור בעבורך לשמרך מהטעות

וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תסכים לדחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה השרישה האמת בזה הנה ישמרך זה מההודאה בסותרו ותמלט בזה מהטעות וכאשר הקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או יהיה תשיחך יוצא לשלישי וירצה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והכוונה בזה אחד איך שיפורש והסבה בזה כי מהתורה נתישרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון. כי נר מצוה וזה כי המצוה היא נר להראות הדרך והדברים הנראים והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שישפע משלמת התורה אל מה שישפע מספורים ויחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתיח' ביאורינו לדברי התורה והיא ג"כ דרך חיים ר"ל דרך השגת החיים הנצחיים והיא ג"כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל אחד מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בשני אלו יותר חזקה והיא דרך: **תשיחך**.תדבר עמך: (רלב"ג)

[כג] **כִּי נֵר בְּמִצְוֹתַי וְתוֹרַתִּי אֹרֶךְ יְהִי וְיָרֶךְ זְוֵלָיִם תּוֹכְנוֹת מוֹסֵר:**

רס"י כי נר מצוה ותורה אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר, ד"א כי נר מצוה וגו' מצות האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חושך ואם אבד שום דבר שם הוא מולאו לאורו, וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו אורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמן וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב (לקמן ב) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך ואם נר של אדם ידעך (כוהה) כשאין מקיים מצות נמצא כשמקיים מצות מאיר נרו (ר' יוסף קרא): ודרך חיים תוכחות מוסר. תוכחות המוסר הם מטיים את האדם לחיים נמצא שם דרך החיים: (רס"י)

מצודת דוד כי נר מצוה. המצוה שאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום והשומע תוכחת מוסר הוא לו דרך המביא חיים: (מצודת דוד)

[כד] **לְשִׁמְרֶךָ מֵאִשֶׁת רָעָה מִזִּזְלֶיךָ לְשׁוֹן זְכָרֶיךָ:**

רס"י לשמרך מאשת רע. התורה תשמרך מאשה של מנהג רע ועל כרחך לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד עבודת גלולים שהיא שקולה כנגד הכל שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה וסצחה של תורה שסומרת מן הזונה לצדה אלא ע"כ זו עבודת גלולים שהיא חמורה כנגד הכל: מחלקת לשון. מטחות עינים של לשון נכריה: (רס"י)

מצודת דוד לשמרך. כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה : מחלקת. מחלקקות פתויי הנכריה והוא כפל ענין במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג לשמרך מאשת רע. מהמשך לפתוי אשת איש לנאף עמה מצד העונש הנפלא אשר הטילה התורה במצות וגם בספוריה במה שזכרה מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר: (רלב"ג)

[כה] אַל-תִּזְמַד , יִפְיָהּ בְּלִבְּךָ וְאֶל-תִּקְוֶיךָ בְּעַפְעַפִּיהָ:

רס"י ואל תקחך. ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עיניה שקורלות בהם בעפעפיה: (רס"י)

מצודת דוד ואל תקחך. אל תקח לבך להיות נמשך אחריה ע"י רמזי עפעפיה : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תחמוד. יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר צורת הבטתה בהם מושכת האדם לחשוק בה: (רלב"ג)

[כו] כִּי בְעַד-אִשָּׁה זֹנָה עַד-כִּפֹּר לָזֶם וְאִשֵּׁת אִישׁ נָפֵשׁ יִקְרָה תְּצֹר:

רס"י כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. לידי עניות וחוסר כל טוב: נפש יקרה תלוד. נפש שהיתה יקרה קודם לכן צאה ולדה לגיהנם: (רס"י)

מצודת דוד כי בעד אשה זונה. בעבור חמדת אשה זונה בא האדם לרב העוני עד כי ישאל ככר לחם : תצוד. בחלקת אמריה תצוד את הנפש עם שהיתה יקרה ונקיה מעון : (מצודת דוד)

מצודת ציון ככר לחם. כן נקרא לחם שלם : (מצודת ציון)

רלב"ג כי בעד אשה זונה. כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד מנפול במצודה כי כבר יש לה כח לצוד נפש יקרה מצד קלות התפתות האדם אל המשגל: (רלב"ג)

[כז] הַיְזוּתָהּ אִישׁ אִישׁ בְּזוּיָקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשְׂרַפְנָהּ:

רס"י היחתה איש. הישאב איש גחלים בשפולי בגדיו ולא ישרפו כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעה כשממלא הכלי בתוך המדורה: (רס"י)

מצודת דוד היחתה. וכי אפשר שישאב איש בחיקו את האש ולא תשרפנה בגדיו (מצודת דוד):

מצודת ציון היחתה. ענין שאיבת האש ממקומו כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל): בחיקו. ר"ל בבגדו שממול החיק : (מצודת ציון)

רלב"ג היחתה. הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו: (רלב"ג)

[כח] אִם-יְהִלֶּךְ אִישׁ עַל-הַגְּזוּזִים וְרַגְלָיו לֹא תִכּוּיֵנָהּ:

מצודת דוד אם יהלך. וכי יהלך איש על גחלים ולא תשרפנה רגליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון תכוונה. ענין שרפה כמו כויה תחת כויה (שמות כא): (מצודת ציון)

רלב"ג אם. או שילך על הגחלים לא תכוונה רגליו: (רלב"ג)

[כט] כִּן הֵבֵא אֶל-אִשְׁתּוֹ רַעְהוּ לֹא יִנָּקָה כָּל-הַנֶּעֱבָהּ:

רס"י אל אשת רעהו. כמשמעו ואף על ע"ג יש לדרסה שהיא מיוחדת ללך: (רס"י)

מצודת דוד **כן הבא.** כן הוא הבא אל אשת רעהו כי כל הנוגע בה לא ינקה מעונש **הראוי** : **מצודת** (דוד)

רלב"ג **כן הבא וגוי' לא ינקה.** שלא ישיגהו עונש נפלא ראה והתבונן איך הוא **מגונה** **מאד** **ענין** **הניאוף** : **רלב"ג**

לא-יבזו לַעֲנָב כִּי יִגְנוֹב לְמִלָּא נִפְשׁוֹ כִּי יִרְעֵב:

רס"י **לא** **יבזו.** **וגו':** **(רס"י)**

מצודת דוד **לא יבזו.** אין מרבים לבזות את הגנב כאשר יגנוב למלא נפשו כי רעב הוא וגנב לשבור הרעבון וכמעט לאונס יחשב : **מצודת דוד**

רלב"ג **לא יבזו.** האנשים **לגנב** **כי יגנוב** **וגו':** **(רלב"ג)**

וְנִמְצָא יְשָׁלֵם שִׁבְעָתָיִם אֶת-כָּל-הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן:

רס"י **ונמצא ישלם.** וגו': **את כל הון ביתו יתן.** ואפי' כריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנה ומתחלה מחמת רעב עשה, **אבל:** **(רס"י)**

מצודת דוד **ונמצא.** וכאשר ימצא יוכל לתקן בתשלומין אז חדל ממנו בעל הגניבה : **את כל הון.** ר"ל הלא לא יתן יותר מכל הון ביתו אבל לא נגע עד הנפש : **מצודת** (דוד)

רלב"ג **ונמצא ישלם שבעתים.** ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגניבה הנה נתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובכפרו יתרצה לו בעל הגניבה בלי סכק ולזה הוא מבואר שלא ישיגהו בזה בשת מהאנשים כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע בגופו מבעל הגניבה כי בכופר ובשחד יתרצה לו ואולם לנואף ראוי שיבזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל וגונבו ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו' : **(רלב"ג)**

[לב] נָאֵף אִשָּׁה זֹסֶר-לָב בְּשִׁזְזִית נִפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה:

רס"י נואף אשה וגו'. שלשתם מחוזרים בדבור אחד אם יגנוב הגנב גנבה אין לבזותו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל וכשנמצא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר ישלם שבעתים כלומר תשלומי כפל הרבה ואפילו חמשים על אחד, ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחן שמשלם חמשה דקר ותשלומי כפל על הכלים (הרי שבעה): נואף אשה חסר לב. הוא שהרי לא לרעבון עשה: משחית נפשו הוא יעשנה. הזמה: (רס"י)

מצודת דוד נואף אשה. אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרוצה להשחית נפשו עשה יעשה כזאת הואיל ואין לו הכרחיות כגונב ממון : (מצודת דוד)

[לג] נָגַע-וּקְלוֹן יִמְצָא וְזִרְפָּתוֹ לֹא תִמְוָנָה:

רס"י נגע וקלון ימצא. על עבדות גלולים ועל גילוי עריות הנגעים באים (רס"י)

מצודת דוד נגע וקלון ימצא. מן השמים ימצא נגע כי ע"י ג"ע הנגעים באים ומן הבריות ימצא קלון : לא תמחה. לא תהיה נשכחת : (מצודת דוד)

מצודת ציון וקלון. בזיון : תמחה. ענין מחיקה : (מצודת ציון)

רלב"ג נגע וקלון ימצא. מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל האנשים שידעו זה בהפך הגנב הגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי באי זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו וא"ת שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד: (רלב"ג)

[לד] כִּי-קִנְיָהּ זִמְתָּ-גֵבֶר וְלֹא-יִזְמֹוּל בְּיוֹם נִקְמָם:

רס"י כי קנאה. מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהוא גבור על

כל ולא יחמול ביום נקם: (רס"י)

מצודת דוד **כי קנאה**. הנקמה תעורר חמת הבעל ולא ימחול עליו ביום אשר תמצא ידו לנקום נקם ותהיה א"כ הדבר שמור ולא תשכח : (מצודת דוד)

מצודת ציון **קנאה**. נקמה : **חמת**. מלשון חמה וכעס : (מצודת ציון)

[לה] **לא-ישא פני כל-כפר ולא-יאבה כי תרבה-שׁוֹזר:**

רס"י לא ישא. פנים, לכל ממון לכפר על אפר כפר זו ונדבק בעבודת גלולים, ורבותנו דרשו לא יזונו לגנב, זה המתגנב מאחר חבירו הולך לבית המדרש ועוסק בתורה, ונמלא ישלם שבעתים, סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים יב): (רס"י)

מצודת דוד **לא ישא**. לא יהיה נושא פנים של כל מין ממיני הכופר להעביר הקצף בעבורו. ולא יאבה. לא ירצה לחמול אם תרבה שוחד והוא כפל ענין במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כופר**. שוחד. עניינם כמו פדיון : (מצודת ציון)

משלי פרק-ז

[א] **בני שמור אמרי ומוצותי תצפון אתה:**

רס"י בני שמור אמרי ומוצותי : (רס"י)

מצודת ציון **תצפון**. תסתיר : (מצודת ציון)

רלב"ג **בני שמור אמרי**. בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך : (רלב"ג)

ב שְׁמֹר בְּמִצְוֹתַי וְיָוִיחָה ' וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ:

רס"י ותורתי כאישון עיניך. שחור של עין שהוא דומה לחשך כמו אישון לילה: (רס"י)

מצודת דוד וחיה. בעבורם בעבורם תחיה : ותורתי. מוסב על מלת שמור לומר שמור תורתי כאישון עיניך : (מצודת דוד)

מצודת ציון כאישון. הוא בת העין ובעבור קטנות צורת האיש הנראה בה קרוי אישון כמו האמינון אחיך (ש"ב יג) שבאה תוספות הנו"ן להקטינו ולהשפילו : (מצודת ציון)

רלב"ג שמור מצותי וחיה. מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתך כשמרד אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבך אבל צריך וגו' : (רלב"ג)

ג קְשִׁרְם עַל-אֶצְבְּעֹתֶיךָ כְּתִבָּם עַל-לִוְז לִפֶּיךָ:

רלב"ג קשרם. אבל צריך שתקשר על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך : כתבם על לוח לבך. שיהיו בציורד תמיד : (רלב"ג)

ד אָמֹר לְוֹזְכָמָה אֲחוֹתִי אֵת ' וּמִדַּע לְבִינָה תִקְרָא:

רס"י (אחותי את. קרונה אליך): ומודע. קרוב כמו זועז מודעתנו קרובנו (רות ג) כלומר קרונה אלכך תמיד: (רס"י)

מצודת דוד אמור וגו'. ר"ל תהא רגיל בחכמה כאדם באחותו : ומודע. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומודע. עניינו כמו קרוב על כי הקרוב ידוע לאדם ומכירו כמו מודע לאישה (רות ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג אמור לחכמה אחותי את. לאהוב אותה : ומודע לבינה תקרא. ר"ל שכבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולנעמי מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה : (רלב"ג)

16 לְשֹׁמֵרָךְ בַּאֲשֶׁה זָרָה בְּמִצְוֹתֶיהָ אִמְרִיהָ הַזֹּלְקִיקָה:

מצודת דוד לשמרך. למען תשמרך מאשה הזרה ממך שאינה מותרת לך :
אמריה החליקה. אשר מחלקת אמרי פתויה : (מצודת דוד)

רלב"ג לשמרך מאשה זרה. וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הנפש המתאוה: מנכריה. שהיא מושכת האדם בחלק דבריה וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודיהן אהבה נפלאה עד שיבואו בעבורם אל התאוות הגשמיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למשוך הסכלים אליה ואמר המשל להורות על רוב פתיותה לסכלים : (רלב"ג)

17 כִּי בְּזוּלֹן בֵּיתִי בְּעַר אֲשַׁנְבִּי נִשְׁקַפְתִּי:

מצודת דוד כי בחלון ביתי. דרך חלון ביתי ואשנבי נשקפתי אל החוץ והוא ענין מליצה לומר שהשכיל בחכמה לדעת מעשה הבריות : (מצודת דוד)

מצודת ציון אשנבי. ענין חלון כמו בעד האשנב (שופטים ה'): נשקפתי. ענין הבטה ולפי שהמביט לחוץ נראה גם הוא למביט בו לזה אמר נשקפתי וכן בעד החלון נשקפה (, שם) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי בחלון. הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני: (רלב"ג)

18 וְאָרָא בַּפֶּתָאִים אֲבִינָה בְּבָנִים נֶעַר זֹסֶר-לֵב:

רס"י אבינה. הבחנתי וראיתי: (רס"י)

מצודת דוד וארא בפתאים. ראיתי בחבורות הפתאים והנה הבנתי והכרתי בין הבנים ההם נער חסר לב : (מצודת דוד)

רלב"ג וארא בפתים. וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לסכלותם ובינותי בבנים קטני השנים והנה נער צעיר שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זויות והולך דרך בית האשה הזרה וזה היי בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא היי בא אל האשה הזאת : (רלב"ג)

[ח] עֵבֶר בְּשׁוּק אֶצֶל פְּנֵה וְדֶרֶךְ בֵּיתָהּ יִצְעָד׃

רס"י אצל פנה. פנה של זונה ועבודת גילולים: (רס"י)

מצודת דוד עובר. כי ראיתיו עובר בשוק אצל פנתה של הזרה ולפי שאמר למעלה לשמרך מאשה זרה קצר כאן וסמך על המבין : (מצודת דוד)

מצודת ציון פנה. זויות : יצעד. ענין פסיעה והלוך : (מצודת ציון)

[ט] בְּנִשְׁף-בְּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לִילָה וְאִפְּלָה׃

מצודת דוד בנשף. בעת הנשף למען לא יראוהו אנשים : בערב וגו'. הוא כפל ענין כדרך המליצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון בנשף. ענין חושך כמו אך חושך ישופני (תהלים קל"ט) : באישון לילה. בשחרות הלילה כמו באשון חושך (לקמן כ) : (מצודת ציון)

[י] וְהִנֵּה אִשָּׁה לִקְרָאתוֹ שֵׁית זֹנָה וְנִצְרַת לָב׃

רס"י והנה אשה. כמשמעה, ד"א אחד מן אפיקורסים: שית זונה. כמו שתותיהם (שמואל ב' י') כלומר ערות זונה: ונצורת לב. כמו עיר נצורה (ישעיה א) המוקפת כרכוס וכן לבה של זו מזקפת זימה אולת: (רס"י)

מצודת דוד והנה אשה. ראיתי והנה אשה באה לקראתו : שית זונה. ר"ל בתקון זונה : ונצורת לב. ונותנת מצור על לבות בני אדם לכבשם תחת ידה : (מצודת דוד)

מצודת ציון שית. ענין שימה ותקון : ונצורת. מל' מצור וכן נוצרים באים (ירמיה ד') : (מצודת ציון)

רלב"ג והנה האשה לקראתו. וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלגי המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשים לבא עליה ולא תשאיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי הנמשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאות: (רלב"ג)

[יא] הַמִּיָּה הִיא וְסוּרַת בְּבֵיתָהּ לֹא-יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ:

רס"י וסוררת. סרה מן הדרך: (רס"י)

מצודת דוד הומיה. היא משמעת קול המיה למען ימשכו הזונים אחר קולה : וסורת. מדברת דברי סרה ונאוף : לא ישכנו. אינם שוכנים בביתה כדרך הנשים : (מצודת דוד)

רלב"ג הומיה היא וסורת. הנה היא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא נוטי מבי בעלה לא ישכנו רגלי בביתה: (רלב"ג)

[יב] פַּעַם | בַּזוּיָן פַּעַם בְּרוּחוֹבוֹת וְאַצֵּל כָּל-פְּנֵה תְּאַרְבֵּ:

מצודת דוד פעם בחוץ. פעם הולכת בחוץ פעם ברחובות לרדוף אחר מאהביה. תארב. תשב במארב עד אשר יעברו דרך הפנה ההיא : (מצודת דוד)

רלב"ג פעם בחוץ. אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזויות מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף: (רלב"ג)

[יג] וְהַזְזִיקָהּ בּוֹ וְנִשְׁקָהּ-לוֹ הַעֲזָה 'פְּנֵיהָ וְתֹאמַר לוֹ:

מצודת דוד והחזיקה. ראיתי האשה היוצאת אחזה הנער ונשקה לו : העזה. חזקה פניה ולא נכלמה : (מצודת דוד)

רלב"ג והחזיקה בו ונשקה. כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לבו אל הניאוף: (רלב"ג)

[יד] זְבָחֵי שְׁלָמִים עָלַי הַיּוֹם שְׁלַמְתִּי זְרָרִי:

רס"י זבחי שלמים עלי. כלומר סעודה גדולה הכינותי כי היום הקרבתני נדרי ושלמי: (רס"י)

מצודת דוד זבחי שלמים עלי. מאז היה עלי זבחי שלמים והנה היום

שלמתי נדרי והבאתים ויש א"כ עמדי בשר השלמים : (מצודת דוד)

רלב"ג זבחי שלמים. לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים
אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר
זבח השלמים : (רלב"ג)

[טו] עַל-כֵּן יֵצְאֵתִי לְקִרְאָתְךָ לְשׁוֹזֵר פְּנִיךָ וְאִמְצָאָךָ:

רס"י ואמלאך. כדי שאמלאך: (רס"י)

מצודת דוד על כן. הואיל ויש עמדי בשר להאכילך לזה יצאתי לקראתך
לשחר פניך לבוא אלי והנה מצאתיך : (מצודת דוד)

מצודת ציון לשחר. ענין דרישה : (מצודת ציון)

רלב"ג על כן יצאתי לקראתך. לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך : (רלב"ג)

[טז] בַּרְבָּדִים רַבְדֵּי עֲרָשִׁי זֹטָבוֹת אֲטוֹן בַּמִּצָּרִים:

רס"י מרבדים. בגדי חופס ונוי ודוגמתו בסוף הספר שנאמר מרבדים
עשתה לה: רבדתי ערשי. קשטתי: חטובות אטון מצרים. מהוללות בגדי
כלי פשתן חסובין הבאים ממצרים ששם הפשתן מצוי כדכתב בספר (ישעיה
יט) וזקן עוזדי פשתים אטון תרגום מיתריהם אטוניהון: (רס"י)

מצודת דוד מרבדים. קשטתי מטתי בקשוט הראוי : **חטובות.** בדי המטה
המה חטובות ביושר רב ומסוגרים המה במיתרי פשתן הבא ממצרים
הנאות ביותר : (מצודת דוד)

מצודת ציון מרבדים. מצעות נאים לקשוט כמו מרבדים עשתה לה (לקמן
לא) : **ערשי.** מטתי כמו עשר יצועי (תהלים קלב) : **חטובות.** ענין כריתה
וחתוך כמו חוטבי עצים (יהושע ט) : **אטון.** תרגום של מיתריהם (שמות
כו) הוא אטוניהון : (מצודת ציון)

רלב"ג מרבדים. הנה רבידים ותכשיטים יפים שמתתי על מטתי והנה ערשי
עשוי מכרותות ארזים או שאר עצים והחבלים המסורגים בו הם מיתרים
ממצרים ר"ל שהם נעשים מהשש הנקי שבמצרים כי שם השש הנבחר :
(רלב"ג)

[יז] נִפְתִּי מִשְׁכְּבִי מוֹר אֶהְלִים וְקִנְמוֹן:

רש"י נפתי משכבי. הנפתי הריח כמניף צקודר צבית הזוסם להציא הריח מלמעלה למטה, ודונס פי' לשון קטור ואמר שאין לו דמיון: (רש"י)

מצודת דוד נפתי. התכתי על משכבי מור וגוי' להביא הריח : (מצודת דוד)

מצודת ציון נפתי. ענין הזלה והתכה כמו נופת תטופנה (לעיל ה) : מור אהלים וקנמון. שמות מיני בושם : (מצודת ציון)

רלב"ג נפתי משכבי. ושמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר: (רלב"ג)

[יח] לְכָה נְרוּהַ דְדִים עַד-הַבְּקָר 'נְתַעֲלָסָה בְּאֶהָבִים:

מצודת דוד נרוה. נשבעה באהבים עד הבקר ונשמחה בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נתעלסה. ענין שמחה כמו כחיל תמורתו ולא יעלוס (איוב כ) : (מצודת ציון)

רלב"ג לכה נרוה דודים עד הבקר. יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע עתה: (רלב"ג)

[יט] כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הֵלֶךְ בְּדָרֶךְ מְרוֹזוֹק:

רש"י כי אין האיש צביתו. רחיתם שסילק הקצ"ה שכינתו וכל טוב נתן לעו"ג: (רש"י)

מצודת דוד כי אין האיש. אל תפחד מבעלי כי איננו בביתו כי הלך בדרך רחוק : (מצודת דוד)

רלב"ג כי. אין בעלי בביתי וא"ת הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואם תאמר אולי יבא הלילה מדרכו תדע באמת כי לקח צרור הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסה רוצה לומר בר"ה פי' הוא נקרא כסה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסה ואולם נקרא כן כי אז

השיי ע"ד משל יושב על כסא לשפוט תבל בצדק: (רלב"ג)

[ב] צָרוּר-הַכֶּסֶף לְקִיּוֹז בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֶּסֶף יָבֵא בֵּיתוֹ:

רס"י כָּרוּר הַכֶּסֶף. הַטּוֹזִים שָׁנָה הַרְג: לְיוֹם הַכֶּסֶף. לְזִמְנֵי הַמּוֹעֵד הַקְּבוּעַ וְכֵן בְּכֶסֶה לְיוֹם חֲגֵנוּ (תְּהִלִּים פֶּא): (רס"י)

מצודת דוד צָרוּר הַכֶּסֶף. אֵל תַּחֲוֹשׁ פֶּן בְּלִילָה יִבּוֹא מִדְּרָכּוֹ כִּי לִקְחַ בִּידוֹ צָרוּר כֶּסֶף וַיִּתְאַחַר בְּדֶרֶךְ עַד כִּי יִתּוֹם הַכֶּסֶף לִקְנוֹת בְּכוֹלֵם סְחוּרוֹת רַבּוֹת : לְיוֹם הַכֶּסֶף. לְזִמְנֵי הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר קָבַע יִבּוֹא הֵנָּה וְהַזְמַן עַד יִיָּן לֹא בֵּא : (מצודת דוד)

מצודת ציון צָרוּר. עֲנִין קֶשֶׁר כְּמוֹ צָרוּר כֶּסֶף בִּשְׁקוֹ (בְּרֵאשִׁית מ"ב) : הַכֶּסֶף. עֲנִינֵנוּ זִמְנֵי קָבוּעַ כְּמוֹ בְּכֶסֶה לְיוֹם חֲגֵנוּ (תְּהִלִּים כֵּא) : (מצודת ציון)

[כא] הַטָּתוֹ בְּרַב לְקִיּוֹהַ בְּחֻלְקָה שִׁפְתֵיהָ תִּדְרִינֶנּוּ:

רס"י הַטָּתוֹ. לְאֹתוֹ חֶסֶר לִבְ אֲלִיָּה: צָרוּב לִקְחָה. שֶׁהִיא לְמוֹדָה לְהַרְגִּיל בְּכַךְ אֲנָקִים: בְּחֻלְקָה שִׁפְתֵיהָ. בְּדַבּוֹר חֻלְקָה תִּדְרִינֵנוּ מִן הַדֶּרֶךְ: (רס"י)

מצודת דוד הַטָּתוֹ. אָמַר שְׁלֵמָה הֵן רֵאִיתִי שֶׁהִיא הַטָּתָה אֹתוֹ אַחַר דַּעְתָּה בְּרַב הַרְגַל דְּבָרִיָּה אֲשֶׁר הִיא לְמוֹדָה לְפִתּוֹת בְּנֵי אָדָם וּבְחֻלְקַת מֵאֵמֶר שִׁפְתֵיהָ הַדִּיחָה אֹתוֹ מִדֶּרֶךְ הַיֶּשֶׁר : (מצודת דוד)

מצודת ציון לִקְחָה. עֲנִין לְמוֹד וְהַרְגַל כְּמוֹ הַלּוֹקָחִים לְשׁוֹנֵם (יִרְמִיָּה כג) : (מצודת ציון)

רלב"ג הַטָּתוֹ בְּרַב לִקְחָה. דְּבָרִיָּה הַלּוֹקָחִים לְבוֹ בְּחֻלְקַת שִׁפְתֵיהָ הַדִּיחָה אֹתוֹ מִדֶּרֶךְ הַרְאִוִי וּמִשְׁכָּה לְבָבוֹ אֵל דְּרָכֵי הַנִּיאוֹף הֵנָּה הָאוִיל הוֹלֵךְ אַחֲרֵיהָ פִּתְאוּם וְדוּמָה בְּזֶה אֵל הַשּׁוֹר אֲשֶׁר הוֹלֵךְ מַעֲצָמוֹ בְּמַהִירוֹת אֵל מְקוֹם שִׁיטְבַחוֹהוּ בּוֹ וְכְמוֹ הַנְּשִׁים שִׁיבְאוּ בְּמַהִירוֹת אֵל הָעֵכֶס לְחֻשְׁבֵם כִּי יִתְקַשְׁטוּ בּוֹ וְלֹא יִרְגִישׁוּ כִּי הוּא מוֹכֵן לְמַאֲסָרֵם ר"ל לְקֶשֶׁר אֹתָם בְּאוֹפֵן שֶׁלֹּא יוֹכֵל לְהֵם לְלַכֵּת כִּי לֹא יוֹכֵלוּ לְהַרְחִיב צַעֲדֵיהֶם וְגַם הוּא הוֹכֵן לְשִׁמְרָם מִלְּפֶשֶׁק רְגִלֵיהֶם לְמִנְאִפֵי וְלֹא יִרְגִישׁוּ בְּזֶה וְהֵנָּה הָעֵכֶסִים הֵם כְּמוֹ תְּכַשִּׁיטִין הֵיוּ נוֹשְׂאוֹת אֹתָן בְּרְגִלֵיהֶם כְּאִמְרוֹ וּבְרְגִלֵיהֶם תַּעֲכֹסֵנִי וְהִיתָה הַכּוֹוֹנִי בְּהֵם לְמָה שֶׁזָּכְרָנוּ וְהֵנָּה יֵלֵךְ הָאוִיל אַחֲרֵיהָ פִּתְאוּם כְּמוֹ שֶׁזָּכְרָנוּ עַד יִפְלַח וְגו': (רלב"ג)

[כב] הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פְּתָאֵם כְּשׁוֹר אֶל-טְבוֹז יָבוֹא וּכְעֶכֶס אֶל-
מוֹסֵר אֵיל:

רפ"י וכעס. זה ארס נחש: אל מוסר אויל. כנחש הממהר לרוץ בשליחות
הקב"ה ליסר האויל המחויב למקום צ"ה כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה
ויפלה חלה את ככז: (רפ"י)

מצודת דוד הולך. והרי הוא הולך אחריה פתאום כמו השור הבא מעצמו
אל מקום המטבח. וכאשר ירוץ הנחש מהרה בשליחות המקום
לייסר האויל בארסו כן חיש מהר נמשך אחריה : (מצודת דוד)

מצודת ציון וכעכס. הוא ארס הנחש וכן ברגליהם תעכסנה (ישעיה ג)
(מצודת ציון)

[כג] עַד יִפְלֹז זֵיץ כְּבִדּוֹ כְּמִקֵּר צְפוֹר אֶל-פּוֹז וְלֹא-יִדְעַ כִּי-
בְנַפְשׁוֹ הוּא:

רפ"י כמהר צפור. לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נפרץ פס שנפשו פל
צפור: (רפ"י)

מצודת דוד עד יפלה. עד אשר נכשל בה וחצה יפלה את כבדו כי מאבד
עולמו על ידה. כמהר. הרי הוא כצפור הממהר לעוף אל הפח בעבור הנאה
מועטת לאכול מהזרעונים אשר בה ואינו יודע כי האכילה ההיא תהיה
באבדן נפשו כן הוא מאבד עולמו בעבור הנאת שעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפלה. ענין בקוע כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א) : כבדו.
הכבד שהמרה תלוי בה : פח. רשת : (מצודת ציון)

רלב"ג עד יפלה חץ. עד שיחתך חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח
שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מחכמת זה המשל להיותי
מסכים לנמשל אמרו כי בשוק או בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש
המתאוה הוי מהדבריי אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה
הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויחס זה
אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל התאוות בשיאור לו באור
השכל ולזה אמר בתחלה וארא בפתאים אבינה בבנים וגוי ועתי בניס
שמעו לי וגוי : (רלב"ג)

[כד] וְעַתָּה בְּנִים שְׁמַעוּ-לִי וְהִקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי-פִי:

רס"י ועתה בניס שמעו לי וגו': (רס"י)

מצודת דוד ועתה בניס. הואיל ושמעתם שכן הוא לזאת שמעו לי ואל תהיו כמוהו (מצודת דוד):

[כה] אֶל-יֵשֶׁטְךָ אֶל-דְּרָכֶיהָ לִבְךָ אֶל-תַּתֵּעַ בְּנִתִיבוֹתֶיהָ:

מצודת דוד אל ישט. אל יסור לבך אל הדרך ההולך לבית הזונה ואל תתע מדרך הישר ללכת בנתיבותיה (מצודת דוד):

מצודת ציון ישט. ענין נטיה והסרה: **תתע**. מלשון תועה: (מצודת ציון)

רלב"ג אל ישט. אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוות ואל תהיה טועה בדרכיה: (רלב"ג)

[כו] כִּי-רַבִּים זִזְלָלִים הִפִּילָה וְעַצְמוּם כָּל-הַרְגִּיָּה:

מצודת דוד הפילה. הזונה המחלקת אמריה: **ועצומים**. מספר עצום ורב (מצודת דוד):

מצודת ציון חללים. הרוגים: (מצודת ציון)

רלב"ג כי רבים חללים הפילה. כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים: (רלב"ג)

[כז] דְּרָכֵי שְׂאוֹל בֵּיתָה יִרְדּוּת אֶל-זֹדְרֵי-מִוֹת:

מצודת דוד ביתה. דרך ההולך אל ביתה היא דרך שאול ויורדת אל חדרי מות כי בקל יתפתה ומאבד עולמו: (מצודת דוד)

רלב"ג דרכי שאול בית. הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא יושג עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע

לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בהם באופן שקדם
ואמר ממשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם ישוגו החכמה
והבינה ועצמותם ותועלתם באופן מה: (רלבי"ג)

משלי פרק ח

[א] הֲלֹא-זֹכֶמֶה תִּקְרָא , וְתִבּוֹנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ:

רס"י הלא חכמה תקרא. הלא התורה מכרזת אליכם לזכרים האמורים
למטה **למטה** (רס"י):

מצודת דוד הלא חכמה תקרא. ר"ל מעלות החכמה הלא נכרת מפאת
עצמה וכאלו היא תאמר אמריה להמשך אחריה: (מצודת דוד)

רלבי"ג הלא החכמה תקרא. אל האנשים: ותבונה תתן קולה. לקרוא
להם וכדי שישמעו דבריה הן עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע
דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום
שאפשר שיקרא טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות
אי זה דרך ילכו בה: (רלבי"ג)

[ב] בְּרֵאשׁ-מְרוֹמִים עָלִי-דֶרֶךְ בַּיִת נְתִיבוֹת נִצְבָּה:

מצודת דוד בראש מרומים. כאלו עומדת בראש ההרים הרמים להשמיע
קולה למרחוק: עלי דרך. נצבה אצל דרך מקום יתפרשו ממנו נתיבות
רבות ומצויים שם אנשים רבים עוברים ושבים: (מצודת דוד)

מצודת ציון בית. מקום: (מצודת ציון)

[ג] לִיד-שְׁעָרִים לְפִי-קֶרֶת מְבֹא פְתוּזִים תִּרְנָה:

רס"י לפי קרת. תקרה הנתונה על השער ויוקצים עליה: תרונה. תזעקנה
ומה **היא** (רס"י):

מצודת דוד ליד שערים. וסמוך היא אל מקום השערים אשר לפתח הקריה : **מבוא פתחים**. ר"ל עשויים המה לבוא בפתחיה כי השערים ההמה פתוחים ועומדים ולזה רבים נכנסים ויוצאים בהם : **תרונה**. שמה מכרזת החכמה את אמריה וכ"ז הוא ענין מליצה לומר הלא שבחה ידוע וכאלו מכרזת בפרסום רב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ליד. למקום : **לפי קרת**. לפתח העיר : **תרונה**. ענין הכרזה כמו בחוץ תרונה (לעיל א) : (מצודת ציון)

רלב"ג ליד שערים. למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרוש במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו אל הדרוש ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמוי רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמוי יתקרבו יותר אל הדרוש וכן מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה יישירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו' : (רלב"ג)

[ד] אֱלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל-בְּנֵי אָדָם:

רש"י חליכם. אישים חקרא: (רש"י)

מצודת דוד אליכם. ואלה אמריה אליכם אישים וגו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון אישים. אנשים : (מצודת ציון)

[ה] הַבְּיָנוּ פְתָאִים עֲרֻמָּה וְכִסְיִלִּים הַבְּיָנוּ לֵב:

מצודת דוד ערמה. התחכמות ותחבולות להערים להסיר הפתיות : **הבינו לב**. תנו בינה אל הלב : (מצודת דוד)

רלב"ג הבינו פתאים ערמה. השתדלו להתישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תיישר השכל אל דרכי ההשתדלות והעיון. וכסילים תנו בינה לבבכם בענינים העיוניים : (רלב"ג)

[\[1\]](#) שְׁמַעוּ כִּי-נְגִידִים אֲדַבֵּר וּבִמְפֹתֵיזוּ שְׁפָתַי מִיִּשְׁרָיִם:

רש"י שמעו כי נגידים אדבר. דברי נגידות וחסידות: (רש"י)

מצודת דוד **נגידים**. ר"ל דברים חשובים ונכבדים : ומפתח שפתי. מה ששפתי פותחים לדבר המה דברים מישרים וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נגידים**. שרים וחשובים : (מצודת ציון)

רלב"ג **שמעו**. כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת מאמרי היא דברי יושר ואמר זה שלא יחשוב חושב שהוא מדבר בזה על צד ההפלה והגוזמא כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי ידבר אמת לא רשע וכזב הנה כל אמרי פי הם בצדק וביושר אין בהם מה שיטה מדרך האמת: (רלב"ג)

[\[2\]](#) כִּי-אֶמֶת יִהְיֶה זִכְרִי וְתוֹעֵבֹת שְׁפָתַי רָשָׁע:

מצודת דוד **ותועבת וגו'**. דברי רשע מתעבות שפתי מלדברם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יהגה**. ידבר : (מצודת ציון)

[\[3\]](#) בְּצַדֵּק כָּל-אֲמָרֵי-פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעֵקֶשׁ:

רש"י נפתל ועקש. עקמומיות: (רש"י)

מצודת דוד **בצדק כל אמרי פי**. נאמרים בצדק : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נפתל**. עקמימות כמו ועם עקש תתפתל (תהלים י"ח) : (מצודת ציון)

[\[4\]](#) כָּלֵם , נְכוֹזִים לִמְבִּין ' וַיִּשְׁרִים לְבִמְצָאֵי דַעַת:

מצודת דוד **למבין**. למי שיש לו בינה להבין אמריה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נכוחים**. ענין יושר כמו עשות נכוחה (עמוס ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג כלם נכוחים. כל דברי נכוחי וישרים למי שיבינם וישיג מה שבהם מהחכמה : (רלב"ג)

[יז] קָוֶזוּ-מוֹסְרֵי וְאֵל-כֶּסֶף וְדַעַת מְוֹזְרוּן נְבוֹזָר:

רס"י מהרוץ. ממני הזהב הוא: (רס"י)

מצודת דוד ואל כסף. ר"ל היו רוצים לקחת מוסר תוכחתי מלקחת את הכסף : (מצודת דוד)

מצודת ציון מהרוץ. מין זהב טוב : (מצודת ציון)

רלב"ג קחו. בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר איישיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיחפוץ האדם בשאר ענינים זולתי בעיון לא ישוו בה אמרה החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמצאתה: (רלב"ג)

[יא] כִּי-טוֹבָה זְזָכְמָה מִפְּנֵינִים וְכָל-זְזָפְצִים לֹא יִשְׁווּ-בָּהּ:

רס"י מפנינים. מרגליות: לא יסוו זה. לא ידמו לטובה: (רס"י)

מצודת דוד וכל חפצים. כל הדברים שאדם חפץ ורוצה בהם לא ידמו אליה : (מצודת דוד)

[יב] אֲנִי-זְזָכְמָה עֲשֵׂנִתִּי עֲרָמָה וְדַעַת מְוֹבָוֹת אֲבֻצָּא:

רס"י שכנתי ערמה. אלל ערמה, שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמימות של כל דבר: (רס"י)

מצודת דוד שכנתי ערמה. אני שוכן בערמה ר"ל א"א לעשות תחבולות להערים להנצל מיד היצה"ר המסית בזולת חכמת התורה : ודעת. אני ממציא להודיע מחשבות העוזרים על הצלה מיד היצה"ר המסית וכפל הדבר במלות שונות : (מצודת דוד)

מצודת ציון מזמות. מחשבות : (מצודת ציון)

רלב"ג אני חכמה שכנתי ערמה. במקומות שנמצאת שם ערמה ודרך השתדלות והם הסדרים ההגיונים ויצטרך לו גם כן שימצא יראת ה' רוצה לומר לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאווה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות ודברים המציעים שרשים כוזבים כי אלו ימנעו ממצוא החכמה לפי שהמעין ירצה להמשיך המאמרים במה שאחר ההתחלות באופן שהוצעו ההתחלות וירצה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם : (רלב"ג)

[יג] יִרְאַת יְהוָה שְׁנֵאת רַע גְּאֹה וְגָאוֹן | וְדָרַךְ רַע וּפִי תִהְפְּכֹת שְׁנֵאתִי:

רס"י יראת ה' שנאת רע. זה המוסר שהחכמה מכרזת לבריות: (רס"י)

מצודת דוד יראת ה'. תוכן יראת ה' היא לשנא את הרע והם הגאות ודרכי עבירה והמהפך אמרי פיו ממחשבות לבו : שנאתי. ר"ל את כל אלה שנאתי גם אני : (מצודת דוד)

מצודת ציון גאה וגאון. שניהם ענין גאווה : (מצודת ציון)

[יד] לִי-עֵצָה וְתוֹשִׁיָה אֲנִי בְּיָנָה לִי גְבוּרָה:

מצודת דוד לי עצה. בי ימצא עצה להנצל מיד היצר הרע המסית : ותושיה. ר"ל על ידי יותש כח היצר הרע : אני בינה. אני הנותן בינה להלחם למולו : לי גבורה. על ידי יתגבר עליו וכפל הדבר פעמים הרבה כדרך המליצה ולחזוק הענין : (מצודת דוד)

מצודת ציון ותושיה. תשות הכח : (מצודת ציון)

רלב"ג לי עצה. וזה כי העצה תלקח בדברים העצמיים כאילו תאמר שהעצה במי שהוא חלוש החוס לחממו ובשיאכילוהו דברים חמים והנה העצה תהיה בחכמות המישרות לצד המעשה כמו חכמת הרפואה עבודת האדמה ומה שידמה להם ולי ג"כ תושיה רוצה לומר השגת הנימוס המושכל אשר בדברים והוא מהותו ומשיגיו העצמיים ואלו הם חלקיו הפנה הראשונה להעיר על תועלתם ומהותה איך לא תצטרך לזכות הדברים ההכרחיים קודם ההשתדלות בה לפי שכבד זכרה אחר החכמה וזה ממה שצריך שתוקדם תחלה החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם : אני בינה לי גבורה. ר"ל כי לחכמה יהיה

ההשגה בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בסבות העצמיות הנה החקירה עליו תהי גבורה והנה עוד לבינה השגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדבריי המדיניים איך ינהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה יסתעף דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שבזאת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינה בי מלכים ורוזנים וגו' : (רלב"ג)

[טו] בַּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים יִזְקְקוּ צְדָקָה:

רפ"י בי מלכים ימלוכו. שהדינים והמספטים אני מלמדס: (רפ"י)

מצודת דוד בי מלכים ימלוכו. על ידי תתקיים מלכותם אם יתנהגו במשפט התורה : יחוקקו צדק. על ידי עשו חוקים ושרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון ורוזנים. שרים : יחוקקו. מל' חוק וגזרה : (מצודת ציון)

רלב"ג בי מלכים ימלוכו. על העם : ורוזנים יחוקקו. חקים של סדר ויושר : (רלב"ג)

[טז] בַּי שָׂרִים יֵשְׂרוּ וְנְדִיבִים כָּל-שֹׁפְטֵי צְדָקָה:

מצודת דוד בי שרים. על ידי תתקיים ממשלת השרים והנדיבים שבכל השופטים כי כאשר ילכו בחוקות התורה תמשך ממשלתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישורו. יעשו שררה וממשל : (מצודת ציון)

רלב"ג בי שרים ישורו. ימשולו : (רלב"ג)

[יז] אֲנִי (אֵהְבִיהָ) אֶהְבֵּי אֶתְּבָּהּ וּמִשְׁזָרֵי יִמְצְאֵנִי:

רפ"י אהב. כמו אהבה: אהבי. אהביה כתיב אמר הקב"ה אני אהביה של תורה אהב זו שמעתי מרבי אהרן בן רבי נתן: ימצאנני. נו"ן יתירה חמשים שיערי בינה אמלאנו: (רפ"י)

מצודת דוד **אוהבי אהב.** אוהב אני את האוהבים אותי : **ומשחרי.**
הדורשים להבין אמרי ימצאו בי טעמים הרבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אהב.** כמו **אהב** : (מצודת ציון)

רלב"ג **אני אוהביה אהב.** ר"ל שלא ימצא מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה וחושק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד : (רלב"ג)

יח **עֲשֵׂר-וּכְבוֹד אֶתִּי הוֹן עֲתֵק וְצַדִּיקָה:**

מצודת דוד **אתי.** על ידי ישיג עושר וכבוד : **הון עתק וצדקה.** ישיג הון חזק רב ובצדקה תנתן לו מה' כי לא יקופח שכר תורתו לעוה"ב בעבור ההון שהשיג : (מצודת דוד)

מצודת ציון **עתק.** חוזק כמו יביעו ידברו עתק (תהלים צד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **עושר וכבוד אתי.** הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל השגה זו באופן שלם כי לזאת המלאכה סדרים יישירו לקנין אלו השלימיות : **אתי הון עתק.** וקנין הצדק והיושר במדות : (רלב"ג)

יט **טוֹב פְּרִי מִזֹּרוּץ וּמִפֹֹּ' וּתְבוּאַתִּי מִכֶּסֶף זָבוֹר:**

מצודת דוד **פריי.** מתן שכר התורה : **ותבואתי.** מוסב על מלת טוב לומר ותבואתי טוב מכסף נבחר ומעולה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג **טוב פריי.** הנה טוב פריי מזהב והוא נבחר מכסף לי ההליכה באורח הצדקה והיושר בתוך נתיבות שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו וסותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מבוארת האמת בזה להנחיל אוהבי יש והוא דעת המוסכם לנמצא כי בו תגיע ההצלחה האנושית והפך זה יהיה בדעת אשר לא יסכים לנמצא : (רלב"ג)

כ **בְּאֵרוֹז-צַדִּיקָה אֶהְלֵךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט:**

מצודת דוד **אהלך.** אני מוליך את האדם בדרך צדקה וגו' : (מצודת דוד)

[כא] לְהַנְחִיל אֹהֲבֵי יֵשׁ וְאַצְרֵיתֶהֶם אִמְלֵא:

רס"י להנחיל אוהבי יס. יס אחי נחלה רצה: (רס"י)

מצודת דוד יש. ר"ל יש אתי טובה הרבה להנחיל את אוהבי ואמלא את אוצרותיה' מן הטובה : (מצודת דוד)

רלב"ג ואוצרות אוהבי אמלא. מאלו הדעות האמתיות כי מפני אהבתי אותו יקושרו בזאת החקירה וימצאו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם על צד המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז בבריאת העולם רוצה לומר שבראשית הדברים שקנה אז ועשה קנה הדבר אשר היה חדושו בבינה ותבונת השם יתברך בו והם הגרמים השמימיים אבל תדע כי הש"י לא חסר להיות עמו זאת התבונה והחכמה אשר נברא בה העולם כמו שבארנו בה' מספר מלחמות ה' ושם התרנו הספקות הנופלות בזה והנה מעת היות הזמן קנני קדם מפעליו האחרים: (רלב"ג)

[כב] יְהוָה קִנְנִי רֵאשִׁית דְּרִכּוֹ קָדָם מִפְּעֻלָּיו מֵאֵז:

רס"י ראשית דרכו. קודם צריאתו של עולם: (רס"י)

מצודת דוד ה' קנני. ברא אותי להיות קנויה לו וכן קונה שמים (בראשית יד) : ראשית דרכו. בתחילת הבריאה : קדם. קודם מעשיו : מאז. מכבר ר"ל מזמן רב : (מצודת דוד)

[כג] בְּעוֹלָם נִסְכְּתִי בִּירֵאשׁ בְּמִקְדָּמֵי-אָרֶץ:

רס"י נסכתי מראש. ל' נסיכי בני אדם (יחזקאל לה): (רס"י)

מצודת דוד מעולם. מימות עולם אני נסוכה ומושלת : מראש. אני מן הראשונים מהקודמי לבריאת הארץ כי אמרו רז"ל שבעה דברים קדמו לבריאת העולם והתורה אחת מהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון נסכתי. ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג) : (מצודת ציון)

רלבי"ג מעולם נסכתי מראש. מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה: מקדמי ארץ. בראשית מה שנברא בארץ: (רלבי"ג)

[כז] בְּאֵין-תְּהוֹמוֹת זֹוּלְלָתִי בְּאֵין מְעִינֹות זְכַבְדִּי-מִים:

רפ"י חוללתי. **נברחתי:** (כפ"י)

מצודת דוד באין תהומות. בעוד לא היו תהומות נבראתי אני: (מצודת דוד)

מצודת ציון חוללתי. ענין בריאה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ): **נכבדי מים**. רבוי המים כמו בעם כבוד (במדבר יא): (מצודת ציון)

רלבי"ג באין תהומות חוללתי. קודם היות תהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות **מהמים:** (רלבי"ג)

[כח] בְּטָרִם הָרִים הִטְבְּעוּ לְפָנַי זֹוּלְלָתִי:

רפ"י בטרם **הרים הטבעו.** **בתוך המים:** (כפ"י)

מצודת דוד בטרם. עד לא נטבעו ונקבעו ההרים בארץ ולפני הגבעות נבראתי **אני:** (מצודת דוד)

מצודת ציון **הטבעו.** מלי טביעה: (מצודת ציון)

רלבי"ג בטרם. שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי: (רלבי"ג)

[כט] עַד-לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְזוּזוֹצוֹת וְרֵאשׁ עֵפְרוֹת תִּבְל:

רפ"י ארץ וחולות. ארץ ישראל וסאך ארנות: וראש עפרות תבל. אדם הראשון: (כפ"י)

מצודת דוד עד לא. מוסב על חוללתי לומר חוללתי עד לא עשה הארץ וחוצות והתחלת עפר האדמה המיושבת מבני אדם וכפל הדבר כדרך המליצה: (מצודת דוד)

מצודת ציון תבל. כן נקראת הארץ המיושבת מבני אדם : (מצודת ציון)

רלב"ג עד לא עשה. הש"י ארץ וחוצות הנכבד שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ ובו ג"כ ארץ וחוצות והנה כפל הענין במלות **שונות:** (רלב"ג)

[כז] בְּהִכִּינּוֹ שְׁמַיִם שָׁם אֲנִי בְּזוֹקוֹ זֹוֹג עַל-פְּנֵי תְהוֹם:

רס"י בחקו חוג על פני תהום. כשרקע חוג הארץ על המים, חוק גבול כל יעבור: חוג. לשון הקף כמו ובמחוגה יתארכו (ישעיה מד) קונפאל"ץ בלעז: (רס"י)

מצודת דוד בהכינו. בעת הכינו את השמים הייתי שם אני כלומר נבראתי קודם להן. בחוקו. בעת חקק עגול הארץ לכסות ע"פ התהום : (מצודת דוד)

מצודת ציון בחוקו. מל' חקיקה : חוג. הוא העגול הנעשה ע"י כלי ולה ב' ראשים יעמיד ראש האחד במקום עמדו והשני יסבב סביבו ונעשה עגול וכן היושב על חוג הארץ (ישעיה מ') : (מצודת ציון)

רלב"ג בהכינו. בעת שהכין השם יתברך השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שייאות להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי בתבונה כונן הש"י השמים כמו שקדם כאשר חקק הש"י מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימי ולפי המחוג' ההיא המציא השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מזה **בגלגל** **גלגל:** (רלב"ג)

[כח] בְּאֲמִצּוֹ שִׁזְזִים מִמַּעַל בְּעִזּוֹ עֵינֹת תְהוֹם:

רס"י בעזוז. כשהגביר מעינות תהום: (רס"י)

מצודת דוד באמצו. בעת חיזק את השחקים אשר המה ממעל ובעת חיזק את מעינות התהום : (מצודת דוד)

מצודת ציון באמצו. מל' אומץ וחוזק : בעזוז. מל' עוז : (מצודת ציון)

רלב"ג באמצו שחקים ממעל. כאשר אמצ שחקים ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה היה אפשר כאשר רצה השיי שיקבל איכות דומה ומתיחס לקושי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקראו: **בעזוז עינות תהום**. ר"ל כאשר נתן השיי עוז וקושי למה שהיה מהחומר הראשון אצל עינות תהום והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנועת הגלגלים: (רלב"ג)

[כט] בְּשֵׁוּמוֹ לַיָּם | וְזָקָן וּבַיָּם לֹא יַעֲבְרוּ – פִּיּוּ בְּזוּזוֹקָו מוֹסְדֵי אֶרֶץ:

רס"י בשומו לים חוקו. וגזר על ים סוף כשצראו על מנת להצקע לפני משה: בחקו מוסדי ארץ. בחיקתו, מל' חקו כמו על כפיים חקתיך (קס מט) וכן ומחיק הארץ (יחזקאל מג): (רס"י)

מצודת דוד בשומו. בעת שם לים חוק וגבול אשר מי הים לא יעברו פי ה' ללכת מהגבול ולהלאה: בחוקו. בעת חקק יסודי הארץ וכ"ז מוסב על שם אני האמור במקרא שלפני פניו: (מצודת דוד)

רלב"ג בשומו לים חקו. כאשר שם השם יתברך לים חוקו שם הייתי וזה היה כשגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה: ומים לא יעברו פיו. בדרך שישאר זה המקום שרצה שיהיה נגלה תמיד כאשר חקק מוסדי ארץ והוא החלק הנגלה מהארץ שהוא היסוד למה שיתהוו בה מהצמחים והב"ח: (רלב"ג)

[לז] וְאֱהִיָּה אֶצְלוֹ אֱמוּןָ וְאֱהִיָּה שְׁעֵשְׂעִים יוֹם | יוֹם מִשְׁזוֹקָת לְפָנָיו בְּכָל-עֵת:

רס"י אמון. גדילה אלכו ל' האמונים עלי תולע (איכה ד): יום יום. אלפים שנה: (רס"י)

מצודת דוד ואהיה. הייתי מגודלת אצלו והייתי לו לשעשוע בכל יום ובכל עת הייתי משחקת ומשמחת לפניו כבת האהובה לאביה: (מצודת דוד)

מצודת ציון אמון. ענין גדול הילד והתעסקות בו כמו והיו מלכים אומניך (שם מ"ט): שעשועים. ענין התעסקות לשמוח: (מצודת ציון)

רלב"ג ואהיה. אצל השם יתברך אמון ומגדל ומנהיג הדברים המיוחסים

לבינה ובזה אהיה לו שעשועי יום כי תמיד הש"י מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה תושג לו זאת התבונה ובכל עת משמחת אני לפניו והוא עצמותו והשגתו ובמה שאפשר בדברי העלולים מהתבונה אשר אצל הש"י: **משחקת בתבל**. אני משמחת האנשי בתבל ארצו: (רלב"ג)

[לא] מִשְׁחָקַת בְּתַבֵּל אֶרְצוֹ וְשִׁעְשַׁעִי אֶת-בְּנֵי אָדָם:

רס"י משחקת בתבל ארצו. כל דורות הרשעים שהיו מאלדס ועד נח ומנח ועד אברהם הייתי משחקת עליהם: ופעשועי. לפיתי עד צא דור המדבר ויקבלוני:

מצודת דוד משחקת. אני היא המשמחת אנשים בתבל ארצו ושעשועי היא עם בני אדם ר"ל המה שמחים בי ואני בהם: (מצודת דוד)

רלב"ג ושעשועי. הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה ששיגו מעניני: (רלב"ג)

[לב] וְעַתָּה בְּנִים שְׁמַעוּ-לִי וְאֲשֶׁרֵי דְרָכֵי יִשְׁמְרוּ:

רס"י ועתה בניים שמעו לי: (רס"י)

מצודת דוד ועתה בניים. הואיל ואני חשובה כ"כ מהראוי שתשמעו לי ואשרי לאלו אשר ישמרו דרכי: (מצודת דוד)

רלב"ג ועתה בניים שמעו לי. ואשרי מי שישמרו דרכי: שמעו. תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירצה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שצויתי אתכם שהם מסלול ודרך להשגת החכמה: (רלב"ג)

[לג] שְׁמַעוּ בּוֹסֵר וּזְכֹמוֹ וְאֶל-תִּפְרְעוּ:

רס"י ואל תפרעו. ואל תבטלו מוסרי: (רס"י)

מצודת דוד שמעו. בתחלה שמעו המוסר להיות יראת ה' על פניכם ואח"כ למדו חכמה ואז בודאי לא תבטלו את החכמה הואיל ותקדים לה היראה

דוד

(מצודת

:

מצודת ציון ואל תפרעו. אל תבטלו כמו תפריעו את העם (שמות ה'): (מצודת ציון)

[לד] אֲשֶׁרִי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לְשִׁקּוֹד עַל־דִּלְתוֹתַי יוֹם | יוֹם לְשֹׁמֵר
מְזוּזוֹת פְּתוּזִי:

רפ"י לִשְׁקוֹד. לִשְׁמֹר: עַל דִּלְתוֹתַי. לִהְכַּנֵּס רֶאֱשׁוֹן לְבַיִת הַמִּדְרָג וּלְבַיִת
הַכְּנֶסֶת וּלְנֶאֱחָת אַחֲרוֹן: (כפ"י)

מצודת דוד לִשְׁקוֹד. לִמְהֵר לְבוֹא אֶל דִּלְתוֹתַי בְּכָל יוֹם וּלְשַׁבַּת בִּקְבַע
בְּמְזוּזוֹת פְּתַחֵי כְּדָרְךְ הַשּׁוֹמֵר הַיּוֹשֵׁב וּמְשַׁמֵּר בִּקְבַע : (מצודת דוד)

מצודת ציון לִשְׁקוֹד. עֵינִין מֵהִירוֹת כְּמוֹ שׁוֹקֵד (יִרְמִיָּה א'): (מצודת ציון)

רלב"ג אֲשֶׁרִי אָדָם שׁוֹמֵעַ לִי. לְהַמְשִׁךְ אֶל מָה שְׁאוֹרְהוּ אֶל הַשְּׂגָתִי וְזֶה
בְּשִׁישְׁקוֹד עַל דִּלְתוֹתַי תְּמִיד לְשׁוֹמֵר מְזוּזוֹת פְּתַחֵי עִם שִׁתְּבֹאֵר לוֹ בְּאֵי זֶה
פְּתַח יִכְנֵס בְּדֶרֶשׁ דְּרוֹשׁ: (רלב"ג)

[לה] כִּי מוֹצֵאִי (מוֹצֵאִי) מוֹצֵא זֹזִיִּים וַיִּפֶּק רְצוֹן מִיְהוָה:

מצודת דוד וַיִּפֶּק. וּמוֹצֵא רְצוֹן מֵהִ' רִ"ל הִ' יִהְיֶה מְרוֹצָה לוֹ : (מצודת דוד)

מצודת ציון וַיִּפֶּק. וַיּוֹצֵא כְּמוֹ יִפִּיק תְּבוּנָה (לְעִיל ג'): (מצודת ציון)

רלב"ג כִּי מוֹצֵאִי מוֹצֵא חַיִּים. כִּי מִי שְׁמַצָּא אוֹתִי מוֹצֵא חַיִּים נֹצְחִים וַיּוֹצֵא
רְצוֹנוֹ מֵהַשָּׁמַיִם רִ"ל שֶׁהוּא יִהְיֶה נֶעְזֵר בּוֹ בְּכָל חִפְצוֹ: (רלב"ג)

[לו] וּזְזוּטָאִי זֹזְמִס זָנְפִּשׁוֹ כָּל־מִשְׁנָאִי אֲהָבּוּ מוֹת:

מצודת דוד וְחֻטָּאִי. אֲבֵל הַחוּטָא לִי וּמִמָּאֵס בִּי הוּא בְּעַצְמוֹ גּוֹזֵל נַפְשׁוֹ כִּי
מֵאֲבָדָה : כָּל מִשְׁנָאִי וְגוֹ'. כָּפַל הַדְּבָר בְּמִ"שׁ : (מצודת דוד)

רלב"ג וְחֻטָּאִי חוֹמֵס נַפְשׁוֹ. וְאֲשֶׁר חוּטָא לִי שֶׁלֹּא יִלְךְ בְּמוֹסְרֵי לְהַתִּישֵׁר
לְהַשְׂגָתִי הוּא עוֹשֵׂק הַשְּׁלִימוֹת מִנַּפְשׁוֹ וְכָל מִי שִׁשְׁנָא אוֹתִי וִירְחִיקֵנִי הוּא
אוֹהֵב הַמוֹת וְהַהִפְסָד הַמוֹחֲלָט כִּי אֵלָיו דְּרָכּוֹ לְפִי שְׁמִי שִׁשְׁנָא הַתְּבוּנָה

ישנא גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור: (רלבי"ג)

משלי פרק-ט

[א] זֹכְמוֹת בְּנֵתָהּ בֵּיתָהּ וְזָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שְׁבָעָה:

רס"י חכמות בנתה ביתה. בחכמה בנה הקב"ה את העולם: חלצה עמודיה שבעה. שבעת ימי בראשית, ל"א ז' ספרים שיש בתורה ויהי בנסוע הארון ספר לעלמו במסכת שבת: (רס"י)

מצודת דוד חכמות. כל אחת מהחכמות בנתה בית לעצמה: חצבה. בנויה על הרבה עמודים וחצובים המה זה כזה בהשוואה גמורה והוא דבר הנחמד לעין הרואה: (מצודת דוד)

מצודת ציון חצבה. ענין כריתה וחתוך הנופל באבנים: (מצודת ציון)

רלבי"ג חכמות בנתה ביתה. הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמת להשגת הבינה ושם חצבה עמודיה שבעה ר"ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם הנה החכמות שם עמודי הבינה: (רלבי"ג)

[ב] טְבִיחוֹתָ מִטְבִּיחוֹתָ מִסְכָּה יֵינָה אָף עֲרֻכָה שְׁלֹחָנָה:

רס"י טבחה טבחה מסכה יינה. מזגם במים כמו יין חזק שאינו ראוי לשותת חי: אף ערכה שלחנה. כל יצירת לח ויבש: (רס"י)

מצודת דוד טבחה. שחטה זבחים ומזגה יינה ואף ערכה שלחנה להאכיל להקרואים: (מצודת דוד)

מצודת ציון מסכה. ענין מזיגת היין במים כמו למסוך שכר (ישעיה ה): ערכה. ענין סדור: (מצודת ציון)

רלבי"ג טבחה טבחה. ואחר זה הכינה מאכל ומשקה לאנשים מחכמות

ותבונה :

(רלב"ג)

[ג] שְׁלֹזָה זְעֵרְתִּיהָ תִקְרָא עַל-גְּפִי בְּרִמִּי קָרַת:

רש"י שלחה נערותיה. אדם וחיה, ל"א משה ואלהרן: (רש"י)

מצודת דוד תקרא. כל אחת תקרא ע"י נערותיה על גבהי מרום העיר להשמיע הקול למרחוק : (מצודת דוד)

מצודת ציון גפי. ענין כנף ובדרז"ל עד בין אגפים (חולין מ"ו) ור"ל במקום גבוה שהעוף יפרח שם באגפיו : קרת. מל' קריה ועיר : (מצודת ציון)

רלב"ג שלחה נערותיה. לאיש ואיש ותקרא על כנפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה: (רלב"ג)

[ד] מִי-פְתִי יִסֹר הִנֵּה זֹסֵר-לֵב אֲמָרָה לָו:

רש"י מי פתי יסור הנה. וילמוד אותי ויחכם: (רש"י)

מצודת דוד מי פתי. ותאמר מי פתי שאין בו תבונה להכין מאכל יסור ממקומו ויבוא הנה וכן תקרא לחסר לב מכל וכל ותאמר לו : (מצודת דוד)

רלב"ג מי פתי יסור הנה. לקנות מוסר וחכמה ומי חסר שכל ויבא להשלימו: (רלב"ג)

[ה] לָכוּ לַחֲמוּ בְּלֶזְמִי וְשִׂתּוּ בִּיּוֹן מִסְכָּתִי:

רש"י לכו לחמו בלחמי ושתו ביון מסכתי. ביון שמוזגתי: (רש"י)

מצודת דוד לכו לחמו. אם אין לכם משל עצמיכם בואו הנה ואכלו בלחמי ושתו היין אשר מזגתי אני והוא ענין מליצה לומר הלא חכמת התורה היא נחמדת מאירת עינים וחוננת דעת לההוגים בה וכאלו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד ואם צפון לבו משכל אני אשכילו דעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון לחמו. אכלו לחם ולתוספת ביאור אמר בלחמי וכן מסעף

פארה (ישעיה (י) : (מצודת (ציון)

רלבי"ג לכו אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והכינותי לכם: (רלבי"ג)

יז עֲזְבוּ פְתָאִים וְזִיּוּ וְאֲשֶׁרוּ בְּדַרְךְ בִּינָה:

רס"י עזבו פתאים וחיו. את דרך הפתיות: ואשרו. לקון פעם כמו באקורו
אחזה רגלי רגלי (איוז כג): (רס"י)

מצודת דוד עזבו. לזאת אתם פתאים עזבו דרכיכם ותחיו וצעדו מעתה
בדרך בינה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואשרו. וצעדו כמו ואשר בדרך לבד (לקמן כ"ג) : (מצודת ציון)

רלבי"ג עזבו. דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרגה אחר
מדרגה והנה זכר זה החכם לאי זו סבה לא אמרה דברים כי אם לפתי
ולסכל לא ללץ ולרשע ואמר כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון
כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח מומו
כי הרשע יאמר עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו: (רלבי"ג)

יח יִסֵּר אֶל לֵץ לִקְוֹן לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיז לְרָשָׁע מוֹמוֹ:

רס"י ומוכיח לרשע מומו. מוס הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו קומע לו
זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך היסרה אפילו להוכיחם
ולקרנם: (רס"י)

מצודת דוד יוסר לץ. ר"ל אבל את הלץ ואת הרשע לא אוכיח כי המוכיח
את הלץ לוקח לעצמו קלון כי יתלוצץ בו ויבזהו והמוכיח לרשע מביא
מום על עצמו כי ישיב לו אף אתה כמוני ויפגום בכבודו ולזה אין לי עסק
עמהם : (מצודת דוד)

יט אֶל-תּוֹכְזוּ לֵץ פֶּן-יִשְׁנֹאךָ הוֹכְזוּ לְזוֹכֵם וַיֵּאֱהָבְךָ:

מצודת דוד פן ישנאך. כי הוא חכם בעיניו ודרכו ישרה לפניו : ויאהבך. כי
הוא חפץ בתקון מדותיו ולומד מכל אדם : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תוכח לץ פן ישנאך. אך תוכיח לחכם ויאהבך תן לחכם ויחכם עוד, דבר חכמה ויחכם עוד בה על מה שתתן לו ממנה כי מצד חכמתך יוסיף עליו להשלים החקירה בה או ירצה בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי שיוסיף קנין במדות החשובות: (רלב"ג)

טו תן לקוכם ויזככם-עוד הודיע' לצדיק ויוסף לקויו:

רס"י תן לחכם ויחכם עוד. לתלמיד הגון (שנה) ומדרש אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטוהרה וגו' (בראשית ו) וכשילא ויקח מכל הבהמה וגו' (שם) אמר מה ראה הקב"ה להרבות באלו אללא שרלה שאקריב לו מהן: הודיע ללדיק. חכמה. והוא יוסף לקח. מדעתו ועל שמועתו: (רס"י)

מצודת דוד תן לחכם. ר"ל אמור לו דברי חכמה ויחכם מדעתו עוד יותר : הודיע לצדיק. משמרת הצדק : ויוסיף לקח. מדעתו יוסיף לימוד לעשות משמרת למשמרת : (מצודת דוד)

יז תזכלת וזכמה יראת יהוה ודעת קדושים בינה:

רס"י תחלת חכמה יראת ה', ודעת קדושים. היא עיקר הבינה: (רס"י)

מצודת דוד תחלת. יראת ה' היא תחילת החכמה כי היראה מביאה לידי חכמה : ודעת קדושים. לקדש עצמו במותר לו מביא לידי בינה : (מצודת דוד)

רלב"ג תחלת. החכמה והבינה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתיישרו לדעת עולם המלאכים וזהו פריה אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתי סבות האחת כי בהם יתיש' אל המדות החשובות אשר שומרות האדם מרעות הרבה והשנית כי מפני דבקות ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה: (רלב"ג)

יא כי-בי ירבו ימיה ויוסיפו' קל' שנות זמרים:

רס"י ויוסיפו לך שנות חיים. שנים של חיים הם של פרנסה ועושר: (רס"י)

מצודת דוד **כי בי**. בעבור עסק התורה ירבו ימין והימים האלה יוסיפו לך שנות חיים כי ברבות הימים תרבה במעשׂיט ויתוסף לך בזה שנות חיים בעוה"ב : (מצודת דוד)

[יב] **אם-זֹכְמֹת זֹכְמֹת לָךְ וְלִצְתָּ לְבַדְךָ תִּשָּׂא:**

מצודת דוד **חכמת לך**. החכמה תהיה לך לתועלת : **ולצת**. ואם תתלוצץ באנשים אתה לבדך תשא עונש : (מצודת דוד)

רלב"ג **אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא**. ר"ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק : (רלב"ג)

[יג] **אִשֶּׁת כְּסִילוֹת הַבַּיִת פְּתִיּוֹת וְכָל-יַדְעָה בָּהּ:**

מצודת דוד **אשת כסילות**. הנה אשה סכלה תהמה בקולה והיא פתיות ואינה יודעת מאומה ותהמה בבלי דעת : (מצודת דוד)

רלב"ג **אשת כסילות**. מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתות האנשים שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילות גוף הכסיל אשר יבקש שלוח ולזה נמנע שכלו מהשתדל בחכמה ובזה ירצה בפתיות גוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה : (רלב"ג)

[יד] **וַיֵּשְׁבָה לְפִתּוֹז בֵּיתָהּ עַל-כִּסֵּא מְרוֹמֵי קֶרֶת:**

מצודת דוד **לפתח ביתה**. לראות העוברים דרך עליה : **מרומי קרת**. על כסאה עומדת במרום העיר להשמיע קולה למרחוק : (מצודת דוד)

רלב"ג **וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת**. העיר כי לסכלותם תחשב חסרונה לשלימות : (רלב"ג)

[טו] **לְקָרָא לְעֹבְרֵי-דְרָךְ הַמַּיִשְׁרִים אֲרוֹזוֹתָם:**

מצודת דוד **לעוברי דרך**. להעוברים שם דרך מהלכם ההולכים באורח מישור בדרכי ה' והיא ענין מליצה לומר שהנפש המתאוה תסית לעבירה

ומראה ערבות ותענוג העבירה : (מצודת דוד)

רלב"ג לקרא. ושם קרת לעוברי דרך המישרי אורחותם בדרכי העיון :
(רלב"ג)

[טז] בִּי-פְתִי יִסֹר הַלֵּה וְזֹסֶר-לֵב וְאִמְרָה לֹא:

רפ"י חסר לב, ואמרה לו. הדברים הללו, מה אמרה לו: (רפ"י)

מצודת דוד מי פתי. מי הוא הפתי המחסר נפשו מטובה יסור ממקומו ויבא הנה אשכילו חכמה כי מניעת ערבות התורה תחשב בעיניה לכסילות : **וחסר לב**. מי הוא החסר לב המונע עצמו מטובה והוא כפל ענין במ"ש : **ואמרה לו**. וכן תאמר לו : (מצודת דוד)

רלב"ג מי. בכס פתי יסור הנה וחסר שכל : **ואמרה לו**. שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרים וזה כי מים גנובים ימתקו המים הגנובים ימתקו יותר והלחם שיגנוב האדם מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מהלחם שיקח מביתו וכן תאמר זאת האשה כי הוא ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמה : (רלב"ג)

[יז] בָּמִים-גְּנוּבִים יִמְתְּקוּ וְלֹאֵם סְתָרִים יִנְעָם:

רפ"י מים גנובים ימתקו. אין טעם ביאת פנויה כטעם א"א אף לענין המלכה מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועוסקין בסתר: (רפ"י)

מצודת דוד מים גנובים. הלא מים גנובים יותר ימתקו משאינם גנובים ולחם גנוב הנאכל במסתר הלא למאד יונעם ר"ל אין טעם ההיתר דומה לטעם האיסור ומדוע א"כ מנעת עצמך מהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ינעם. ענין מתיקות וערבות : (מצודת ציון)

[יח] וְלֹא-יִדַע כִּי-רַפְאִים שָׁם בְּעַמְקֵי שְׂאוּל קְרָאֶיהָ:

מצודת דוד ולא ידע. הנמשך אחריה אין נותן לב לדעת כי שם הוא מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה ר"ל הנמשך אחר

התאוה הוא מעותד למות על ידה : בעמקי. בעומק הגיהנם ירדו
הקרואים ממנה ובאים לה : (מצודת דוד)

רלב"ג ולא ידע. מי שהוא נפתה לדבריה כי מתים שם ר"ל בביתה
וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים, זה
ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם
התועלו המגיעות ממנו הנה הם ה': **התועלת** הא' הוא להודיע שלא
יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי
התורה כמו שצוה השי"י ולזה אמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח
לבך. הב' הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה
אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יובא רבים חללים הפילה דרכי
שאל ביתה. הג' הוא להודיע מהות החכמה והתבונה וקצת משיגיהם
ותועלתם. הד' הוא להודיע שלא יועיל התוכח' ללץ ולרשע כי אינם
מקבלים מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק הה' הוא להודיע מה שיקרה
מהרע מפני הכסילות והפתיות : (רלב"ג)

משלי פרק-י

[א] בְּשִׁלְיֵי שְׁלֹמֹה בֶן זֹכָם יִשְׁמֹז-אָב וּבֶן כְּסִיל תִּוְנֶת אָמוֹ:

רש"י משלי שלמה בן חכם ישמח אב. זה הקב"ה, ד"ל אביו ממס: ובן
כסיל תוגת אמו. תמיד הוא עם אמו בצית ורואה את פטותו ומלירה, ולפי
המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט: תוגת אמו. תוגת כניסיותו: (רש"י)

מצודת דוד משלי שלמה. לפי שעד כה דבר בשבח התורה וכאלו היא
תאמר אמריה ועתה חזר לדבר דבריו כאשר ייסר איש את בנו לכן נאמר
שוב משלי שלמה כאלו הוא ספר אחר. ישמח אב. בראותו יושב במושב
חכמים : **תוגת אמו**. כי הכסיל יתמיד לשבת בית עם אמו ובכל עת רואה
שטותו ועצבונה מרובה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תוגת. מלי יגון ועצבון : (מצודת ציון)

רלב"ג משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו' עד מגדל עוז שם ה'. והוא
מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעקשות
והשנאה ושבח הופכיהם, הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער
בדבר החכמי יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני

חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצעי יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו : (רלב"ג)

ב לא-יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל במוות:

רש"י לא יועילו אוצרות רשע. שהיה משתבח בעשרו שנאמר (הושע י"ב) ויאמר אפרים אך עשרתי וגומר: ולדקה תציל ממות. וא"ת לדיק שיבזבז נכסיו ללדקה מהיכן יתפרנס: (רש"י)

מצודת דוד אוצרות רשע. אוצרות הנאספות ברשע לא יועילו בעת בא יום הפקודה כי לא יפדה נפשו בממון : וצדקה. אבל הצדקה מצלת מן המיתה : (מצודת דוד)

רלב"ג לא יועילו אוצרות. לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ויאריך השם יתברך ימיו והפך הענין בקבוצ ממון ברשע: (רלב"ג)

ג לא-ירעיב יהוה נפש צדיק והות רשעים יהדף:

רש"י לא ירעיב ה' נפש לדיק, והות רשעים יהדוף. ידחוף אותם ותפול: (רש"י)

מצודת דוד לא ירעיב. כי מזמין לו די מחסורו : והות. השבר שהרשעים עושים הוא יהדף אותם ר"ל העבירה עצמה משלמת לו גמול רע : (מצודת דוד)

מצודת ציון והות. ענין שבר כמו יעוז בהותו (תהלים נד) : יהדוף. ענין דחיפה כמו כהנדוף עשן (שם סח) : (מצודת ציון)

רלב"ג לא ירעיב ה' נפש צדיק. נפש האיש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ואולם שבר הרשעים והוותם יהדפנו השם עליהם וימהר להביא אליהם, הנה מי שהוא עושה כף וגוי: (רלב"ג)

ד ראש עשה כף-רמיה ויד זרוצים תעשיר:

רפ"י ראש עושה כף רמיה. מי שעני בתורה מורה הוראות סקר: כף רמיה. מאזנים של רמיה לפי פשוטו משמע בתגרים: ויד חרולים. ישרים סחורלים דבר זלמתו ומספטו זלח עולה: (רפ"י)

מצודת דוד ראש. הכף רמיה עושה את האדם לרש ר"ל השוקל בכף רמיה לרמות הבריות יעני בעבור זה : **ויד חרוצים**. אבל היד של הזריזים המתנועעים וטורחים על מזונם ואין עסקיהם לרמות הנה היד ההיא תעשיר את בעליה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ראש. עני כמו ראש ועושר (לקמן ל) : **כף**. כף המאזנים : **חרוצים**. עניינו תנועה וזרוזות כמו אז תחרץ (ש"ב ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג ראש עושה כף רמיה. כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשים שלא כדין הוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים בזריזות לאסוף ולכנוס באופן ראוי תעשיר אותם, הנה הבן המשכיל ומשגיח לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ : (רלב"ג)

ה אָגַר בְּקִיץ בֶּן מִשְׁכִּיל זָרָהּ בְּקִצִיר בֶּן מִבְּיֵשׁ:

מצודת דוד אוגר. ר"ל בן משכיל דרכו לאסוף גרנו בימי הקיץ ועושה כל דבר בזמנו : **בן מביש**. אבל הכסיל אשר כל דבר בושה נמצא בו דרכו להיות נרדם בעת הקציר ואין עושה שום דבר בזמנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון אוגר. ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (לעיל ו) : **נרדם**. מל' תרדמה והיא שינה עמוקה : (מצודת ציון)

רלב"ג אוגר בקיץ. מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר"ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הוא נרד' בקציר ולזה יחסר לו לחם כל השנה : (רלב"ג)

י בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צְדִיק וּפִי רְשָׁעִים יִכְסֶה זָחָם:

רפ"י ופי רשעים יכסה חמם. החמם יכסה על פיהם ויהרגם: (רפ"י)

מצודת דוד ברכות לראש צדיק. יבאו ברכות : **יכסה חמם**. החמם שעושים יכסה את פיהם למען יחנקו בה ר"ל העבירה עצמה נפרעת ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג **ברכות לראש צדיק**. לראש צדיק יבאו ברכות והוא הלב כי תמיד יחשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצה בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא דורך אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלים ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם דורכים אליו כי אם יגלוהו ימנע מהם אשר יזמו לעשותו, או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובות ועוזרים להגיע אל התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשים ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכות כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלמו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והיא כי זכר צדיק לברכה וגו': (רלב"ג)

זָכַר צְדִיק לְבִרְכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקַב:

רס"י זכר לדיק לברכה. המזכיר לדיק מזכרו: ושם רשעים ירקב. רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו: (רס"י)

מצודת דוד זכר צדיק. זכרון הצדיק היא לברכה כי בכל עת יזכרו בו יברכהו: **ירקב**. על כי אין רצון הבריות לזכרו נשכח שמו כאלו נרקב: (מצודת דוד)

רלב"ג **זכר צדיק לברכה**. כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשלמתו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת וישיגהו הבלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירצו לעשותו, הנה אויל יקרא מי שלא ינהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג"כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרים יתנהג במה שירצה לעשותו כדי שיתישר אל התכלית ואמנם אויל שפתים הוא נמהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התישבוי הנה מי שהוא הולך בדרכי תום ילך בטח אין לו מונע מן האנשים וגם נעזר בפעולתו הטובה מהש"י ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו ואף על פי שהוא מעלים ענינו בכל עוז לזה יסור ממנו מה שיזם לעשות: (רלב"ג)

זֶכֶר-לֵב יִקְוֹוּ מִצְוֹת וְאוֹיֵל שְׁפָתַיִם יִלְבָּט:

רס"י חכם לב יקח מלכות. משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בזכות מלכים והוא היה עוסק במלכות שנאמר ויקח משה את עלמות יוסף וגו' (שמות יג): ואויל שפתים ילבוט. ל' יגיעה ויש בספרי צפרקה ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא) אמרו כמה נתלצטנו צדק: (רס"י)

מצודת דוד יקח מצות. יקחם בכל עת ולא יחדל מלקחת אבל האויל מייגע הוא השפתים לבד לומר הרבה ואין עושה מאומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ילבט. ענין עייפות וכשלון וכן ועם לא יבין ילבט (הושע ד) : (מצודת ציון)

ט הוֹלֵךְ בְּתֵם יִלְךָ בְּטוֹז וּמֵעַקֵּשׁ הִרְכִּיז יוֹדֵעַ:

רס"י ומעקש דרכיו יודע. ישבר ויתסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח) : (רס"י)

מצודת דוד בתום. בתמימות לב : ומעקש. המעקש דרכיו ללכת ברמיה הוא ישבר וידוכא : (מצודת דוד)

מצודת ציון יודע. ענין שבירה כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח) : (מצודת ציון)

יז קֹרֵץ עֵינַי יתֵן עֵצָבֶת וְאוֹיֵל שִׁפְתֵי יִלְבֹּט:

רס"י קורץ עין יתן עלצבת. זה המסית אדם בקריותיו לרעה: (רס"י)

מצודת דוד קורץ עין. המרמוז בעין לעשות רעה למי אז דבר זה יתן עצבון בלב הנרמוז עליו כי לא ישקוט עד יגמור הדבר הואיל ולא הוציא בשפתיו לא נח חמתו אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה אז נעשה עיף ויגע מעשו' הדבר ההוא כי נח חמתו בגזום דבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון קורץ. ענין נדנוד ורמיזה כמו קורץ בעיניו (לעיל ז) : מקור. מעין : (מצודת ציון)

רלב"ג קורץ עין. להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמוז כי כשיבא לחשוב ברמיזות שזה

האיש עושה כנגד האחר או אומר דברים כנגדו וכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק אל הנרמז וישחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין ההוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזת זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתיים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר זה דבריו כדי לחרחר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר"ל שעצתו נמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה הנה פי צדיק הוא בעינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו': (רלב"ג)

[יא] מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יִכְסֶה זֶמְבֹּס:

רס"י מקור חיים פי לדיק ופי רשעים וגו'. פיהם יכסה חמס סלצס סמחליקין את שפתיהם וסנאה טמונה סלצס ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון והענין יורה עליהם: (רס"י)

מצודת דוד מקור חיים. פי צדיק הוא מקור הנובע חיים בעולם כי בצדק אמרי פיו מביא חיים בעולם אבל פי רשעים ידבר מרמה לכסות על מחשבת החמס שבלבבו : (מצודת דוד)

רלב"ג מקור חיים פי צדיק. לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא אינו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנוא לפשע מה שאינו פשע וישפוט לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהוא פשע ללא פשע: (רלב"ג)

[יב] שֵׁנָא תְעוּרָר מְדַנִּים וְעַל כָּל-פְּשָׁעִים תִּכְסֶה אֶהְבָּה:

רס"י סנאה תעורר מדנים. אפילו עבירה סנתנה לסכחה נזכרת ע"י מרבית עוונות באה סנאה אחרונה ומעוררתן סכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מלרים ואומר להם איש את סקולי עיניו הסליכו וגו' (יחזקאל כ) כמה (סנים היתה) סנאה זו כבוסה ולא הזכיר להם הקב"ה עד עכסיו סהרבו עבירות על פסעיהם: ועל כל פסעים תכסה אהבה. כסיקראל מטיבים מעסיהם הקב"ה מכסה על פסעיהם: (רס"י)

מצודת דוד שנאה. השנאה שיש לאדם על מי היא מעוררת מדנים לעשות מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת אדם לחבירו תכסה על כל דבר

פשע אבל יקפיד אף על דבר קשה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מדנים**. מלי מדון ומריבה : (מצודת ציון)

[יג] בְּשִׁפְתַי נִבּוֹן תִּמְצָא זִכְמוֹת וְיִשְׁבֹּט לְגוֹ זֹסֵר-לֵב:

רס"י **בשפתי נבון תמצא חכמה**. כשאלים מוכיח לנבון משיב לו חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי (ש"צ יז): ושבט לגו חסר לב. אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה: (רס"י)

מצודת דוד **בשפתי נבון**. כאשר ישאלו מה מהנבון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמת השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבריו יגנה מעשה חסר לב ותחשב לו לשבט המייסר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **לגו**. לגוף כמו גוי נתתי למכים (ישעיה נ) : (מצודת ציון)

רלב"ג **בשפתי נבון**. הנה הנבון תמצא חכמה בשפתיו והוא הטוב הנפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנם מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני מום פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו: (רלב"ג)

[יד] זִכְמוֹת יִצְפְּנוּ-דַעַת וּפִי-אֵוִיל בְּמוֹתָהּ קָרְבָּה:

רס"י **חכמים יצפנו דעת**. ישמרוהו כלכם שלא ישכחוהו: (רס"י)

מצודת דוד **יצפנו דעת**. אף הדעת מסתירים לבל הגלות כ"א להראוים לה בחושבם פן יהיה למוקש למי שלא יבינם על האמת אבל פי כסיל תגיד דבר אשר המחיתה קרובה ומעותד לבא בעבורה ואינו חושש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מחתה**. ענין שבירה כמו שמת מבצרו מחתה (תהלים פד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **חכמים יצפנו**. בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כוונתם ולזה יהיו נשמרים מלהגיד אלה הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע מהם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר בהם מחתה קרובה לאנשים ולזה יזקו בדבריו כל שומעיהם אשר

לא יעמדו על מה שבהם מן הרע. (רלב"ג)

טו הוֹן עֲשִׂיר קָרִית עֲוֹן מְזוֹתֶת דְּלָיִם רִישָׁם:

רש"י הוֹן עֲשִׂיר. בתורה: קרית עוֹזו. היא לו: מחתת דלים רישם. עניותם
שלא עסקו בתורה היא מחיתתם: (רש"י)

מצודת דוד הוֹן עֲשִׂיר. ממון העשיר היא לו למחסה כעיר מבצר ועל העשיר
בתורה ידבר. מחתת. שברון הדלים בתורה היא עניותם כי בעבור חסרון
התורה ישברו מהר : (מצודת דוד)

מצודת ציון קרית. מלי קריה ועיר : רישם. ענין עוני : (מצודת ציון)

רלב"ג הוֹן העשיר הוא להמלט מן הרעות כמו קרית עוז שימלט האדם
בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו. פעולת הצדיק.
היא תמיד מתישרת למול החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים
הגופיים ואולם תבואת רשע והונו אשר יעשוק הוא לחסרון ולהשחתה
ולמות כי בה המוח לנפשו ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור:
(רלב"ג)

טז פְּעֻלַּת צְדִיק לְזוּיִים תְּבוּאֵת רְשָׁע לְזוּטָאת:

רש"י פעולת צדיק לחיים. כמשמעו, ומדרש אגדה שלמה עשה פעולת
המקדש לחייהם של ישראל לכפרתו: ותבואת רשע. תבואתו (ס"א הבאתו)
של מנשה שהכניס בו הסמל היא היתה לחטאת: (רש"י)

מצודת דוד פעולת. מעשה הצדיק הוא סיבה לחיים אבל פרי מעשה הרשע
היא סיבה להחסיר ימי חיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון תבואת. מלי תבואה ופירות : לחטאת. ענין חסרון כמו קולע
וכו' ולא יחטיא (שופטים כ) : (מצודת ציון)

יז אָרוֹז לְזוּיִים שׁוֹמֵר מוֹסֵר וְעוֹבֵב תּוֹכְזוֹת מִתְּעָה:

רש"י אורח לחיים. השומר מוסר היא הדרכ לחיים: ועוזב תוכחת מתעה.

את עלמו ואת אחרים: (כ"ז)

מצודת דוד שומר מוסר. ר"ל שמירת המוסר הוא אורח לחיים : מתעה. הוא תועה מאורח חיים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מתעה. כמו תועה או מתעה נפשו : (מצודת ציון)

רלב"ג אורח לחיים. מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך אל החיי הנצחיים והגופיים כי טוב המדות והתכונות יועילו לאדם בדברים המדיניים ויהיה מפני זה אהוב לאנשי והוא ג"כ מישיר אל קנין שלימות המושכלו כמו שקדם ואולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה בדעותיו ומתעה זולתו מאורח חיים כי רבי ימשכו לו להיות יצר לב האד"ר מעוררו הנה הדובר שקרים יותר מגונה מהכסיל ויותר מזיק וזה כי מכסה שנאה שפתי שקר כי שפתי השקר יכסו השנאה ויהיה זה סבה אל שלא יהיה נשמר משונאו ויפול ברשתו ואולם הכסיל יוציא מפיו הדברים והדבות ויהיה זה סבה אל שישמר השנא ממנו ולפי שזכר שני אלו שהאחד מדבר והאחר מעלים והמעלים הוא היותר מגונה בא לבאר שכבר ימצא צד אחד שיהיה המעלים יותר משובח ואמר כי מי שירבה וגו': (רלב"ג)

[יח] מִכְסֵּה שֵׁנְאָה שְׁפִתַי-שֶׁקֶר וּמוֹצֵא דְבָרָה הוּא כְּסִיל:

רש"י מכסה שנאה שפתי שקר. החונף שפתי שקר ומכסה שנאה כלבו: ומוציא דבה הוא כסיל. לעז שיהו אנשים דובזין בו על חבירו: (רש"י)

מצודת דוד מכסה שנאה. המכסה השנאה בלב ואינה עוזבה גורם עוד עבירה לדבר שפתי שקר להראות עצמו כאוהב : ומוציא דיבה. מי שאינו מכסה השנאה ומראה כעסו להוציא לעז על חבירו שיהיו אנשים דובבים בו הלא לכסיל יחשב כי הכל יאמרו כל הפוסל במומו פוסל : (מצודת דוד)

מצודת ציון דבה. ענין לעז והוצאת שם רע שרבים דובבים ומספרים בו כמו דבתם רעה (בראשית לז) : (מצודת ציון)

[יט] בָּרַב דְּבָרִים לֹא יוֹדֵל-פֶּשַׁע וְזוֹשֵׁף שְׁפִתָּיו מִשְׁכִּיל:

רש"י ברוב דברים לא יחדל פשע. המרבה דברים מזיח חטא: וחושך שפתי. הוא המשכיל: (רש"י)

מצודת דוד ברב. במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע כי א"א להזהר
בכולם על כי מרובים המה : **וחושך**. המונע אמרי שפתיו מכל וכל הוא
משכיל (מצודת דוד) :

מצודת ציון **וחושך**. ענין מניעה כמו ולא חשכת (שם כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ברוב דברים. ואמר כי מי שירבה לדבר בפני הגדולים הנה לא ימנע
בריבוי דבריו שלא יקרא לו פשע ושגגה כי לא יוכל האדם לכלכל במשפט
ריבוי הדברים ואולם מי שימנע שפתיו מריבוי הדברים הוא משכיל
ומצליח בקניינו וביחוד הנה מי שידב' בשם יתב' ראוי שיהיו דבריו
מעטים כמו שבארנו בספר קהלת כי גבוה מאד מדרגתו ממנו : (רלב"ג)

כספ , **נְבֹזָר** , **לְשׁוֹן** , **צְדִיק** , **לֵב** , **רְשָׁעִים** , **כְּמוֹעַט** :

רש"י כסף נבחר לשון לדיק. שודע להוכיח: לב רשעים כמעט. שאינו
שומע לתוכחת לדיק ומדרש רבי תנחומא אומר על עדו הנביא נאמר שקרא
על המזבח צבית אל וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל תוכחה שנאמר
חל נא את פני ה' אלהיך וגו' (מ"א יג) ולא אלהי ואומר ותשב ידו
כבראשונה (קס) עומד ומקטיר לעבודת גלולים ואף צסוף כן: (רש"י)

מצודת דוד לשון צדיק. המוכיח לבני אדם הוא ככסף נבחר אבל לב
הרשעים היא קטנה כשיעור היותר מעט ר"ל אין להם לב להבין כ"א מעט
מזעיר (מצודת דוד) :

רלב"ג כסף נבחר. הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא
מפני זה חזק הקיום וחזק מההפסד ואולם נפש הרשעים ולבם לא ישאיר
כי אם מעט ולא זכר לשון הרשעים כי אינם מוציאים בפה מחשבותם
כמו שקדם : (רלב"ג)

כא , **שִׁפְתַי** , **צְדִיק** , **יָרְעוּ** , **רְבִים** , **וְאֵוִילִים** , **בְּזֹזֶר-לֵב** , **יְמוּתוֹ** :

רש"י שפתי לדיק ירעו רבים וגו'. קרבים אוכלים בזכותו וכתפלתו: (רש"י)

מצודת דוד ירעו רבים. רבים אוכלים מפרי שפתיו כי יורה להם הדרך
אשר ילכו בה לטוב להם : **ואוילים**. אבל האוילים אשר לא שמעו אליו
ימותו בעבור חסרון לבם שלא בחנו דבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירעו. מלשון מרעה ור"ל יאכילו : (מצודת ציון)

רלב"ג שפתי צדיק. הנה שפתי צדיק לא די שיחיו הצדיק אבל ינהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילי לא די שלא יועילו לזולתם אבל יביאו על עצמי המות מצד חסרון דעתם : (רלב"ג)

[כב] בְּרַכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׂיר וְלֹא-יוֹסֵף עֲצָב עֲבֹהָ:

רפ"י ברכת ה' היא תעשיר, ולא יוסיף עצב עמה. אין לריך להתייגע להעשיר בו די בצרכה מה שהוא מצרכו: (רפ"י)

מצודת דוד ברכת ה'. הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם ועם הברכה ההוא לא יצטרך להוסיף עוד עצבון ויגיעה להרבות הון כי יהיה די לו בהברכה הבאה : (מצודת דוד)

רלב"ג ברכת ה' היא תעשיר. האנשים המושגחים מהשיי ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו הענין בשאר העשירים שיעמלו ולא יניח להם עשרם לישן וזה כי השם יתברך הוא יישיר עניניו כולם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת ה' היא תעשיר השכל האנושי מקניני החכמה והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיים :

[כג] כְּשִׁזְזוּק לְכִסִּיל עֲשׂוֹת זְמָה וְזָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה:

רפ"י כשחוק לכסיל עשות זמה. עלת חטאים: וחכמה. כשחוק: לאיש תבונה. כלומר קלה היא בעיניו לעשות: (רפ"י)

מצודת דוד כשחוק. כמו השחוק הוא דבר נקל כן נקל לכסיל לעשות זמה וכ"כ נקל לאיש תבונה לעשות דבר חכמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון זמה. ענין מעשה הרעה : (מצודת ציון)

רלב"ג כשחוק לכסיל. הנה הכסיל לא ינהג בחכמה עניניו ובמה שיחפוץ לעשותו ולזה תהיה הגעת חפצו לו בדמיון מה שיתחדש מהקרי או מפעולת השחוק שאינם מכוונות לאותם התכליו' ואולם לאיש תבונה תהיה עשות המחשבה כחפציהם כי בחכמה ישתדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הנאותות: (רלב"ג)

[כד] מְגוֹרֶת רָשָׁע הִיא תְּבוּאָנוּ וְתֵאוֹת צְדִיקִים יִתֵּן:

רש"י מגורת רשע. מה שהוא ירא יבא לו דור הפלגה יראו ואמרו (בראשית י) פן נפוץ וסופן כתיב ויפץ ה' אותם משם (קס): ותאות לדיקים יתן. מי סבדו ליתנה (לתת): (רש"י)

מצודת דוד מגורת. מהדבר אשר יפחד הרשע היא תבוא עליו ודבר הטובה אשר יתאוה לה הצדיק יתן לו מי שבידו ליתן והוא הקב"ה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מגורת. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג מגורת רשע. מה שיירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא תבואנו כי לא יצילהו הש"י ממנה וזאת היראה והפחד היא הודעה מחולשת השפע עליו מהש"י כמו שבארנו בביאורנו לספר איוב ובמאמר הד' מספר מ"י ואולם הצדיקים לא די שיהיו נשמרים מאותן הרעות אבל יתן להם הש"י מהטובות מה שיתאוו מהם : (רלב"ג)

[כה] כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאִין רָשָׁע וְצְדִיק יִסּוּד עוֹלָם:

רש"י כעבור סופה ואין רשע. פתאום בא עזרת רוח סערה נכרת הרשע ממקומו: (רש"י)

מצודת דוד כעבור סופה. מיד כאשר יעבור הסופה ר"ל כאשר תבוא הפורעניות יוכרת הרשע ואיננו אבל הצדיק הוא דומה ליסוד העולם שאינו זז ממקומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון סופה. רוח סערה : (מצודת ציון)

רלב"ג כעבור סופה. הנה כשתעבור סופה תעבור על הרשע להשחיתו כאילו הוא סבת עבור הסופה לתכלית שתשחיתהו ואולם הצדיק הוא בהפך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו ושמירתו מהפגעים כאמרו ימלט אי נקי : (רלב"ג)

[כו] כּוֹזְמִין | לְשׂוֹנִים וְכַעֲשָׂן לְעֵינַיִם כֵּן הָעֵצֵל לְשִׁלּוּיוֹ:

מצודת דוד **כחומץ**. כמו שהחומץ מזיק הוא לשנים וכו' כן מזיק העצל למשלחו כי סומך עליו והוא מתעצל בדבר : (מצודת דוד)

רלב"ג **כחומץ לשנים וגו'**. הנה כמו שהחומץ לשנים שהוא מכאיב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות תוחלתם ממושכה : (רלב"ג)

[כז] **יִרְאֵת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וְשָׁנֹת רְשָׁעִים תִּקְצְרֶנָּה:**

מצודת דוד **תוסיף ימים**. למי שאוחז בה : **ושנות**. אף השנים הקצובים לו תקצורנה כי פוחתין לו מהם : (מצודת דוד)

רלב"ג **יראת ה' תוסיף**. לאדם ימים על ימיו הקצובים כי מצד דבקות השגחת השי"י בו ינצל מהרעו' אשר סודרו לו שהם סבות מיתתו קודם עת הבילוי הטבעי ואולם הראשונים הנה שנותם תהיינה קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בחירתם ימיתם בלא עתם : (רלב"ג)

[כח] **תוֹזֹלֹת צְדִיקִים שְׂמֹנֶה וְתִקּוֹת רְשָׁעִים תֵּאבֵד:**

רש"י **תוחלת צדיקים שמחה**. סופה מתקיימת ושמחים: **ותקות רשעים תאבד**. כי לא תבא: (רש"י)

מצודת דוד **תוחלת**. תקות צדיקים היא להם לשמחה כי באה ושמחים המה על אשר היו מקוים לה אבל תקות הרשעים תהיה אבודה ולא תבא ומיצר על התוחלת : (מצודת דוד)

רלב"ג **תוחלת הצדיקים**. היא החיים הנצחיים והערבים אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחות הגופות שום יחס אליה כמו שביארנו בא' מספר מלחמות ה' ואמנם תקות הרשעים היא קנין חפצי הגוף מהקנינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד : (רלב"ג)

[כט] **מַעֲזוֹ לְתֵם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְזֹתָהּ לְפִעְלֵי אֹן:**

רש"י **מעוז לתום דרך ה' ומחתה**. היא לפועלי און. שאינן הולכין בה והיא נפרעת מהם: (רש"י)

מצודת דוד מעוז. דרך ה' הוא לחוזק לאיש תם בעבור כי הלך בו והיא למחתה ושבר לפועלי האון על אשר לא הלכו בו ור"ל מלמדת זכות על התם וחובה על הרשעים : (מצודת דוד)

רלבי"ג מעוז לתם. הנה המישרים אורחותיהם אל התמימות תהיה להם דרך ה' במצות התורה מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכוננו ההליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכווננו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תהיה דרך ה' למחתה כי היא מתנגדת בחכלית מה שאפשר למה שיכווננו אליו מהשקר והעול והחמס : (רלבי"ג)

[כז] צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל-יִמוּט ' וְרִשְׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ-אָרְץ:

רס"י **לדיק לעולם כל ימוט**. כִּסְהוּא מַט אִין מוּטתוּ מוּטת עוֹלם כִּי יפול וקס: (רס"י)

מצודת דוד לעולם. אף אם הוא מט לא לעולם ימו כי יחזור ויקום : **לא ישכנו**. לזמן מרובה אף אם שעתם מצלחת היא לפי שעה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ימוט. לשון נטיה : **ישכנו**. עניינו חניה בהשקט : (מצודת ציון)

רלבי"ג צדיק לעולם בל ימוט. הנה לעוצם השגחת השי"י על הצדיק לא ימוט לעולם ר"ל כל ימיו ולא ימעדו קרסוליו אך יתקיים במקום שהוא בו מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ כי אם זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם שונאים רבים או ירצה באמרו לא ימוט לעולם חוץ הזמן הנגזר לו לחיות לא ימות כטעם אמרו את מספר ימיו אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ הזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה : (רלבי"ג)

[לא] פִּי-צַדִּיק יָנוּב וְזָכְמָה וּלְשׁוֹן תְּהַפֹּכֹת תִּכָּרֵת:

רס"י **פי לדיק ינוב חכמה**. ידבר לשון ניב שפתים (ישעיה נ"ז): (רס"י)

מצודת דוד ינוב וגו'. ר"ל באמרי פיו יוכלל חכמה ומוסר ומרמז לומר שפי תהפוכות תכרת ר"ל המהפך חכמת התורה יוכרת : (מצודת דוד)

מצודת ציון ינוב. ענין דבור כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז) : (מצודת ציון)

רלבי"ג פי צדיק. פי האיש הצדיק בדעותיו ידבר חכמה שהיא דבר קיים

ונצחי ולא יפסי עמה הדבור כי האמת מעיד לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש תהפוכות והוא הטועה ואומר כזב בהתחלות הנה תפסק לשונו אם לא יסכים לדבריו מה שנמצא מזה אחר ההתחלות: (רלב"ג)

[לב] שִׁפְתַי צְדִיק יִדְעוֹן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים תִּהְפְּכֹת:

רס"י שפתי צדיק ידעון רצון. יודעים לרצות ולפייס את זוראם ויודעים לרצות את הזרות ולהטיל שלום ביניהם: (רס"י)

מצודת דוד ידעון רצון. יודעים לרצות לה' : תהפוכות. מוסב על ידעון לומר ידעון תהפוכות להפך דבר ה' כי כל עסקם בזה והורגלו בדבר : (מצודת דוד)

רלב"ג שפתי צדיק ידעון. להשיג רצון מהאנשי כי דבריה נאותים וערבים להם ואמנם פי הרשעי הוא בהפך כי הוא לא ישיג רצון אך תהפוכות וכעס כי דבריו הם קשי ורעי או ירצה בזה כי שפתי צדיק בדעות ידעון להשיג מה שהיה הרצון בנמצאו הטבעיות אשר יחקר בהם בחקרם בסבותיהם למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים בדעו אשר יטעו בהתחלות לא ידעון הרצון בדברים אבל יאמרו תהפוכות וכזבים: (רלב"ג)

משלי פרק-יא

[א] מֵאֲזֵי מִרְמָה תֹועֵבֶת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ:

מצודת דוד מאזני מרמה. העשוי להכריע הכף אשר ירצה לרמות הקונים : ואבן שלמה. אבן משקל שהיא בשלימותה מבלי חסרון הוא לרצון לה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון מאזני. כלי המשקל : (מצודת ציון)

רלב"ג מאזני. הנה תועבת ה' מי שישקול הדעות במאזני מרמי והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים המטעיי כי זה ממה שיביאהו לטעון טענו גדולות יביאו להריסה גדולה וחזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו אותם באבן שלימה שלא תשא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהי

כשמירת הדרכים והסדרי אשר יישירו האד' לשמרו מהטעות בעיון :
(רלב"ג)

ב בַּא-זֶדוֹן וַיִּבֵּא קִלּוֹן וְאֶת-צְנוּעִים זָכְמָה:

רס"י **כא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. תבוא חכמה: (רס"י)**

מצודת דוד בא זדון. כאשר בא איש זדון בא עמו קלון כי יבזה את הבריות ועם צנועים בא חכמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון קלון. בזיון : צנועים. המסתתרים עצמם מרוב ענותנותם : (מצודת ציון)

רלב"ג בא זדון. הנה כשבא איש זדון והוא הרשע בדעות אשר יהרס לשפוט בדברי בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושת כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם האנשים הצנועים שלא יהרסו לעלות לזאת המדרג' כי אם אחר ההצעות הראויות ובדברי הראויים הנה תמצא אתם חכמה : (רלב"ג)

ג תִּמְתַּת יִשְׂרָאֵל תִּנְנֹזוּם וְסִלְף בּוֹגְדִים (וּשְׂדֵם) יִשְׂדָם:

רס"י **תומת ישרים תנחם. וסלף בוגדים ישדם. ישדלם: (רס"י)**

מצודת דוד תומת. תמימות הישרים תנהיגם בדרך הטוב להם : וסלף. עקמימות הבוגדים ישודד מהם נפשותם : (מצודת דוד)

מצודת ציון וסלף. ענין עקום כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות כג) : ישדם. מל' שדידה וגזילה : (מצודת ציון)

רלב"ג תומת ישרים. תום הישרים ינחה אותם אל מחוז חפצם להשיג מבוקשם ואולם עזות הבוגדים הוא ישחית וישדם : (רלב"ג)

ד לֹא-יִוָּעֵל הָיוֹן בְּיוֹם עֲבָרָה וְצָדִיקָה תִּצְלֵל בְּמִוְתָּה:

מצודת דוד ביום עברה. ביום בא כעס מאת המקום לא יועיל העושר לכופר הנפש כי העומד עליו בוז יבוז למרבית ההון אבל צדקה מצילה מן המיתה : (מצודת דוד)

רלבי"ג לא יועיל. הנה ההון לא יועיל לאדם למלטו ביום עברי אבל יהיה נספה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות: (רלבי"ג)

נה צְדָקַת תְּמִים תִּישֶׁר דְּרָכּוֹ , וּבִרְשָׁעוֹתָו יִפֹּל רָשָׁע:

מצודת דוד תישר. הצדקה שעושה היא מוליכה אותו בדרך הישר לטוב לו : **וברשעתו**. והרשע עצמה שהכין הרשע לזולתו בה בעצמה יפול הוא : (מצודת דוד)

רלבי"ג צדקת תמים תישר דרכו. למצוא חפציו כי בעבורה תדבק השגחת הש"י בו עם שדרכו היא אל הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה באמצע דרכו כי הש"י ישמרהו ממצוא חפצו אשר יכוין בהם הרשע וההיזק לזולתו: (רלבי"ג)

נו צְדָקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֶם , וּבַהֲוֹת בְּגֵרִים יִלְכְּדוּ:

רפ"י לדקת ישרים תצילם ובהות זוגדים ילכדו. בהות שהם עושים הם נלכדים והמקרא מסורס הוא כלומר וזוגדים בהות ילכדו: (רפ"י)

מצודת דוד תצילם. הצדקה תציל הישרים מרעה : **ובהות**. בהשבר שהכינו הבוגדים לזולתם ילכדו הם בעצמם בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ובהות**. ענין שבירה כמו מדבר הות (תהלים צ"א) : (מצודת ציון)

רלבי"ג צדקת ישרים תצילם. מהרעות ואולם הבוגדים ילכדו בהוותם בעצמה אשר בה חשבו להזיק לזולתו והרצון בזה ובהות בוגדי ילכדו אלו הבוגדים שזכר: (רלבי"ג)

נד בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֵּאבֵד תִּקְוָה , וְתוֹזַלְתָּ אוֹנִים אֲבֵדָה:

רפ"י צמות אדם רשע תאבד תקוה. תקות כל הבוטחים זו: ותוחלת אונים אבדה. תוחלת בניו שהם אונו אבדה כי צכותו לא תבוא להם טובה אבל צמות לדיקים יס לבניהם מבטח בצדקתם: (רפ"י)

מצודת דוד **תאבד תקוה**. תקות הבוטחים בו : **ותוחלת**. תקות בניו אבדה

כי לא היה בו זכות להגן על הבנים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אוניס.** בנים הבאים מכחו כמו כחי וראשית אוני (בראשית (מט) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **במות אדם רשע תאבד תקוה.** כי אין לו השאריו' נפש ותוחלת שיהי' לו ברוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה שהיו מקווי' אוהביו שיגן עליהם בכחו והתוחלת שהיה להם בו שיוכל לעזוי' בהם כבר אבדה כי סר כחו במותו: (רלבי"ג)

[ח] **צַדִּיק מִצָּרָה וַיָּבֵא רָשָׁע תְּזוּזָתָיו:**

רש"י **לדיק מצרה נחלץ.** צמות רשע ולמקרא העליון זה מחובר: (רש"י)

מצודת דוד **צדיק.** כשנגזרה צרה על הצדיק ובעבור הזכות בטלה הגזרה או כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבוא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מדת הדין מתפייס עד יבא אחר תחתיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נחלץ.** ענין הוצאה ושליפה כמו וחלצה נעלו (דברים כה) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **צדיק.** כבר יקרה שימלט הש"י הצדיק מצר' ויביא הרשע תחתיו להיו' כפרו: (רלבי"ג)

[ט] **בְּפֶה חֲנָף וְזֶנֶף יִשְׁזוּזוּת רַעְהוּ' וּבִדְעַת צַדִּיקִים יִזְכְּלוּ:**

רש"י **צפה חנף.** חנף המסית חזירו בדרכ רע משחיתו צפוי: **ודענת** **לדיקים יחלצו.** והלדיק נחלץ ממנו דעת התורה שהזהירה עליו לא תאצה לו **וגו' (לזכרים יג):** (רש"י)

מצודת דוד **בפה חנף.** בדברי חניפה ישחית את רעהו המחניף לו כי ילכדנו להמשך אחר דעתו : **ובדעת.** בעבור דעת התורה יוציאו מלבם דברי החונף ואינם נמשכים אחריו : (מצודת דוד)

רלבי"ג **בפה.** האיש החנף והרשע ישחית רעהו בפיו כי דבורו ימשוך האנשים לחטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתה אבל ימלטו בדעתם מהרעות הנכונות לבא: (רלבי"ג)

[י] בְּטוֹב צְדִיקִים תַּעֲלֶיךָ קְרִיָּה וּבְאֵבֶד רְשָׁעִים רָנָה:

מצודת דוד תעלוץ קריה. כי משפיעים לזולתם מהטובה אשר חלק ה' להם : רנה. כי בעודם בחייהם הרעו לבריות : (מצודת דוד)

מצודת ציון תעלוץ. תשמח : (מצודת ציון)

רלב"ג בטוב צדיקים. בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אהובים לכלל העם ובטובתם להם טוב ובהפך זה ימצא ברשעים לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים תתרומם העיר ותתנשא כי הם אוהבים כלל בני העם ומברכתם יתברכו ואולם העיר אשר תהיה מנהגת בפי רשעים תהרס כי הוא ישים הנהגתה מעוותת וזה יהיה סבת השחתת העיר : (רלב"ג)

[יא] בְּבִרְכַת יִשְׂרָאֵל תָּרוּם קִרְתּוֹ וּבְפִי רְשָׁעִים תִּתְהַרֵּס:

רס"י תרום קרת. תתקיים תקרת הבית בגזבה מלפול צעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפילתם את בית המקדש: (רס"י)

מצודת דוד בברכת. בעת בא הברכה לישראל ורק המה למעלה וינהיגו את בני העיר בהדרכה ישרה אז תתרומם עי"ז : ובפי וגו'. אבל כאשר הברכה היא בפי כסילים ורק המה למעלה ועל פיהם יהיה כל דברי העיר אז תהרס עי"ז : (מצודת דוד)

[יב] בַּז-לְרַעְהוּ זֹסֶר-לֵב וְאִישׁ תְּבוֹנוֹת יִזְרִישׁ:

רס"י ואיש תבונות יחריש. כשמבזהו החסר לב כמו שאלו דכתיב ויבזהו ולא הביאו לו מנחה והיו כמחריש (משלי יא): (רס"י)

מצודת דוד בז. המבזה לחבירו הוא חסר לב : ואיש. אם מי שמבזין אותו הוא איש תבונות אז יחריש ולא יענהו על כל דבריו ולא יחוש לדברי חסר לב : (מצודת דוד)

מצודת ציון יחריש. ישתוק : (מצודת ציון)

רלב"ג בז לרעהו. האיש שהוא חסר לב הוא המבזה רעהו שהוא חסר לב

כמוהו בשיחשוב עצמו לחכם ורעהו סכל ואולם איש תבונות אינו מבזה את שהוא רעהו אבל יחריש כשידבר לשמוע דבריו ואעי"פ שאינו אומר דבר שלא ידע אותו הנה לכבודו ישמע דבריו ואעי"פ שאין תועלת בדבריו: (רלב"ג)

[יג] הוֹלֵךְ רְכִיל מְגַלֶּה-סוּד וְנֶאֱמַן-רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר:

מצודת דוד **מגלה סוד.** המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי חברך חברא אית ליה ויגולה הדבר גם אליו: **ונאמן רוח.** מי שרוחו נאמנה להי הוא מעלים כל דבר ואם לא נאמר **בסוד**: **(מצודת דוד)**

רלב"ג **הולך רכיל מגלה סוד.** הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונה שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשים ואמנם מי שהוא נאמן רוח מכסה ומעלים הדבר שנאמר לו אעי"פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמה בענינים האלהיים והעמוקים מאד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרוי הפסד רב לאנשים ואולם מי שהוא נאמן רוח וישמר מפני זה מלעשות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר חן החכמה מהבלתי ראוי לה: (רלב"ג)

[יד] בְּאֵין תְּחֻבּוֹלוֹת יְפוֹל-עַם וְתִשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ:

רש"י **באין תחבולות.** כשהכרה צאה על ישראל ואין נותנין לב להבין להתענות ולעשות תשובה **יפול עם:** (רש"י)

מצודת דוד **באין.** כאשר לא יחשבו תחבולות בדבר המלחמה אז יפול העם ביד שונאיו אולם ברוב יועץ קרובה התשועה: **(מצודת דוד)**

רלב"ג **באין תחבולות.** מפני העדר לקיחת תחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם ואולם ברוב יועץ לקחת התחבולות יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקיחת תחבולות לנצח הנפש המתאוה יפול עם ברשתה ר"ל איברי האדם וכחותם הנפשיים ואולם ברוב יועץ תהיה התשועה ולזה הפיי ימשך הפסוק הבא אחריו להרחיק השכל מהיו ערב לנפש המתאוה לפרוע חובה לשי"י והרצון בו שהאיש הרע ישבר וגו': (רלב"ג)

[טו] רַע-יְרוּעַ כִּי-עָרַב אָר וְשִׁנָּא תִקְעִים בּוֹטְוֹז:

רפ"י רע ירוע. הרשע יתרוצץ אקר ערב לבו לעבודת גלולים: וזנא תוקעים. תוקעים כף לעשות רע וללכת בעלתם, ורבותינו דרשוהו בערבות ממון: (רפ"י)

מצודת דוד רע ירוע. ישבר ויתרוצץ על אשר היה ערב בעבור איש זר אשר לא ידעוהו אם הוא נאמן אבל השונא לתקוע כפיו בערבות מכל וכל בטוח הוא משבירה ורציצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון רע ירוע. ענין השבר והרוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג רע ירוע. הרצון בו שהאיש הרע ישבר ויאבר כי ערב בעד הכח שהוא זר לו במה שהוא אדם והוא הכח המתעורר אל התאוות הגשמיות ומי שישנא תוקעים ר"ל שהוא ירצה לערוב לרעהו בזה האופן אך ישתדל השכל בקנין הדעות אשר הוא מיוחד לו הוא בוטח ואין פחד לנגד עיניו כי השגחת יתברך תדבק בו : (רלב"ג)

[טז] אֶשֶׁת-זָוִן תִּתְמַן כְּבוֹד וְעֲרִיצִים יִתְמְכוּ-עִשָׂר:

רפ"י תתמוך כבוד. כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקב"ה ותורתו: וערילים יתמכו עשר. בני אדם מתקרבים אלל גניבות ממון וגזל: (רפ"י)

מצודת דוד אשת חן. אשה הנושאת חן בעבור כשרון מעשיה דרכה לסמוך את הכבוד שלא תלך ממנה ועושה סמיכות אל הכבוד בהוספת כשרון מעשים : וערצים. בעלי כח רב דרכם עשות סמוכות אל העושר לבל יהיה אבוד מהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון וערצים. חזקים כמו עריצי גוים (יחזקאל כח) : (מצודת ציון)

רלב"ג אשת חן. הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלטת חקירתם כל לשון תקום אתם למשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשרתת לשכל אשת חן שתהיה נושא חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו עדות מהחוש הנה היא תהיה סומכי לחכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ישען עליו כמו שהתקיפים הם סומכים העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכל שולל ובוזז : (רלב"ג)

[יז] גֹּמֵל נַפְשׁוֹ , נִפְשׁוֹ אִישׁ זֶסֶד וְעֹכֵר שְׂאֵרוֹ אֲכֹזְרִי:

רש"י גומל נפשו. גומל טובה לקרוביו איש חסד. איש שהוא חסיד: ועכר שָׂאָרוֹ אֲכֹזְרִי. והאֲכֹזְרִי הוּא עוֹכֵר אֶת קְרוֹבָיו: (רש"י)

מצודת דוד גומל נפשו. מי שגומל טוב לנפשו המתאוה לתת לה די מחסורה ההכרחי להחיותה ולהעמידה במצב הבריאות הוא בודאי איש חסיד כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש הזולת אבל העוכר בשר עצמו ומרעיב עצמו כי יחוש על הממון כ"ש שהוא אכזרי על הזולת : (מצודת דוד)

מצודת ציון ועוכר. ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד) : שָׂאָרוֹ. בשרו כמו אם יכין שאר (תהלים עח) : (מצודת ציון)

רלב"ג גומל נפשו. הנה מי שמגדל נפשו החומרית ומחזיק אותה לתת לחומר ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא יגרע מדבר חקו הראוי לו ויחמול על הראוי לחמלה עליו ואמנם מי שהוא עוכר בשרו ומצר לגופו הנה הוא אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כל שכן שהוא אכזרי לזולתו ואולם אמר זה כי קצת האנשים יחשבו עבודה לשם יתבי' מה שיענו גופם ענוי וזה הפך רצון הש"י ולזה תמצא שלא העמידה התורה דבר יהיה בו ענוי לנפש הבהמות רק מעט ביום אחד בשנה והיה זה כי כן הכחות הנפשיות החמריות הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאות ולזה מי שיהיה סבה להחלות הגוף אשר בחלותו ייחלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת השם יתברך : (רלב"ג)

[יח] רָשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת-שָׂקָר וְזֹרֵעַ צְדָקָה שְׂכָר אֲמֹת:

רש"י רשע עשה פעולת שקר. פעולתו של רשע משקרת לו כסבור שתקיים בו הכלל והכל אצד: וזורע צדקה שכר אמת. והזורע צדקה היא פעולה של אמת כי צודאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף: שכר. קרוניא"ל בלעז כאדם הסוכר אמת המים כדי ללקוט דגים ובטוח שימלאם עם דגים הרבה ודומה לו כל עושי שכר אגמי נפש (ישעיה יט): (רש"י)

מצודת דוד פעולת שקר. ר"ל פעולתו משקרת בו ולא תשאר בקיומה : וזורע. הזורע צדקה שכוון בא אמת א"כ פעולתו היא גמול הצדקה הנה באה ומתקיים : (מצודת דוד)

מצודת ציון אמת. עניינו דבר מקויים וכן ודבריד יהיו אמת (שמואל ב ז')

ציון)

(מצודת

:

רלב"ג רשע עושה פעולת שקר. האיש הרשע במדות ובדעות עושה פעולות שאין בהם תועלת אך הוא הבל וכזב ואולם מי שזורע צדקה במדות או בדעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא השגת האמת אשר היא כל פרי הצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה השגת האמת כן ימשך וגו': (רלב"ג)

[יט] כִּן-צְדָקָה לְזַיִּים וּבְרָדָף רְעָה לְבוֹתָו:

רש"י כן לזקה לחיים. אמתו של לזקה סופה לחיים כמו כן בנות ללפחד לזכרות (במדבר כז): (רש"י)

מצודת דוד כן צדקה. אמיתת הצדקה ר"ל הנתונה לשמה היא סבה להשיג החיים אבל המרדף עם הצדקה את הרעה לרמות בה את הבריות למען יחזיקוהו לצדיק היא עוד סיבה למותו כי לא תחשב לזכות כ"א לחובה: (מצודת דוד)

מצודת ציון כן. עניינו כמו אמת וצדק כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז) (מצודת ציון):

רלב"ג כן צדקה. כן ימשך ממנה השגת החיים האמתיים כי חלק הדבר במציאות אשר הוא החיים בחלקו באמת כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונה ואמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או בדעות הנה ימשך לו מזה מקרא המות וההפסד: (רלב"ג)

[כ] תוֹעֵבֶת יְהוָה עֵקֶשׁ-לֵב וּרְצוֹנוֹ תַמְיָמִי דָרָךְ:

מצודת דוד עקשי לב. מראה לאדם יושרו ומחשבות לבו עקשות: **תמימי דרך**. התם בדרכיו ומשנה מסתרו לנגלה הוא ירצה לה': (מצודת דוד)

מצודת ציון עקשי. ענין עקום (מצודת ציון):

רלב"ג תועבת ה'. היא האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל השבוש בדעות ובפנות היותר גדולות מהם ורצון הש"י הוא האנשים ידרכו בעיונם בתמימות ושלמות להשמר מן הטעיות: (רלב"ג)

[כא] יֵד לַיֵּד לֹא-יִנְקָה רַע וְזָרַע צְדִיקִים נְמַלְטוּ:

רפ"י יד ליד. כלומר מיד הקצ"ה לידו תצוה לו סכר פעולתו ולא ינקה
מן הרעה אחר עשה: (רפ"י)

מצודת דוד יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה הרע ממנו כי לא תשוב ריקם אבל זרע צדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר ישולח עליהם בעבור זכות כשרון מעשה האבות : (מצודת דוד)

רלב"ג יד ליד. הנה הרעות הפתאומיות שיבואו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין הש"י משגיח עליו לשמרו מהם ואמנם זרע הצדיקים נמלט ממנו כי השגחת הש"י תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משחית הרעים והטובים הנה זרע הצדיקים והוא פרים אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט בי לא יוכל זה הרע למשול בשכל: (רלב"ג)

[כב] נֹזֵם זָהָב בְּאֶף זֹזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טַעֵם:

רפ"י נזם זהב באף חזיר. שמלכלך אותה באשפות כן תלמיד חכם הסר
מן הדרך הטובה: וסרת טעם. פורץ מן התורה: (רפ"י)

מצודת דוד נזם זהב. כמו אילו ישימו נזם זהב באף חזיר הנה לא תשמור העדי זה להתקשט בה אבל תלכלך אותה בצואה כן דרך אשה יפה אשר סרה ממנו טעם ועצת החכמה כי לא תשמור יפה להמותר לה כ"א להנאסר לה ונאמר למשל על מי שמצא חכמה ואינו משתמש בה לחכמת התורה כ"א לרמות הבריות וכדומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נזם. עדי יושם על האף וכן חח ונזם (שמות לה) : טעם. עניינו העצה ותוכן הדבר כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב) : (מצודת ציון)

רלב"ג נזם זהב. הנה האשה היפה שהיא נעדרת השכל היא דומה לנזם זהב שיושם במקום הנבאש בתכלית והוא אף החזיר אשר הוא באשפוי נמצא וכבר הישיר בזה להתרחק מן האשה הזונה אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא סרת טעם ולזה תפותה לזה השיקוץ והגנות ונרמז בזה אל היופי וההכנה אשר שם הש"י בחומר האדם ובכחותיו הנפשיות לעבודת השכל ואם יסור מן ההשתדלות במה שהוכן לו מהשלימות הנה יהיה זה היופי וזאת ההכנה מונחת במקום אחר מגונה מאד וזה כי האדם החסר הוא יותר רע מהרעים שבב"ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות

השכל ישתמש בפעולות המגוננות ולזה יפליג להרע יותר מהחיות והב"ח :
(רלב"ג)

[כג] תַּאֲוֹת צְדִיקִים אֶךְ-טוֹב תִּתְקַן רְשָׁעִים עֲבָרָה:

רש"י תקות רשעים עברה. בטוחים ומקוים לנהינם: (רש"י)

מצודת דוד אך טוב. מכל התאוות בוחרים אך תאות מעשה הטוב ועוזבים השאר : עברה. כל תקותם למצוא דבר מה לכעוס ולהתקצף על מי :
(מצודת דוד)

רלב"ג תאות צדיקים. הנה הצדיקים לא תהיה תאותם ותכליתם וגבולם אשר יכוננו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעים מהתכלית אשר כוננו אליו הוא דבר חמה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעשיית הרעות וכבר באר זאת על צד מליצת השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקווה אליו וזה שהצדיק יבקש התכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם יתברך שכרו שישגיג הטוב הנפשי והרשעים יבקשו תכלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם: (רלב"ג)

[כד] יֵשׁ מִפְּזֹר וְנוֹסֵף עוֹד וְזוֹשֵׁר בְּיֹשֶׁר אֶךְ-לְמַחְסוֹר:

רש"י יש מפזר. ממונו כגון ללדקה ונוסף עוד: וחושך. עלמו מיושר אך למחסור יהיה לו: (רש"י)

מצודת דוד יש מפזר. ר"ל ימצא דבר אם מפזרו בענין מה ויתוסף עוד יותר ואם ימנע מליתן ממנו אף הראוי לא יהיה סיבה לקיום הדבר כ"א להחסירו והוא פזרון הממון לצדקה כי המפזר וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון וחושך. ומונע : (מצודת ציון)

רלב"ג יש מפזר. הנה יש מי שמפזר ונוסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשים תהיה נוספת חכמתו ובינתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם, ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי להעלימו דברי היושר מהאנשים תמעט חקירתו ולזאת הסבה ג"כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורה נפש איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ושמנה מדשן נעימות המושכלות ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג ומדשן החכמה הנה הוא גם כן מורה ומלמד

לעצמו כי בזה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מצד ירידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידים הנה מי שימנע מהשביר בר העיון יקללוהו כל העם או האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשים במה שהועילהו הש״י בו ולראש האיש המשביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכה כי הם יברכוהו ותבא לו גם כן ברכה בעיונו בעצמו שתוסיף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהשם יתברך שיתן שכרו תחת זאת הטובה אשר עשה ואפשר שיתישרו אלו השלשה פסוקים לזרז על פועל הצדקה: (רלב"ג)

[כה] נֶפֶשׁ-בְּרָכָה תִּדְשֵׁן וּבִמְרוֹהָ גַם-הָיָא יוֹרָא:

רש"י נפש ברכה. שהוא ותן בממונו וכל לשון ברכה פישון בלעז: ומרוה. שמשביע את העניים: גם הוא יורא. יסבב טוב: (רש"י)

מצודת דוד נפש ברכה. החפצה הוספת טובה לזולת גם היא תדושן : ומרוה. המשביע את העניים גם הוא ישבע טוב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ברכה. כל לשון ברכה עניינו הוספת טובה : תדשן. מלי' דשן ושמן : ומרוה. ענין שביעה כמו כגן רוח (ישעיה נח) : (מצודת ציון)

[כו] מִנְעַ בַּר יִקְבְּהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מִשְׁבִּיר:

רש"י מונע בר. מלמד תורה: (רש"י)

מצודת דוד מונע בר. החדל למכור תבואתו בעת הצורך ומשמרה עד זמן היוקר יקללוהו בני אומתו וברכה באה לראש המוכר שבר בעת הצורך כי הכל יברכוהו והוא נאמר למשל על השפעת החכמה לזולת : (מצודת דוד)

מצודת ציון בר. תבואה כמו לשבר בר (בראשי' מב) : יקבהו. יקללוהו כמו לכה קבה לי (במדבר כב) : לאום. אומה כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כה) : משביר. ענין מכירת תבואה כמו לשבר בר (בראשית מב) : (מצודת ציון)

[כז] שְׂזוֹר טוֹב יִבְקֵשׁ רְצוֹן וְדַרְשׁ רְעָה תְּבוֹאָנוּ:

רש"י שזר טוב. החפץ להדריך את הזריות בדרכי טובה ומוכיח ומיסר אותם: יבקש רצון. הוא חפץ שיהיה הקב"ה רוצה גם ומתפייס עמם, רצון,

מצודת דוד שוחר טוב. הדורש אחר טובות בני אדם וחפץ בהם יבקש בזה רצון מה' כי עיני ירוצה לו : **ודורש**. אבל הדורש אחר רעות בני אדם ובה הוא חפץ אזי הרעה ההיא תבוא עליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון שוחר. ענין דרישה כמו ושחרו אל (תהלים מח) : (מצודת ציון)

רלב"ג שוחר טוב. מי שהוא טוב ודורש אותו הוא רצון השם יתברך שיגיע לו כי השם יתברך עשה את האדם בתאר שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון אליו : **ודורש**. ומבקש לעשות רע יבואנו והוא שכבר יבא לו הרע בהפך מה שכיון כי הוא כיון הרע לזולתו ויבא לעצמו ברשתו אשר טמן לזולתו ילכד : (רלב"ג)

[כת] בּוֹטָחוֹ בְּעֵשְׂרוֹ הוּא יפול וְכַעֲלָה צְדִיקִים יִפְרֹזוּ:

מצודת דוד הוא יפול. ולא יועיל לו עשרו אבל הצדיקים הבוטחים בה' יפרחו כעצי האילן : (מצודת דוד)

רלב"ג בוטח בעשרו. מי שיבטח בעשרו ולזה יחשב להתגדל ולהתנשא על האנשים הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בש"י וכמו העלה שיצא תחתיו הפרח כן יפרחו הצדיקים לעשות פרים אשר יבטחו בו מהש"י : (רלב"ג)

[כט] עוֹכֵר בֵּיתוֹ יִזְוֹל-רִיזוֹ וְעֶבֶד אֱוִיל לְזוֹכֵם-לָב:

כ"ז עוכר ביתו ינחל רוח. אדם עכל שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול : (כ"ז)

מצודת דוד עוכר ביתו. העצל אשר בעבור עצלותו עוכר ומשחית בני ביתו כי לא מצאה ידו לתת להם די מחסורם הנה בזה יתרבה המריבה והכעס וכאלו ינחל לעצמו רוח הכעס וסוף הדבר יהיה אשר האויל הזה יהיה עבד לחכם לב להחיות נפש עצמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון רוח. עניינו כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו) : (מצודת ציון)

רלב"ג עוכר ביתו. מי שהוא משחית ביתו ר"ל כגון בנין הגוף ואיבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלות המכוון בהם הנה ינחל

רוח והבל כי אין בו תועלת ותחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר"ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצה במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל אשר עבד בו יהיה לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש: (רלב"ג)

לז פרי-צדיק עץ זייתים ולקוץ נפשות זככם:

רס"י פרי לדיק. גמול פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם לעולם: ולוקח נפשות חכם. מי שהוא חכם קונה לו נפשות שמלמדם דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב): (רס"י)

מצודת דוד פרי צדיק. מעשה הצדיק היא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים. ולוקח. הלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאלו קנאם כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב) הלוקח הזה לחכם יחשב: (מצודת דוד)

רלב"ג פרי צדיק עץ חיים. כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים ומי שהוא לוקח ומושך לעבודות הנפשיות החומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו החיים הנצחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צדיק הוא עץ שיתן חיים וזה כי לא די לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות האנשים ומושך אותם לעבודת השם יתברך שיקנו כלם החיים הנצחיים: (רלב"ג)

לזא הן צדיק בארץ ישלם אף כי-רשע וזוטא:

רס"י הן לדיק בארץ ישולם. למה יבטח הרשע בשעה שמלחת לו הלא הוא רואה שהצדיק משתלם שכר העבירה שבדו עוודו על הארץ בחיים: ואף כי רשע וחוטא. וכ"ש שסופו של רשע להשתלם לו או בחייו או במותו: (רס"י)

מצודת דוד הן וגו'. כאומר למה יבטח הרשע על הצלחת שעתו הלא יראה כי אף הצדיק ישולם על העבירה שבידו עודנו בארץ עד לא ימות וכל שכן הרשע המחזיק ברשעו וחוטא עוד שבדאי יקבל גמול מעשיו אם קודם המיתה אם לאחריה: (מצודת דוד)

מצודת ציון אף כי. ענינו כמו כל שכן וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל טו)
: (מצודת ציון)

רלבי"ג הן צדיק בארץ. הנה הצדיק לא יספיק לו קנין החיים הנצחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה עכ"ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הצילו השיי מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימים וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמר לו הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימו' כמו שזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כל כך כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגות על היושר: (רלבי"ג)

משלי פרק-יב

[א] אהב מוסר אהב דעת וישנא תוכחות בער:

מצודת דוד אוהב. האוהב את המוסר הוא אוהב דעת כי בשמעו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מאז אבל השונא תוכחת הוא בער ושוטה כי ישאר באולתו: (מצודת דוד)

מצודת ציון בער. שוטה ע"ש שנמשל כבהמות והוא מלי' אנחנו ובעירנו (במדבר כ) : (מצודת ציון)

רלבי"ג אוהב מוסר. מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות גם כן: (רלבי"ג)

[ב] טוב יפיק רצון במיהוה ואיש במזמות ירשיע:

רש"י טוב יפיק. מוליא מן הקב"ה נחת רוח להביא טובה לעולם: ואיש מזמות ירשיע. בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריות להביא רעה, וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט): (רש"י)

מצודת דוד טוב. איש טוב מוציא רצון מהי להביא טובה על כל העולם :
ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו הוא ירשיע את כל העולם כי
מכריעם לחובה : (מצודת דוד)

רלבי"ג טוב יפיק. האיש הטוב יוציא רצונו מהש"י כי השגחתו דבקה בו
עם שרצונו רצון הש"י כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש הנמשך
אחרי מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש"י
ויחייב באותו בשיביא עליו מהרע במדה שמדד: (רלבי"ג)

ג לא-יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בל-ימוט:

רס"י לא יכון אדם ברשע. לא יתכנס: (רס"י)

מצודת דוד לא יכון. האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע ר"ל לא יעמוד על
כנו ובסיסו עם ההון שאסף ברשע אבל שורש צדיקים לא יהיה נוחה לפול
ר"ל אף אם יפול לא ימוט עד השורש כי יחזור ויקום : (מצודת דוד)

רלבי"ג לא יכון. לא יכון בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט
סבה ישרת ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד:
(רלבי"ג)

ד אשת-זויל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה:

רס"י וכרקב. תולעת הנכנס תוך העלמות וטוחן אותם כן אשה מזישה
ורעה שמעסיה צושים: (רס"י)

מצודת דוד עטרת בעלה. ר"ל בעלה מתפאר במעשיה : מבישה. האשה
שנמצא בה כל דבר בושה היא לבעלה כרקבון בעצמותיו : (מצודת דוד)

רלבי"ג אשת חיל. הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה ואולם
האשה המתעצלת במעשיה היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב
בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמוז בזה אל האשה המשרתת השכל
בשתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת
לו אך תתרשל מזה והיא מתאחרת ובוששת הנה היא לו כרקב בעצמותיו
כי היא תמנע ממנו השלימות: (רלבי"ג)

10 מְזוֹשְׁבוֹת צְדִיקִים מִשְׁפָּט תִּזְכְּלוּת רְשָׁעִים מִרְמָה:

מצודת דוד משפט. לעשות משפט אמת להציל העשוק מיד עושקו :
מרמה. לעשות מרמה : (מצודת דוד)

רלבי"ג מחשבות צדיקים. אין צ"ל כי מה שישתדלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה: (רלבי"ג)

11 הַבְּרִי רְשָׁעִים אֶרֶב-הֶם וְפִי יִשְׂרָאֵל יִצִּילֶם:

רס"י דברי רשעים ארבע דם. יועלים לרנח זידם או ע"י עדות שקר: ופי ישרים. כשזומעים את עלתם ילולם לנרדפים שמגלים את עלתם או אם עדים הם מזימין אותם: (רס"י)

מצודת דוד ארבע. לארוב על דם נקי בעדות שקר : יצילם. יצילו את הנידונים כי ירבו לחקור עד יוכחשו זה מזה : (מצודת דוד)

רלבי"ג דברי רשעים. מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר לארבע דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרים הם בהפך זה כי הם להציל הנקיים משפיכות דמים : (רלבי"ג)

12 הַפּוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צְדִיקִים יַעֲמֹד:

רס"י הפוך רשעים. כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים: ואינם. כלים כגון סדום: ובית לדיקים יעמוד. יתקיים: (רס"י)

מצודת דוד הפוך. כאשר יהפכו הרשעים אז אינם בעולם ויאבד זכר למו אבל בית הצדיקים יתקיים לעד : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואינם. ואין מהם : (מצודת ציון)

רלבי"ג הפוך רשעים ואינם. הש"י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צריך לומר שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: (רלבי"ג)

[ח] לְפִי-שִׁכְלוֹ יִהְיֶה-לִּי אִישׁ וְנַעֲוָה-לִּי יִהְיֶה לְבוֹז:

רפ"י לפי שכלו יהולל איש. אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שָׂכְרוֹ: ונעוה לב. שהניע לבו לגמרי מן התורה הוא יהיה לבוז: נעוה. כמו נעותי משמוע (ישעיה כח) וכן בן נעות המרדות (שמואל א כ) וי"ל נעוה מי שִׁלְבוֹ נעוה מגזרת נע ונד כאשר יאמר זעוה מגזרת זע: (רפ"י)

מצודת דוד לפי שכלו. כל איש ישובח לפי שיעור שכלו אם רב ואם מעט אבל מי שלבו נטה מחכמה יהיה לבזיון : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונעוה. מלי נע כאשר יאמר מן זע זעוה : (מצודת ציון)

רלב"ג לפי שכלו. האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם, וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר"ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשאו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל ינצחוהו המתוכחים עמו וישיגוהו
הבוז לזאת הסבה : (רלב"ג)

[ט] טוֹב נְקִלָּה וְעֶבֶד לָּו מִמְּתַכַּבֵּד וְיִחַסֵּר-לָחוּם:

רפ"י טוב נקלה. זעיניו ונעקה עבד לעלמו: ממתכבד. זעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מצני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם: (רפ"י)

מצודת דוד טוב. יותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו והוא עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתפרנס בה ממי שמחזיק עצמו למכובד ובוש הוא לעבוד עבודתו ובעבור זה יחסר לחמו : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב נקלה. טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שישג טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון : (רלב"ג)

[י] יוֹדֵעַ צְדִיק יִנְפֹשׂ בְּהַמָּתוֹ וְרוֹזְמֵי רְשָׁעִים אֶכְזְרֵי:

רס"י יודע לדיק נפש בהמתו. מה בהמתו ובני ביתו לריכיס: (רס"י)

מצודת דוד יודע צדיק. הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות תאוותה כי קנוי אצלו מדת הרחמנות אבל הרשעים אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם : (מצודת דוד)

רלב"ג יודע צדיק. הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון בנפש בהמתו הנפש החמרית שהיא לאדם במה שהו' בהמה לא במה שהו' אדם ואמני' מה שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע תאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו באלו התכונות : (רלב"ג)

[יא] עֵבֶר אֲדַמְתוּ יִשְׁבַּע-לָזֶם וּבִרְהָף רִיקִים זֶזֶר-לָב:

רס"י עובד אדמתו יסבב לחם. כמקמנו, ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד **סלח** יסתכח: (רס"י)

מצודת דוד עובד אדמתו. בחרישה וכיוצא : ומרדף ריקים. הרודף אחר דברים שאין בהם תועלת הוא חסר לב כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה : (מצודת דוד)

רלב"ג עובד אדמתו. מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עשות מלאכתו יחיה בה כאילו תאמר שאם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר סברת ריקי' ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת : (רלב"ג)

[יב] זָזַמְד רָשָׁע מְצוֹד רְעִים וְשָׂרֵשׁ צְדִיקִים יִתָּן:

רס"י חמד רשע. להיות נזון ומתפרנס ממאוד רשעים סלדין את הבריות בגזלות וחמס: ושורש לדיקים יתן. מה שהוא ראוי ליתן והוא הפרי: (רס"י)

מצודת דוד חמד. הרשע חומד לשבת במבצר הרעים אשר יתחזקו שם לעשות חמס אבל הצדיקים אינם צריכים לעזר מבחוץ כי שרשם יתן פריים הראוי ר"ל מעצמם יתחזקו להיטיב לעשות : (מצודת דוד)

מצודת ציון מצוד. עניינו מבצר חזק כמו יבאוהו במצודות (יחזקאל יט) :

רלב"ג **חמד**. הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשו' החמסים כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם במדות ועיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות והמושכלות הראשונות והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים: (רלב"ג)

[יג] **בְּפִשֶׁעַ שְׁפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צְדִיק:**

רס"י **בְּפִשֶׁעַ שְׁפָתַיִם**. בְּפִשֶׁעַ שְׁפָתַיִם דור המצול שֶׁאִמְרוּ מַה עָדִי כִי נַעֲבֹדְנָה (איוב כח) זֶה לָהֶם מוֹקֵשׁ רָע וְנַח הַלְדִיק יֵלֵךְ מֵהַלְכָה: (רס"י)

מצודת דוד **בפשע**. בעבור פשע שפתים המדבר סרה יבוא עליו מוקש רע אבל הצדיק בנועם אמריו יצא מהצרה הבאה : (מצודת דוד)

רלב"ג **בפשע שפתים מוקש רע**. האיש הרע הוא בפשע ארס שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני נועם דבריו ותקונה כמו שהוא מבואר: (רלב"ג)

[יד] **מִפְרֵי פִי-אִישׁ יִשְׁבַּע-טוֹב וְגִבּוֹל יְדֵי-אָדָם (יִשׁוּב) יִשְׁיֵב**
לו:

רס"י **מפרי פי איש**. מִזְכָּר פִּיהֶם עַל עוֹסְקֵי תוֹרָה אוֹכְלִים טוֹב צַעֲלוֹם הַזֶּה וְהַקָּרָן קִיּוּמָת לָהֶם לַעוֹ"ה: (רס"י)

מצודת דוד **מפרי**. ר"ל אם מאמרי פי איש בדי'ת ישבע בעבורם טוב כ"ש הוא שגמול מעשה ידיו ישיב לו המקום אם טוב ואם רע : (מצודת דוד)

רלב"ג **מפרי פי איש ישבע טוב**. מפרי דברי איש ישבע טוב כ"ש שעל המעשים יושב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שעש' אותו מהמעשים אם טוב ואם רע כ"ש על המעש': (רלב"ג)

[טו] **דֶּרֶךְ אֱוִיל יִשָּׁר בְּעֵינָיו וְשָׁמַע לְעֵצָה זָכָם:**

מצודת דוד **ישר בעיניו.** כי מחזיק עצמו לחכם : **ושומע.** כאומר אבל לא כן הוא כי השומע לעצת זולתו לחכם יחשב : (מצודת דוד)

רלבי"ג **דרך אויל ישר בעיניו.** ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני זה עניינו אף החכם אף על פי שהיה ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה : (רלבי"ג)

[טז] **אויל ביום יודע כעסו וכסה קלון ערום:**

רס"י **אויל ביום יודע כעסו.** ביום שהוא כועס זו ביום הודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חזירו ברבים ואין מעלך לרוחו, אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב, ומדרש אגדה ביום שנברא אדם הראשון נודע סורחנו והקצ"ה שהוא ערום לא ראה לשחת בריותיו כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה: (רס"י)

מצודת דוד **ביום.** בו ביום שכועס על מי ביום הזה יודע כעסו ויתפרסם בו בעולם כי מיד יתקוטט עמו ויבזהו אבל הערום עם כי יכעס כוסה הוא את הקלון ולא יבזה את רעהו מיד בפרסום : (מצודת דוד)

רלבי"ג **אויל ביום יודע כעסו.** הנה האויל יפרסם קלונו כי ביו' שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו והתאוננו על מה שהו' קלוננו כי אולתו תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו ואמנם הערום כשקרה לו רע בסבת סכול עצתו הוא כוסה קלוננו ומעלימו מהאנשים כדי שלא יהיה לבוז בעיניהם : (רלבי"ג)

[יז] **יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה:**

רס"י **יפיח אמונה יגיד צדק.** מי שמדבר אמונה מגיד צדק עדות צדק לזכות הזכאי: (רס"י)

מצודת דוד **יפיח אמונה.** המורגל לדבר דבריו באמונה כ"ש בעדותו יגיד צדק אבל המורגל לדבר שקרים עם כי המה בדברים של מה בכך עכ"ז קרוב הדבר אשר גם בדבר העדות מרמה בפיו והרבה יש לחקור בדבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יפיח.** ענין דבור כי בא בהפחת רוח הפה : (מצודת ציון)

רלב"ג **יפיח אמונה.** מי שיגיד צדק בדבריו והוא מורגל בכך הנה כשישאל העדות ידבר אמונה בלי ספק ולא יעול נכוחות ואמנם איש מרמה שהוא מורגל לכזב כבר יהיי עד שקרים כשישאל לעדות מה מפני אהבתו השקר והעול:

[יח] **יש בוטה כמדקרות זורב ולשון זוכמים מרפא:**

רס"י **יש בוטה.** מדבר כמו לבטא נשפתים (ויקרא ה): כמדקרות חרב. שמשכסך את הצריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמים. המציא שלום בין אדם לחבירו: מרפא. למצט' ההוא: (רס"י)

מצודת דוד **יש בוטה.** יש מי יבטא בשפתיו ויזיק בזה כאלו מדקיר בחרב והוא המדבר לה"ר ומוציא שם רע: **ולשון.** אבל אמרי לשון חכמים המה עוד למרפא כי במתק אמרי נועם יסית האדם לתשובה ושב ורפא לו: (מצודת דוד)

מצודת ציון **בוטה.** ענין דבור כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): **כמדקרות.** ענין תחיבה בדבר מה כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג): (מצודת ציון)

רלב"ג **יש בוטה.** יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמו שידקרי בחרב מפני הוצאת לשון הרע או שם רע ואולם לשון חכמי לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפא להסיר החלאים הגדולים מריב לשונות ממומי המדות והדעות: (רלב"ג)

[יט] **שפת-אמת תכון לעד ועד-ארגיעה לשון שקר:**

רס"י **שפת אמת תכון לעד.** תתכסם ותקיים: ועד ארגיעה. למעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו גלים: (רס"י)

מצודת דוד **תכון לעד.** מתקיימת עד עולם אבל לשון שקר לא תתקיים כ"א עד רגע הוא עת האמירה כי לאח"כ יתברר השקר: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ארגיעה.** מלי' רגע: (מצודת ציון)

רלב"ג **שפת אמת.** דבר אמת יהיה נכון וצודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים ואמנם לשון שקר אם היה שבמקרי יצדק בעת מה לא יתקיים

כי אם עד רגע שהוא זמן קצר מאד לא יתכן שיצוייר קצר ממנו לפי הנחת הלשון והמשל שנאמר כי הרופא יבנה מצד שקר' לראובן הרופא שהוא בונה אך אם נאמר הרופא ירפא הנה זה מאמר יצדק תמיד: (רלב"ג)

[כ] **בְּרַמָּה בְּלֵב-זֹרְשֵׁי רָע וְלִיעֻצֵי שְׁלוֹם שְׂמוּזָה:**

רס"י מרמה כלב חרשי רע. ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמית אין להם שמחה וליועצי שלום שמחה: (רס"י)

מצודת דוד מרמה וגו'. בלב החושב רע תמצא מרמה והוא מיצר ודואג שלא יתגלה אבל היועצים על השלום עוד ישמחו אם יתגלה: (מצודת דוד)

מצודת ציון חורשי. ענין מחשבה: (מצודת ציון)

רלב"ג מרמה בלב חורשי רע. תמצא המרמה כי יתחכמו איך יוכלו במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום והם הצדיקים אשר עצתם עזתם והשתדלותם תמיד לשלום ולטוב תשוב שמחה להם כי לא יזוקו הצדיקים במרמה אשר חשבו הרעי עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי השיי לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה לצדיקים ושמחה לעולם כי זה יהיה סבה לאבדן הרשעים או יהיה הרצון בזה לב חורשי רע היא תמיד עם מרמי ברע וליועצי שלום תמצא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הצדיקים תמצא השמחה תמיד וזו כמו ראייה על צד מליצת השיר כי הרע דבק לרעים והשמחה דבקה לצדיקים וזה האמת לפי מה שהתבאר מדברינו במה שקדם: (רלב"ג)

[כא] **לֹא-יֵאָנֶה לַצְדִּיק כָּל-אֵוֹן וְרָשָׁעִים בְּמִלְאֵי רָע:**

רס"י לא יאונה לצדיק. לא יארע לא תזדמן לו עבירה בלי דעת: (רס"י)

מצודת דוד לא יאונה. אין שום עבירה מזדמן לצדיק להיות נכשל בה אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית: (מצודת דוד)

מצודת ציון יאונה. ענין הזדמנות כמו לא תאונה אליך רעה (תהלים צא): (מצודת ציון)

רלב"ג לא יאונה. לא יקרה לצדיקים שום דבר און כי השם יתברך ישמרם מהאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יזוקו בו וגם ישמרם

מהאון במדות ובדעות על דרך ההשגחה ואמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין השיי משגיח בהם לשמרם מהם: (רלב"ג)

[כב] תועבת יהוה שפתי-שקר ועשי אמונה רצונו:

מצודת דוד שפתי שקר. שפתים המדברים שקר : רצונו. הם לרצון לו : (מצודת דוד)

רלב"ג תועבת ה' שפתי שקר. כי הם יביאו לרעות גדולות ונפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגוי שש הנה שנא ה' וגוי והעושים פעולות אמת הם נרצים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק לאדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהינה פעולותיו כן: (רלב"ג)

[כג] אדם ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת:

רס"י אדם ערום כוסה דעת. אפילו בחכמתו הוא לנוע וכל סכן לדברי שטות הוא מכסה. אצל ולב כסילים יקרא אולת. מכריז אולת בקול רם: (רס"י)

מצודת דוד כסה דעת. אף דברי חכמה לא יגלה כ"א להראוים לה : ולב כסילים. מי שלבו לב כסילים יקרא ויפרסם אף דברי אולת : (מצודת דוד)

רלב"ג אדם ערום. האדם הערום כוסה הדעת שמצא בעיוניות עד שיתברר לו שהוא צודק כדי שלא ישיגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף לאנשים ענין אולתו ולא ירגיש בבשת שישגיחו מזה: (רלב"ג)

[כד] יד-זרוזים תמשול ורמיה תהיה לבס:

רס"י יד חרוזים. ישרים: תמשול. תעסיר: (רס"י)

מצודת דוד יד חרוזים. מי שהוא זריז במעשיו להרויח במעשה ידיו סופו תרום קרנו וימשול אי"כ ידו משלה לו אבל יד רמיה ר"ל המרויח ברמיה תהיה להמסה וירד מטה מטה : (מצודת דוד)

מצודת ציון חרוזים. זרוזים : למס. מלי המסה והמגה : (מצודת ציון)

רלב"ג יד חרוצים. יד האנשי חרוצים תמשול כי בחריצותם יקנו הון יתחזקו בו למשול על האנשים ואולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצים והנה הרצון בזה באמרו רמיה אנשי רמיה והני האנשים ההם עצלים לא יעשו המלאכה כי יבטחו שיביאו לחמם מהרמיה או יהיה הרצון בזה בחרוצים ישרים אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזריי לפי המשפט ומזה הצד הם הפך בעליה רמיה: (רלב"ג)

[כה] דִּאֲגָה בְּלֵב-אִישׁ יִשְׁוֹנָה וְדָבָר טוֹב יִשְׁמוֹנָה:

רס"י דאגה כלב איש ישחנה. יסיחנה מדעתו: ודבר טוב ישמחנה. יעסוק בתורה והיא תקמה את הדאגה שכלבו ותכילנו ממנה, ולדברי האומר יסיחנה לאחרים כך סופו של מקרא ודבר טוב סינחמנו חזירו ישמח את הדאגה: (רס"י)

מצודת דוד דאגה. כשבא דאגה בלב איש ימעט וישפיל אותה מכמות שהיא ודבר טוב הוא אם יוכל לעצור כח לשמוח עוד את הדאגה ולחשוב כי לטובה בא מה שבא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישחנה. מלי שחיה והשפלה כמו שחו רעים (לקמן יד) : (מצודת ציון)

רלב"ג דאגה בלב איש. כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש צריך להשתדל להכניע ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק והוא ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר החולף הוא שגעון גם הדאגה לענין העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על הש"י והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאגה ר"ל נושא הדאגה על דרך אמרו לפניו תדוץ דאבה או יהיה הרצון באמרו כאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה ג"כ שתכניע כח לבו מצד פזור החוס ובא להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה: (רלב"ג)

[כו] יִתֵּר מִרְעָהוּ צְדִיק וְהָרָף רְשָׁעִים תִּתְעָם:

רס"י יתר מרעהו לדיק. הלדיק מוותר מדותיו ועובר עליהם יתר לר"י"ץ בלעז: ודרך רשעים. שהיא למודה להרע היא תתעם: (רס"י)

מצודת דוד יתר. הצדיק יש לו יתרון ומעלה מדעתו שאינו צדיק אבל דרך רשעי המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם ולא יפנו אל היתרון הוא : (מצודת דוד)

רלבי"ג יתר מרעהו צדיק. צדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעלה ושלימות והפך זה ברשעים כי הם קוניי זה מזה חסרון והמשל שידע איש אחי כי פלוי הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא חפץ ללכת בה כי אולי תמצא לו דרך אחרת היתה מביאה אותו אל כוונתו אבל סבב השיי זה לסכל עצתם ולהתעותם בתוהו לא דרך : (רלבי"ג)

[כז] לא-יזרף רמיה צידו והון-אדם יקר זרויך:

רס"י לא יחרוך. מחוזר למקרא שלפניו כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחרוך את צידו של רמיה שלו: לא יחרוך. לא ילכיה בתרמיתו ולפי שדבר כל' יד נופל זו ל' חריכה שהציד המלכיה כל את העופות וחורכן באש: והון אדם יקר חרוץ. מקרא מסורס הוא והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא, ממון אדם כשר יקר הוא: חרוץ. עושה אמת, כמו יד חרוצים תעשיר (לעיל י): (רס"י)

מצודת דוד לא יחרוך. דרך הציד לחרוך ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו אבל הרמאי לא יחרכם על כי המה נראים יפים כאשר כנפיהם שלמים ונוח לרמות את הלוקחים ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו להם והוא למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו לצדקה כי יפסיד את כל ההון : והון. אבל ההון של אדם יקר המפריש מהונו לדל ההון ההוא הוא חרוץ ר"ל מובחר שבזהבים המתקיים לזמן מרובה ולא יפסד כשאר מיני מתכות ור"ל עשרו מתקיימת : (מצודת דוד)

מצודת ציון יחרוך. ענין שריפה כמו ושער ראשיהון לא התחרך (דניאל ג) : יקר. חשוב ונכבד : חרוץ. הוא מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח) : (מצודת ציון)

רלבי"ג לא יחרוך רמיה. הנה איש רמיה לא יחרוך צידו ר"ל שלא יאכל ממנו וגם לא יכרהו לו לאכול כי איש אחר יקחנו ממנו ואולם הון האד' יקר ונכבד והוא האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקנינים : (רלבי"ג)

[כח] בארוז-צדקה זויים וחרף נתיבה אל-מנות:

רפ"י צאורח לזקה חיים וזך נתיבה. קל לזקה: אל מות. לא ימות:
(רפ"י)

מצודת דוד באורח. ההולך בזך צזקה ימצא חיים : וזך. בזך נתיב
הצזקה לא ימצא את המות וכפל הזבר במלות שונות : (מצודת דוד)

מצודת ציון נתיבה. ענין שביל ומסילה : (מצודת ציון)

רלב"ג באורח צזקה. באורח הצזק והיושר במדות ובזעות ישיגו החיים
הנצחיים והיא זך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שיושגו בה לא
ישיגם מות: (רלב"ג)

משלי פרק-יג

[א] בן זזכם מוסר אב ' וזן לא-שמע זזרה:

רפ"י בן חכס מוסר אז. מקרל קלר הוא בן חכס קואל וזוכב מוסר אז
וי"ל צזביל מוסר הזב הוא חכס: וזן. לא שמע גזרה קזינו מקבל
זוכחות: (רפ"י)

מצודת דוד בן חכס. אם נראה חכמה באזם בוודאי שמע מוסר הזב וזזה
נתחכס ואם נראה שהוא לץ בוודאי לא קבל גזרת הזב שהוכיחו : (מצודת
דוד)

רלב"ג בן חכס. הזנה הזבה בבן שיהיה חכס הוא מוסר הזב שהקנהו
אותו בקטנותו כי המוסר הוא מיישיר אל הזגת הזכמה והזבה שיהיה
לץ ולא יפנה להזתדל בהזגת הזכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע
גזרה מאביו כמו הענין באזניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר
מדוע ככה עשית: (רלב"ג)

[ב] מפרי פי-איש יזכל טזוב ונפש בזרים זזמס:

רס"י מפרי פי איש יאכל טוב. משכר תורתו יאכל טוב בעה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: ונפש בוגדים חמס. וחפץ בוגדים חמס כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג) אל תתנני בנפש כרי (תהלים כז): (רס"י)

מצודת דוד מפרי. מפירות דברי התורה ישבע טוב בעוה"ז והקרן שמור לעוה"ב ונפש בוגדים תשבע גמול החמס : (מצודת דוד)

רלב"ג מפרי פי איש. ודבורו בחכמה יאכל טוב המדבר בעצמו כי בהוציאו הדברי' בפיו תשלם לו יותר החקירי' בהם וכ"ש שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדי' יהי' פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והתבוננותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פיהם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג"כ הוא מהפלגת החלוף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים: (רלב"ג)

ג נֹצֵר , פִּיּו שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ פּוֹשֵׁק שְׁפָתָיו מִזִּזְתָּה-לָּו:

רס"י נוצר פיו שומר נפשו פושק שפתיו. פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו מן ותפסקי את רגליך (יחזקאל טז) ל' רחב: (רס"י)

מצודת דוד נוצר פיו. מלדבר דבר הנאסר : פושק. המרחיב שפתיו לדבר כל העולה על לבו היא לו למחתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון פושק. ענין פתיחה והרחבה כמו ותפסקי את רגליך (יחזקאל טז) : מחתה. ענין שבר : (מצודת ציון)

רלב"ג נוצר. מי שהוא נוצר פיו ושומי' אותו מלדב' הוא שומר נפשו מכמי' רעות וצרות כי הדבור סבה פעמים רבות להגעת הרעוי' ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלימות אם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר במה שאפשר לו להשמט ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה וחתת: (רלב"ג)

ד מִתְּאוּהַ וְאִין נַפְשׁוֹ עֵצֶל וְנַפְשׁוֹ זֹרְצִים תִּדְעֶשׂ:

רס"י מתאוה ואין נפשו עצל. מתאוה נפשו לכל טוב ואין: ונפש חרוצים תדען. ישרים האוכלים יגיע כפיהם זהו משמעו לפי פשוטו, ולפי משלו לעתיד יראה בכבוד ת"ח ויתאוה ולא יסיג לו: (רס"י)

מצודת דוד **נפשו עצל**. נפשו של עצל היא תתאוה לכל ואין לה כי לרוב עצלותו לא ישיג דבר אבל נפש הזריזים תדושן כי ישיגו תאותם ברוב הזריזות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חרוצים**. זריזים : **תדשן**. ענין שומן : (מצודת ציון)

רלבי"ג **מתאוה**. הנה נפש העצל מתאוה הקנינים או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקנינים ואמנם נפש הזריזים הוא מהגדולה שבסבו' אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקנינים: (רלבי"ג)

ה **דבר-שקר ישנא צדיק ורשע יבאיש ויזפיר:**

רס"י **דבר שקר ישנא לדיק**. הלדיק שונא דבר שקר אזל הרשע מקבלו: **יבאיש ויחפיר**. את הצרות בכך: (רס"י)

מצודת דוד **ישנא**. הצדיק שונא לקבל דבר שקר ולה"ר אבל הרשע מקבל הוא מיד וימאס את הנאמר עליו ויחפיר אותו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יבאיש**. ר"ל ימאס כדבר הנבאש : **ויחפיר**. ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כד) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **דבר שקר**. הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שכבר יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו: (רלבי"ג)

ו **צדקה תצר תם-הרר ורשעה תסלף זופאת:**

רס"י **ורשעה תסלף חטאת**. כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קוראהו חטאת ומשמעותה את החוטא תסלף רשעתו תקלקל אותו ותספילהו, כל סלף קלוקל וכסלון הוא כמו אולת אדם תסלף דרכו (לקמן יט) ותבוא עליו רעה: (רס"י)

מצודת דוד **צדקה**. הצדקה עצמה תלמד זכות ותצור את התם דרך זה הנותן צדקה בתמימות לא להתיהר : **ורשעה**. הרשעה עצמה תוליד את בעל החטאת בדרך מעוקל להכשל בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תסלף. עניינו מעוקל ומעוקם כמו סלף בוגדים ישדם (לעיל יא) : (מצודת ציון)

רלב"ג צדקה. הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין ענין כי הוא מתישר בדרך התם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיבצר ממנו מה שיזם לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהש"י מפר מחשבות הרשע"י תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורנו לספר איוב: (רלב"ג)

יש בַּתְּעֵשֶׂר וְאֵין כָּל בְּתֵרוֹשֵׁי וְהוֹן רַב:

רש"י יש מתעשר ואין כל. מראה עלמו עשיר, ד"א יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחילתו, ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול, ד"א מתעשר בגזל עניים וסוף אין לו כלום. ויש מתרושש ע"י שפיזר ונתן לאזינוים והון רב מוכן לו: (רש"י)

מצודת דוד יש. ר"ל לפעמים ימצא המתעסק להתעשר ואין לו כל מאומה והמתעסק להעני את עצמו ישיג בזה הון רב, כי המרבה הון בגזל יעני והממעיט ההון בצדקה יעשיר : (מצודת דוד)

מצודת ציון מתרושש. מל' רש ועני : (מצודת ציון)

רלב"ג יש מתעשר. יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה סבות באות ומתגלגל על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם : (רלב"ג)

כָּפַר נֶפֶשׁ-אִישׁ עֲשָׂרוֹ וְרֵשׁ לֹא-שָׁמַע גְּעָרָה:

רש"י כפר נפש איש עשרו. עשרו של אדם הוא כופר נפשו שפשה ממנו לדקה: ורש לא שמע גערה. ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו, ד"א כפר נפש איש עשרו, תורתו: ורש. בדברי תורה לא שמע

גערה אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר, ומ"א על מחלית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והקוה בו לל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות לצור: (רס"י)

מצודת דוד **כופר**. מהעושר יוכל איש לפדות נפשו כאשר יתן ממנו לדל וזהו כאשר הרש לא שמע גערה ולא הכלימו בעת הנתינה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כופר**. פדיון : **גערה**. צעקת נזיפה : (מצודת ציון)

רלב"ג **כופר נפש**. אך העשיי יש לו שונאיי רביי מפני חמדס עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייסם ובהיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעוי והגערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בושט למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמני למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד : (רלב"ג)

[ט] אור-צדיקים ישמוז וגר רשעים ידעך:

רס"י ידעך. לשון קפילה שהשלהבת קופלת ונכרתת: (רס"י)

מצודת דוד **אור**. נשמת הצדיק תשמח בגן עדן אבל נשמת הרשע תהיה כבויה ולא תאיר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ידעך**. ענין ניתור וקפיצה וזהו כבוי הנר כי השלהבת קופצת מהפתילה וכן ידעך נרו (לקמן כ) : (מצודת ציון)

רלב"ג **אור צדיקים**. אור לצדיקים ישמח תמיד במושגיו אשר נתעצב בהם ושבשכל נקנה ותכלית זאת השמחי תהיה אחר הפרד מהחומר ואמנם לב הרשעים שהוא לקחת בו התחבולות והערמות לעשות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נפסד ונדעך : (רלב"ג)

[י] רק-בזדון יתן מנה ואת-נועצים וזכמה:

רס"י רק בזדון יתן מנה. מחלוקת: ואת נועלים. ועם המתיעלים תלוי חכמה: (רס"י)

מצודת דוד **רק בזדון**. מי שמעשיו רק בזדון והרשע הוא יתן מריבה בין בני אדם, ועם אנשים העושים מעשיהם בעצה ובמתון עמהם תמצא החכמה כי לא תבוא מריבה על ידם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מצה**. ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (ישעיה נח) : (מצודת ציון)

רלב"ג **רק בזדון**. האיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה לחרחר ריב עם האנשים ומי שימצא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה, או ירצה בזה מי שתכונתו לחרחר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתישיריהו אל הזדון ומי שהוא איש חכמה ימצא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדבריי מזולתם כדי שישלם להם העצה : (רלב"ג)

[יא] הוֹן מֵהַבֵּל יִמְעַט וְקִבֵּץ עַל-יַד יִרְבֶּה:

רש"י הוֹן מֵהַבֵּל יִמְעַט. עוֹשֶׂה גִרְסָתוֹ חֲזִילוֹת חֲזִילוֹת יִמְעַט שִׁשְׁתַּחֲכֵּחַ מִמֶּנּוּ מֵעַט : (רש"י)

מצודת דוד **הוֹן מֵהַבֵּל**. הוֹן הֵבֵא מֵהַבֵּל רִ"ל לֹא מִיִּגִיעַ כִּפִּים כִּיֵּא מִגֹּזֵל וְחִמְסֵהוּ הֵהוֹן הֵהוּא יִמְעַט בְּכָל עֵת וְלֹא תִתְקַיֵּם אֲבֵל הַקּוֹבֵץ הוֹן עַל יַד רִ"ל עִם מִלְאֲכַת הַיָּד הֵהוֹן הֵהוּא יִתְרַבֶּה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **עַל יַד**. בִּיד וְכֵן עִמְדַתְּ עַל חֲרֻבְכֶם (יחזקאל לג) וּמִשְׁפָּטוֹ בְּחֲרֻבְכֶם : (מצודת ציון)

רלב"ג **הוֹן מֵהַבֵּל יִמְעַט**. הֵנָּה הֵהוֹן מִתְחַבֵּר מִדְּבַר שֶׁהוּא הֵבֵל וְיִמְעַט מֵאֲדָ כֵּאִילוֹ תֵאמֵר שְׂאוּצֵר הַתְּבוּאָה יִתְחַבֵּר מֵעַפְרֵי כִשְׂתִּחַבֵּר מֵהֶם דְּבַר מוֹפְלֵג וְלִזְאֵת הַסְּבֵה מִי שֶׁהוּא קוֹבֵץ אֵלּוֹ הַחֲלֻקִּי הַמְעֻשִׂים עַל יְדוֹ חֲלֵק אַחֵר חֲלֵק יִרְבֶּה לוֹ הוֹן וְזֹאת הָעֵרָה טוֹבָה לְמִי שִׁשְׁתַּדֵּל בְּשִׁלְמוֹת הַקִּנְיָן מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יִבּוֹזֵה חֲלֵק מִהַקִּנְיָן מִפְּנֵי קִטְנוֹ אֲבֵל יִקְחֵהוּ וְיִאֲסֹפֵהוּ אֵל הַדּוֹמִים לוֹ כִּי בִזָּה הָאוֹפֵן יִשִּׁיג מִמֶּנּוּ הַרְבּוּי : (רלב"ג)

[יב] תוֹזְזוֹת מִבְּשִׁכָּה מִזְזָלָה-לֵב וְעֵץ זָזִים תִּאָּנֶה בְּאֵה:

רש"י תוֹחֲלַת מִמְשָׁכָה. מִזְּטִיחַ עֲלָמוֹ עַל חֲזִירוֹ וְאִינוֹ עוֹשֶׂה: מִחֲלָה לֵב. מִזְּבִיחָה חוֹלֵי לֵב, וְאִין מִחֲלָה זֶה עָס דְּבַר כְּמוֹ (שְׁמוֹת כ"ג) וְהַסִּירוֹתֵי מִחֲלָה מִקְרֻבֵּךְ אֲלֵךְ כְּמוֹ (וַיִּקְרָא י' י"א) מֵעֲלָה גֵרָה: וְעֵץ חַיִּים תִּאָּוֶה בְּאֵה. מִסּוֹרֵם

הוא כלומר תאווה צאה הרי הוא כעץ חיים תוחלת שהוחיל הקדוש צרוך הוא לישראל וכפה שיסובו והם לא שבו סוף צאה להם למחלת לב וכסתאותו צאה שהם עושין רכנו עץ חיים היא להם: (רס"י)

מצודת דוד תוחלת. המייחל לדבר מה והיא נמשכת ומתאחרת לבוא היא לו לכאב לב וכאשר באה התאווה היא לו לעץ המגדל חיים וירופא מכאב הלב : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחלה. מלשון חולי ומכאוב : (מצודת ציון)

רלב"ג תוחלת. הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת ואולם התאווה שתבא בקלות יתערב לבעל התאווה כאילו היא עץ חיים: (רלב"ג)

יג בַּז לְדַבֵּר יִזְבֹּל לוֹ וַיֵּרָא בְּמִצְוֵה הָיָא יִשְׁלָם:

רס"י בז לדבר יחבל לו. הצוה אחד מד"ת סוף מתמשכן עליו: וירא מזה הוא ישולם. יקבל סכר, ומדרש תהלים דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רכנו של עולם מה הנאה בשוטים שבראת אמר לו הייך סוף שתלמדך לשטות כשצא לפני אחיך להשתגע ויורד ריחו על זקנו וגומר (שמואל א' כא): (רס"י)

מצודת דוד בז לדבר. המבזה מה ממצות ה' הוא חובל בעצמו אבל הירא מן המצוה ומגדל מעלתה ישולם לו שכר גם בעבור זה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יחבל. מלי חבלה ומכה : (מצודת ציון)

רלב"ג בז לדבר. מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה ישחת ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מצות השם לשמרם בלב ולעשות הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בז לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בש"י: (רלב"ג)

יד תוֹרַת חֶכֶם מִקּוֹר חַיִּים לְסוֹר מִמּוֹקְשֵׁי מוֹת:

רס"י תורת חכם מקור חיים. שהיא מלמדתו לסור ממוקשי מות: (רס"י)

מצודת דוד מקור. הוא כמקור הנובע חיים כי תלמדו לסור מהמוקשים המביאים את המיתה והם העונות : (מצודת דוד)

רלב"ג תורת חכם. היא לו מקור חיים כי ממנו תוצאות חיים הנצחיים ובה ג"כ מקור חיים להסירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מושגת מהש"י :

[טו] שִׁכְל־טוֹב יִתֵּן-נֶגֶן וְדָרַךְ בְּנִדְרִים אֵיתָן:

רס"י ודך בוגדים איתן. קשה לו ולאחרים: (רס"י)

מצודת דוד שכל טוב. השכל הטוב שיש לאדם הוא יתן אותו לחן בעיני כל ועכ"ז דרך הבוגדים הוא חזק מאד ולא יועיל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירם מדרך ההוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד) : (מצודת ציון)

רלב"ג שכל טוב. השכל הטוב אשר למשכיל יתן חן לשאר האנשים לדרוך בדרכיו מצד ערבות הדרך והיא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו שן סלע ומצודה ולזה אמר איתן מושבך ושים בסלע קנך : (רלב"ג)

[טז] כָּל-עָרוֹם יַעֲשֶׂה בְדַעַת ' וְכִסִּיל יִפְרֹשׂ אֹלֶת:

רס"י כל ערום יעשה בדעת. מעשהו כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וגומר (מלכים א'): וכסיל יפרוש אולת. זה אחשורוש ויפקד המלך (אסתר ב') יודעים היו שלא יסא לכולם ומי שהיה לו בת הטמינה: (רס"י)

מצודת דוד כל ערום. מעשה הערום המה בדעת וכוונה מיוחדת ואם כי לא בינו כל אבל הכסיל פרש אולתו למען יכירו הכל כי אולת הוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפרוש. מלי פרישה ושטיחה : (מצודת ציון)

רלב"ג כל ערום יעשה בדעת. לזה ישיג המבוקש ואולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן שלא ילך בשום חלק מהדרך לפי

הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו: (רלב"ג)

יז מִלֶּאךָ רָשָׁע יִפּוֹל בְּרַע וְצִיר אֲמוּנִים מִרְפָּא:

רש"י מלאך רשע יפול ברע. כגון בלעם שאמר לו הקב"ה לך עם האנשים והרשע להשיא לבלק ענה רעה לכך נפל בחרב: ואיר אמונים מרפא. זה משה רבינו: (רש"י)

מצודת דוד מלאך רשע. שליח רשע המשנה מדברי משלחו לרעה הוא בעצמו יפול בהרעה ההיא אבל ציר מאנשי אמונים ירפא עוד את דבר השליחות אם יראה בדבר חולשה מצד מה ירפאנה במתק הלשון : (מצודת דוד)

מצודת ציון מלאך. ענין שליח כמו מלאך שלוח אליהם (יחזקאל כג) : וציר. גם הוא ענין שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א) : (מצודת ציון)

רלב"ג מלאך רשע. מי שהוא שליח האיש הרשע יפול ברע וישחת מפני זה הרשע אשר הוא בעליו ואולם מי שהוא שליח איש אמונים לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפא לזולתו לשמרו מהרע אשר על כן שלחו שולחו: (רלב"ג)

יח רֵישׁ וְקִלּוֹן פּוֹרַעַּ בּוֹסֵר וְשׁוֹמֵר תּוֹכְחוֹת יִכְבְּדוּ:

רש"י ריש וקלון. ללות וקלון באים על פורע מוסר: (רש"י)

מצודת דוד ריש. עניות ובזיון מעותדים לבוא על המבטל המוסר אבל השומר בלבו דברי התוכחות יכובד מן הבריות : (מצודת דוד)

מצודת ציון פורע. ענין בטול : (מצודת ציון)

רלב"ג ריש וקלון וגוי. מי שהוא שומר תוכחת יכבדוהו האנשים בעבור נועם תכונותיו עם שזה יביאי להתחכם ובחכמה ישיג הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו: (רלב"ג)

יט תִּאֲוֹת נְהִיָּה תִּעָרֵב לְנֶפֶשׁ וְתוֹעֵבֹת כְּסִילִים סוֹר מִרְעָ:

רס"י תערב לנפש. כשצאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסיל לסור מרע לפי שערב להם למלא תאותם: נהיה. הוה, דבר אחר תאוה נהיה הקצ"ה מתאוה שיעשו ישראל לנונו ובהיות תאותו צאה ערבה לו ותועבת רשעים שיסורו מרעתם למלאות תאותם: (רס"י)

מצודת דוד תאוה נהיה. כאשר נשברה תאות האדם בענייני הגוף אז תערב לנפש המשכלת כי אז תשכיל אבל הרשעים דבר תעוב הוא להם כאשר המה סרים מן הרע מחסרון התאוה כי יותר יחפצו שיתאוו לעבירה ויעשוה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נהיה. ענין שבירה כמו נהיתי ונחליתי (דניאל ח) : תערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג תאוה נהיה. תאות האיש הנהיה ונחלה שלא נמשך אליה תערב לנפש המשכל' כשהיא גברה על הנפש המתאוה וזה בעינו הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר"ל כי תועבת כסילים סור מרע: (רלב"ג)

ב (הלוך) הולך את-זוכמים (וזכום) ורעה כסילים ירוע:

רס"י הולך את חכמים. יחכם: ורועה כסילים. המחבר לו כסילים להיות לו רעים: ירוע. ירוע. ירוע. (רס"י)

מצודת דוד יחכם. כי ילמד מהם : ורועה. המחבר עצמו לכסילים להיות לו לרעים ישובר וירוצץ עמהם כי ילמוד מהם וגמולו ישיב לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירוע. ענין שבירה ורציצה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג הולך את חכמים. מי שהוא רודף את חכמים ורודף חברתי הנה הוא יחכם בלא ספק ממה שילמד מחכמתם של צדיקי ישלים השם שכר טוב והיא הטובה הגדולה ר"ל החכמה ומי שהוא הולך את כסילים ורודף חברתם ישבר וישחת: (רלב"ג)

בא זופאים תרנף רעה ואת-צדיקים ישלם-טוב:

רס"י חטאים תרדף רעה. אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו: (רס"י)

מצודת דוד **תרדף רעה**. הרעה שעושים החטאים היא תרדף אותם עד השמדם כי תקטרג עליהם. ואת צדיקים. הזכות שעם הצדיקים הוא ישלם להם שכר טוב כי יליץ טובה עליהם : (מצודת דוד)

רלב"ג **חטאים תרדף**. הנה הרעה תרדף החטאים ותבא אליהם אל המקום שהם בו וההפך בצדיקים כי השם יתברך ישלם טוב את הצדיקים מצד השגחתו עליהם והטוב ההוא ירדפם ויבא אליהם במקום שהם בו : (רלב"ג)

[כב] **טוֹב יִנְחִיל בְּנֵי-בָנִים וְצַפּוֹן לְצַדִּיק וְיֵיל זוּטָא:**

רס"י **טוב ינחיל**. את זכותו ואת ממונו לבני בניו אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי לפון חילו וממונו לצדיק כמו שכתוב ותקם אסתר את מרדכי על בית המן: (רס"י)

מצודת דוד **טוב**. איש טוב : **ינחיל**. נחלתו אף לבני בניו אבל עושר החוטא הוא צפון לצדיק ואפילו לבניו לא ינחיל : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וצפון**. ענין הסתרה : **חיל**. עושר : (מצודת ציון)

רלב"ג **טוב ינחיל בני בנים**. האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בנים לא לבניו לבד ואולם החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי קנינו צפון ושמור להיות לאיש צדיק : (רלב"ג)

[כג] **רַב-אֹכֵל נִיר רְאשִׁים וַיֵּשׁ נְסֻפָּה בְּלֹא מִשְׁפָּט:**

רס"י **רב אוכל ניר ראשים**. ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמאין וזהו חטף קמץ ומחוזר עם אוכל במקף ואוכל ראיתי שם נקוד פתח (ר"ל סגול שהוא פתח קטון) וטעמו לעילא כמו את כל אוכל השנים הטובות (בראשית מא) ולפי נקודתו זה פתרונו הרבה תבואה באה לעולם על ידי ניר אנשים דלים כלומר הרבה תורה יוצאה על ידי תלמידים שרבותיהם למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה: ויש נספה. ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם נסביל לא משפט שאינו

נוהגין כשורה, ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט, ורבותינו פירשו במסכת חגיגה, ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחלף עם נפש וממית את שלא הגיע זמנו אבל אם כן הוא אין ענין סוף הפסוק לראשון: (רש"י)

מצודת דוד **רב אוכל**. הרבה מאכל בא לעולם ע"י חרישת העניים החורשים בשדה תבואה והנה העשירים אשר לא עמלו בו יאכלום וכ"כ יש מי אשר נאסף מכל העולם בלא משפט מות כי לא עשה דבר אשר יומת בעבורו ונתפס הוא בעון אחר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ניר**. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (ירמיה ד) : **ראשים**. מלשון רש ועני : **נספה**. ענין מיתה כמו אני נאסף אל עמי (בראשית מט) : (מצודת ציון)

רלב"ג **רב אוכל**. הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהיו הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבוי ימצא להם בשפע בלקיטתם בשבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסד ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם: (רלב"ג)

[כד] **זושיך שבטו שונא בנו ואהבו שזרו מוסר:**

רש"י **חושך שבטו**. סופו שונא את בנו שרואהו כסופו יולא לתרבות רעה: **שחרו מוסר**. תמיד לבקרים מיסרהו: (רש"י)

מצודת דוד **חושך**. המונע מבנו שבט מוסר הנה לשנאה תחשב כי סופו יצא לתרבות רעה וימות בעונו : **ואהבו**. האוהב את בנו מייסרו בעת השחר ר"ל בילדותו עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חושך**. מונע : **שחרו**. עניינו ימי הילדות שהוא בתחילת הימים והושאל מלי שחר הבקר וכן הילדות והשחרות הבל (קהלת יא) : (מצודת ציון)

רלב"ג **חושך שבטו**. מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה באין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו: (רלב"ג)

[כה] צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׁבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תִּזְוָסֶר:

רפ"י לְשׁוֹבַע נַפְשׁוֹ. דומה סיהא סצע (סא"א ונכתב תחתיו): תחסר. אינו דומה סיהא סצע: (רפ"י)

מצודת דוד לשובע. אינו חפץ במעדנים ורקב דבר המשביע את הנפש אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים מתוקים וערבים ותמיד בטנו חסרה כי רווחא לבסימא שכיחא ויוכל עוד למלאותה : (מצודת דוד)

רלב"ג צדיק אוכל. הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות הש"י עליו ימצא לו מזונו עם שהוא ג"כ זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות ואמנם בטן רשעים תחסר כי הם סומכים על חמסיהם שיביאו מהם לחמס ולזה תחסר בטנם : (רלב"ג)

משלי פרק-יד

[א] זֹכְמוֹת נָשִׁים בְּנֵתָהּ בֵּיתָהּ וְאוֹלָתָּהּ בְּיָדֶיהָ תִּהְרָסֶנּוּ:

רפ"י חכמות נשים בנתה ביתה. חכמות נקוד פתח שאינו קס דבר אלף החכמות סצנקים בנות את בתיהם סמתקיימות על ידיהן כמו אשתו סל און בן פלת כמו סמפורס בפרק חלק: ואולת. ואשה קוטה: בידיה תהרסנו. תהרס ביתה זו אשתו סל קרה: (רפ"י)

מצודת דוד חכמות נשים. כל אחת מהחכמות שבנשים בנתה ביתה ר"ל מעמדת ביתה על בסיסה. תהרסנו. מהרסת ביתה בידיה : (מצודת דוד)

רלב"ג חכמות נשים. הנה כל אחת מהנשים החכמות בנתה ביתה בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ושומרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מצד העדר השגחתה מהבית וזה הערה גם כן לאשה חכמה המשרתת השכל בחכמה במוחשה לבנות ביתו בעיוניות כי היא עוזרת מאד לבניין הבית ואולם האשה האולת לא תתעורר אליו בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל: (רלב"ג)

[ב] הוֹלֵךְ בַּיִשָּׁרוֹ יֵרָא יְהוָה וְנִלְוֹז דְרָכָיו בְּנוֹהוּ:

רפ"י הולך בישרו ירא. מי שהוא ירא ה': ומי שהוא נלוז דרכים כלומר עוקס **לרכיו:** בזהו. להקצ"ה: (רפ"י)

מצודת דוד הולך בישרו. ההולך בדרך ישר הוא ירא את ה' והמסיר דרכיו מן היושר יבזה את ההולך בישרו כי מחשיבו לכסיל : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונלוז. ענין הטיה והסרה כמו ונלוזים במעגלותם (לעיל ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג הולך בישרו. מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את ה' כי השיי יישר לזה בתורתו ובמצותיו ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה השיי : (רלב"ג)

[ג] בְּפִי-אוֹיֵל חוֹטֵר גְּאוּה וְשִׁפְתַי זֹכָמִים תִּשְׁמְרוּם:

רפ"י צפי אויל חוטר גאוה. מקל של גאוה כגון פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה): תשמורם. כמו תשמרם תשמור את החכמים: (רפ"י)

מצודת דוד חוטר גאוה. גאוה זקופה כמקל : תשמורם. מלדבר גאות : (מצודת דוד)

מצודת ציון חוטר. מטה כמו ויצא חוטר מגזע ישי (ישעיה יא) : (מצודת ציון)

רלב"ג בפי אויל. הנה בפי אויל מטה גאוה להשחיתו וההפך בדרכי החכמים כי הם באופן מהשפלות ופיוס לאנשים שישמרום מכל רע: (רלב"ג)

[ד] בְּאֵין אֶלְפִים אֲבוֹס בָּר וְרַב-תְּבוּאוֹת בְּכֹז עֵשׂוֹר:

רפ"י באין אלפים אבוס בר. באין שוורים האבוס ריקם שאפילו תזן אין מאוי בצית: בר. נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה נמלכת **כהלכה:** (רפ"י)

מצודת דוד **באין אלפים**. בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה ברור ונקי ר"ל במקום שאין ת"ח אין הוראה מצויה : **ורב**. הרבה תבואות באה ע"י כח השור כי יחרוש בשדה ר"ל המקבל עליו עול תורה כשור לעול ימצא על ידו תורה הרבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אלפים**. שורים כמו שגר אלפיך (דברים ז) : **אבוס**. אוצר התבואה כמו פתחו מאבוסיה (ירמיה נ) : **בר**. ברור ונקי : (מצודת ציון)

רלבי"ג **באין אלפים**. הנה יקרה שממציאות הדברים ומהפקדו ימשך דבר אחר בעינו וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו אוצרות התבואה שאוכלים השורים מלאים בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור ואפשר שירצה בזה והוא יותר נכון כאשר לא היו שורים של פטם שמפטמים אותם באבוס בר הנה אז יהיו רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבודת השכל היא תאכל פרי תבואתו ותשחיתהו בהשתמשו בהכנתו להתחכם בהגעת תאות החומר ואם ישתמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות בעיניים העיוניים :

ל **עַד אֱמוּנִים לֹא יִכָּזֵב וְיִפְיוֹז כֹּזְבִים עַד שֶׁקֶר:**

רס"י **ויפיה כזבים**. ותמיד מדבר כזב עד שקר: (רס"י)

מצודת דוד **עד אמונים**. העד אשר יתמיד לדבר אמונות בודאי לא יכזב לדבר העדות אבל הרגיל לדבר כזבים ועם המה בדברים של מה בכך מ"מ הואיל ורגיל בכך יעיד ג"כ שקר ויש לחקור הרבה בדבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ויפיה**. ענין דבור : (מצודת ציון)

רלבי"ג **עד אמונים לא יכזב**. מי שלא יכזב והוא מי ששונא השקר הוא בהכרח עד אמונים כשישאל על עדות מה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר : (רלבי"ג)

ל **בִּקֶּשׁ-לֵץ זֹכְמָה וְאִין וְדַעַת לְנָבוֹן נֶקֶל:**

רס"י **בקש לץ חכמה**. כשהוא צריך אל החכמה אינו מואלה בלבד: (רס"י)

מצודת דוד **ואין**. לא ימצא בלבו חכמה כי השמן לבו אבל לנבון נקל למצוא דעת כי הורגל בה : (מצודת דוד)

רלב"ג בקש לץ חכמה ואין. הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד ואולם הנבון נקל היותר עמוק שיהיה בעניני הבינה והוא ידיעת קדושים ר"ל ידיעת מלאכי השרת: (רלב"ג)

יז לך מנגד לאיש כסיל ובכל ידעת שפתי-דעת:

רס"י לך מנגד לאיש כסיל. מהתחבר תמיד אלכו: וכל ידעת. סופך שלא ידעת חכמה: (רס"י)

מצודת דוד לך מנגד. לך ממרחק לכסיל: **ובל ידעת**. אז כל תדע שפתי דעת כאומר או הרחק ממנו או סופך להיות כמוהו: (מצודת דוד)

מצודת ציון מנגד. ממרחק כמו כי מנגד תראה את הארץ (דברים לב): **ובל**. הוי"ו היא במקום או כמו אביו ואמו קלל (ויקרא כ): (מצודת ציון)

רלב"ג לך מנגד לאיש כסיל. להתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה: (רלב"ג)

יח זוכמת ערום הבין דרכו ואולת כסילים מרמה:

רס"י חכמת ערום. מי שהוא חכם הבין דרכו לפלס אורחותיו: ואולת כסילים. היא המרמה שכלבס סופה שמציאתם לידי טפשות: (רס"י)

מצודת דוד חכמת ערום. יסוד חכמת הערום הוא להבין דרכו לבל יעשה כפי ההזדמן ויסוד אולת הכסילים היא עשות המרמה שחשבו כי לא יעשו גם המה כפי ההזדמן: (מצודת דוד)

רלב"ג חכמת ערום. חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילהו אל חפציו ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה השתדלו למצוא דבר און ומרמה יחשב אצלם שיגיעו בו אל מבוקשם וזה לא יבינו דרכם ולא יגיעו אליו: (רלב"ג)

יט אולתם יליץ אשם ובין ישרים רצון:

רפ"י אוילים יליץ אָס. שהם חוטאים פֿאָריכין לתת ממון למי פֿחטאוּ לו ויליץ בעדס אָסמס שהם מציאים ממונס לו כמו הפּלפּתים פֿנאָמר קחו לכס ה' טחורי זהב וה' עכברי זהב וגומר ונתתם לאלהי יִשראָל כּזוד אויל יקל את ידו מעליכם (פֿ"א ו): אָס. אָמנד"א זלע"ז: וצין יִשרים רלון. אָפּיימינ"ט זלע"ז הקב"ה מרואָה להם: (רפ"י)

מצודת דוד יליץ אָס. האשם שמביא היא תליץ עליו להתכפר על מעלו אבל בין ישרים יש ויש רצון ה' ומבלי קרבן : (מצודת דוד)

מצודת ציון יליץ. מלי מליצה : אָס. קרבן אָס : (מצודת ציון)

רלב"ג אוילים יליץ. האשם הוא סבה שידברו האוילים כי כאשר יראו שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ויתמהו במה שהיתה החטאת הזאת ויגידו או מה שהמציאו מהסבו אשר הוא אשם להם כשיחקרו במוס הסבות ההם ואמנם בין ישרים יסופר השגת הרצון כי הם יבואו בדברים בסבותיהם ולזה ישיגו רצונם מצורף לזה שהם נעזרים בו מהשם יתברך : (רלב"ג)

יז לֵב יוֹדַע מֵרַת נַפְשׁוֹ וּבְשִׁמּוֹתוֹ לֹא-יִתְעַרֵּב זָר:

רפ"י לב יודע. מרת נפשו. טרחו ויגיעו פֿעמל בתורה לפיכך זשמחתו לא יתערב זר כשקבל פֿכרו לעתיד. ד"א לב יודע מרת נפשו יִשראָל שהם מרי נפש זגלות והיו נהרגים על קדושת הפֿס וזשמחתו לא יתערב זר לעתיד:

מצודת דוד לב יודע. לבו של האדם הוא יודע ומרגיש במרירות נפשו בעמל התורה ואין זולתו מרגיש בצערו של זה לכך זשמחתו בעל קבול השכר לא יתערב זר לחלוק בו כי לבדו יקבל שכרו משלם : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתערב. מלשון תערובות : (מצודת ציון)

רלב"ג לב יודע מרת נפשו. לב האדם והוא השכל יודע מרירות נפשו הבהמית וצורה מצד היות הנפש אחרת אך לא יתערב עמו זר משאר כחות הנפש זשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניו : (רלב"ג)

יח בַּיִת רְשָׁעִים יִשְׁמֹד וְאַהֲלָ יִשְׂרָיִם יִפְרִיזוּ:

רס"י בית רשעים. בית ארס ישמד יש דרך ישר לפני אים, דרך עלכל יסרה היא זעיני עסו סהוא אים סדה ואחריתה וגו': (רס"י)

מצודת דוד בית. ר"ל עם שהוא בנין חזק כדרך הבית : ואוהל. עם שהוא עראי כדרך האוהל מ"מ יפריח ויעלה מעלה מעלה : (מצודת דוד)

רלב"ג בית הרשעים. אף על פי שבנינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין השם יתברך משגיח בו לשמרו מהפגעים והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו ואולם אהל הישרים אף על פי שהוא חלוש בבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי : (רלב"ג)

[יב] יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי-מוות:

רס"י יש דרך ישר לפני איש. עובר עבירה ואומר אין זה עבירה. ד"א יש דרך ישר לפני איש דרך עלכל יסרה היתה זעיני עסו סהיה אים סדה ואחריתה וגו': (רס"י)

מצודת דוד ישר לפני איש. נראה בעיניו כי ישר הוא : ואחריתה. אבל סוף הדבר הוא מדרכי מות : (מצודת דוד)

רלב"ג יש דרך. שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילים אל מות ואף על פי שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם : (רלב"ג)

[יג] גם-בשחוק יכאב-לב ואחריתה שמוזה תוגה:

רס"י גם בשחוק. סהקז"ה מסחק עמהם זעה"ז יכאב לזם לעתיד לזא וכן הוא אומר ואתם תלעקו מכאב לז (ישעיה ס"ה): (רס"י)

מצודת דוד גם בשחוק. אפילו בעבור רבוי השחוק עם כי לא עבר בזה על מצות ה' מ"מ יכאב לבו בעת יקבל הגמול על שפנה לבו לבטלה : ואחריתה. ר"ל אי"כ סופה תהיה אשר השמחה תהפך לתוגה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תוגה. מלי יגון ועצבון : (מצודת ציון)

רלב"ג גם בשחוק. המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בענינם רשע הנה יכאב לב כי הם סבה אל שיבצר מהשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמחה היא תוגה לזאת הסבה: (רלב"ג)

[יד] מִדְרָכָיו יִשְׁבַּע סוּג לֵב וּמַעְלָיו אִישׁ טוֹב:

רס"י מדרכיו יסבע סוג לב. עשו: ומעליו איש טוב. יעקב: (רס"י)

מצודת דוד סוג לב. הלב הנסוג מה' ישבע מדרכיו כי גמולו כמפעלו: ומעליו. בעת יקבל הגמול יהיה איש טוב נפרד מעליו לבל יהיה נלקח עמו (מצודת דוד):

מצודת ציון סוג. עניינו החזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נט) (מצודת ציון):

רלב"ג מדרכיו ישבע. רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל חטאתיו: (רלב"ג)

[טו] פְּתֵי יֵאֱמִין לְכָל-דָּבָר וְעָרוֹם יִבִּין לְאֲשֹׁרוֹ:

רס"י פתי יאמין. לדבריהם וניסת אחריהם, ד"א בשחוק יכאב לב, שחוק לכסיל עשות זמה (לעיל י' כ"ג) וסופו יכאב לב, סוג לב רשע כמו (לקמן כ"ו) כסף סיגים, סוג הוא שם הפסולת סוג הוא הכסף המעורבב בפסולת: ומעליו איש טוב. וממעל לו לרשע יהיה הצדיק: פתי יאמין. לאנשי רכיל: וערום יבין לאשורו. לפסיעותיו כלומר יאפה מלריב וימתין עד יודע לו אל (רס"י) נכון:

מצודת דוד לכל דבר. לדברי לשון הרע הנאמר לו: לאשורו. לדרכו האמיתי ר"ל לאמיתת הענין: (מצודת דוד)

מצודת ציון לאשורו. ענין דרך ופסיעו' כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג) (מצודת ציון):

רלב"ג פתי יאמין לכל דבר. הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברים מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדרכים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין

לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו: (רלב"ג)

טז וְזָכַרְתֶּם יִרְאָה וְסָר מִרְעָה וְכִסִּיל מִתְעַבֵּר וּבִקְוֹזוֹ:

רש"י חכם ירא. מן הפורענות: וסר מרע. מן הרעה: וכסיל מתעבר. מתחזק לעבוד בחזקה: ובוטח. ומחליק ונופל בארץ כמו בארץ שלום אתה בוטח, (ירמיה יב ה) ות"י את מתצטח ונפול מחליק וי"מ בטחון ממש בהיכלו בוטח לומר לא תצואני רעה: (רש"י)

מצודת דוד חכם ירא. החכם יפחד מדבר המפחיד ונשמר ממנו ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבוא עליו אבל הכסיל מתמלא עברה להתקצף על כל ובוטח בעצמו שלא יאונה לו רעה ולא כן הוא וקצר בדבר המובן מעצמו (מצודת דוד)

מצודת ציון מתעבר. מלשון עברה וכעס : (מצודת ציון)

רלב"ג חכם ירא וסר מרע. הגה החכם הוא ירא מהדברים ומפחד ובסבה זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה מפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות: (רלב"ג)

יז קָצַר-אֲפִים יַעֲשֶׂה אֹכֶלֶת וְאִישׁ מְזֻמּוֹת יִשְׁנָא:

רש"י קצר אפים. הממהר לנקום כעסו: ואיש מזימות. מחשבות עלה רעה: (רש"י)

מצודת דוד קצר אפים. מי שאינו מאריך אפו וממהר לכעוס היא לו לאולת : ואיש מזימות. הנמשך אחר מחשבות לבו לבל יפלט דבר הטובה היא אם רעה יהיה שנוא לכל לשמים ולבריות : (מצודת דוד)

רלב"ג קצר אפים. מי שהוא קצר אפים ר"ל שלא יביט בעניינים כי אם בקצרי ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא תבא בדברים בסבותיהם וכן מי שהוא איש מזימות שחושב מחשבות רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כי ימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאלתם וזה ג"כ סבה להתבלבל הרבה מעניינו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי

שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו הענינים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאדם שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי : (רלב"ג)

[יח] וְזוּלָתוֹ פְּתָאִים אֹלֶת וְעֲרוּבִים יִכְתְּרוּ דְּלֶעֱת:

רס"י יכתירו דעת. יעשוהו כתר לראשם וסוף: (רס"י)

מצודת דוד נחלו. ר"ל אוחזים באולתם כאד' בנחלתו : יכתירו. אוחזים בדעת ועושים אותם כתר לראשם ויתפארו בהם : (מצודת דוד)

רלב"ג נחלו פתאים. הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר"ל שיעיינו בהתישבות גדול ונפלא כדי שיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו : (רלב"ג)

[יט] שִׁזְזוּ רָעִים לְפָנָי טוֹבִים וְרָשָׁעִים עַל-שַׁעְרֵי צַדִּיק:

רס"י שחו רעים לפני טובים. לעתיד: (רס"י)

מצודת דוד שחו. בסוף הדבר יהיו הרעים כפופים ונכנעים לפני הטובים והרשעים יסבבו על שערי בית צדיק לשאול לחם : (מצודת דוד)

מצודת ציון שחו. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג שחו רעים. הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה תראה ששפלו הרעים לפני הטובים והרשעים ימצאו על שערי הצדיקים : (רלב"ג)

[כ] גַּם-לְרֵעֵהוּ יִשָּׂא רֵשׁ וְאֶהְבֵּי עֲשִׂיר רַבִּים:

רס"י גם לרעהו יסנא רש. אפילו לשוסזניו ואוהביו, גם לשון אפילו: (רס"י)
יסנא רש. עם הארץ שאינו יודע לנהוג כסורה: (רס"י)

מצודת דוד גם לרעהו. לעני כמותו עם כי הדרך להיות אוהבים בשוים בדבר מהדברים. רבים . בין עניים בין עשירים : (מצודת דוד)

רלב"ג גם לרעהו ישנא רש. הנה האיש העני בממון או בדעת יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה גם כן: (רלב"ג)

[כא] בֹּז־לְרַעְהוּ זֹוּטָא וּבְזֹוּנָן (עֲנִיִּים) עֲנִיִּים אֲשֶׁרִיו:

מצודת דוד בז לרעהו. המבזה לרעהו הוא חוטא : ומחונן. המראה לענוים חנינה ואהבה אשרי לו : (מצודת דוד)

רלב"ג בז לרעהו חוטא. הנה מי שהוא מבזה האנשים עד שיגיע מרוע תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על העניים והשפלים : (רלב"ג)

[כב] הָלוֹא-יִתְעוּ זֹוּרְשֵׁי רַע וְזֹוֹסֵד וְאִמַּת זֹוּרְשֵׁי טוֹב:

מצודת דוד הלא יתעו. החושבים רע הלא תועים הם בדעתם כי חשבו על הזולת ובאמת עליהם תשוב אבל החושבים טוב הוא חסד ואמת כי בעבור מחשבתם הטובה ימשך עליהם חסד ויאומת מחשבתם על מי אשר חשבו הטוב עליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתעו. הונח על הרוצה ללכת בדרך זה והולך באחר והושאל לכל התועה בדעתו. חורשי . ענין מחשבה : (מצודת ציון)

רלב"ג הלא יתעו. הנה האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מונעים רבים מההגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכים חסד ואמת והנה האמת הוא שיתישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הוא שיתישר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם : (רלב"ג)

[כג] בְּכָל-עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתֵר וְדָבָר-שְׂפָתַיִם אֶף-לְמִזְזָסוֹר:

רס"י ככל עצב. ככל יגיע מלחכה יהיה ריוח אצל דברי הכל אך למחסור: (רס"י)

מצודת דוד בכל עצב. בכל דבר עצבון ועמל יגיעת המלאכה יהיה לאדם יתרון וריוח מה אבל דבר שפתים העמל בו הוא אך למחסור כי ברוב דברים לא יחדל פשע : (מצודת דוד)

מצודת ציון עצב. גם העמל נקרא עצב כי עצב בעמל : **מותר**. יתרון והרוחה : (מצודת ציון)

רלב"ג בכל עצב. הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת עד שכל מה שיעמול בו יותר יגיע לו מהתועלי יותר ואולם דבר שפתים הנה היגיעי והרבוי בו אינו ליתרון אבל למחסור : (רלב"ג)

[כד] עֵטְרַת חֲכָמִים וְזִכְרֵיהֶם אֶלְתָּא כְּסִילִים אֶלְתָּא :

רש"י עטרת חכמים עשרם. שהם עשירים בתורה: ואולת כסילים אולת. הקלקתן של כסילים היא האולת שנתעלל מן החכמה: (רש"י)

מצודת דוד עשרם. אם מצאו עושר מעטרת אותם כי יוכר לכל תפארתם ונדיבות לבם בתתם לאביונים די המחסור ובפנים יפות : **אולת וגו'.** ר"ל במעשה אולתם יוכר האולת הטמונה בלבם כי בעבור היות כל מעשיהם אולת נראה מזה כי יש עוד הרבה אולת תקועה בלבם ויגולה בעת ההזדמן : (מצודת דוד)

רלב"ג עטרת חכמים עשרם. הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמתם מציאותו כי בו יוכרו תכונותיהם הטובות בנדיבות ובצדק ובעושר גם כן יהיו פנויים לעיין בחכמה ואולם אולת הכסילים ר"ל היציאה מהדעת החלושה אשר בהם הנה אולתם סבה לו כי הוא סבת הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיהם והפסד ההוא סבה שיצאו מדעתם מרוב הצער והדאגה : (רלב"ג)

[כה] מִצִּיל נְפֹשׁוֹת עַד אֶמֶת וַיִּפְּזוּ כְּזָבִים מִרְמָה :

מצודת דוד מציל וגו'. עד אמת הוא מציל נפשות כי אם יעיד להרוג הרוצח אז יציל מידו נפשות בני אדם ואם יעיד לפטרו אז יציל נפש הנדון : **ויפית.** המדבר כזבים מציל בכזביו את איש מרמה כי מסייע לו בעדותו : (מצודת דוד)

רלב"ג מציל נפשות. הנה מי שיעיד אמת במה שישאל עליו מציל נפשות מהחמס ואולם איש מרמי ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה להשחית נפשו בחמס : (רלב"ג)

[\[כז\]](#) בִּירְאֵת יְהוָה מִבְּטֹחַ-עַז וּלְבָבוֹ יְהִי מוֹזָסָה:

רס"י בִּירְאֵת ה' מִבְּטֹחַ עוֹז. נֹאמֵר לְאֲזַרְהֵם כִּי עֵתָה יִדְעֵתִי כִּי יִרְאֵ אֱלֹהִים אֶתָּה (בִּרְאֵשִׁית כו) וְהִבְטִיחֻוּ כִּי בִּרְךְ אֲזַרְכֵךְ וְגו': וּלְבָבוֹ יִהְיֶה. הוּא: מַחֲסֵה. שִׁיחֲסוּ וַיִּתְחַבֵּא כָּל זְכוֹתוֹ: (רס"י)

מצודת דוד בִּירְאֵת ה'. הַלִּיכּוֹת הָאָדָם בִּירְאֵת ה' הֵיא לּוּ מִבְּטֹחַ עוֹז וְגַם לְבָבוֹ יִהְיֶה מַחֲסֵה לְחֲסוֹת בְּצֶל זְכוֹתוֹ : (מִצְוֹדֵת דָּוִד)

רלב"ג בִּירְאֵת ה'. יֵשׁ לְבִטּוֹחַ בְּעוֹזוֹ יֵתִי שִׁיִּצִיל הָאִישׁ הַהוּא יִרְאֵ ה' גַּם לְבָנֵי הָאִישׁ יִהְיֶה הַשֵּׁי לְמַגֵּן וּלְמַחֲסֵה עֲלֵיהֶם בְּזְכוֹת אֲבִיהֶם וְלֹהֲצִילֵם מֵהָרְעוֹת הַנִּכְוָנוֹת לְבּוֹא עֲלֵיהֶם: (רלב"ג)

[\[כח\]](#) יִרְאֵת יְהוָה מִקּוֹר זָזִים לְסוֹר מִמוֹקְשֵׁי מוֹת:

מצודת דוד מִקּוֹר. יִרְאֵת ה' הוּא מִקּוֹר הַנוֹבֵעַ חַיִּים כִּי הִירְאָה תִּזְהִירוּ לְסוֹר מִמוֹקְשֵׁי מוֹת הֵם עוֹנוֹת וּפְשָׁעִים : (מִצְוֹדֵת דָּוִד)

רלב"ג יִרְאֵת ה'. הֵיא מִקּוֹר חַיִּים כִּי מִמְנָה תּוֹצֵאֹת הַחֲכָמִי אֲשֶׁר בֵּה יוֹשְׁגוּ הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּי וְהֵיא ג"כ סִבָּה לְסוֹר מִמוֹקְשֵׁי מוֹת בְּעֵינֵי הָעִיּוֹנִי וּבְעֵינֵי הַגּוֹפִיִּי: (רלב"ג)

[\[כט\]](#) בָּרַב-עַם הַדְּרֵת-מֶלֶךְ וּבְאֶפְסָ לְאֵם מִזֹּתֵת רְזוֹן:

רס"י בָּרַב עַם. שֶׁהַלְצוֹר זְכָאִים הַדְּרֵת הַקְּב"ה הוּא: וּבְאֶפְסָ לְאֵם. כְּשֶׁאִינֵם דְּבָקִים בּוֹ: מַחֲתֵת רְזוֹן. חֲסֵרוֹן רְזוֹנוֹתוֹ הוּא כְּזִיכּוֹל נוֹתֵן מַכְבּוֹדוֹ לְאֲלֹהֵי נִכְר וּמִשְׁלִיט אֶת הָאוֹמוֹת עַל בְּנֵיוֹ: (רס"י)

מצודת דוד בָּרַב עַם הַדְּרֵת מֶלֶךְ. הַדְּרֵת מֶלֶךְ נִרְאָה בְּעֵבּוֹר רֹב הָעַם אֲשֶׁר אֵתוֹ : וּבְאֶפְסָ. וְכִשְׂאִין עִמּוֹ עַם רַב אֲזִי נִרְאָה הַדְּרֵתוֹ בְּמָה שֶׁהָרוֹזְנִים יִחְתּוּ וַיִּפְחָדוּ מִפְּנֵיו וְהוּא לְמַשֵּׁל לּוֹמֵר הַדְּרֵת הַמִּקּוֹם הוּא כְּשֶׁרַבִּים עוֹשִׂים אֶת הַמִּצְוָה וְאִם מוֹעֵטִים הֵמָּה אִם יַעֲשׂוּהוּ בִּיתֵר שְׂאֵת וּבִכּוֹנָה רְצוּיָה הֵם הַמִּהְדְּרִים אֶת הַמִּקּוֹם : (מִצְוֹדֵת דָּוִד)

מצודת ציון ובאפס. עניינו כמו באין וכן אפס בלעדי (ישעיה מה) : **לאום.**
אומה : **מחתת.** שבר ופחד : **רזון.** עניינו כמו שר וכן האזינו רוזנים
(שופטים ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ברב עם.** הדר המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בס יתחזק כנגד
הקמיי עליו ואולם בהעדר העם ממנו יש לו מחתה שיהיה לו רזון וכחש
בקום עליו אדם להלחם בו : (רלב"ג)

כט **אָרְךְ אַפִּים רַב-תְּבוּנָה וְקֶצֶר-רוּזוֹ מֵרִים אֲוֹלָת:**

רס"י מרים אולת. מפריקה לחלקו: (רס"י)

מצודת דוד **ארך אפים.** מי שאינו ממהר לכעוס הוא רב תבונה אבל קצר
רוח הממהר לכעוס הוא מרים האולת על התבונה כי עיי הכעס החכמה
מסתלקת ובוחר הוא א"כ באולת יותר מן החכמה : (מצודת דוד)

רלב"ג **ארך אפים.** מי שהו' ארוך העיון וחוקר בו מחקר ארוך הו' רב
תבוני כי בזה ישיג האמת ממה שיחקר בו ואולם מי שהוא קצר רוח
מהשלמת החקירה אבל ישפוט תכף הנה הו' ירים לו מחלקי הסותר מה
שהו' אולת ר"ל מה שהו' הפך האמת: (רלב"ג)

כז **זַיִי בְּשָׂרִים לֵב מֵרַפָּא וְרִקָּב עֲצָמוֹת קִנְאָה:**

רס"י **חיי צשרים לב מרפא.** לב צקר שהוא רופא את הרעה ועוצר על
מדותיו הוא חיי צרותיו של הקצ"ה שהן צקר ודס: ורקב עצמות קנאה.
אדס בעל חמה רקבון עצמות הוא לכל: (רס"י)

מצודת דוד **חיי בשרים.** מי שיש לו לב רפוי ואינו מקשה לבו לנטור קנאה
הוא לו לחיי בשרים כי לא ידאג איך ובמה ינקום נקם אבל המקשה לבו
ונוטר קנאה הוא סבה להביא רקבון בעצמותיו להתמדת הדאגה : (מצודת
דוד)

מצודת ציון חיי. ענין רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לה) :
מרפא. מלי רפיון עם שהוא באל"ף כמו על כן הוא מרפא (ירמיה לח) :
קנאה. עניינו כעס וכן קנאוני בלא אל (דברים לב) : (מצודת ציון)

רלב"ג **חיי בשרים.** הנה הלב שהו' מרפא ונותן רפיון ומרגוע לכעסו הוא
חיי בשרי כי בזה תועלת לו לשמרו מהפעלות הכעס ובו ג"כ תועלת

לשמרו מהרע שימשך ממנו לו ולזולתו ולז"א כי הוא חיי בשריי ואמני לב קנאה ושנאה הוא מבלה גם העצמוי לרוב שיגיע הרע ממנו: (רלבי"ג)

[לא] עֵשֶׂק-דָּל זֹרֵף עֹשֶׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ וּזְנוֹן אֲבִיוֹן:

מצודת דוד חרף עושהו. כי בעבור חולשתו עושקו וחושב הוא שאין ביד המקום שעשהו להצילו מיד עושקו אבל החונן את האביון הוא מכבד את המקום שעשהו : (מצודת דוד)

מצודת ציון חרף. ענין גדוף : (מצודת ציון)

רלבי"ג עושק דל. מי שהו' עושק דל הוא כאילו חרף הש"י כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו לחלשתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי הש"י יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד הש"י כי הוא אינו מקוה בזאת המתנה גמול כי אם מהש"י: (רלבי"ג)

[לב] בְּרַעְתּוֹ יִדְוֶה רָשָׁע וְחִסָּה בְּמוֹתוֹ צְדִיק:

רש"י וחסה צמותו לדיק. כשימות הוא צטוח שיצא לג"ע: (רש"י)

מצודת דוד ברעתו. בעת בוא רעה על הרשע הוא נדחה מה' ולא יוסיף לבטוח עוד בו אבל מי שיחסה בה' אף בהיותו קרוב למיתה יחשב לצדיק או בעבור הרעה שעשה נדחה הוא לעשות עוד רעה אחרת כי עבירה גוררת עבירה אבל הצדיק כאשר היצר הרע יסיתו בעבור עבירה יחסה עצמו למאן הסתתו בהזכיר לו יום המיתה וכאשר אמרו רז"ל : (מצודת דוד)

רלבי"ג ברעתו ידחה רשע. הנה הרשע ידחה ברעתו כשחבא לו מהאמין בש"י כי ירעב והתקצף באלהיו ופנה למעלה ואולם הצדיק לא ידחה מאמונתו אפי" בסבת המות אבל במותו יחסה בש"י: (רלבי"ג)

[לג] בְּלֵב גָּבוֹן תִּנְוֶה וְזָכְמָה וּבְקָרֵב כְּסִילִים תִּתְדַע:

רש"י כלב גבון תנוח חכמה. תשכון ותשקוט צנחת לשון מנוחה ומרגוע: וזקרב כסילים תודע. מעט חכמה שכלבו מכריזה איסתרא כלגינא קיש קיש קריא: (רש"י)

מצודת דוד **תנוח**. תמצא מנוחה ולא יודיענה למי שאינו ראוי לה : **ובקרב**. מעט החכמה אשר היא בקרב הכסילים תודע לכל כי מכריזה ברבים איסתרא בלגינא קיש קיש קריא : (מצודת דוד)

רלבי"ג **בלב נבון תנוח חכמה**. הנה בלב נבון תנוח החכמה ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתה כי הם יודעים אותה בסבותיה ואמנם בקרב הכסילים תצטרך להתודע להם כי הם לחסרונם אינם מכירים כשהגיע האמת בדבר שכבר הגיע: (רלבי"ג)

[לד] **צְדָקָה תְּרוֹמָם-גּוֹי וְזָסֵד לְאֲמִים זֹטְאֵת:**

רפ"י **לדקה תרומם גוי**. ישראל: **וחסד לאומים חטאת**. הם עכו"ם **סגוזלים** מזה ונותנים לזה: (רפ"י)

מצודת דוד **תרומם גוי**. המה יתרוממו בעבור הצדקה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **צדקה תרומם גוי**. הצדקה שעושים ישרי לעשות דבריהם בצדק וביושר תרומם אותם ותתנם למעלה על כל גויי הארצות ואולם החסד שעושים שאר האומות על מה שהוא ראוי לאהבת הש"י כאילו תאמר מה שיענו נפשם בענויים נפלאים ומה שידמה לזה מהדברים הקשיי שיעמיסו עליהם הוא חסרון לא תוספי בעבודת הש"י ואף אם היתה כוונתם לשמים :

[לה] **רְצוֹן-מֶלֶךְ לְעֶבֶד מִשְׁכִּיל וְעֵבְרָתוֹ תְהִיָּה מִבְּיַשׁ:**

רפ"י **ועברתו** **תהיה**. **לעבד** **מכיש**: (רפ"י)

מצודת דוד **רצון מלך**. בנקל יתרצה המלך לעבד משכיל כי אף אם יכעוס עליו יתרצה לו בעבור רוב שכלו אבל על עבד הנמצא בו כל דבר בושה לפי רוב הסכלות עברתו עליו שמורה נצח : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ועברתו**. מלי עברה וכעס : (מצודת ציון)

רלבי"ג **רצון מלך**. רצון המלך הוא לעבד משכיל וזריז ועברת המלך הוא בעבד מאוחר התנועה ובושש ללכת באשר ישולח: (רלבי"ג)

[א] מִעֲנֵה-רַךְ יֵשִׁיב זֹמָה וּדְבַר-עֲצָב יִעֲלֶה-אָף:

מצודת דוד מענה. רך. הכועס על מי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם ישיב דבר המתעב תעלה את האף להתגבר יותר : (מצודת דוד)

מצודת ציון מענה. מלי עניה ותשובה : (מצודת ציון)

רלב"ג מענה רך. במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ואם יענה דבר עצב וכעס יגביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה : (רלב"ג)

[ב] לְשׁוֹן זֹכָמִים תִּיטֵיב הַלֵּת וּפִי כְּסִילִים יִבְיַע אֹלֶת:

מצודת דוד תיטיב דעת. תתקן את הדעת כי אף אמרי דעת ידבר בתקון נמרץ ובמלות קצרות אבל פי כסילים אף דברי אולת ירבו באמרים כמעין הנובע : (מצודת דוד)

מצודת ציון תיטיב. ענין תקון כמו ותיטב את ראשה (מלכים ב' ט') : יביע. ענין דבור כמו יביע אומר (תהלים י"ט) והוא מושאל ממעין הנובע מים רבים : (מצודת ציון)

רלב"ג לשון חכמים. ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילי הוא סבה להשים האולת נובעת ממקור לב שומעי דבריו : (רלב"ג)

[ג] בְּכָל-מָקוֹם עֵינַי יְהוָה צְפוֹת רַעִים וּטוֹבִים:

מצודת דוד בכל מקום. אף אם יסיתו במסתרים מ"מ צופות עיני ה' לראות מעשה הרעים והטובים ולא נכחד ממנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון צופות. ענין הבטה וראיה : (מצודת ציון)

רלב"ג בכל מקום. הנה עיני ה' הם בכל מקום כי כל הדברים שופעים מידיעתו והשגתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבואר שהם צופו' הרעים והטובים מצד ההשגחה הכוללת ומצד הפרטים תדבק השגחתו בטובים אלא שכבר סודר ממנו מה שישול' בו לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע: (רלב"ג)

יד מרפא לשון עץ זויים וסלף ביה עבר ברוז:

רפ"י וסלף זה שצר צרוח. כסיסלף כל' סופה להביא עליו שצר הצא צרוח קדים המוכנ' להפרע מן הרשעים כמ"ס צרוח קדים עזה (סמות יד) צרוח קדים אפילס (ירמיה כ"ח) צרוח קדים תצצר אניות תרשיס (תהלים מ"ח): (רפ"י)

מצודת דוד מרפא לשון. מי שלשונו רפויה ולא ידבר קשות ורק ידבר רכות היא לו לעץ המגדל חיים אבל המעקם בלשונו לדבר קשות בא שבר ברצונו כי לא יקובל דבריו ולא ימולא רצונו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מרפא. מלשון רפיון : וסלף. ענין עקום ועוות : ברוח. עניינו רצון וכן הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : (מצודת ציון)

רלב"ג מרפא לשון. מי שנותן רפיון לשונו ורפות דברים יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו: (רלב"ג)

יה אויל ינאץ מוסר אביו ושימר תוכחות יערם:

מצודת דוד ינאץ. ימאס את המוסר וממאן לקבלו : ושומר. השומר בלבו את החכמה יתחכם בסופו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ינאץ. ימאס : יערים. מלשון ערמה והשכל : (מצודת ציון)

רלב"ג אויל ינאץ מוסר. מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוכר ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי לקיחת המוסר הישרה לקנין החכמה : (רלב"ג)

11 בֵּית צְדִיק זֹסֵן רַב וּבִתְבוּאת רָשָׁע נְעִכָּרַת:

רש"י בית לדיק חוסן רב. בית המקדש שזנה דוד הלדיק חוסן רב ומגדל עוז לישראל: וכתבואת רשע נעכרת. ובהצאת הכלם שהביא מנקה זה נעכרה: (רש"י)

מצודת דוד חוסן רב. מחוזק הוא מאד ולא יחרב : **ובתבוואת**. בעת בוא בו הרשע נשחת הבית ההוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון חוסן. ענין חוזק כמו וחוסן הוא כאלונים (עמוס ב) : **ובתבוואת**. מל' ביאה : **נעכרת**. מלשון עכירה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד) : (מצודת ציון)

רלב"ג בית צדיק. הוא חזק מאד משני צדדים מצד עצמותו ומצד דבקות השגחת הש"י בצדיק ההוא ועם כל זה הנה כשיבי' הרשע ר"ל בבית ההוא הנה היא נעכר' והוסר החוסן והזכות ממנה: (רלב"ג)

12 שִׁפְתֵי זֹכְמִים יִזְרוּ דַעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא-כֵן:

רש"י שפתי חכמים יזרו דעת. יכתירו דעת כמו זר זהב: לא כן. אינו זהב חמת: (רש"י)

מצודת דוד יזרו דעת. המה מפזרים את הדעת ללמד לכל : **לא כן**. ר"ל לא כן יחפצו ללמוד כאשר החכמים חפצים ללמד : (מצודת דוד)

מצודת ציון יזרו. ענין פזור כמו יזורה על נוהו גפרית (איוב יח) : (מצודת ציון)

רלב"ג שפתי חכמים יזרו. ויפזרו הדעת בין האנשים שהוא דבר מסכים לאמת וכ"ש שלבם יצייר האמת ואולם לב כסילים יצי"י מה שאינו כן ר"ל מה שאינו צודק: (רלב"ג)

13 יָבוֹז רָשָׁעִים תּוֹעֵבֶת יְהוָה וּתְפִלַּת יִשְׂרָאֵל רְצוֹנוֹ:

רש"י זבח רשעים. תועבה. בלק ובלעם: ותפלת ישראל. זה משה: (רש"י)

מצודת דוד תועבת ה'. כשעדיין לא שבו מרשעים ולא התפללו על המחילה
: ותפלת ישרים. השואלים מחילה בעת הבאת הזבח התפלה ההיא היא
לרצון לה' : (מצודת דוד)

רלב"ג זבח רשעים. הנה זבח הרשעים הוא תועבת ה' כי אין הכוונה
בזבחים כי אם להנקות מהחטאים ולעבוד הש"י ואלו מביאים זבחים
מזולת שיסורו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים היא רצונו יותר
מזבח הרשעים כי יש בתפלה תועלת בעצמותה והתועלת בזבח היא
בשנות על דרך ההערה כמו שביארנו בספר ויקרא תועבת ה', הנה דרך
רשע הוא תועב' ה' כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי
שהוא מרדף הצדק והיושר במדות ובדעות יאהבהו הש"י: (רלב"ג)

[ט] תועבת יהוה דרך רשע ומרדף צדקה יאהב:

מצודת דוד דרך רשע. ההולך לעשות רשע ועם שלא עשה : ומרדף.
הרודף לעשות צדקה אף אם נאנס ולא עשה מ"מ יאהב לה' : (מצודת דוד)

[י] מוסר רע לעוזב ארזו שונא תוכחות ימות:

רס"י מוסר רע לעוזב אורח. יסורים קשים מוכנים לעוזב אורח של
הקב"ה: (רס"י)

מצודת דוד מוסר רע. יסורים רעים מוכנים לעוזב אורח הנכונה והראוי :
(מצודת דוד)

רלב"ג מוסר רע לעוזב ארח. מי שעוזב דרך ה' צריך ליסרו במוסר רע
וקשה כדי שיוסר ומי ששונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב ממנה
ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר
היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם :
(רלב"ג)

[יא] שאול ואבדון נגד יהוה אף כפי-לבבות בני-אדם:

רס"י שאול ואבדון נגד ה'. גלוי לפניו כל אשר בתוכה: אף כי. ק"ו הוא:
(רס"י)

מצודת דוד שאול. הקבר והגיהנם המה נגד ה' ויודע כל אשר בהם ומכ"ש

שיודע הוא כל מחשבות לבות בני אדם : (מצודת דוד)

מצודת ציון אף כי. עניינו כמו כ"ש וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט"ו)
: (מצודת ציון)

רלב"ג שאל ואבדון נגד ה'. איך יחשוב חושב שלא ישגיח השיי בלבות בני אדם לחסרונם הלא שאל ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ"ז הם נגד ה' בבריאת העולם כי השאל הוא המרכז אשר סביבו הרקיע השמיני לשחקים ולזה יחוייב שיהיה לו ציון במרכז ההוא וקראו שאל כי הקבר הוא במקום השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהשנוי ללוש צורה אחרת ולפי שהצורה הארצית היא השפלה שבצורות הנמצאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לשיי כמו שבארנו בפסוק הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב: (רלב"ג)

[יב] לֹא יֵאָהֵב לֵץ הוֹכֵחַ לֹא אֶל-זֹכְמִים לֹא יִלְךְ:

מצודת דוד לא יאהב. בעבור שלא יאהב בתוכחה לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחונו : (מצודת דוד)

רלב"ג לא יאהב לץ הוכח לו. הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה גם כן לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל חכמים ללמד חכמתם: (רלב"ג)

[יג] לֵב שְׂמִיחַ יֵיטֵב פְּנִים וּבְעֵצְבַת-לֵב רֵוִחַ נִכְאָה:

רש"י לב שמח ייטיב פנים. אם תשמח לבו של הקדוש צרוך הוא כלכתך דרכיו ויטיב לך פניו לעשות כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כד"א (בראשית ה') ויתעצב אל לבו ויאמר ה' אמהה את האדם וגומר, רוח נכאה טלנ"ט רוח של זעף: (רש"י)

מצודת דוד לב שמח. שמחת הלב תיטיב מאור הפנים וזהרו ובעבור עצבת לב נשברה הרוח וישפל בעיני עצמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון נכאה. נשברה כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : (מצודת ציון)

רלב"ג לב שמח. הנה הלב השמח ייטיב העיון ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואגת ולזה היתה השמחה משובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד ה'

ונתבאר ג"כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש :
(רלב"ג)

[יד] לֵב נְבוֹן יִבְקֶשׁ-דַּעַת (וּפְנֵי) וּפִי כְּסִילִים יִרְעֶה אֶוֹלֶת:

מצודת דוד יבקש דעת. יחזר אחר הדעת ללמדה : ירעה. יעשה את האולת לרע וחבר להיות רגיל עמה : (מצודת דוד)

רלב"ג לב נבון. יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה: (רלב"ג)

[טו] כָּל-יְמֵי עֵינֵי רַעִים וְטוֹב-לֵב מִשְׁתַּהַּ תְּמִיד:

רש"י כל ימי עני רעים. ואפילו שצחות וי"ט לחמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעים: וטוב לב. מי שלבו טוב בעשרו: משתה תמיד. כל שנותיו דומות לו ימי משתה ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו, ורבותינו לרשו מה שדרשו בחלק: (רש"י)

מצודת דוד כל ימי עני רעים. עם כי מצוי לו די מחסורו כי יתקנא בעשירי העם ורעה עינו בשלהם אבל מי שיש לו לב טוב לבל ירע עינו בזולתו ישמח בחלקו וימיו נדמים לו תמיד כימי משתה ושמחה : (מצודת דוד)

רלב"ג כל ימי עני רעים. כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הוא שותה מנחל עדני נעימות הדעות: (רלב"ג)

[טז] טוֹב-מַעַט בִּירְאֵת יְהוָה מֵאוֹצֵר רָב וּמְהוּמָה בּוֹ:

רש"י טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו. קול בני אדם לועקים שנעשה האוצר מגזל וחמס כמו וראו מהומות רבות בתוכה ועוקים בקרבה (עמוס ג): (רש"י)

מצודת דוד טוב מעט. יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' וביושר : מאוצר רב. ובו מהומת קול בני אדם צועקים על העושק אשר בו : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב מעט ביראת ה'. טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת ה' וביושר מאוצר רב שיקובץ במהומה וצעקה מפני דמעת העשוקים כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה האוצר הרב אל ההשחחה וההפסד: (רלב"ג)

[יז] טוֹב אַרוֹת יִרְק וְאַהֲבָה-שָׁם מִשּׁוֹר אָבוֹס וְשִׁנְאָה-בּוֹ:

רס"י משור אבוס. שאובסין לו המאכל צפיו על כרחו כדי לפטמו וכן בצבורים אבוסים (מלכים א' ד), ויש למוסלו כנגד קומץ מעט של עני שחביב משור חטאת של רשע, ד"א טוב ארוחת ירק, לתת לעני ואהבה שם להראות לו פנים יפות: משור אבוס. להאכילו בשר שמן ויראנו פנים זועפות: (רס"י)

מצודת דוד ארוחת. סעודה של ירק במקום שאוהבין אותו טובה יותר מסעודת שור הפטם על האבוס ובמקום ששונאין אותו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ארוחת. ענין האכילה התמידית בכל יום כמו וארוחתו ארוחת תמיד (מלכים ב' כ"ה) : אבוס. שם המקום שמפטמים בו את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א) : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב ארוחת ירק. טוב לאדם וערב ארוחת ירק עם חברה שתהיה אהבה שם ביניהם יותר משור שמן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות: (רלב"ג)

[יח] אִישׁ זֹמָה יִגְרָה מְדוֹן וְאֶרֶךְ אַפִּים יִשְׁקִיט רִיב:

רס"י איש חמה יגרה מדון. אדם שאין מעורר לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון: וארך אפים. שאינו ממהר להגקם ולריב: יסקיט ריב. שהוא כלה וסקט מעליו (ס"א) מאליו: (רס"י)

מצודת דוד איש חמה. מי שדרכו לכעוס יגרה מריבה עם בני אדם אבל המאריך אף ואינו ממהר לכעוס יסקיט בזה את המריבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יגרה. מלי תגר וחרחור כמו ואל תתגר במ מלחמה (דברים ב) : מדון. מלשון דין ומריבה : (מצודת ציון)

רלב"ג איש חמה יגרה מדון. האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום: (רלב"ג)

[יט] דֶּרֶךְ עֵצֶל כְּמִשְׁכַּח זֶדֶק וְאַרְזוּ יִשְׂרָיִם סִלְלָהּ:

רפ"י דרך עצל כמשוכת חדה. דומה צעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר הדקים: משוכת. גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה), חדק קוליס: ואורח ישרים סלולה. כבושה ומופנה, ומדקס אגדה לרכו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזת למר אם תטלהו מכאן הוא מתערה בכאן כך אין אדם יכול ללכת ידי עלילותיו בלא ממון: (רפ"י)

מצודת דוד דרך עצל. במקום אשר ידרוך העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת כי לגודל העצלות ימצא מניעות לכל מעשיו אבל אורח ישרים הוא להם דרך סלולה וכבושה כי ימצא צדדים לבטל המניעות : (מצודת דוד)

מצודת ציון כמשוכת. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) : חדק. מין קוצים כמו טובה כחדק (מיכה ז) : סלולה. ר"ל ממושמש בו הרבה להסיר אבני המכשול ודוגמתו סלסלה ותרוממך (לעיל ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג דרך עצל. הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקושי ויוזק המתהלך בו בכל המקומות שתדרך כף רגלו ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכי ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה והוא הנכון דרך העצל בחקירות העיוניות מחקור בהם מחקר ראוי היא קשה לו כמו הדריכה במשוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות וערבובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברור הצודקת מהבלתי צודקת ואמנם דרך הישרים שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלת כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם: (רלב"ג)

[כ] בֵּן זֶדֶק יִשְׁמְרוּ-אֶב וְכִסִּיל אֶרֶם בְּנֹה אָמוֹ:

רפ"י בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בונה אמו. גורם לאמו שמזים אותה: (רפ"י)

מצודת דוד ישמח אב. בראותו אותו במושב החכמים : בוזה אמו. כי דרך נשים לגעגע על בניהן ולמנוע מהם שבט מוסר והבריות מבזין אותם לומר ארור שזה גדל : (מצודת דוד)

רלב"ג בן חכם. הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימוי חכמתו יותי מהאם, והאדם הגדול שהוא כסיל הוא בוזה אמו כי אליה ייוחס יותר רוע מוסרי מפני שקדו תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהו' בוזה גם אמו והוא הנכון : (רלב"ג)

[כא] אִוְלַת שְׂמוֹזָה לְזוֹסֵר-לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יִישֵׁר-לֶכֶת:

רס"י אולת שמחה. היא לחסר לב: (רס"י)

מצודת דוד אולת. כאשר יעשה חסר לב אולת יחשב בעיניו לשמחה : ואיש תבונה. ישמח כאשר ילך בדרך הישר : (מצודת דוד)

רלב"ג אולת שמחה. מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והוא ההשתדלות בדבר בזולת הסבו' הראויות ואמני' איש תבונ' יישיר ההליכה אל המבוקש כי הו' יבא בה בסבותיו הראויות : (רלב"ג)

[כב] הִפֵּר מִזְשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרַב יוֹעֲצִים תִּקְוֹם:

רס"י הפר מחשבות באין סוד. כלל ענה לא תקום מחשבה: (רס"י)

מצודת דוד הפר. מחשבות האדם יופר ויבוטל כשלא יועץ עצמו עם יועצים להמתיק סוד אבל ע"י הרבה יועצים תקום המחשבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון סוד. ענין עצה שדרכו להיות בסוד לבל יודע, או שהעצה הוא למעשה כיסוד לבנין : (מצודת ציון)

רלב"ג הפר מחשבות. הנה בסבת שלא היה סוד ועצה בדב' יופרו המחשבות בו רוצה לו' שלא יצאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב המחשבה שחשבו בעשיית הדבר ההוא : (רלב"ג)

[כג] שְׂמוֹזָה לְאִישׁ בְּמַעֲנָה-פִּי וּדְבַר בְּעֵתוֹ מֵה-טוֹב:

רפ"י שמחה לאיש במענה פיו. כמקמנו ע"י מענה כך ודבור נחת
הבריות אוהבים אותו ורבותינו דרשוהו על צעלי גירסא אם מולאים צפיה'
מענה אז תתקיים צם וישמחו: ודבר צעתו מה טוב. שאלים זהלכות
הפסח וזהלכות החג בזמנו: (רפ"י)

מצודת דוד שמחה. כל איש ישמח באמרי פיו כי יומתק לו עצת נפשו אבל
דבר בעתו מה מאוד הוא טוב ור"ל אף אם לא יהיה עצת נפשו בהשכל
ואף אם הצליח בהעצה ההיא בדבר כיוצא בו מ"מ אין כל העתים שוות
ואולי היועצים יגלו אזנו לאמר לא עת עתה לעשות כזאת : (מצודת דוד)

מצודת ציון במענה. ענין אמירה כמו ומה' מענה לשון (לקמן טז) : (מצודת
ציון)

רלב"ג שמחה לאיש במענה פיו. הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו
לדבר אל המלך או אל הגדול ואמנם היה ראוי תחלה שישתדל שיהי
דבורו בעתו הראוי בשיקדי לו מה שראוי לקדום כי דבר בעתו מה טוב:
(רלב"ג)

[כד] אַרְזוּ זְזִיִּים לְמַעַלָּה לְמִשְׁכֵּיל לְמַעַן סוֹר מִשְׂאוֹל מִפְּתָה:

רפ"י אורח חיים למעלה למשכיל. כמו סרפס עומדים ממעל לו (ישעיה
ו) כלומר לפני החכם הקטנה ומוכנת אורח חיים: (רפ"י)

מצודת דוד אורח. שמורה אורח חיים לנפש המשכיל ללכת למעלה אז
תשוב אל אלהים למען תסיר הנפש מלרדת אז אל שאול מטה והוא
הגיהנם אבל תשוב אל מקורה אשר חוצבה ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג ארח חיים. הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה
שיהיה הדבר המושכל יותר נכבד תהיה ההשגה בו יותר נכבדת ויותר
ערב' ולזה יעלה תמיד בהשגותיו וחקירותיו אל הדברים היותר עליונים
והיותר נכבדים והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדי למעלי כי השמי
יותר נכבדי מהיסודו' והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל ממנו
ולזה היה ארח חיים למעלה אל האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק
מהמקום היותר שפל שהוא שאול: (רלב"ג)

[כה] בְּיַת יְיָ יִסּוּז | יְהוָה וַיֵּצֵב עֲבֹל אֶלְמִנָּה:

מצודת דוד **ויצב**. במקומו יעמיד גבול אלמנה אם כי תשש כוחה וחלפה עזרתה
(מצודת דוד) :

מצודת ציון **יסח**. ענין עקירה כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כח) :
(מצודת ציון)

רלב"ג **בית גאים**. בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב הש"י ויעמוד גבול האלמנה ואם הוא חלוש והאלמנה ג"כ היא חלושה: (רלב"ג)

[כז] **תועבת יהוה במושבות רע וטהורים אמרי-נעים:**

מצודת דוד **מחשבות רע**. המדבר רכות ומחשבותיו לרעה : **וטהורים**.
ראוים אמרי נועם להיות טהורים מבלי תערובות מחשבה רעה : (מצודת דוד)

רלב"ג **תועבת ה'**. מחשבות רע הם תועבת ה' כי הם התחלה לחוטאיי בדעות ובמדות ואמנם אמרי נועם הם טהוריי ונבחרים אל הש"י או ירצה בזה כי תועבת ה' היא מחשבות האיש הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבות האנשים הטהורים הם אמרים שינעמו לש"י ויתערבו: (רלב"ג)

[כז] **עוכר ביתו בוצע בצע ושונא מתנת יזויה:**

רס"י **עוכר ביתו**. שחור בולע בלע: **ושונא מתנת יחיה**. מאחר שחור שונא מתנות כל שכן שחור את הגזל: (רס"י)

מצודת דוד **עוכר וגו'**. הבוצע בצע להרבות לו ישחית ביתו כי בא זה ואיבד את זה אבל השונא אף מתנות כי ישען בה' אז המקום יתן לו עוד חיים מה שאין ביד אדם לתת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **בוצע בצע**. הגוזל הון כמו ובוצע ברך (תהלים י) וכמו מה בצע (בראשית ל"ז) :

רלב"ג **עוכר ביתו וגו'**. מי שהוא לוקח שוחד לדון דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה ללקח מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בש"י ואינו נשען על מתנות האנשים: (רלב"ג)

[כח] לֵב צְדִיק יִהְיֶה לְעֲנֹת וּפִי רְשָׁעִים יִבְיַע רָעוֹת:

רש"י לֵב לדיק יהגה לענות. יחשוב ויזין מה יענה קודם שקיב דבר:
(רש"י)

מצודת דוד יהגה. טרם יענה יחשוב בלבו מה יענה וע"כ דבריו מעטים אבל פי רשעים ירבה לדבר רעות כמעין הנובע כי ידבר כל העולה על רוחו ואינו חושש : (מצודת דוד)

מצודת ציון יהגה. יחשוב כמו הגיון לבי (תהלים יט) : לענות. מלשון עניה ותשובה : (מצודת ציון)

רלב"ג לב. הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם ישם הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם יישיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תיישיר אל הטוב : (רלב"ג)

[כט] רְחוֹק יִהְיֶה מִרְשָׁעִים וּתְפִלַּת צְדִיקִים יִשְׁמָע:

מצודת דוד רחוק וגו'. מלשמוע את תפלתם : (מצודת דוד)

רלב"ג רחוק ה' מרשעים. הש"י רחוק מעזור לרשעים ומשמוע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת : (רלב"ג)

[ל] מֵאוֹר-עֵינַיִם יִשְׁמָוּ-לֵב יְשׁוּעָה טוֹבָה תִּדְרֹשׁ-עַצְמָם:

רש"י מאור עינים. בתורה: ישמח לב. שקאלין ממנו דבר ויודע מה להקיב, ולפי פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים, משמח הלב ומנחלח תוגת הלב כגון גן ירק ונהרות המושכי: (רש"י)

מצודת דוד מאור עינים. הארת עינים בדבר המסופק ישמח לב כי אין בעולם שמחה כהתרת הספקות : שמועה טובה. בדבר חדושי התורה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תדשן. ענין שומן : (מצודת ציון)

רלב"ג מאור עינים ישמח לב. מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו

בהשגות העיוניות ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שכבר תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שהשמחה תשמין האדם: (רלב"ג)

[לא] אֲזוֹן שׁוֹמְעַת תּוֹכְזוֹת זְזִיִּים בְּקָרֵב זְזָכְמִים תְּתַלֵּין:

מצודת דוד **אוזן שומעת.** אוזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים סופה תהיה כרוך אחר החכמה ותלין בקרב חכמים לשמוע דבר חכמה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **תלין.** ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): (מצודת ציון)

רלב"ג **אזן שומעת.** הנה האוזן השומעת תוכחות חיים ר"ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר"ל שכבר יישירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שכבר תלין בקרב חכמים ללמוד חכמתם: (רלב"ג)

[לב] פּוֹרַעַ מוֹסֵר מוֹאֵס נְפִשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכְזוֹת קוֹנֵה לֵב:

מצודת דוד **פורע.** המבטל את המוסר הוא מואס נפשו כי מה ראה שאינו חושש בתקנתה: **קונה לב.** יקנה בזה לב חדש ומשכיל: (מצודת דוד)

מצודת ציון **פורע.** ענין השבתה ובטול כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א'): (מצודת ציון)

רלב"ג **פורע מוסר מואס נפשו.** הנה מי שהוא פורע מוסר במדות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: (רלב"ג)

[לג] יִרְאֵת יְהוָה מוֹסֵר זְזָכְמָה וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנוּה:

רס"י **ולפני כבוד ענוה.** הענוה גורמת סהכבוד צא: (רס"י)

מצודת דוד **מוסר חכמה.** היראה תחשב למוסר להאזין חכמה וא"כ היראה היא סבה לחכמה וקודמת לה וכן לפני כבוד על כרחך היה הענוה כי הענוה היא סבה להביא את הכבוד א"כ היא לפניו: (מצודת דוד)

רלב"ג **יראת ה' מוסר חכמה.** יראת ה' היא תישיר אל לקיחת המוסר

בחכמה והענוה והשפלות תישיר להשגת הכבוד : (רלבי"ג)

משלי פרק טז

[א] לְאָדָם מְעַרְכֵי-לֵב וּמִיִּהְוָה מַעֲנָה לְשׁוֹן:

רלבי"ג לאדם מערכי לב. הוא סודר עולמו ודבריו בלבו: ומה' מענה לשון. כשצא להשיב הקב"ה מסכילו בדבריו או אם זכה מזמן לו מענה טוב: (רלבי"ג)

מצודת דוד לאדם. ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות אבל מה' בא העזר לסדר אמריו בלשון לבל יכשל בהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון מערכי. ענין סדור : מענה. ענין אמירה : (מצודת ציון)

רלבי"ג לאדם מערכי לב ומה'. במה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברים בפיו אף על פי שנערכו בלב באופן שלם: (רלבי"ג)

[ב] כָּל-דַּרְכֵי-אִישׁ זָךְ בְּעֵינָיו וְתוֹכַן רוּחוֹת יְהוָה:

רלבי"ג ותוכן רוחות ה'. ומונה הלצבות מי הטוב ומי הרע: (רלבי"ג)

מצודת דוד זך בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו : ותוכן. ה' הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא : (מצודת דוד)

מצודת ציון זך. ברור ונקי כמו שמן זית זך (שמות כז) : ותוכן. מלי תוך : (מצודת ציון)

רלבי"ג כל דרכי איש זך בעיניו. הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזר לתכן הרוחות אל שישאר הרוח והרצון בדרך הטוב הוא הש"י הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר האיש

הטוב מהתגאל בפעולות הרעות: (רלבי"ג)

ג אֶל-יְהוָה מַעֲשֵׂיךָ וַיְכַזֵּב מִזִּשְׁבוֹתֶיךָ:

רש"י גול אל ה' מעשיך. גלגל והסלך עליו כרכיך ויכוננו מחשבותיך, ד"א גול אל ה' מעשיך, התפלל לפניו על כל כרכיך: ויכוננו. יתבססו ויתקיימו: (רש"י)

מצודת דוד גול. סבב מעשיך אל ה' להיות מביא לעבודתו ואז יכוננו ויתבססו מחשבותיך : (מצודת דוד)

מצודת ציון גול. גלגל וסבב : (מצודת ציון)

רלבי"ג גול אל ה' מעשיך. סבב כל מעשיך לעבודת הש"י ואז יכוננו מחשבותיך כי הש"י יעזרך להשלימה: (רלבי"ג)

ד כָּל פְּעַל יְהוָה לְמַעֲנָהּ וְגַם-רָשָׁע לְיוֹם רָעָה:

רש"י כל פעל ה' למענהו. הכל עשה בשביל קילוסו כמו ענו לה' בתודה (תהלים קמז) ד"א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו שניה' בהגדת תהלים: וגם רשע. עשה להגותו ליום רעה, וכל זה לקילוסו: (רש"י)

מצודת דוד כל. הכל ברא ה' למען קילוסו וגם טובת הרשע וכח הזרוע שנתן בו הוא להיות מוכן לרצועת מרדות ביום בוא הרעה להיות שבט אפו ואם כן גם זה הוא למענהו : (מצודת דוד)

רלבי"ג כל פעל ה' למענהו. הנה כל אשר פעל הש"י הוא לתכלית ולתועלת וגם מה שתראה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת ללקיחת המוסר: (רלבי"ג)

ה יָד לֹא יִנְקָה תוֹעֵבֹת יְהוָה כָּל-עֲבֹת-לֵב יָד לֵיד כְּלִיד לֹא יִנְקָה:

רש"י יד ליד לא ינקה. מיד ליד בא לו גמול גובה לבו: (רש"י)

מצודת דוד יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה ממנה כי לא תשוב ריקם : (מצודת דוד)

רלב"ג תועבת ה'. הנה הגאווה היא מדה מגונה מאד ומתועבת לשיי כי היא סבה לרעו גדולות בענינים המדיניים והיא ג"כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימוי הנפשי ולזה יהיה כרע זה האיש המתנהג בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיות שלא יוזק בהם: (רלב"ג)

11 בְּזוֹסֵד וְאֶמֶת יְכַפֵּר עֲוֹן וּבִירְאֵת יְהוָה סוֹר מִרְעֵ:

רס"י וזיראת ה' סור מרע. על ידי יראת ה' סור מרע: (רס"י)

מצודת דוד בחסד. בעבור החסד והאמת אשר יעשה האדם יכופר העון ובלבד כשהוא סר מרע בעבור יראת ה' לא מיראת הבריות : (מצודת דוד)

רלב"ג בחסד ואמת. הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילו' חסדים יכופר לו העונש שהיה ראוי לבא עליו: (רלב"ג)

12 בְּרִצּוֹת יְהוָה דְּרָכֵי-אִישׁ גַּם-אוֹיְבָיו יִשְׁלָם אֹתוֹ:

רס"י ברצות ה' דרכי איש גם אויביו יסלים אתו. ילכה לו סיהיו סלימים עמו: (רס"י)

מצודת דוד ברצות. כאשר ירצה ה' דרכי האיש בהיותם ישרים אז גם אויביו יסלים עמו ומכל שכן שלא יתעוררו עליו אויבים חדשים : (מצודת דוד)

מצודת ציון יסלים. מלי' שלום : (מצודת ציון)

רלב"ג ברצות ה' דרכי איש. כאשר ירצה השם יתברך דרכי האיש מפני תום דרכיו הנה השם יתברך יסיר ממנו הרעות הנכונות לבא עליו ולזה יסלים אתו כל אויביו וכל שכן שישמרהו משיעוררו לו מדינים אנשים לא היו שונאיו מקדם ואפשי שרמו בזה עוד אל העזר האלהי שילוח לו בדעות ואמר כי ברצות השם ית' דרכו ישמרהו מהטעו' בעיון עם שגם אויבי האמת בעיון ההוא ישלי' עם הדרוש והם הספקות הנופלות בו מצד המחשבות המקבילות הנמצאות לו והנה ההשלמה היא הסרת הספק ההוא בשיתבאר שהמחשב' ההיא תתאמת בנושא אחר זולת זה ואמנם המחשבה שאיני צודקי בעצמה לא יצטרך בה להשלמה אבל שתוסר

לגמרי:

(רלב"ג)

ח **טוֹב-מַעַט בְּצַדִּיקָה מֵרַב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט:**

מצודת דוד טוב. יותר טוב הון מעט הבא בצדק וביושר מהרבה תבואות הנאספים בלא משפט כי אם בגזל ובעושק : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב מעט. מהממון שיקובץ בצדק וביושר ממי שיקבץ רב תבואות בלא משפט רוצה לומר בגזל ובחמס ובדרכים בלתי ישרים וכן העיר בזה בענינים העיוניים ואמר כי טוב שישג האדם מעט מהדברים העיוניים וישלים בהם החקירה בצדק וביושי מאשר ישיג מהם הרבה בזולת חקירה ישר' כי זה ממה שיביאהו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן וגם אם השיג האמי הנה לא השיגהו בדרכיו ולא יכנס זה בגדר הידיעה : (רלב"ג)

ט **לֵב אָדָם יִזְשָׁב דְרָכָו וַיִּהְיֶה יָכִין צַעֲדָיו:**

רש"י לב אדם יחשב דרכו. ללכת דרך ישר: וה' יכין לעדו. כמו ששנינו (שבת קד), הבא לטהר מסייעין לו: (רש"י)

מצודת דוד יחשב דרכו. באיזה דרך יהלך : יכין. מכין פסיעותיו ללכת במקום שירצה : (מצודת דוד)

רלב"ג לב אדם. הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במה שירצה לעשותו אמנם בהוצאה לפועל יצטרך עזר אלהי שיכין צעדו ויישירהו אל מה שראוי לו בדרך ההוא כי לא לאדי דרכו: (רלב"ג)

י **קָסָם | עַל-שְׁפָתַי-מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יַמְעַל-פִּיו:**

רש"י קסם על שפתי מלך. על שפתי חכם היושב בדיון: (רש"י)

מצודת דוד קסם. אמרי המלך ברורים כאלו היה קסם על שפתיו כי אין דבר נכחד מאת המלך לפי שכל האנשים יחזרו למצוא חן בעיניו ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה אוזן המלך לזה לא ימעול פיו במשפטו לעות הדין מחמת טעות ושגגה : (מצודת דוד)

מצודת ציון קסם. ענין ניחוש כמו קוסם קסמים (דברים י"ח) : **ימעל.** ענין בגידה ואשמה : (מצודת ציון)

רלב"ג קסם על שפתי מלך. הנה על שפתי מלך דבר ידמה לקסם להגיד האמת בדברים כי כל דבר לא יכחד מן המלך לסבות רבות יתקבצו בזה האי כי ענינו במלכותו מסודרים מהש"י באמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' והשנית כי בסבת רצון האנשים למצוא חן בעיניו ימצא בכל דבר מי שיגלה אזנו להגיד האמת ולזאת הסבה בעינה לא ימעל פי המלך במשפט כי יגיד האמת ויהיו משפטיו לפי המשפט המוגבל מהשם ית' : (רלב"ג)

[יא] פֶּלֶס | וּמֵאֲזֵנֵי בְּשִׁפְטֵי לִיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל-אַבְנֵי-כִּיס:

רש"י פלס ומאזני משפט וגו'. לשלם לאדם כפעלו, משפט ייטיל"ה בלע"ז פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים: מעשהו כל אבני כיס. כאשר יס באבני כיס משקלות גדולו וקטנו הכל לפי פעלו של אדם: (רש"י)

מצודת דוד פלס. הנה יש ביד ה' פלס ומאזנים לשקול בהם משפט תשלומין ומעשהו בדבר התשלומין הוא כמו כל אבני כיס הם אבני המשקל הנתונים באמתחת ויש שם רבי המשקל וקטני המשקל וכן ישקול המקום תשלומין לכ"א לפי הגמול : (מצודת דוד)

מצודת ציון פלס. ענין יושר כמו פלס מעגל רגליך (לעיל ד) והושאל על מטה המאזנים כי הוא מיישר המשקל : **כיס.** אמתחת ושק : (מצודת ציון)

רלב"ג פלס. הנה המשקל בדברים העיוניים ומאזני צדק ומשפט לשקול בהם הישר והבטל הוא להי כי יצטרך עזר אלהי זה בצדק וביושר לרוב הטעיות שאפשר שיפלו בו ולזה ג"ב יהיה מעשה הש"י כל המשקלים שבכיס אשר ישקלו בהם דבר מהדברים העיוניים כי להם סדרים יתיישרו בהם להסיר הדרכים המטעים מהם ואלו הסדרים מתחלפים בהתחלף סוגי העיון והנה העיר בזה ג"כ אל דבר המשקלים והמאזנים כי ידיעת היותם בצדק הוא להי ולזה ראוי שיירא האד' מזה והנה הביאור הראשון הוא היותר נכון וידמה לפי הביאור הראשון שיהיה שב אומרו קסם על שפתי מלך אל החלק המושל באד' והוא השכל והנה קראו מלך כי בזה האופן יתיישר לו העיון כשימלוד על שאר כחות הגוף והנפש וישרתוהו כלם וירוע כי החטא לא יקרה בהשגתו המיוחסת לו ולזה לא יקרה טעות בציור כי הוא מהשכל לבד אך יקרה טעות באמת מפני היות ההשגה מורכבת מהשכל והחוש כמו שנתבאר בספר הנפש ולזאת הסבה לא ימעל פיו במשפט במה שישפטהו ממה שהוא מיוחס לו ולזה הביאור ימשך יפה מה שביארנו ראשונה במאמר פלס ומאזני משפט וגומר וזה הביאור הוא הנראה צודק בזה המקום : (רלב"ג)

[יב] תוֹעֵבֹת מְלָכִים עֲשׂוֹת רָשָׁע כִּי בְצַדִּיקָהּ יִפּוֹן כֶּסֶף:

רס"י תועבת מלכים עשות רשע. לזכר תעוב הוא לדוינין ואין הגון להם לעשות (רס"י)

מצודת דוד תועבת. דבר תעוב הוא למלכים לעשות רשע כי בעבור מעשה הצדק יכון כסאו ולזה יתעב הרשע להעמיד הכסא על כנו : (מצודת דוד)

רלב"ג תועבת מלכים. הנה למלכים והם השכלים האנושיים הוא מתועב מאד ושנוא עשיית הרשע בדעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך אבל יסורו הכחות הנפשיות מלשרתו וימנע מפני זה ממנו השלימות אשר הוא כחיי עליו ועשיית הרשע בדעות שתהיה סבתו לקיחת המחשבות והצורות הדמיוניות לא על נכון הוא סבה שלא יגיע מהם השירות הראוי כי בצדק וביושר יכון הכסא והאדנות שיש לו עליהם אך בזולת זה אין לו תועלת: (רלב"ג)

[יג] רָצוֹן מְלָכִים שִׁפְתֵי-צַדִּיק וְדַבָּר יִשְׂרָיִם יֶאֱהָב:

מצודת דוד שפתי צדק. אמרי צדק : יאהב. אל המלכים : (מצודת דוד)

רלב"ג רצון מלכים שפתי צדק. הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק במה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שיצטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שיצטרך לעמוד עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך נפלא יעבר החיים האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים ובהרבה מהדברים הטבעיים ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברים יישירוהו למצוא האמי במה שיחקר בו: (רלב"ג)

[יד] זִבְת-מֶלֶךְ מְלָאכִי-מוֹת וְאִישׁ זִכָּרְךָ יִכְפְּרֶנָּה:

רס"י חמת מלך. הוא כמלאכי מות כסלוחי מיתתם: ואיש חכם יכפרנה. פייוסנה: (רס"י)

מצודת דוד מלאכי מות. החמה ההיא כאלו ישולח באדם מלאכי מות : יכפרנה. יעביר את החמה במתק אמרי פיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יכפרנה**. ענין העברה וקנוח ועשי' יקראו המזרקים כפורי זהב (עזרא א) כי הכהן מקנח ידו מן הדם בשפת המזרק : (מצודת ציון)

רלב"ג **חמת מלך**. הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי העדות ושפט מפני זה בדבר מה נמצא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להסיר האדם מדרך חיים אל דרך המות כי ידמה לו שהטורח בחכמה הוא לבטלה ואמנם איש חכם יסיר זאת החמה בשיפליג תחלה בדבר העדות להתבונן אם קצתו מסכים לקצתו אם ימצאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק מהדרכים רבים מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים נכפל העדות יותר כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן מצד המעידים ר"ל שכאשר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר שיהיה צדק ומהם שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו מהטעות יותר הוא יותר ראוי שיונח בלתי צודק והנה ג"כ אפשר שיסיר החכם זה הכעס והחמה בצד אחד והוא שאחר שהשיג בחוש הפך מה שיתחייב מהעדות ישוב להסיר מהעדות מה שחוייב ממנו זה הביטול ויחקר עם השאר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למצוא האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בצד אחר יותר שלם והוא כי מדרכו שלא יעיר בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו : (רלב"ג)

[טו] **בְּאוֹר-פְּנֵי-מֶלֶךְ** ' **וְרִצּוֹנוֹ** **כְּעֵב** **מִלְקוֹשׁ** :

רס"י **באור פני מלך חיים**. מי שהקב"ה מסכי' לו פני' חיים הוא לו לכך לריך אדם לייקר דרכו לפניו: ורצונו כעב מלקוש. מי שהוא מרובה לו לרצונו טוב לו כעב המביא את המטר: (רס"י)

מצודת דוד **באור**. כשהמלך מאיר פניו למי ומראה פנים צהובות ושוחקות היא לו לחיים כי הרבה טובה ביד המלך : **ורצונו**. רצון המלך הוא כעב המביא מלקוש הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מלקוש**. כן נקרא המטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **באור פני מלך חיים**. הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות יושגו החיים הנצחיים והרצוי שיהי' ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחי' ותכליתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהו' הפרי המכוון בו : (רלב"ג)

[\[טז\]](#) קָנָה-זָכָה בַּה-טוֹב מִזְרוֹץ וְקָנֹת בְּיָה נְבוֹר מִכָּסֶף:

מצודת דוד מה טוב. מה מאוד הוא טוב יותר מחרוץ והוא מין זהב טוב : **וקנות בינה. קנין הבינה :** (מצודת דוד)

רלב"ג קנה חכמה. הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לאלו הקנינים יחס וערך לקנין החכמי והבינה והנה המשיל החכמי בקנין יותר יקר מהביני כי השגת החכמה היא יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואע"פ שכבר יקרה בביני שתחקוי בנושא יותר נכבד ועוד כי הביני תהיי גייכ בדברי המוסי והוא הפילוסופי המדיני ואולי אל זאת הביני כיון בזה הפסו': (רלב"ג)

[\[יז\]](#) מִסְלַת יִשְׂרָיִם סוֹר מִרַע שְׂמֵר נִפְשׁוֹ נִצָּר דְרָכּוֹ:

מצודת דוד מסלת. דרך הישרים הוא לסור מרע כי יתבוננו בדרכם שלא יבואו לידי נדנד עון והרוצה לשמור נפשו ישמור דרכו לבלי לכת כפי ההזדמן : (מצודת דוד)

רלב"ג מסלת ישרים סור מרע. דרך ישרי היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם וינהגו בו באופן שימלטו מהרע בדברי המדיניים או בדברי העיונים ומי שירצי לשמוי נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר: (רלב"ג)

[\[יח\]](#) לִפְנֵי-שֹׁבֵר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כְּשִׁלּוֹן גְּבוּה רְוִז:

מצודת דוד לפני שבר. טרם יבוא שבר על הרשע בא לו מתחלה גאון וממשל רב כי בזה יכפל הצער : גובה רוח. על רוב הטובה הבאה לו טרם הכשלון וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון גאון. ענינו ממשלה כמו גאון יעקב (עמוס ז'): כשלון. ענין חלשות ונפילת הכח : (מצודת ציון)

רלב"ג לפני שבר גאון. הנה הגאון והגאון וגובה הרוח הוא סבה אל השבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: (רלב"ג)

[יט] טוֹב שְׁפַל-רוּחַ אֶת-(עֲנִיִּים) מוֹזַלְקָ שְׁלַל אֶת-גְּאִים:

רש"י טוֹב שְׁפַל רוּחַ. טוֹב לְהִתְחַזֵּר אֶת עֲנוּיִם וּלְהַיּוֹ אֶתְס שְׁפַל רוּחַ מֵהוּת
מחלק שָׁלַל אֶת גְּאִים: (רש"י)

מצודת דוד טוב. יותר טוב להיות שפל רוח להתחבר עם הענוים אף אם
מעט ירויח עמהם מלהיות מחלק שלל רב מאשר ירויח עם הגאים כי פן
ילמד ממעשיהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון שלל. הוֹן רַב : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב שפל רוח. הנה יותר טוב לאדם הוא שיהי שפל רוח ויתחבר
עם הענוים והשפלים משיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמהם במה
שנצחו במלחמה אשר היתה גאותם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת
התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלקם
השלל הוא ג"כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונה הפחותה ויהיה
זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות: (רלב"ג)

[כ] מִשְׁכִּיל עַל-דָּבָר יִמְצָא-טוֹב וּבּוֹטֵן בִּיהוָה אֲשֶׁרִיו:

רש"י משכיל על דבר ימצא טוב. הנותן לב להתבונן על דבריו לפלס את
דרכיו ימצא טוב: ובוטח בה' אשריו. כשהוא מפלס דרכיו ורואה זה מורה
שיש בו סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב: אשריו. הן
אשריו שָׁלוֹ: (רש"י)

מצודת דוד משכיל. המתבונן וצופה לסוף הדבר ימצא טוב כי יצליח ואם
אחר כל ההתבוננות יבטח בה' אשרי לו : (מצודת דוד)

רלב"ג משכיל על דבר ימצא טוב. הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי
שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב
בדבריו כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי ששם
מבטחו עם זה בה' לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש"י ימציא לו
חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: (רלב"ג)

[כא] לְוֹזְכֵם-לֵב יִקְרָא נְבוֹן וּמְנַתֵּק שְׁפָתַיִם יִסִּיף לְקוֹז:

רפ"י לחכם לב יקרא נבון. שלמד חכמה מרצו: יקרא נבון. סופו פיהיה נבון בדברים מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון: ומתק פפתים יוסף לקח. כש'אדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסף לקח: (רפ"י)

מצודת דוד לחכם לב. למי שלמד חכמה מרבו סופו יקרא נבון כי יתחכם להבין דבר מתוך דבר : ומתק. הממתיק אמרים לזולת למען יערב לו להיות מקובל על הלב הנה יועיל גם לעצמו כי בזה יוסף ללמוד להבין תוכיות הדבר : (מצודת דוד)

רלב"ג לחכם לב יקרא נבון. הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמה תישירהו להשגת הבינה גם בדברים המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולות להעמידו בשלום עם כל אחד מהאנשים ואע"פ שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקות דבריו יוסף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקות' ימשוך הנפשות ויקחם: (רלב"ג)

[כב] מקור חיים שכל בעליו ומוסר אולם אולת:

רפ"י מקור חיים שכל. לבעליו. וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים הוא לו: ומוסר אולם אולת. יסורי אולם ע"י אולת צאים להם וכן משמעו האולת יסורין הוא לאולם: (רפ"י)

מצודת דוד שכל. השכל הוא לבעליו כמעין הנובע חיים כי בעבורו בא לו חיים : ומוסר. היסורים הבאים על האולם הם בעבור אולתם : (מצודת דוד)

רלב"ג מקור חיים. הנה ההסתכלות וההתבוננות הוא בעליו של מקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעדת החיים הגופיים והחיים הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההשתכלות בדברים המדיניים אשר בו יושלל הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיים הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם ואולם האולם לא יקנו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרה לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא כשיקרה לו שנית בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שנבצר ממנו אשר יזם לעשות והנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמות הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם

סבות אחרות יפקד המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא בשיפקחו עיניו במה שיראה בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבוע בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: (רלב"ג)

[כג] לֵב וְזָכַם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ וְעַל-שִׁפְתָיו יִסִּיף לִקְוֹז:

רס"י לֵב חֵם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ. לֵב מִלְמַד אֵת פִּיו לְדַבֵּר כַּחֲתוֹ. (ועל שפתיו יוסיף **לבו** **לקח**): (רס"י)

מצודת דוד **ישכיל פיהו**. ילמד את פיו להמתיק אמרים וכאשר יהיו שגורים על שפתיו יוסיף עוד למוד להבין תוכיות הדבר אי"כ באה ההשכלה מן הלב אל הפה וחוזרות לבוא מן הפה אל הלב עד אין תכלית : (מצודת דוד)

רלב"ג **לב חכם ישכיל פיהו**. הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו יסכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכבד בלב ולב ואם בדברים העיוניים כי הוא מצד חכמתו יודע לדבר באופן יסכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהיה בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג"כ ומצד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיונים ג"כ מצד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפיים את המאמר ומקשטים אותו: (רלב"ג)

[כד] צוֹף-דְּבַשׁ אִמְרֵי-נְעָם מְתוֹק לִנְפֶשׁ וּמִרְפָּא לְעַצְמוֹ:

רס"י כוֹף לִצְפָּה. מְתוֹק לִצְפָּה, צְרִיסקָה צִלְעָה: אִמְרֵי נוֹעַם. לִצְרֵי תוֹרָה: (רס"י)

מצודת דוד **צוף דבש**. הממתיק אמרים בנעימות רב המה ערבים לשומעיהם כחלות הדבש והמה מועילים לנפש ולגוף כי בזה ימשוך לבות בני אדם אחר דעתו הן בדבר המוסר הן בדבר הנצרך : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צוף דבש**. חלות דבש וכן ונופת צופים (תהלים יט) : **לעצם**. ר"ל לגוף כי העצמות הם מעמידי הגוף : (מצודת ציון)

רלב"ג צוף דבש. הנה אמרי נועם שיצאו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת כשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכתושי בשיושם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד הישרה לתקון הגוף ולברר ולהוציא ממנו חליי המדות הפחותות: (רלב"ג)

[כה] יֵשׁ דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי-אֵישׁ וְאַחֲרֵיתָהּ דְרָכֵי-מָוֶת:

רס"י יֵשׁ דֶרֶךְ. שְׂהוּא יִשָּׂר לְפָנֵי אִישׁ: (רס"י)

מצודת דוד לפני איש. לפי ראות עיניו: **ואחרייתה.** אחרית הדרך ההוא הולך אל דרכי מות: (מצודת דוד)

רלב"ג יש דרך. הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחרייתה היא דרכי מות והנה האיש החכם יישיר להתרחק מהדרך הזאת: (רלב"ג)

[כו] יִנְפֹשׁ עֵבֶל עֵבֶלָה לֹא כִי-אָכַף עָלָיו פִּיהוּ:

רס"י עמלה לו. ללרכו הוא עמל: **כי אכף עליו פיו.** כספיהו כופהו ותובע לו מאכל אז עמלו עומדת לו שאכל מה שעמל כבר: (רס"י)

מצודת דוד עמלה לו. טורח המלאכה יעמוד לו לצורכו כאשר פיו יכוף אותו לתבוע המאכל אז יהיה לו למלא שאלתו: (מצודת דוד)

מצודת ציון אכף. מלשון כפיה ונגישה וכן ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג): (מצודת ציון)

רלב"ג נפש עמל. הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכניעו על העמל ההוא ר"ל כאשר כבש תאו פיהו למזונות ולמשקים הערבים בדרך שלא יבטלהו רדיפת התאוות ההן מבקשת החכמה וההתעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל אסיפת הקנינים כי יכין האדם ואחר יאכל ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירצה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בסבתו בעצמו כי פיו הכניעו וכפפו לזה העמל וכאילו יישיר בזה שאם היה האיש ההוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויצמצם בהוצאתו לפי מה שאפשר

או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד ששיג מחייתו בזולת עמל: (רלבי"ג)

[כז] אִישׁ בְּלִיעֵל כָּרַה רְעָה וְעַל-שְׁפָתָיו כָּאִשׁ צָרְבָת:

רס"י כורה רעה. בלבו חורק הרע: ועל שפתיו כאש לרצת. הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה צפיו וגומרה: כאש לרצת. שורפת כמו (יחזקאל כא) ונלכזו בה כל פנים: (רס"י)

מצודת דוד כורה רעה. דרכו לחפור ולחפש תחבולות לעשות רעה לבני אדם וגם ירבה לדבר דברי חדודים ומכעיסים כאלו על שפתיו אש שורפת : (מצודת דוד)

מצודת ציון כורה. חופר בור כמו בור כרה (תהלים ז'): צרבת. ענין שריפה כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א) : (מצודת ציון)

רלבי"ג איש בליעל. הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיבא ממנו אל שפתיו יוכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יבא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא: (רלבי"ג)

[כח] אִישׁ תְּהַפֹּכֹת יִשְׁלַח בְּמִדּוֹן וְנִרְגָן מִפְּרִיד אֶלּוֹף:

רס"י ונרגן מפריד אלופ. וע"י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: (רס"י)

מצודת דוד איש תהפוכות. המהפך אמרים ממה שנאמרו הוא מגרה מריבה בין הבריות. ונרגן. המתלונן אחר מעשה בני אדם מפריד מן האנשים את השר אשר עליהם כי מורדים בו וגם הוא נהפך להם לאויב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונרגן. ענין תלונה כמו ותרגנו באהליכם (דברים א) : אלופ. שר כמו ואל תבטחו באלוף (מיכה ז) : (מצודת ציון)

רלבי"ג איש תהפוכות ישלח מדון. האיש הכזבן הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו: (רלבי"ג)

[כט] אִישׁ חָמֵס יִפְתֶּה רַעְהוּ 'וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא-טוֹב:

מצודת דוד יפתה רעהו. לאחוז גם הוא בדרכי חמס ומוליכו בדרך לא טוב למצוא חבר לעצמו : (מצודת דוד)

רלבי"ג איש חמס. הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בהגרים לו להלך אותו בדרך לא טוב: (רלבי"ג)

[לז] עֲצָה עֵינָיו לְזָשׁב תְּהִפְכּוֹת קֶרֶן שִׁפְתָיו כְּלָה רַעְהוּ:

רס"י עולה עיניו. ל' קריאה וכן איעלה עליך עיני (תהלים לז): כלה רעה. כמו כי כלתה אליו הרעה וגומר וגורם לזא רעה לעולם: (רס"י)

מצודת דוד עוצה. הסותם עיניו לחשוב להפך אמרים (כי דרך המעמיק לחשוב מה יסתום אז עיניו לבל יבלבלו אותו דברים הנראים) : קורץ. המנדנד בשפתיו לרמוז לשון הרע : כלה רעה. הנה זה גמר הרעה אשר חשב עליה כי רמזה ועשה מעשה : (מצודת דוד)

מצודת ציון עוצה. ענין סתימה כמו ויעצם את עיניכם (ישעיה כט) : קורץ. ענין נדנד לרמוז כמו קורץ בעיניו (לעיל ו) : כלה. ענין גמר והשלמה : (מצודת ציון)

רלבי"ג עוצה עיניו. מי שהוא עוצה עיניו וסותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפכות והכזבים ואחר כך הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל בשחתך שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה דבורו השלים הרע כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו : (רלבי"ג)

[לא] עֲטָרַת תְּפָאֶרֶת שִׁיבָה בְּדֶרֶךְ 'צְדָקָה תִּמְצָא:

רס"י בדרך לזקה תמצא. ע"י הלדקה מארכיזין ימיהם: (רס"י)

מצודת דוד עטרת וגו'. ההולך בדרך צדקה תמצא בו עטרת תפארת שיבה כי ירבה ימים בגדולה ותפארת : (מצודת דוד)

רלבי"ג עטרת תפארת שיבה. הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי

האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויגיעו האנשים לזה בדרך צדק ויושר במדות או בדעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרצון בזה כי השיבה אשר בדרך צדקה תמצא הוא עטרת תפארת כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד הישישות אשר יחובר עמהם נגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפלוסופיא המדינית כי בישישי חכמה וארך ימים תבונה מצד רוב מה שעמד עליו מהחוש ומצד אורך הזמן אשר שקדו בבקשת החכמה ומצד השקט רתיחת הטבעי בעת השיבה : (רלב"ג)

[לב] טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם בְּגִבּוֹר וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מְלַכְד עֵיר:

רס"י ומושל ברוחו. כובץ את ילכו: (רס"י)

מצודת דוד מגבור. כי הגבור לא יתגבר כ"א במעשה הגבורה והמאריך אף יתגבר על כל בשב ואל תעשה : מושל ברוחו. מי שבידו לכבוש כעסו הוא טוב מגבור הלוכד עיר מבצר וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון ברוחו. ענין כעס : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב ארך. הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור המנצח זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאותו להניעם אל אשר יחפוץ הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו. יש דברים יחשוב שיהי חדושם קרי והזדמן ובהם באמת הגבלה וסדור מהש"י בחיק וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהי משפטו בדרך הקרי והנה תמצא כי מהי כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למצליחים יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב וההפך לאנשים הקשי יום והנה אמר לפי מה שאחשוב כי הגבורה במלחמה ולכידת העיר הוא מהי ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשם הם מפאת בחירתו ולזה יהיה ההתפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבורה וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר עם שבזה יגיע לאדם הטוב וההמלט מזולת שירע לזולתו : (רלב"ג)

[לג] בְּזִיק יוֹטֵל אֶת-הַגּוֹרֵל וּבִיָּהוּהָ כָּל-בְּשִׁפְטוֹ:

רס"י בחיק יוטל את הגורל. בינו לבין עצמו אדם מטיל גורל: ומה' כל משפטו. לברור. לכל אחד ואחד חלקו: (רס"י)

מצודת דוד בחיק. דרך מטילי הגורל להניח פתקין בחיק או לזולתו במקום נסתר ומשם יקחום להניחם על המנות לדעת מה למי ואמר בזה אל תהרהרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד הטיילו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאו כבר נגזר משפט הדבר מהי וזכה כל אי בחלקו אשר חלק לו אלוה ממעל : (מצודת דוד)

מצודת ציון יוטל. ענין השלכה : (מצודת ציון)

משלי פרק-יז

א טוֹב פֶּתַח זָרָבָה וְשִׁלּוּה-בָּהּ מִבַּיִת מִלֵּא זָבֹזִי-רִיב:

רס"י טוב פת חריבה ושלוח בה. טוב היה להקצ"ה להחריב ביתו ועירו והי' בשלוח מעבירותיהן של ישראל: מבית מלא זבחי ריב. שהיו מקריבין זבחי ריב ריב צביתו: (רס"י)

מצודת דוד טוב. יותר טוב לאכול פת חרבה בשלוח, משיהיה לו מלא הבית בשר זבוח בריב וקטטה : (מצודת דוד)

מצודת ציון פת. חתיכת לחם מלי פתות אותה פתים (ויקרא ב) : חרבה. יבשה : (מצודת ציון)

רלב"ג טוב פת חרבה. והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמר כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלוח משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה : (רלב"ג)

ב עֶבֶד-מִשְׁכִּיל יִמְשַׁל בְּבֶן מִבְּיַשׁ וּבְתוֹךְ אֲזִיזִים יִזְלַק נְזֻלָּה:

רס"י עבד משכיל וגו'. על שהשכיל נ"נ לפסוע ג' פסיעות לכבודו של הקצ"ה על' לגדולה ומשל בישראל' שהוציאו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם, ד"א גר לדיק טוב מאזרח רשע ולע"ל יחלק שלל ונחלה בתוך צ"י שנאמר (יחזקאל יז) והיה השבט אשר גר הגר וגו': (רס"י)

מצודת דוד **בבן מביש**. בבן האדון אשר הוא מלא מדברי בושה : **יחלוק נחלה**. העבד הזה יקח חלק נחלה בתוך האחים כאלו היה אחד מהם : (מצודת דוד)

רלבי"ג **עבד משכיל**. הנה יקרה בעבד האדם כשהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשהיי עצל וסכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה ראויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך הבני שהם בני אדוניו כי אדוניו לאהבתו אותו יתן לו במותו חלק מה בנכסיו : (רלבי"ג)

ג **במצרף לכסף וכור לזהב ובזון לבות יהוה:**

רס"י **מצרף לכסף**. כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפר מקלה על גבי חרס קרוי מצרף: וכור לזהב. כלי שצורפין בו את הזהב כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שצורה קרויה כור: מצרף לכסף וכור לזהב. המצרף עשוי לצרוף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב, אבל הלצבות הקב"ה זוקקין ובוחנן ויודע מחשבותיו: (רס"י)

מצודת דוד **מצרף**. הכסף והזהב כאשר מי ירצה לדעת כמה יש בהם מן הסיגים יקח ממנו במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ונשאר הכסף והזהב נקי ובזה יבחן הכל אבל לבות בני אדם יבחנם ה' הטובה היא אם רעה (מצודת דוד):

מצודת ציון **מצרף**. וכור. שמות הכלים אשר יתיכו בהם הזהב והכסף : (מצודת ציון)

רלבי"ג **מצרף לכסף**. הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לבררו מסיגיו ובו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמוד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג"כ כור לזהב לברר אותו מסיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם יתברך : (רלבי"ג)

ד **מרע מקשיב על-שפת-און שקר מזין על-לשון הנות:**

רס"י **מרע**. רעע: מקשיב על שפת און שקר. מקבל לשון הרע ועידי שקר: מזין. מאזין מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות: (רס"י)

מצודת דוד **מרע**. איש רע מקשיב לשמוע דבר און ושקר וכן בהפוך כי איש שקרן מאזין לשמוע לשון הוות לשבור בני אדם ולהרע להם ור"ל אהובים

המה זה לזה ולא יתפרדו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מזין. כמו מאזין ר"ל מקשיב באזנו : הוות. ענין שכר ורעה כמו מדבר הוות (תהלים צ"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג מרע מקשיב. הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו חפץ וזה ג"כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על דברי הרשע והעוות מהשקר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר : (רלב"ג)

10 לַעֲגָ לְרֵשׁ זֹרֵף עֹשֶׂהוּ שְׂמִיזָ לְאִיד לֹא יִנְקָה:

מצודת דוד חרף עושהו. כי בלעגו כאלו יאמר שלחשרון דעתו העני ולא ה' פעל כל זאת : שמח לאיד. השמח על תקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון לאיד. ענין תקלה ומקרה רע כמו הלא איד לעיל (איוב ל"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג לועג לרש חרף עושהו. הנה מי שהוא מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש"י שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שמגנה המלאכה הוא מחרף בזה הפועל אותה ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא : (רלב"ג)

11 עֲטֶרֶת יִקְנִים בְּנֵי בָנִים וְתַפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם:

רס"י עטרת זקנים. כסרוחי בני צניהם הולכין בדרך טובה: ותפארת בנים אבותם. כסאבותיה' לדיקים היא תפארת הצנים: (רס"י)

מצודת דוד בני בנים. אף בני הבנים ישימום עטרה לראשו להתפאר בהם אם הגונים הם אבל הבנים אין דרכם כ"א להתפאר באבותם כי יותר מחוייבים בכבוד אביהם מבכבוד אבי אביהם ולזה עיקר התפארת באביהם : (מצודת דוד)

רלב"ג עטרת זקנים. כי האהבה הדמיונית תמשך אליהם אך אין הענין כן באבות כי אין האהבה עולה כל כך לאבי האב אבל תפארת בנים היו אבותם : (רלב"ג)

121 לֹא-נְאוּה לְנֹבֵל שְׁפַת-יִתָּר אִף כִּי-לִנְדִיב שְׁפַת-שֹׁקֵר:

רש"י שפת יתר. דברי גאווה: אף כי לנדיב. וכ"ס שלא נאה שפת שקר לנדיב: (רש"י)

מצודת דוד לא נאווה. לא נאה בעיני הנבל דברי מעלה ויתרון ולא יחפוץ בהם וכ"ש שלא נאה שפת שקר בעיני מי שנדבה לבו בחכמה כי יותר ימאס החכם בשקר משימאס הנבל בדברי מעלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נאווה. מל' נאה וכן נאווה תהלה (תהלים קמז) : לנבל. אדם פחות ונבזה : (מצודת ציון)

רלב"ג לא נאווה. הנה לא יאות לנבל לדבר דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ"ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והבל : (רלב"ג)

122 אֶבֶן-חַן הַשְּׂוֹחַד בְּעֵינַי בְּעַלְיוֹ אֶל-כָּל-אֲשֶׁר יִפְנֶה יִשְׁכִּיל:

רש"י אבן חן. כשהאדם בא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים ושכ לו, אבן חן ומרגליות היא בעיניו: אל כל אשר יפנה ישכיל. בכל מה שיבקש ממנו מכליחו: (רש"י)

מצודת דוד אבן חן וגו'. השוחד הוא בעיני בעליו המקבלם כאבן המסוגל להרבות חן הנושאו כי כמו כן ישא הנותן חן בעיני המקבל ואל כל אשר יפנה ישכיל למצוא טעם וראיה להצדיק את הנותן : (מצודת דוד)

מצודת ציון אבן חן. יש אבני יקר המרבים חן למי שנושאים ואמרו שכן הרמגליות : (מצודת ציון)

רלב"ג אבן חן השוחד. הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר ינתן להם השוחד כאילו היו מרגליות שיתנו חן לנושאים אל כל אשר יפנה מהדברים : יצליח : (רלב"ג)

123 מִכֶּסֶה-פֶּשַׁע מִבִּקְשׁ אֶתְהַבֶּה וְשִׁנָּה בְּדָבָר מִפְּרִיד אֶלֶף:

רש"י מכסה פשע מנקה אהבה. אם יחטא איש לאיש וזה מכסה עליו ואינו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועמות גורם לו שיאהב

אותו: ושונה בדבר. שנוטר איזה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד: מפריד אלוף. אז מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הקב"ה שהזהירו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט): (רס"י)

מצודת דוד מכסה. אם יחטא איש לאיש והוא מכסה על פשעיו ולא יזכירם הנה בזה מבקש אהבה ר"ל היא סיבה להיות מתאהב על הבריות : ושונה בדבר. המספר הפשע ושונה בה לספרה שנית לבל ישכחנה מפריד מעצמו אלופו של עולם כי יעבור על לא תטור : (מצודת דוד)

מצודת ציון ושונה. מל' שנית : אלוף. שר ומושל : (מצודת ציון)

רלב"ג מכסה פשע. מי שהוא מכסה פשע שפשע בו ולא ירצה לזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן ישיגה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף כי זכר הפשעים יבוא לרעות גדולות עד שאלו המדות הפחותו יפרידו השר והגדול מעמו : (רלב"ג)

יז תַּחַת גַּעֲרָה בְּמִבִּין בְּמַחֲכֹת כְּסִיל בְּמֵאָה:

רס"י תחת גערה במבין. תחת זו טעמו למעלה בתי"ו מה שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהיא קס דבר כמו תחת, וכן פירושו הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל: (רס"י)

מצודת דוד תחת. גערת המוכיח היא מטלת אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות : (מצודת דוד)

מצודת ציון תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א') : (מצודת ציון)

רלב"ג תחת גערה במבין. הנה הגערה תחת במבין ליסר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות : (רלב"ג)

יח אֶךְ-מֵרִי יִבְקֶשׁ-רַע וּמִלְאָךְ אֶכְרִי יִשְׁלַח-בּוֹ:

רס"י אך מרי יבקש רע. כלומר מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע **רע** תמיד: (רס"י)

מצודת דוד אך מרי. מי שכל דבריו אך למרות בה' הוא מבקש רעה לעצמו בעה"ז : ומלאך אכזרי ישולח בו. לדונו אחרי מותו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו וּשְׁן בַּהֲמוֹת אֲשֶׁלַח בִּם (דברים ל"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג אך מרי. הנה לא די שלא יקבל מוסר בהכאוי אבל תמצא עם זה בקצתו שיבקש רע והוא איש מרי כי הוא מרגיש שיוכל מצד מריו או יחולו עליו רעות ועכ"ז יחזיק בו ולזה איננו זר אם ישיג מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר רוצה לומר שכבר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש"י או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ואע"פ שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות נפלאות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע : (רלב"ג)

[יב] פָּגוּשׁ הֵב שֵׁכֹל בְּאִישׁ וְאֶל-כָּסִיל בְּאוֹלָתוֹ:

רש"י פגוש דוב שכול באיש. טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן הכסילים המסיתים אותו לסור מה' ומתורתו: (רש"י)

מצודת דוד פגוש. מוטב לפגוש באיש דוב שכול מבניו אשר דרכו להרוג אשר יפגוש בעבור מרירת הלב ועכ"ז יותר טוב שיפגוש הוא בו משיפגוש בו איש כסיל בעת ידבר אולתו להסית לעבירה : (מצודת דוד)

מצודת ציון פגוש. ענין פגיעה : שכול. מי שבניו מתים קרוי שכול כמו לא תהיה משכלה (שמות כ"ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג פגוש דוב שכול. הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישת הסכנה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל תשחיתהו בקלות : (רלב"ג)

[יג] יִמְשִׁיב רָעָה תַּזְזֹת טוֹבָה לֹא-(תְּמוּשׁ) תְּמוּשׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ:

מצודת דוד תחת טובה. במקום הטובה לו : לא תמוש וגו'. כי לא ימצא מי משתדל להצילו מהרעה הואיל ואינו משלם כמו הגמול : (מצודת דוד)

מצודת ציון תמוש. ענין הסרה כמו לא ימוש (שם יג) : (מצודת ציון)

רלב"ג משיב רעה. הנה מי שהוא משיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאנשים לא

ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואים שהוא משיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדל איש בהסרתה והסבה השנית היא כי זה העונש ראוי שיבא עליו מהש"י על זאת התכונה הפחותה כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימיות וזה כי האדם נכנע לש"י מפני רבוי הטובות אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטובה שהם עושים לו לא יכיר לש"י בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך: (רלב"ג)

[יד] פוטר במים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש:

רפ"י פוטר מים ראשית מדון. המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרו לאגפי אמת המים והמים יולאין בו, והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד: ולפני התגלע. קודם שתגלע חרפתך נטוש את הריב: (רפ"י)

מצודת דוד פוטר מים וגו'. תחלת המריבה היא כפותח חור בגדר אמת המים והמים יוצאין דרך בו והחור הולך ומתרחב כי כן דרך המדון שהולך וגדל: ולפני. עד לא נתגלה המדון לבני אדם נטוש את הריב כי אחר שתגלה ימצאו מחרחרים ולא במהרה תשקט: (מצודת דוד)

מצודת ציון פוטר. ענין פתיחה כמו פטר רחם (, שם): התגלע. כמו התגלה בה"א וכן בכל תושיה יתגלע, לקמן יח): נטוש. עזוב: (מצודת ציון)

רלב"ג פוטר מים. הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי הם תמיד ירחיבו הפתח ההוא מצד שטף עובר בו ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר הוא סבת המדון קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אחר זה יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שליט האדם להשקיטו: (רלב"ג)

[טו] מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יהוה גם-שניהם:

מצודת דוד מצדיק וגו'. ואף רק בדברים כי מהראוי לגנות מעשה הרשע ולשבח מעשה הצדיק: (מצודת דוד)

רלב"ג מצדיק רשע. הנה מי שהוא מצדיק מי שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ושנוא אצל הש"י וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעים ולבזות מעשיהם כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשוי' כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקים ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה: (רלב"ג)

[טז] לְמִתְּ-יָהּ בְּזוּזִיר בְּיַד-כְּסִיל לְקִנּוֹת זֹכְמָה וְלֵב-אֵין:

רס"י למה זה מחיר זיד כסיל לקנות חכמה. ללמוד תורה: ולב אין. ואין בלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם: (רס"י)

מצודת דוד למה זה. ר"ל הכסיל המוליך מחיר כסף למורים לקנות חכמה למה לו זה המחיר ומה הועיל בה ואם לקנות חכמה לעצמו הלא אין לו לב משיג דברים מושכלים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחיר. ענינו דמי הדבר וערכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה) : (מצודת ציון)

רלב"ג למה זה. ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לקבלה: (רלב"ג)

[יז] בְּכָל-עֵת אֲהַב הָרַע וְאֶזוֹ לְצָרָה יוֹלֵד:

רס"י בכל עת אוהב הרע. לעולם הוא אוהב רעים לקנות אוהבים: ואח לצרה יולד. לעת הצרה יולד כך הרע כאח לעזור כך ולהשתתף בצרתך: (רס"י)

מצודת דוד אוהב הרע. ר"ל אהבת הרעים היא בכל עת בין ביום טובה בין בעת צרה אבל אהבת האח אינה תמידה כ"כ ורק בבוא צרה על אחיו אז ישוב להשתדל בו כי עצמו ובשרו הוא וא"כ הרי הוא כאלו האח נולד לתועלת וצרה : (מצודת דוד)

רלב"ג בכל עת. יתחבר האוהב לאהובו בימי הטובה ובימי הרעה זה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר"ל שלא יעזוב אהובו לעתות בצרה, ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאהובו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעוזרו כי הטבע יכריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו: (רלב"ג)

[יח] אָדָם זֹסֵר-לֵב תוֹקֵעַ כָּף עֵרֵב עֲרֵפָה לְפָנָי רַעְהוּ:

רס"י אדם חסר לב תוקע כף. ערבות ממון, ד"א תוקע כף לרשעים כדי ללכת בדרכיהם והרי כזר: עורב ערוזה לפני רעהו. כזר ערב להקב"ה לשמור מלכותיו: (רס"י)

מצודת דוד **תוקע כף**. דרך חסר לב לתקוע כף בערבות ממון לפני רעהו ר"ל בשביל רעהו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ערב ערבה**. מלשון ערבות ממון : (מצודת ציון)

רלב"ג **אדם חסר לב**. והנה ספר עתה מהעזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האהוב שונא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו: (רלב"ג)

[יט] **אָהָב, פְּשַׁע, אָהָב, מִצָּה, מִגְבִּיָּה, פְּתוּחוֹ מִבְּקֵשׁ-שְׂפָר:**

רס"י **אוהב פשע**. לפשוע בחזירו: **אוהב מלה**. להתקוטט ולרזיב: **מגביה פתחו**. מדבר בגאווה כמו שמור פתחי פיך (מיכ' ז): (רס"י)

מצודת דוד **אוהב**. מי שאוהב לפשוע בחבירו הלא יאהב מצה כי יעשה מריבה עמו : **ומגביה**. המרים קול פתחי פיו כדרך גסי הרוח הוא מבקש שבר כי מעותדת לבוא עליו בעבור הגאווה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מצה**. ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (שם נ"ח) : **פתחו**. על פתח הפה יאמר וכן שמור פתחי פיך (מיכה ז') : (מצודת ציון)

רלב"ג **אהב פשע**. מי שהוא אוהב למצוא פשע בדברים שיאמרו לו או יעשו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להשקיף בדברים בצד שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על צד שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר: (רלב"ג)

[כ] **עֵקֶשׁ-לֵב לֹא יִמְצָא-טוֹב וְנִהְפֵךְ בְּלִשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרַעְיָה:**

מצודת דוד עקש לב. המחשב עקשות : ונהפך בלשונו. המהפך עצמו בלשונו לדבר תמימות ובקרבו ישים ארבו הוא עצמו יפול בהרעה אשר חשב לזולת : (מצודת דוד)

[כא] יֶלֶד כְּסִיל לְתוֹגָה לוֹ וְלֹא-יִשְׁמֹז אָבִי נְבִלִי:

מצודת דוד לתוגה לו. ילד דבר להיות לו לתוגה : (מצודת דוד)

מצודת ציון לתוגה. מלי יגון : (מצודת ציון)

רלב"ג יולד כסיל. הנה האיש המוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל יגונו בו מצד חסרון דעתו ורוע עניניו ולא ישמח האיש הנבל העושה נבלות או הדבר : (רלב"ג)

[כב] לֵב שִׁמּוֹן יֵיטֵב גְּהֵה וְרוּז 'נְכָאָה תִּיבֶשׁ-גָּרָם:

רס"י לב שמח ייטיב גהה. כשהאדם שמח בחלקו פניו מאירין: (רס"י)

מצודת דוד ייטיב גהה. השמחה תיטיב לגוף כדבר רפואה ושברון רוח תייבש מוח העצמות : (מצודת דוד)

מצודת ציון גהה. כמו כגהה ותחסר כ"ף השמוש ועניינו רפואה כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה'): נכאה. שבורה כמו ונכאה לבב (תהלים ק"ט) : גרם. עצם כמו תשבר גרם (לקמן כ"ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג לב שמח. הנה משמחת הלב יתחדש טוב מראה הגוף להתפשט הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהיא הפך שמחת לב הוא תיבש האיברים מפני התקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והנה יבאר בזה שהשמחה משובחת וההצטער מגונה : (רלב"ג)

[כג] שִׁזוֹד בְּזוּזִיק רְשָׁע יִקְזוּ לְהַטּוֹת אֲרוֹזוֹת בְּשִׁפְטָ:

רס"י שזוד מחק רשע יקח. הקב"ה מקבל דברי הכנעה ופיוס מחק הרשעי' כלומר צסתר צינו לציונס: להטות ארחות משפט. להפוך דינו מרעה לטובה: (רס"י)

מצודת דוד שוחד וגו'. הרשע יקח שוחד מחיק הנותן בסתר רב למען הטות ארחות משפט לזכותו בדין : (מצודת דוד)

רלב"ג שחד. הנה הרשע יקח שחד מחיק ר"ל שיקח אותו בצנעא בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט : (רלב"ג)

[כד] אֶת-פְּנֵי מִבִּין וְזָכְמָה וְעֵינַי כְּסִיל בְּקִצָּה-אֶרֶץ:

רש"י את פני מבין חכמה. החכמה לפני מבין הוא: ועיני כסיל בקצה ארץ. לומר אין החכמה מלויה לפני כי רחוקה היא ממני איך אוכל לשנות סדר נזיקין שהוא ל' פרקים מסכת כלים ל' פרקים מסכת שבת כ"ד פרקים, אבל לחכם הוא דבר קל היום שונה שני פרקים ומחר שנים ואומר כך עשו אותן שהיו לפני מעולם: (רש"י)

מצודת דוד את פני. החכמה מצויה לפני המבין כי ילמד מכל אדם אבל הכסיל ישוטטו עיניו בקצה הארץ כי יחשוב אין מי במקומו ללמוד ממנו כ"א מהחכמים היושבים ממרחק : (מצודת דוד)

רלב"ג את פני מבין חכמה. הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שירגיש אותו מהדברים הנמצאים ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעצל בבקשתה : (רלב"ג)

[כה] כַּעַס לְאָבִיו בֶּן כְּסִיל וְהַנְּבֹר לְיֹלְדָתוֹ:

רש"י כעס לאביו בן כסיל. כגון ירבעם כעס הוא להקב"ה: וממר ליולדתו. לכנסת ישראל שהחטיא אותם: (רש"י)

מצודת דוד כעס. בן כסיל הוא מכעיס לאביו וממרר לאמו אשר ילדתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון וממר. מלי מרירות : (מצודת ציון)

רלב"ג כעס לאביו. הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסרם ולא די לו בזה אבל יהיה בוחר הרע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שכבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבים על יושרם כי כל עושה טוב הוא רע בעיניו: (רלב"ג)

[כז] גַּם עֲנוּשׁ לְצַדִּיק לֹא-טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל-יִשָּׁר:

רס"י גם ענוש לצדיק לא טוב. לא אמר הקב"ה למחות סם ישראל מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כולם: להכות נדיבים עלי יוסר. להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים עלי יוסר שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הזכרים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א יט): נדיבים עלי יוסר. דוגמת האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעז והוא על נדיבות יקום (ישעיה לב) נמלא נדיב על נדיבות: (רס"י)

מצודת דוד גם ענוש וגו'. ר"ל מי שהוא לא טוב ימאס כ"כ בצדק עד אשר גם יענש לצדיק על צדקו ויתמיד להכות נדיבים על מעשה היושר כי בעיניו לרע תחשב : (מצודת דוד)

[כח] זוֹשֵׁךְ אִמְרֵי יוֹדֵעַ דַּעַת (וְקָר)-יָקָר-רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה:

רס"י חושך אמריו. מי שהוא יודע דעת אינו מרבה בדברים: יקר רוח. מונע דברים איש תבונה: (רס"י)

מצודת דוד חושך אמריו. המונע דברים בטלים הוא יודע דעת : יקר. מי שרוח פיו הוא יקר וחשוב וימעט בהם הוא איש תבונה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון חושך. מונע : (מצודת ציון)

רלב"ג חושך אמריו. הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מסב ומתחבר מאד עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דברו יהיה יקר לא שיעשה זה דרך גאווה כי זה יהיה מגונה: (רלב"ג)

[כט] גַּם אֵוִל מְזַרֵּשׁ זֶכֶם יוֹשֵׁב אֶטֶם שִׁפְתָיו נְבוֹן:

מצודת דוד גם אויל מזריש זכם יושב אטם שפתיו נבון. מי שיוכל להשתיק גם את האויל שלא יוסיף לדבר אולתו המזריש הזה לחכם יחשב כי דבר גדול עשה : אוטם. הסותם שפתי האויל ר"ל המחדיל אותו ממאמריו יקרא נבון וכפל הדבר

מצודת ציון אוטם. ענין סתימה וכמו אוטם אזנו (ישעיה לג) : (מצודת ציון)

רלב"ג גם אויל מחריש. והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שכבר יעלה מהאדם אולתו וכן יחשב נבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר : (רלב"ג)

משלי

פרק-יח

[א] לַתְּאוּהַ יִבְקֵשׁ נִפְרָד בְּכָל-תּוֹשִׁיָה יִתְגַּלֵּעַ:

רס"י לתאוה יבקש נפרד. מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו לתאות לבו וילכו הרע הוא רודף וסוף: בכל תושיה יתגלע. צין חכמים תגלה חרפתו, ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר (בראשית יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כל המקרא הזה ע"פ ניחוף נאמר וסופו נתגלה קלונו צבתי כנסיות וצבתי מדרשות לא יבא עמוני ומואבי (דברים כג): (רס"י)

מצודת דוד לתאוה וגו'. ת"ח הנפרד לפרוש מן התורה כי יבקש ללכת אחר תאות הלב הנה בכל מקום שעוסקים בתורה תגלה חרפתו על כי מאז היה עמהם ופירש מהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון תושיה. כן נקראת התורה והוא מלי יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים : יתגלע. כמו יתגלה בה"א : (מצודת ציון)

רלב"ג לתאוה יבקש. מי שיבקש לגבול החקירה בדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתערב בהשגת כל נימוס מושכל אשר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר"ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקשה בעבור תאותו הגופיות הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי" באשר היה מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלים ורב שקדו על התאוות הגופיות : (רלב"ג)

ב לא-יזופץ כסיל בתבונה כי אם-בהתגלות לבו:

רפ"י כי אם בהתגלות לבו. כ"א בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו:
(רפ"י)

מצודת דוד בתבונה. להוסיף בינה על מה שבידו : בהתגלות. להשמיע לרבים מעט חכמה שבידו להתפאר בה : (מצודת דוד)

רלב"ג לא יחפץ. הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו וחסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא יזדרז ללמידת החכמה : (רלב"ג)

ג בבוא-רשע בא גם-בוז ועם-קלון וזרפה:

רפ"י ועם קלון. תבוא חרפה מי שבוזר בקלון וניאוף חרפה היא לו:
(רפ"י)

מצודת דוד בא גם בוז. כי דרכו לבזות בני אדם : ועם קלון. עם אדם שיש בו קלון רב כי יביא עמו חרפה כי דרכו לחרף בקלון ולפסול במומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון בוז. בזיון : (מצודת ציון)

רלב"ג בבוא רשע. הנה בבא רשע בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות האנשים ועם הקלון והבוז שיש עמו מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברים ההם בעינה כי במומו פוסל האנשים בקלון בעצמו : (רלב"ג)

ד מים עמוקים דברי פי-איש גזול גבע מקור זכמה:

רפ"י דברי פי איש. כל איש שזמקרא ל' גזור גדול בגזרה הוא: מקור חכמה. כנחל נובע וכמים עמוקים: (רפ"י)

מצודת דוד מים עמוקים וגו'. ר"ל דברי איש מיתר הדברים שאינם מחכמת התורה המה כמים עמוקים אשר הרוצה לשתות מהם יטריח לדלותם בכלי כי המים לא יבואו מעצמם אל פי השותה וכן יתר הדברים שאינם מחכמת התורה ע"כ מעצמו יטרח להבינם כי המה לא יסייעו לו אבל חכמת התורה היא כנחל הנובע אשר מעצמו ימשך אל פי השותה

אם יתקרב לו וכן חכמת התורה תשכיל את העוסקים בה : (מצודת דוד)

רלבי"ג מים עמוקים. הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימצאו מקור החכמה טבעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח למצוא בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כן כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר : (רלבי"ג)

ה' שְׂאֵת פְּנֵי-רָשָׁע לֹא-טוֹב לְהִטּוֹת 'צְדִיק בַּמִּשְׁפָּט:

רש"י שאת פני רשע לא טוב. כאש' פירשן רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים זעה"ז ונפרעין מהן לעה"ז: טוב וגו'. טוב להם ללדיקים שמכריעין להם כף מאזני' לחייב' זעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן לעולם הבא, ולפי פשוטו כמשמעו: (רש"י)

מצודת דוד שאת. הנושא פני הרשע לזכותו במשפט הנה כפולה חטאתו כי נשא פני הרשע והטה משפט הצדיק אשר שניהם לא טובים ומלת לא טוב חוזר למעלה ולמטה : (מצודת דוד)

רלבי"ג שאת פני רשע. הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא יסתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרובה אל שכנגדו : (רלבי"ג)

י' שְׁפֹתַי כְּסִיל יִבְאוּ בְרִיב 'וּפִיו לְמַהֲלָמוֹת יִקְרָא:

רש"י שפתי כסיל יבואו בריב. כל דבריו באים בלשון תגרה: ופיו למהלומות יקרא. קורא ליסורין להביאם עליו: (רש"י)

מצודת דוד יבואו בריב. לא ידבר בנחת ובשלוה כ"א במריבה והרמת קול ופיו יקרא לעצמו הכאות גדולות המשברות כי בעבור אמרים כאלה יוכה מאנשים : (מצודת דוד)

מצודת ציון למהלומות. ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה') : (מצודת ציון)

רלב"ג שפתי כסיל יבאו בריב. ובמחלוקת כי אינו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם: (רלב"ג)

[12] פִּי-כֶסֶל מְזוּתָה-לֹא וְשִׁפְתָיו מוֹקֵשׁ נִפְשׁוֹ:

מצודת דוד מחתה לו. מביא על עצמו מחתה ושבר : מוקש נפשו. מביאים מוקש (מצודת דוד) : לנפשו

רלב"ג פי כסיל. דברי הכסיל הם מביאים חתת ושבר והם מוקש נפשו כי גורם רע לעצמו מצדדים רביי כי בהם יחרחר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מצד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו: (רלב"ג)

[13] דְבָרֵי נִרְגָן כְּמַתְלֵהִים וְהֵם יֵרְדוּ זֹדְרֵי-בָטָן:

רס"י דברי נרגן כמתלהמים. מהלומות: (רס"י)

מצודת דוד דברי נרגן. דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד הם יורדים חדרי בטן אבל המכות המה ממעל על הגוף ואחז בדרך מליצה כאומר הנה המכות אשר הם ממעל נוח לרפאותם משא"כ מכות בחדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן : (מצודת דוד)

מצודת ציון נרגן. מתלונן כמו ונרגן מפריד אלוף (לעיל טז) : כמתלהמים. ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן הלום : (מצודת ציון)

רלב"ג דברי נרגן. דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן בדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת: (רלב"ג)

[14] גַם מִתְרַפָּה בְּמִלְאֲכָתוֹ אִזּוּ הוּא לְבַעַל מִשְׁוֹזֵית:

רס"י גם מתרפה במלאכתו. פורץ מן התורה והוא ת"ה: לבעל משחית.

מצודת דוד גם מתרפה. אפ"י המתעצל במלאכת התורה ורפויה היא בידו הוא אח וחבר למי שמשחית את דברי התורה בדיעות כוזבות כי סופו יהיה כמוהו כאשר ישכח דברי התורה : (מצודת דוד)

רלב"ג גם מתרפה. גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפח שיציב משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מצדדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפח מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחית בעבור בקשת המזון והשלישי כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובשחיתותיו, זהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאוריה, והנה התועלות המגיעות ממנה רבים ברבוי העניינים הנכללים בזה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והשקריות והמרמה והשנאה והקפדנות וריבוי הדברים שלא לצורך ותועלת וההצטער והיות בז לדבר ובלתי שומע עצה: (רלב"ג)

מגדל-עוז שם יהיה בן-ירויץ צדיק ונשגב:

כ"ז מגדל עוז שם ה' זו ירוץ לדיק ונשגב. והוא מתחזק: (כ"ז)

מצודת דוד מגדל. משען שם ה' הוא כמגדל חזק ועוד יותר כי המתחזק במגדל הנה יושב בו כלוא ולא יפנה ללכת אנה ואנה אבל במשען שם ה' ירוץ הצדיק בכל מקום שירצה ומתחזק שם : (מצודת דוד)

רלב"ג מגדל עוז שם ה'. הנה שם ה' הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם ותוקף עד שלא ינצחהו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מחוץ כי הש"י אשר דבק בו יצילהו מפני דבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שאפשר מנימוס הנמצאות המושכלות אל הש"י אשר שפע ממנו מציאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא שמו על הצד שביארנו בספר מלחמות ה' והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשען אשר לו בשם ית' וימצא נעזר בש"י עד שכבר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו יותר ממה שהיה מתחזק בו אם טרח הרבה לבקש הסבות הנאותות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בש"י והנה היה זה המאמר נאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שתחליש האדם והוא היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו נשגב ומתחזק וזהו האמת כמו

[יא] הוֹן עֲשִׂיר קָרִית עֵוֹ וְכוֹזוּמָה ' נְשִׁעָה בְּמִשְׁכִּיתוֹ:

רס"י וכחומה נשגבה. עשרו לו בחדרי משכיתו מפני שהבית נלכף ברלפת אבנים הסוככים על הארץ קרוי אבן משכית: (רס"י)

מצודת דוד הון. העושר היא לו לקרית עוז כי לפעמים יתחזק בו לפדות נפשו ממות. **במשכיתו**. האוצר אשר בחדרי משכיתו היא לו כחומה חזקה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון קרית. מלי קריה ועיר : **במשכיתו**. עניינו הרצוף ברצפת אבנים והוא מלשון סכך וכסוי כמו ואבן משכית (ויקרא כ"ו) : (מצודת ציון)

רלבי"ג הון עשיר. הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי יבטח שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי ראותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ירצה הבאים להזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר כמה שקדם שהרש לא שמע גערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי העניין בעצמו: (רלבי"ג)

[יב] לְפָנַי-שֹׁבֵר יִגְבֶּה לֵב-אִישׁ וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנֹה:

מצודת דוד יגבה לב. כי המקום מגדלו בעבור יגבה לבו למען תכפל צערו בבוא השבר. **ולפני כבוד ענוה**. כי הכבוד הוא גמול הענוה א"כ הענוה תקדם לה : (מצודת דוד)

רלבי"ג לפני שבר. הנה גובה הלב והגאווה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות: (רלבי"ג)

[יג] מִשְׁיֵב דָּבָר בְּטָרִם יִשְׁמַע אִנְקַת הַיָּא-לוֹ וְכִלְמָה:

מצודת דוד בטרם ישמע. עד לא יבין דברי השואל : היא לו. להמשיב יחשב אולת ולכלימה כי לא ישיב כהוגן וכראוי : (מצודת דוד)

רלב"ג משיב דבר. מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלמה כי כבר ישיגהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם בדברים קודם שישיב עליהם: (רלב"ג)

[יד] רִוּז־אִישׁ יְכַלְכֵּל מִוּזְלָהוּ וְרִוּז־נְכָאָה מִי יִשְׁאַנָּה:

רס"י רוח איש. רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן לאגה כלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחבה: יכלכל מחלהו. אין כמו סר מעליו: (רס"י)

מצודת דוד רוח איש. רוח השכלי אשר באיש יסבול ויחזיק חולי הגוף כי היא מנהגת את הגוף בבריאתו ואף כי בחליו אבל כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון מי ישאנה כי אין הגוף נושא אותה להחזיקה כי אם היא את הגוף: (מצודת דוד)

מצודת ציון יכלכל. ענין סבלה והחזקה כמו השמים וגוי לא יכלכלוך (מלכים א' ח'): מחלהו. מלשון חולי: נכאה. שבורה: (מצודת ציון)

רלב"ג רוח איש. הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף הבריא ויסעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמה שתהי' נכאה ונשברת מי ישאנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מונהג ממני לא מנהיג ולזה יחלק הגוף בהפעלותיה: (רלב"ג)

[טו] לֵב נְבוֹן יִקְנֶה-דַּעַת וְאֵן זְזַכְמִים תִּבְקֶשׁ-דַּעַת:

מצודת דוד לב נבון. מי שיש לו לב נבון הנה מעצמו יקנה הדעת בבינת הלב אבל החכמים שאין בידם אלא מה ששמעו הנה אזנם תבקש ותחזור אחר הדעת לשמוע מזולת כי אין להם בינה להבין מעצמם: (מצודת דוד)

רלב"ג לב נבון יקנה דעת. שכל האיש הנבון יקנה דעת קדושים מעצמו כי מרוב פלפולו יוציא דבר מתוך דבר והחכמי יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מהיודעים לשיעורים כי דעתם קצרי להבין זה מעצמי: (רלב"ג)

[טז] מִתֵּן אָדָם יְרוּזִיב לָו וְלִפְנֵי גְדֻלִּים יִנְוֶזוּ:

רפ"י מתן אדם ירחיב. כפשוטו, ומדרשו בנותני לדה מדבר שמרחיב לו חלקו לע"ל וגם בחייו לפני גדולים ינחנו ואומרים עליו שהוא חשוב: (רפ"י)

מצודת דוד מתן אדם. הנצרך בעסקיו ללכת לפני גדולים שמתן שנותן ירחיב לו הדרך והוא מנהיג אותו לפני הגדולים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מתן. מתנה ודורון : (מצודת ציון)

רלב"ג מתן אדם. הנה האד' שיצטר' לו בעסקיו ללכי לפני גדולי הנה אם יתן להם מתן ירחי' לו הדרי' וינחנו זה המתן לפני גדולי לעשות חפציו: (רלב"ג)

[יז] צַדִּיק הָרֵאשׁוֹן בְּרִיבוֹ (יבא) – וּבֵא-רְעֵהוּ וּזְקָרוֹ:

מצודת דוד צדיק. הבא ראשון בריב ידמה לצדיק בריבו כי יוכל להטעים דבריו ולהכניסם בלב הואיל ולא אמר מי בחלוף וכאשר יבא רעהו ויאמר החלוף ידמהו לשקרן וירבה לחקור בדבריו : (מצודת דוד)

רלב"ג צדיק הראשון. ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניו קודם הכנס בעל ריבו כי מדרך האנשי' להאמין בספור המנגד להם ראשונה ולזה יהיה אצל השופט האיש הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו הפך הדברים ההם לא יאמינהו כי אם אחר החקירה השלימה והנה לזאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה וכאילו העיר על זה ג"כ החכם בזה הפסוק: (רלב"ג)

[יח] מְדִינִים יִשְׁבְּתָה הַגּוֹרֵל וּבֵין עֲצוּמִים יִפְרִיד:

רפ"י ובין עמומים יפריד. אלו בעלי דינין כמו (ישעיה מ"ג) הגיסו עמומותיהם וזמסנה שנים שנתעלמו דין, ע"ס שצריכותם עמומות קרוים עמומים או לשון חזק או לשון אומם כמו עולם עיניו (סם לג): (רפ"י)

מצודת דוד מדינים. הגורל יבטל המריבה בדבר חלוקת דבר מה כי ע"י הגורל יבורר חלק כל אחד ואחד : **ובין עצומים**. בין המתחזקים במריבה יפריד הגורל ולא יריבו עוד מעתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישבית. יבטל כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג מדינים ישבית הגורל. הנה הגורל יבטל מדיני ומחלוקת מהאנשים בדברים שיש לחלוק זה עם זה והוא יפריד בין תקיפי וחזקים וישמרם מהזיק זה לזה : (רלב"ג)

[יט] אָזוּ נְפִשֶׁת מִקְרִית-עֹז (ומדונים) וּמְדִינִים כְּבָרִיז אַרְמוֹן:

רס"י אח נפשע מקרית עוז. יס אח נפשע מאחיו ומאכלד במרדו קרית עוז כגון לוט באברהם עשו זיעקב: ומדינים ככריח ארמון. ומריב' שזיניהם מפרידתם לעולם ככריח זה שנועלים בו שיערי ארמון שלא יכנסו בו: (רס"י)

מצודת דוד אח נפשע. אח הנפשע מאחיו מ"מ בבוא עליו צרה יחזיק במעוז אחיו הפושע יותר מקרית עוז והמריבה שביניהם לא תתמיד והרי הוא ככריח המבריח לנעול שיערי ארמון אשר לא יתמיד להיות נעול כי אנשים רבים רגילים לבוא בשער ארמון : (מצודת דוד)

מצודת ציון ככריח. הוא כעין מקל משימים לרוחב הדלת לסגרו : **ארמון**. היכל מלך : (מצודת ציון)

רלב"ג אח נפשע. האח שפשע בו אחיו הנה עם היותו נפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו אז מה שפשע בו כי הוא עצמו ובשרו וכן איש המדיני ר"ל אשר עורר מדיני כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מכותי לכותל אשר הוא קושר הכתלים ומעמיד הבנין כן הוא סבת קיום אחיו ועמידתו אותו ושומר מכל משחית יקום עליו בחזקת היד : (רלב"ג)

[כ] בַּפְּרִי פִי-אִישׁ תִּשְׁבַּע בְּטִנּוֹ תִבּוֹאת שְׁפָתָיו יִשְׁבַּע:

מצודת דוד מפרי. מאמרי פיו תשבע בטנו ר"ל הגמול כהמפעל הטובה היא אם רעה : **תבואת**. האמרים הבאים משפתיו ישבע וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג מפרי פי. הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במעני פיו ויאכל פרי דבדיו שיסיי הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה

הרעה:

(רלבי"ג)

[כא] מוֹת וְזוּזִים בְּיַד-לְשׁוֹן וְאוֹהֲבֵיהָ יֹאכַל פְּרִיָּהּ:

רס"י וְאוֹהֲבֵיהָ יֹאכַל פְּרִיָּהּ. אוֹהֵב אֶת לְשׁוֹנוֹ וּמַגִּיל לְתוֹרָה אוֹכַל סְכָרָה
צעה"ז: (רס"י)

מצודת דוד ביד לשון מסור המות והחיים אם ידבר בד"ת יחיה ואם בלשון הרע ימות : **ואוהביה**. האוהב להרבות בה אמרים יאכל פריה אם טוב ואם רע : (מצודת דוד)

רלבי"ג מות וחיים. הנה ביד לשון מות וחיי כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבור אין ספק שיאכל פרו לטוב או לרע כמו שקדם: (רלבי"ג)

[כב] מִצָּא אִשָּׁה מִצָּא טוֹב וַיִּפֶּק רָצוֹן מִיְהוָה:

רס"י מלֵא אִשָּׁה מִלֵּא טוֹב. מֵלֵא תוֹרָה, וּכְמִשְׁמַעוֹ אִשָּׁה טוֹבָה: וַיִּפֶּק רָצוֹן. וַיּוֹלֵא, זֶה פְּשׁוּטוֹ, ד"א אֵלֶם שְׂמֵלֵא אִשָּׁה וּמֵלֵא טוֹב וַיִּפֶּק רָצוֹן אוֹתוֹ הֵאִיֶּס מוֹלֵא רָצוֹן מֵהַקְּב"ה, רַבִּי יוֹסֵף קֶרֶא: (רס"י)

מצודת דוד מצא טוב. כי היא עוזרתו בעמלו : **ויפק רצון מה'**. כי מצילתו **מן** החטא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויפק. יוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג) : (מצודת ציון)

רלבי"ג מצא אשה. מי שמצא אשה ר"ל שיהיו כחות הנפש במדרגת הנפש שהיא משרתת בעלה ואוהבת אותו וישרתו השכל בכל מאמצי כחם הנה האיש ההוא מצא טוב כי בזה יושג לו השלימות האנושי ובזה האופן ישיג חפצו ורצונו מהשיי כי תדבק השגחתו בו: (רלבי"ג)

[כג] תַּחְנוּנִים יְדַבֵּר-רֵשׁ וְעֵשִׂיר יַעֲנֶה עֲזוֹת:

רס"י תַּחְנוּנִים יְדַבֵּר רֵשׁ. לֵרֵךְ זֶה צַדִּיק וְלֵרֵךְ זֶה צַדִּיק לְמַדְד לְרֵךְ אֲרֵץ שְׂאֵע"פ שְׁעִיר יַעֲנֶה עֲזוֹת הַרֵשׁ יְדַבֵּר תַּחְנוּנִים וְכֵן הַעֲנִין הַרֵב לְתַלְמִיד: (רס"י)

מצודת דוד תחנונים. עם כי העני ידבר דבריו בתחנונים ובהכנעה עכ"ז ישיב לו לפעמים העשיר דברי עזות : (מצודת דוד)

מצודת ציון עזות. חזקות וקשות : (מצודת ציון)

רלב"ג תחנונים ידבר רש. הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקשי החיי כי הוא ידבר תחנוני ובה האופן לא די שלא יעור' מדיני אבל ישקיט הריב והחמה מעליו ואמנם העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהו' קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל כלכל להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרע ויהיה סבה לסור האהב' מהם : (רלב"ג)

[כז] איש רעים להתרועע ויש אהב דבק מאוז:

רס"י איש רעים להתרועע. אדם שקונה לו רעים עוד יזוא יום שינטרד להם ויקרצבו ואם תאמר מה בכך: יש אהב דבק מאח. שיקרצבו יותר מקרוביו ואחיו: (רס"י)

מצודת דוד איש רעים. האיש יאהב את הרעים למען יתרועעו עמו ויתחברו אליו כי לפעמים ימצא אוהב הדבק לאהובו באהבת נפש יותר מן האח ולזה יחפוץ בחברתם בעבור הטובה הבאה לפעמים : (מצודת דוד)

מצודת ציון להתרועע. מלי ריע וחבר : (מצודת ציון)

רלב"ג איש רעים להתרועע. וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם בעת הצורך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעים כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהבה אף על פי שאינו רע וההרבות ברעים יהיה סבה אל שישחית הרעות והחברה לקצת מפני קצת : (רלב"ג)

משלי פרק-יט

[א] טוב-רש הולך בתמו מעקש שפתיו והוא כסיל:

מצודת דוד הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו : מעקש. ממי שהוא מעקש בשפתיו לרמות בני אדם והוא הלא לכסיל יחשב כי לא יצליח בה : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב רש הולך בתומו. טוב האיש העני שהוא הולך בתו' וביושר ממי ששם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקש דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיכסה על מומיו וכאילו באר בזה צד אחר אשר בו העושר סבת הרעות לקצת העשירים או ירצה בזה שטוב העני הולך בתומו בעיון מן העשיר שהו' עקש דרכיו במושכלו' או הוא כסיל ורמז בזה אל ב' מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר והנה באר בזה כי טוב העוני עם החכמי מהעושי עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת : (רלב"ג)

גם בלא-דעת נפש לא-טוב ואין ברגלים זוטא :

רש"י גם בלא דעת נפש לא טוב. אין טוב לאדם שהוא בלא תורה: ואין ברגלים חוטא. החוטא רופס ודק העונות בעקביו ואומר קל הוא זה לעבור עליו, ורבותינו פירשו גם בלא דעת, בכופה את אשתו לתשמיש המטה בעל כרחו: ואין ברגלים חוטא. זה הזועל ושונה, ד"א זה המהלך על גבי עשבים בשבת: (רש"י)

מצודת דוד גם בלא דעת. אפי' העובר עבירה בלא דעת וכונה מ"מ בודאי לא טובה נפשו כי יאונה לצדיק כל און : ואין. הממהר ברגלים ללכת אל המקום אשר נשאו לבו הנה לחוטא יחשב כי מהראוי להתבונן תחילה פן יבא מזה דבר פשע : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואין. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י') : (מצודת ציון)

רלב"ג גם בלא דעת. גם בסבת העדר הדעות יהיה רצון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהו' מהיר ללכת אל התאוות ההם הוא חוטא : (רלב"ג)

אין אולת אדם תסלף דרכו ועל-יהוה יועף לבו :

רש"י אולת אדם תסלף דרכו. זעונו צא לו הרע כי צולתו תסלף דרכו ועבר עזירו' ונפרעין ממנו וצבוא לו הצרה זועף לבו על הקצ"ה וממהר

אחר מדת הדין כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עש' אלהים לנו (בראשית
(כ"ג):

מצודת דוד אולת. האולת שהאדם עושה היא מעקמת דרכו כי ע"י אולתו
נכשל ולבו לא כן ידמה כי יזעף על ה' להרהר אחר מדותיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון תסלף. תעקם כמו וסלף בה (לעיל ט"ו) : יזעף. יכעס כמו זעף
ה' אשא (מיכה ז') : (מצודת ציון)

רלב"ג אולת אדם. הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בחפציו מפני
שלא בא בהם בסבות הנאותות ואחר זה כשלא יכוננו מחשבותיו יכעס
לבו על הש"י שענש אותו לפי מחשבתו אל שיבצר ממנו מה שיזם לעשותו
ולא יבין כי מצד אולתו היתה זאת לו : (רלב"ג)

יד הוֹן יוֹסֵף רַעִים רַבִּים וְדָל מֵרַעְהוּ יִפְרָד:

רש"י הון יוסף רעים רבים. אוהבים רבים ויש לפותרו צמי שלמד תורה:
(רש"י)

מצודת דוד הון. העושר יוסף לבעליו רעים רבים כי הוא אהוב לכל בין
לעניים בין לעשירים אבל הדל נפרד הוא אפילו מרעהו הדל כמוהו :
(מצודת דוד)

רלב"ג הון יוסף. הנה הון העשיר יוסף לו רעים רבים כי הוא מהנה אותם
תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רע"י אבל דלותו יהיה סבה אל שיפרד
מרעהו כי אין לו במה שיהנהו בו להמשיך הרעות ביניהם : (רלב"ג)

יה עַד שִׁקְרִים לֹא יִנְקָה וְיִפְיֹז כּוֹזְבִים לֹא יִמְלֹט:

מצודת דוד לא ינקה. עם כי לא הוזם בב"ד ולא קבל ענשו לא ינקה מדין
של מעלה : לא ימלט. כי בעבור שרגיל לדבר כזב סופו להעיד שקר ולא
ימלט מן העונש כאשר יוזם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויפח. ענין אמירה : (מצודת ציון)

רלב"ג עד שקרים. מי שיעיד שקרים וכזבים ויסבב בזה להצדיק רשע
ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי הש"י יענישהו עונש נפלא על זה וכן
מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם : (רלב"ג)

11 רבנים יזקלו פני-נדיב וכל-הרע לאיש מתן:

רש"י רבים יחלו פני נדיב וכל הרע. הכל נעשים רעים: לאיש מתן. יש לפותרו צנותני אדקה ויש לפותרו צמרבילי תורה: (רש"י)

מצודת דוד רבים. גדולי העם מחלים פני הנדיב להשיג נדבת לבו וכל הרעים יתחברו לאיש הנותן מתן : (מצודת דוד)

מצודת ציון רבים. גדולים וחשובים כמו רבי המלך (ירמיה מא) : יחלו. יבקשו כמו ויחל משה (שמות לב) : (מצודת ציון)

רלב"ג רבים יחלו פני נדיב. הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבים ונכבדים יחלו פני נדיב להשיג נדבת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות ומזה הצד יהיה נבחר העושר על הדלות: (רלב"ג)

12 כל אַזוי-רשׁ | שְׁנֵאָהוּ אָף כִּי בִּרְעָהוּ רְזֻקוּ בְּמַעֲוֵי מְרִדָּף אַמְרִים (לא)–לו–הַבְּהִי:

רש"י כל אחי רש. קרוביו: אף כי מרעהו רחקו. וכל שכן מרעיו וסושבינו ואוהביו: מרדף אמרים לא המה. אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלוני מרעי והכל דברי הכל, ויש לפותרו צמי שהוא רש צתורה וצמעשים טובים: מרדף אמרים לא המה. מחזר להורות הלכ' ולאזו בידו, והמרדף פותרו ביוסף שהיה מוֹלִיא על אחיו דבה ואמר לאזיו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאורו ונקרא רש לפי שהיה מוֹלִיא דבת שקר עליהם. ומחזר אחר אמרים לא המה. לו קרינן ומרדף אמרים להנאתו ולענין יוסף לו המה, כי עליו חזרו דבתו הוא היה אומר שהיו אוכלים אבר מן החי והכתוב מעיד עליהם אפילו בצעת הקלקלה היו שוחטין שְׁעִיר עִזִּים שנאמר וישחטו שְׁעִיר עִזִּים (שם לו) הוא אמר שהיו מזלזלין בצני השפחות לכך לעבד נמכר יוסף, הוא אמר שהיו נותנים עיניהם בצנות הארץ אמר הקב"ה חייך שאני מגרה בך את הדוב לכך ותשא אשת אדוניו וגו' (שם לט) (צב"ר): (רש"י)

מצודת דוד אף כי. אם אחיו שהם עצמו ובשרו שנאוהו כ"ש שכל אחד מרעהו רחק ממנו עד כי רחקו כולם : **מרדף**. אף כי ירדף אמרים להשתעשע עמהם בדברים בעלמא לא ישמעו לו והמה לו לעצמו הואיל ואין שומע להם : (מצודת דוד)

רלב"ג כל אחי רש. וזה כי גם אחי העני שנאוהו בראותם שלא יקבלו בו תועלת ואם הם עצמו ובשרו ואין צריך לומר שהאנשים שהיו מרעיו קודם זה עתה רחקו ממנו הנה דלותו הוא סבה שירדפו אחיו ומרעיו אמרים לא המה ר"ל שיעלילוהו שאמר או עשה כנגדם מה שאינו כן : (רלב"ג)

[ח] קִנְיָה-לֵב אֹהֵב נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה לְמִצָּא-טוֹב:

מצודת דוד קונה לב. לפי שהדעת הוא בלב אמר קונה לב ור"ל קונה הדעת הוא אוהב נפשו והשומר תבונה בלבו לבל ישכחה הוא סיבה למצוא טוב : (מצודת דוד)

רלב"ג קונה לב. מי שהוא קונה שכל הוא אוהב נפשו כי בזה הגיע אל הצלחת הנפש והוא שומר בלבו התבונה למצא הטוב האמתי והתכליתי והוא דעת קדושי' : (רלב"ג)

[ט] עֵד שִׁקְרִים לֹא יִנְקָה וַיִּפְיֹז כּוֹבִים יֵאבֹד:

מצודת דוד לא ינקה. אף אם לא הוזם לא ינקה מדין של מעלה : **יאבד**. סופו לאבדון כי יבא לידי עדות שקר : (מצודת דוד)

רלב"ג עד שקרים. מי שיעיד שקרים בעניני החכמה אשר הצטרכו התחלותיה אל העדות לא ינק' כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים עדותו בדברים העיוניים ומי שידב' שקרי' בענינים העיוניים ובפרט בשרשים ובהתחלות הנה הוא יאבד כי זה סבה להרחיקו משלימותו תכלית ההרחקה : (רלב"ג)

[י] לֹא-נְאוּה לְכִסִּיל תַעֲנוּג אֶף כִּי-לְעֵבֹד | מִשְׁלַל בְּשָׂרִים:

רש"י לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד. ק"ו הוא שאין נאה לעבד ומשול (רש"י) כנדיבים:

מצודת דוד לא נאווה וגו'. כי בהיותו מתענג בטוב יחזיק בכסילות : אף כי.
כ"ש שלא נאה שהעבד ימשול בשרים כי עוד יכריח כולם אחר רוע תכונתו
אשר קנה בעבודתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון נאווה. נאה ויפה : (מצודת ציון)

רלב"ג לא נאווה. הנה לא יתכן שיגיע לכסיל תענוג כי בסב' סכלותו ראוי
שיגיע לו צער בכל הדברי וכ"ש שלא יאות לעב' שיהיה מושל בשרים
וכאילו אמר זה להעיר שאין ראוי שישי' האד' מושל הכח הנפשי שהוא
ראוי שיהיה עבד ומשרת לשאר הכחו' הנפשיות המגיעות האדם אל
השלימו' כי זה הוא ממה שיבלבל הפעולו' האנושיו' וישיב פעולותיו
בהמיות ולא אנושיו' : (רלב"ג)

[יא] שְׁכַל אָדָם הָאָרִיךְ אָפוֹ וְתַפְאֲרָתוֹ עֵבֶר עַל-פְּשָׁעוֹ:

רס"י שכל אדם האריך אפו. כמו להאריך, אם עשה כן שכל הוא לו:
והתפארתו. הוא שיעבור על מדותיו: (רס"י)

מצודת דוד שכל. השכל שבאדם היא מארכת אפו כי היא תייסרו שלא
לצאת לריב מהר. ותפארתו. התפארת הנאמר בו היא שיאמרו עליו
שהוא עובר ומוחל למי שפשע נגדו : (מצודת דוד)

רלב"ג שכל האדם. יסבב שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדברי
המכעיסיי כשיפגוש אות' ותפארת האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא
יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהב' בינו ובין זולתו: (רלב"ג)

[יב] נָהֵם כַּכְפִּיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטָל עַל-עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ:

רס"י נהם ככפיר זעף מלך. הקב"ה: (רס"י)

מצודת דוד נהם וגו'. כעס המלך יחריד כנהמת כפיר אריות ורצון המלך
היא טובה כטל היורד על העשב כי ביד המלך להשפיל או לרומם : (מצודת
דוד)

מצודת ציון נהם. כן נקרא שאגת הארי וכן ארי נוהם (לקמן כ"ח) : זעף.
כעס : (מצודת ציון)

רלב"ג נהם ככפיר. הנה כעס המלך יהיי רב הסכני כי לו כח לעשות מה

שיסור מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו ולזה ידמי כעס המלך לנהם הכפיר
שישאג לטרף ורצוי המלך ידמה לטל על עשב שיגדל אותו ויזונהו ולזאת
הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא
יותר מזיק: (רלב"ג)

[יג] הַיְהוּת לְאָבִיו בֶּן כָּסִיל וְדִלְף טֵרִיד מְדַיְנִי אֵשָׁה:

רש"י ודלף טורד. דלף גשמים היורד צבית ומטריח וטורד ליוסבי הבית
כך מדיני חקה רע: (רש"י)

מצודת דוד הוות. בן כסיל יסבב הוות לאביו : ודלף. כמו טפות המטר
הדולף לתוך הבית אשר יטריד את בני הבית ללכת ממנו כן מריבות
האשה יטריד את בעלה להתרחק ממנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון הוות. שברון לב : ודלף. ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב יו) :
טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג הוות לאביו בן כסיל. הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושברי' מרוב
כעסו ויגונו על רוע ענינו ויצטעי' האדם כשתהיה אשתו מעוררת לו מדני'
כמו שיצטער בדלף הטורף שידלוף בבי' בהתמדה כי זה סבה שתצר לו
העמיד' בבית וכן באשת מדני' בשוי' כמו שיאמי' אחר זה: (רלב"ג)

[יד] בַּיִת וְהוֹן נְזֻזְלָת אָבוֹת וּמִיָּהוּהָ אֵשָׁה מִשְׁכָּלָת:

מצודת דוד נחלת. ינחל האדם מאבותיו : ומה' וגו'. כי אין הדבר תלוי ביד
אבותיו : (מצודת דוד)

רלב"ג בית והון. הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו
והון ועושי' ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות
כי אם מה' כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר
אלהי': (רלב"ג)

[טו] עֵצְלָה תַפִּיל תַרְדֵּמָה וְנָפֵשׁ רַמְיָה תַרְעָב:

רש"י עכלה תפיל תרדמה. העכלות מציאה לידו שינה, זו היא המליצה,
אבל המשל על המתעכל בתלמודו סוף שפואלין דבר חכמה ממנו והוא

נרדס: ונפש רמיה תרעב. סוף שיהא עני וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שיהא יסכה: (רש"י)

מצודת דוד **עצלה.** העצלות תפיל על בעליה שינה עמוקה כדרך היושב בטל : **ונפש רמיה.** המתאוה להיות נזון מן המרמה ולא ממעשה ידיו סופה תרעב כי לא בכל עת יוכל לרמות : (מצודת דוד)

רלב"ג **עצלה תפיל תרדמה.** מדרך העצלה שתפיל תרדמי וזה מבואר מן החוש כי העצלה תרדמי הכחוי ותשימי לואים ובכמו זה תמצ' שהנפש הבוטחת שתשיג די טרפה ברמיה ותתעצל מפני זה מההשתמשוי במלאכו' לבקשת הטרף תרעב כי לא ימצא לה בזה האופן מזונה או ירצה בזה כמו שהעצלה תפיל תרדמה ותמנע מהנפש המרגשת פעולת' תחת חשבו לתת תענוג ומרגוע לכחותי' כן נפש איש רמיה תרעב ותמנע ממני פעולת' בהשגת' המושכלות תחת חשבו כי בזה האופן ישיג בקלות די טרפה ויהיה יותר פנוי להשלי' נפשו והיה זה כן כי מדרך הרמיה שתמנע האדם מהשגתה השלימות : (רלב"ג)

[טז] **שׁוֹמֵר בְּמִצְוֹת שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ בְּנֹחַ דְּרָכָיו (יובמת) יְבוֹת:**

רש"י **שומר מצוה שומר נפשו בזה דרכיו ימות.** שאינו נותן לבו לשקלן: (רש"י)

מצודת דוד **בזה דרכיו.** המבזה את הדרכים הראוים אליו ימות בלא עתו : (מצודת דוד)

רלב"ג **שומר מצוה.** הנה מי שהוא שומר מצוי השיי בתורתו התמימי הוי שומר נפשו כי היא מיישרי האיש לתיקון הגוף ולתיקון הנפש ואולם מי שהוא בזה השם יתעלה ימות מפני פתיות מדותיו וחסרון שכלו אשר הם סבה אל שימות האדם בלא עתו עם שהגיע לו השיי מהעונש על עברו על מצותיו כמו שנתבאר בעדות מדברי הנביאים : (רלב"ג)

[יז] **בְּמִלֵּה יְהוָה וְזוֹנֵן דָּל וְגַמְלוֹ יִשְׁלָם-לוֹ:**

רש"י **מצוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו.** כשיחלה ויטה למות נדקתו מליצה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכסת ללאת ברעב וזה פרנסה והחזיר' לגופה אף אני אחזיר לו נפשו: (רש"י)

מצודת דוד מלוה וגו'. החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה' והנה יפרע לו דמי ההלואה ויוסיף עוד לשלם לו גמול על טובת ההלואה (מצודת דוד)

רלב"ג מלוה ה'. הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לשיי מה שיתן לעני כי על השיי להשביע לכל חי רצון ולזה ישלם לו השיי גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן השיי לעשיר הברכה בכל משלח ידו למען ישמחו העניי בטובו כמו שנזכר בתור': (רלב"ג)

[יח] יִסַּר בְּנֶךְ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הַמִּיתוֹ אֶל־תִּשָּׂא נַפְשְׁךָ:

רס"י יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך. אל תכהו מכת מות: (רס"י)

מצודת דוד כי יש תקוה. ר"ל אל תסיר ירך מלייסרו אף אם תראה שאין בה תועלת כי יש תקוה אולי ברבות המסור יועיל : ואל המיתו וגו'. אבל לא תפנה נפשך להמיתו על רוע מעשיו : (מצודת דוד)

רלב"ג יסר בנך. בקטנותו כי בזה יש תקוה להגיעו אל השלימות ואף על פי שיצעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המיתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מלייסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם ההמיי והצעקי משיעמוי שמח עם העדר קבול המוסר: (רלב"ג)

[יט] (גֵּרֶל)־גְּדֹל־חֲמָה נִשָּׂא עֲנֹשׁ כִּי אִם־תִּצְלִי וְעוֹד תּוֹסֵף:

רס"י גדל חמה נשא עונש וגו'. אם תעזיר על חמתך ותליל את סונאך אם ראית רעה צאה לו עוד תוסיף ימים וטובה: (רס"י)

מצודת דוד גדל חמה. מי שהוא גדל חמה ישא עונש על חמתו כי בודאי יעשה רע על מי אשר יכעס כי אם תציל אותו מידו הנה עוד תוסיף חמתו כי כן דרך גדלי החמה ואם תעמוד מנגד יעשה מעשהו ומעותד הוא אל העונש (מצודת דוד)

רלב"ג גדל חמה. מי שהוא גדול חמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת המדי' הפחות' כי בזה יעורר מדיניי עם האנשיי ואם יקרה שבעת מה תצילהו החמה מהקס עליו כי יירא ממנו בראותו חוזק חמתו הנה עוד

תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עם שיהיה בהם מי שיקום עליו ויפילו ברע כי הוא יבקש רע בזאת התכונה הפחותה: (רלבי"ג)

[כ] שְׁמַע עֲצָה וְקַבֵּל מוֹסֵר לְמַעַן תִּזְכְּרוּ בְּאַזְרוּרֵי־תְּרָה:

מצודת דוד למען תחכם באחריתך. אם חכמת בראשית ימיד : (מצודת דוד)

רלבי"ג שמע עצה וקבל מוסר. שמע עצה בדבר דבר כדי שתתיישר להתנהג במנהגי המשובחים ותדרך במה שתראה להשיגו בדרכי הראויי וקבל מוסר מהגדולי ממך ומהתורי כי זה יהיה סבה שתחכי באחריתך או ירצה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה יישירך לקנוי חכמי באחריתך כי לקיחת המוסר צריך שיקדם בקנין החכמי כמו שקדם, ראוי שתדע כי לא יועיל לאדם טוב ההתבוננות בדברי שלא יפול ברע אם חטא לש"י בצד מן הצדדי באופן שיהיה ראוי לעונש או שלא יגיע מה שגזר הש"י מהטוב לשכנגדו וזה כי רבות מחשבו בלב איש והש"י יסבב לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבו אשר תובילהו אל מה שגזר הש"י עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי לאדם שישתדל להתקרב אל הש"י כפי מה שאפשי כי לא תועיל לו בזולת זה שום תחבולי להמלט ממה שגזר הש"י עליו אבל ימצא שכל מה שחשב להתרחק מהדבר ההוא ימציא הסבות המקרבות אותו אליו וזה מפורסם מאד מהרבה מספורי הנבואה: (רלבי"ג)

[כא] רְבוֹת מְוֹשְׁבוֹת בְּלֵב-אִישׁ וְעֵצָתָּהּ יְהוָה הִיא תִּקְוָם:

מצודת דוד רבות. לפעמים יחשוב האדם מחשבות רבות שונות זו מזו ואין אחד בהם מתקיים אך הדבר אשר יעץ ה' היא תקום ועם לא היתה מן המחשבות שחשב הוא : (מצודת דוד)

[כב] תִּאֲוֹת אָדָם זֹסֶדּוֹ וְטוֹב-רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב:

רש"י תאות אדם חסדו. עיקר סהזריות מתאויס לאדם צעזור חסדו: וטוב רש מאיש כזב. ואם איש כזב הוא ומצטיח ואינו עושה טוב איש רש ממנו: (רש"י)

מצודת דוד תאות. מה שהבריות יתאוו אל בן אדם הוא בעבור החסד שהבטיח להם אבל העשיר המבטיח חסד וכזב הנה הרש טוב ממנו כי על כי לא מצאה ידו אין דרכו להבטיח ואין מביא אנשים לידי כליון עינים

רלב"ג **תאות אדם חסדו**. הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האדמי רע מנעוריו ויהיו תאוותיו מפני זה אל תאות החומר אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישגיג חסד הש"י בדבריו ויותר טוב להשיג זה מי שהוא רש בדעות והוא מי שיש לו הסכלות שהוא העדר מאיש כזב שיש לו הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה ואיש הכזב צריך שירפא תחלה ממום דעותיו הכוזבות המרחיקות אותו בתכלית מה שאפשר מהש"י ובזה מהקושי העצום ר"ל להעתיקו מן הדעות האלו ואחר זה יצטרך ללמוד החכמה לפי השרשים האמתיים: (רלב"ג)

[כג] **יִרְאֵת יְהוָה לְחַיִּים וְשִׁבְעַת יְלִין בְּלִ-יִפְקֹד רַע:**

רש"י **ושבע ילין**. הירא את השם שלא יפקד צום רעה: (רש"י)

מצודת דוד לחיים. היא סיבה לחיים ויתמיד בשביעה ולא יזכר אל הרע ר"ל לא תבוא עליו רעה: (מצודת דוד)

מצודת ציון ילין. ענין התמדי כמו צדק ילין בה (ישעיה א): **יפקד**. ענין זכרון והשגחה: (מצודת ציון)

רלב"ג **יראת ה'**. הנה יראת ה' תישר האדם אל החיים הנצחיים והנה בעל יראת ה' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יזכר אצלו דבר רע שיהרהר בו כי יראת הש"י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו: (רלב"ג)

[כד] **טָמֵן עֵצֶל יָדוֹ בַּעֲלֹזֹתָם אֶל-פִּיהוּ לֹא יִשְׁיִבְנָה:**

רש"י **טמן עצל ידו כללחת**. ציורה חמה שכסיעצרוה מן האור ופינוה רקנית מחמם ידו בתוכה ודומה לו צקלו צסירות וצדודי וצללחות (דצרי הימים צ לה) ומסום רבינו יחחק הלוי שמעתי צללחת מלסון תרגום וצקע וצלח צשעת הצנה והגליד על צס שהקור והגליד מצקעין וצולחים הידים, ואני שמעתי צללחת קרע הצלוק שקורין פאנדאדור"י צלעז, כלומ' טומנה צחיקו (סא"א): (רש"י)

מצודת דוד **טמן עצל**. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה סופו שגם אל פיהו לא ישיב ידיו כי לא ימצא מה לאכול ולהשיב אל פיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **בצלחת**. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (דברי הימים ב לה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **טמן עצל**. הנה העצל כאילו טמן ידו בצלחת בצלוחית קטני שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו תמצאנה ידיו כאילו הם אמורות ולא יעשה שום מלאכה ואף על פי שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה ששיג בו די טרפו הנה עם כל זה לא ישליט בידו לעשו' בה מלאכה יחיה בה וזהו אמרו גם אל פיהו לא ישיבנה :

[כה] לֶץ תְּכָה וּפְתֵי יַעֲרָם וְהוֹכִיזוּ לְנִבּוֹן יָבִין דָּעַת:

רש"י לץ תכה ופתי יערים. על מכות פרעה ומלחמת עמלק החכים יתרו ונתגייר: (רש"י)

מצודת דוד **לץ תכה**. כאשר תכה את המתלוצץ על החכמה עם כי לא תועיל לו הנה הפתי המחוסר הבנה יתחכם בעבור זה אבל לנבון אף דברי החכמה יועילו לו ויבין דעת יותר ממה שבידו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יערם**. מלשון ערמה : (מצודת ציון)

רלב"ג **לץ תכה**. הנה אם תכה לץ להקנותו מוסר הנה האיש הפותה הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה עליו האיש הלץ ויקח מוס' בהכאת זולתו אך לנבון אם תוכיח לו בדברים לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות : (רלב"ג)

[כו] מוֹשֵׁד־אֵב יְבָרִיזוּ אִם בֵּין מְבִישׁ וּמְזוֹפִיר:

רש"י משדל אב יבריה אס. מזריח אס: בן מביש ומחפיר. לרכיו ע"י שראת' שרה את בן הגר המלרית משחק לעבודה גלולים וגילוי עריות גרם זה שנסתלח' אמו וירע הדבר מאד צעיני אברהם (בראשית כא): (רש"י)

מצודת דוד משדד אב וגו'. הבן שהוא מביש ומחפיר פני אביו גורם שאביו מגרש לאמו על אשר הדריכתו בדרך הזה ובע"כ יבזבז נכסיו לתת לה כתובתה והרי הבן ההוא גוזל את אביו דמי הכתובה ומברח את אמו ממנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון משדד. מלשון שדידה וגזלה : ומחפיר. ענין בושה : (מצודת ציון)

רלבי"ג משדד אב. הנה הבן שהוא מביש ומחפיר הוריו לרוע מנהגיו ורדיפתו אל התאוות הוא סבה שישודדו שודדים אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או אולי לווה מהם ויבאו להפרע מהאב ולזאת הסבה בעינה יברח האם ולזה ראוי לאב ולאם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואם ממנו זה ההפסד ואחר שהזהיר הבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בה שתישירהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הצעה לקנין החכמה : (רלבי"ג)

[כז] זָדַל-בְּנֵי לְשֹׁמֵעַ מוֹסֵר לְשִׁגְוֹת מְאֹמְרֵי-דָעַת:

רס"י חדל בני לשמוע וגו'. מקרא קצר הוא וזהו פירושו חדל בני לשגות מאמרי דעת נשכיל לשמוע מוסר, חדל לשגות כמו מלשגות וכן וחדל לעשות הפסח (במדבר ט) וכן כי חדל לספור (בראשית מא): (רס"י)

מצודת דוד חדל בני וגו'. לפעמים ימצא מסית לשגות מאמרי דעת בראיות כוזבות ויפתח אמריו במוסר השכל למען יאמינו בו עד כי ישוב להדיח מאמרי דעת ואמר חדל בני לשמוע המוסר של הבא להסית לשגות מאמרי דעת ולא תאמר את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל כי תהיה נלכד בפתויו : (מצודת דוד)

מצודת ציון לשגות. מלי שגגה ומשגה : (מצודת ציון)

רלבי"ג חדל בני. ואמר המנע בני לשמוע חכמת המוסר תמיד באופן שתשגה בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאד' שיאבד זמנו בחקירותיה כמו שביארנו בפרשת בראשית אבל ראוי שתשגה תמיד באהבת אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר דבר ראוי ומספיק להיות הצעה לקנין החכמה :

[כח] עַד בְּלִיעַל יִלְיָן מִשִּׁפּוֹט וּפִי רִשְׁעִים יִבְלַע-אֶוֶן:

רפ"י עד בליעל יליץ משפט. יעיד לאד' מליצת משפטי יסורין ומית':
ופי רשעים יבלע און. האון יבלעהו: (רפ"י)

מצודת דוד יליץ משפט. במשפט יתקן אמריו במיטב המליצה למען יקובלו על הלב ויאמינו לו : יבלע און. דברי האון יאמר בבליעה לבל ירגישו שעצם הכוונה על דבר האון הוא כי יחשבו שלפי תומו ידבר : (מצודת דוד)

מצודת ציון יליץ. מל' מליצה : (מצודת ציון)

רלב"ג עד בליעל. הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוציא בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיהיה המשפט מפי השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרעה ע"י זולתו ואמנם פי רשעים יבלע ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרים האנשים מהם או ירצה בזה בעד בליעל המעיד שקר בספורי המישרים להשגת הענינים העיוניים וברשעים בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניות והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל יליץ משפט במה שיגיד ואם לא ירגיש כי ממנו יעמיד החכמי על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה להטעותו ובכלל הנה בקשת המשפט סבה אל שידבר אלו הדברים כי יקרה שיטעה בעדות לסבות מה כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמוי ה' והנה לפעמי תמצא שיגיד האדם דברים בעדות לחזק הדעת שנראה לו צודק בחקירותיו כמו שתמצא זה לגליינוס במה שחלק על הפלוסוף במה שהניח שהלב לבדו הוא החי ולזה הוא המבואר שהמשפט שנראה לו צודק הוא סבה אל שיגיד זה העדוי, אך האון והשקר אשר לרשעי בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם נשחתי ומבולעים במה שאחר ההתחלות: (רלב"ג)

[כט] נְכוֹנוֹ לְלִצִּים שְׁפָטִים וּמִהֲלָמוֹת לָלוֹ כְּסִילִים:

רפ"י נכונו ללצים. הקב"ה זימן לו שפטים של צרעת לזה הלץ המספר
בלשון הרע: (רפ"י)

מצודת דוד שפטים. משפטי יסורים : ומהלומות. מכות המשברות נכונו
לגוף הכסילים : (מצודת דוד)

רלב"ג נכונו ללצים שפטים. כי מפני הלעיגם על האנשים ימצאו בהם שישפטו אותם שפטים גדולים ולגוף הכסילים נכונו שברים כי לסכלותם יעשו ענינים מגוניי כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים בעד הבליעל שיליץ ספורים כוזבים יביאו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה

אמר כי נכוננו להם שפטים כי הם עושים רעה גדולה אם לא ירגיש בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד רק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההוא יטעה החוקרי' בזאת המלאכה הסומכיי על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הדעות הנפסדות כי יש עמם הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות ישבר וישחית מהם במה שאחריה' כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב נטותם אחר הדברים הגופיים היה סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו החקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף: (רלב"ג)

משלי פרק-כ

[א] לֵץ הַיַּיִן הַבֹּמֶה יִשְׁכַּר וְכָל-שִׁעָה בּוֹ לֹא יִזְכָּם:

מצודת דוד לץ היין. שותה היין הוא לץ ושותה השכר יהמה ויצעק בשכרותו וכל השוגה בו ר"ל כל מי שישגה בו בדעתו לחשוב הואיל והיין מפקח הרבה א"כ בשתייתו הנה באמת לא יתחכם כי אף אם מעוטו יפה רובו קשה: (מצודת דוד)

מצודת ציון הומה. ענין צעקה: שוגה. מלי שגגה: (מצודת ציון)

[ב] נָהֵם כַּכְפִּיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוּ זֹזֵטָא נִפְשָׁיו:

רס"י נהם ככפיר אימת מלך מתעברו. מכעיסו: (רס"י)

מצודת דוד נהם. כנהמת הכפיר כן מאוים פחד המלך על מי אשר יכעס עליו והמכעיסו מחסר נפשו כי יסתכן בעצמו ועובר על ירא את ה' בני ומלך: (מצודת דוד)

מצודת ציון נהם. כן נקרא שאגת האריה: אימת. מלי אימה ופחד: מתעברו. מלי עברה וכעס: חוטא. ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') : (מצודת ציון)

רלב"ג נהם ככפיר אימת מלך. הנה אימת המלך המושל באדם והוא

השכל האנושי שהוא ראוי שימשול בשאר כחות הנפש וכן סודר מהשם יתברך ביום הבראם ראוי שתהיה כל כך חזקה כאילו ינהם לטרוף ככפיר כי באמת מי שיסוי מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחת ומי שהוא מתחבר עמו ואינו רוצה לשמוע הוא חוטא נפשו ומפסידה ויהי סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאווה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויובילהו זה אל הכליון וההפסד: (רלב"ג)

ג **כְּבוֹד לְאִישׁ עֹשֶׂת מְרִיב וְכָל-אֹיֵל יִתְגַּלֶּעַ:**

רס"י **כבוד לאיש עֹשֶׂת מְרִיב. לנח ממריבה: וכל אויל. שאינו עֹשֶׂת מְרִיב**
תגל' **קלונו:** (רס"י)

מצודת דוד **כבוד.** הבטלה מן המריבה הוא כבוד לאיש וכל אויל יתגלה בעת המריבה כי כאשר ירבה אמרים יגולה אולתו לכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יתגלע.** כמו יתגלה בה"א : (מצודת ציון)

רלב"ג **כבוד לאיש.** שישבות מריב וזה יהיה בירא את השם כי אין לו תאוה לרע ולזה תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתבלבל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה ההערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברים: (רלב"ג)

ד **בְּחֹרֶף עֵצֶל לֹא-יִזְרַע (יִשְׁאֵל) וְשֶׁאֵל בְּקִצִּיר וְאִין:**

רס"י **מחרף עֵצֶל לֹא יחרש. מפני הננה יושב העצל ואינו עושה מלאכה**
ואינו **עוסק** **בתורה:** (רס"י)

מצודת דוד **מחורף.** מסיבת צנת החורף לא יחרוש העצל את שדהו ובעת הקציר שואל תבואה ואיננה כי לא צמחה שדהו הואיל ולא חרשה : (מצודת דוד)

רלב"ג **מחורף עצל לא יחרוש.** אמר להעיר על העצל מלבקש השלימיות כי בסופו יהיה משולל מהשגתם כי העצל איננו חורש אדמתו ועובד אותה כראוי בחורף וזה הוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת ענין לתכן גופו בלקיחת המוסר ולזה לא יכול להשיג החכמה ולא השתדל בה ג"כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל ששם בו **הש"י:** (רלב"ג)

10 מִיָּם עֲמוּקִים עֵצָה בְּלִב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה:

רפ"י מים עמוקים ענה בלב איש. הלכה בלב חכם סתומה: ואיש תבונה ידלנה. ותלמיד נבון בא ודלה אותה ממעיו: (רפ"י)

מצודת דוד מים עמוקים. דרך החכם להסתיר עצתו בעומק הלב ויקשה לזולתו להשיגה הרי היא כמים עמוקים שאי אפשר לשאוב המים התחתונים אבל איש תבונה ידלנה כי מתחלה ישאוב העליוני ויוכל לשאוב אח"כ את התחתוני ור"ל מתחלה יחקור הדברים המסתעפיי עד אשר יבין את העצה הטמונה בלב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ידלנה. ענין שאיבה כמו דלה דלה לנו (שמות ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג מים עמוקים עצה בלב איש. הנה העצה אשר בלב איש בכח לא ישיגה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא במדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלה העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה: (רלב"ג)

11 רַב-אָדָם יִקְרָא אִישׁ זֹסֵדוֹ וְאִישׁ אֲמוּנִים מִי יִמְצָא:

רפ"י רב אדם יקרא איש חסדו. הרבה יקני אדם הזוטחים אל אוהביהם המזטיחים אותם חסד וקוראים להם צעת דוחקס: איש חסדו. המזטיח לו לעשות חסד: ואיש אמונים מי ימצא. המזטיח ועושה: (רפ"י)

מצודת דוד רב אדם. רוב בני אדם יכריזו כל איש החסד שעושה עם הבריות ויתפאר בזה אבל מי ימצא בהם איש אמונים כי רבים ישקרו : (מצודת דוד)

רלב"ג רב אדם. הנה הרבה מבני אדם תמצא שיכריזו כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כך וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם איש אמונים אשר יעשה הראוי בדברים לבד בזולת חסד יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעשה אם לא ינהג כך בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא בשיתמיד בזאת התכונה לעשוי האמת והישר תמיד ואפשר שירצה בזה רב אדם יקרא בעת הצורך האיש שהו' גמל חסדו שישלב לו גמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להשיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאילו לא

קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישיי בשר זרועו אך יבטח בשיי
ואפשר שתהיה הוי"ו במלת חסדו נוספי ויהיה הרצון בזה כי כבר יקרא
הקור' רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד אבל תדע
שאין הענין כן כי יקשי למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה
למצוא : (רלב"ג)

12 **מִתְהַלֵּךְ בְּתוֹמוֹ צְדִיק אֲשֶׁר־י בְּנֵי אֲזָרָיו:**

מצודת דוד **אשרי בניו.** אשרי לבניו אחרי מותו כי יחסו בצל זכותו :
(מצודת דוד)

רלב"ג **מתהלך בתומו.** הצדיק שהוא מהלך בתמימו' וביוש' במדותיו
ובדעותיו והו' איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות
כי גם בניו יהיו מושגחי' מהשיי בסבתו עם שמתכונתו גם כן שיישי' בניו
לעבודת השם ית' ותדבק בהם גם כן ההשגחי' מצדס: (רלב"ג)

13 **מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל-כִּסֵּא-דִין מְזַרְהָ בְּעֵינָיו כָּל-רָע:**

רס"י **מלך יושב על כסא דין.** כפסוטו או יס לפרשו כנגד הקצ"ה ויס
לפרשו **כנגד** **זופטי** **אמת:** **רס"י**

מצודת דוד **מלך.** כאשר יושב ה' על כסא דין אז מפוזר ושטוח בעיניו כל
רעות בני האדם אף אם עשאו' בסתר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מזרה.** ענין פרישה ושטיחה כמו כי חנם מזורה הרשת (לעיל
(א) **מצודת** **ציון** **מזרה** **ענין** **פרישה** **ושטיחה** **כמו** **כי** **חנם** **מזורה** **הרשת** **(לעיל**

רלב"ג **מלך.** הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים
העיוניים לפי מה שראוי ויקח משאר הכחות השרות הראוי להגיעו אל
האמת בדרושו' הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי
יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו יסיר התאוות הרעות
והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים
ע"ד האמת, ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי
הוא שיוכל להתפאר שהו' איש אמונים ע"ד האמת מי יאמר זכיתי לבי
ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהשקר
בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעים ומונעי' מהשלמי'
החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בענינים הגופיים
והמדיניים ולא התנהגתי בהם כי אם ביושר ובאמת: (רלב"ג)

[ט] **בְּיָמֵי-אֲמֹר** זְכִיתִי לִבִּי טְהַרְתִּי מִזֹּטְאֹתַי:

מצודת דוד מי יאמר. ר"ל הואיל והכל גלוי לפניו מי יוכל להכחיש ולומר הנה לבי זכה ובהירה מבלי סיג עון ואני כבר טהרתי עצמי מחטאתי כי עשיתי תשובה עליה : (מצודת דוד)

מצודת ציון זכיתי. מלי זך ונקי : (מצודת ציון)

[י] **אֲבֹן וְאֲבֹן אִיפָה וְאִיפָה תוֹעֵבֶת יְהוָה גַּם-שְׁעֵיָהֶם:**

מצודת דוד אבן ואבן. העושה שני אבני משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה הנה תועבת ה' גם שניהם כי גם הגדולה עשויה רק לרמות ולא לשקול בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון איפה. שם מדה בת ג' סאים : (מצודת ציון)

רלב"ג אבן ואבן. הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שני אלו הדברים מתועביי לשיי במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיהיה לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפלוסופיא המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר מהאמה הראוי בדבר דבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמוי ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקוי במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים : (רלב"ג)

[יא] **גַּם בְּמַעַלְלָיו יִתְזַכֵּר-נַעַר אִם-אָךְ וְאִם-יִשָּׁר פְּעָלָיו:**

מצודת דוד גם במעלליו וגו'. ר"ל גם הנער בשנים אף בעת יעשה מעלליו מדעת עצמו לא ממצות אנשים מלומדה מ"מ יוכל הוא להתנכר ולהביא ספק בלבות בני אדם אם פעלו זך וישר כי כקטן כגדול עלולים הם לרמות ולהתנכר במעשיו לבל יכירו בו האמת : (מצודת דוד)

מצודת ציון במעלליו. במעשיו כמו אשר עולל לי (איכה א) : יתנכר. מלשון נכר וזר :

רלב"ג גם במעלליו. הנה אע"פ שימצאו בחוש פעולות האדם טובות

וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והני קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהשכל בו הוא משרת לא מלך: (רלב"ג)

יב אֵזְן שׁוֹמֵעַת וְעֵין רֹאֶה יְהוָה עֹשֶׂה גַם-שְׁנֵיהֶם:

רס"י אֵזְן שׁוֹמֵעַת וְעֵין רֹאֶה וְגו'. כְּלוֹמַר מֵעַסָּה יָדָיו הֵם וְהוּא חִפֵּץ בְּאֵזְן שׁוֹמֵעַת מוֹסֵר וְעֵין הַרְוָאָה אֵת הַנּוֹלֵד: (רס"י)

מצודת דוד אֵזְן שׁוֹמֵעַת. ר"ל גּוֹף אֵזְן וְחוֹשׁ הַשְּׁמַע אֲשֶׁר הִיא שׁוֹמֵעַת וְכֵן גּוֹף הָעֵין וְחוֹשׁ הָרְאִיָּה אֲשֶׁר הוּא רֹאֶה הֲלֵא ה' בְּרָא גַם שְׁנֵיהֶם הַגּוֹפִים וְהַחוּשִׁים וְכֹל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ וְלַעֲבוּדָתוֹ : (מצודת דוד)

רלב"ג אֵזְן שׁוֹמֵעַת וְעֵין רֹאֶה. הַשְּׁנֵי עֲשֵׂה גַם שְׁנֵיהֶם כְּלִים לְהַשְׁגַּת הָאֵמֶת בְּדַעוֹת וּבְמַדוֹת וְזֶה שְׁאֵלוֹ הַחוּשִׁים הֵם יוֹתֵר נִכְבָּדִים שֶׁבְחוּשִׁים לְקַחַת מֵהֶם הַהִקְדָּמוֹת הַרְאִישׁוֹנוֹת עִם הַהִשְׁגוֹת בְּמוֹחָשִׁים וְהֵם עִם זֶה כְּלִי אֵל שִׁיקְכֶּץ הָאָדָם אֵלָיו הַחֲכָמָה שֶׁהַשִּׁיגוּה שְׁאֵר הָאֲנָשִׁים כִּי בְּאֵזְן יִשְׁמַע דְּבָרֵיהֶם וְיִלְמַד אֹתָם וּבְעֵין יִרְאֶה דְּבָרֵיהֶם בְּסַפְרֵיהֶם וְלִזֶּה הָיוּ אֵלוֹ הַחוּשִׁים מֵהַגְדוּלִים שֶׁבְכָלִים אֵל שִׁישְׁלָם לְאָדָם לְהִיּוֹת אִישׁ אֲמוֹנִים בְּמַדוֹת וּבְדַעוֹת וְהֵם עִם זֶה כְּלִים לְחֲטֹא וְזֶה מִבּוֹאֵר מֵעֲנִינָם: (רלב"ג)

יג אֵל-תִּתְּאָהָב שְׁנָה פֶּן-תִּתּוֹרֵשׁ פִּקְחֵי עֵינֵיהֶם שִׁבְעַ-לָּוִים:

רס"י אֵל תִּתְּאָהָב שְׁנָה פֶּן תִּתּוֹרֵשׁ. כִּי תַעֲסָה רָשׁ: (רס"י)

מצודת דוד פֶּן תִּתּוֹרֵשׁ. כִּי בַעַת הַשִּׁינָה תִּבְטַל מִן הַמְּלֹאכָה : פִּקְחֵי. פֶּתַח עֵינֶיךָ לְמַעַט בְּסִגִּירַת עֵינַיִם בְּשִׁינָה וְאִז תִּשְׁבַּע לַחֵם וְנֹא' לְמַשֵּׁל עַל עֵסֶק הַתּוֹרָה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תִּתּוֹרֵשׁ. מִלִּי רֵשׁ וְעֵנִי : פִּקְחֵי. פֶּתַח כְּמוֹ עֵינָיו פִּקְחֵי (אִיּוֹב כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג אֵל תִּתְּאָהָב שִׁינָה. אֵל תִּתְּעַצַּל וְתִתְּאָהָב שִׁינָה כְּמִנְהַג הָעַצְלִים כִּי זֶה יִהְיֶה סִבָּה שֶׁתֵּאָבֵד הוֹנֵךְ וְתוֹרֵשׁ וְאִם תִּפְקַח עֵינֶיךָ בְּזָרִיזוֹת תִּשְׁבַּע לַחֵם וּמִזּוֹן עָרַב בְּדַעוֹת וְאוֹלָם בְּעַצְלָה לֹא דִי שֶׁלֹּא הַשְׁגַּת שְׁלִימוֹת אֲבָל גַּם הַהִתְחַלּוֹת אֲשֶׁר אֲצַלֵּךְ מֵהַחוּשׁ תֵּאָבֵד וְתִשְׁחִית וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מֵהֶם תוֹעֵלַת: (רלב"ג)

[יד] רַע רַע יֹאמֵר הַקּוֹנֶה וְאֵל לוֹ אִזְּ יִתְהַלֵּל:

רפ"י רע רע יאמר הקונה. הקונה תורה ע"י הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והכרה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנלכד: ואוזל לו. והולך לו: (רפ"י)

מצודת דוד רע רע. דרך הקונה חכמת התורה מתוך צער ודוחק אשר יתרעם אז על קושי הדוחק אולם לאחר זה יתהלל בעצמו על הצער שסבל כי לפום צערא אגרא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואוזל. ענין הליכה כמו אזלו מים מני ים (שם יד) : (מצודת ציון)

רלב"ג רע רע יאמר הקונה. הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשאי הקנינים וזה כי שאר הקנינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין הקנין ההוא לרע בהיותו לו וכשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמה כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו יש זהב ולזה אמר כי יש בשאר הקנינים קנינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקנינים יחשבו מצד יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובי על כל הענינים והם המישרים תכלית ההישרי למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובצו לאדם דעות זולתו ואפשר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קצת המושכלות שהם הצעה לו אז יהלל על כל הקנינים המושכל אשר היה מגנה אותו קודם זה וידמה שההלול הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב: (רלב"ג)

[טו] יֵשׁ זָהָב וְרַב-פְּנִינִים וְכָלִי יִקָּר שְׁפָתֵי-דָעַת:

מצודת דוד יש זהב. הנה יש בעולם די זהב והרבה פנינים אי"כ הואיל ויש הרבה מהם אין בהם חשיבות כ"כ אבל שפתי דעת הם ככלי יקר ר"ל ככלים העשויים מאבני יקר שהחשיבות רב בהם מצד עצמם ומלאכת תבניתם והמה דברים שאינם מצויים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פנינים. הם המרגליות : (מצודת ציון)

[טז] לָקַח-בְּגָדוֹ כִּי-עָרַב אֶרֶב וּבָעַד (נְכָרִים) נְכָרִיהָ זֶבֶלָהּ:

מצודת דוד לקח בגדו. לקח למשכון את בגד הערב ולא תאשם בזה כי

מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניע עצמו בזה : **ובעד**. נכריה. כפל הדבר
לומר בין ערב עבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חבלהו**. ענין משכון כמו אם חבל תחבל (שמות כב) : (מצודת
ציון)

רלב"ג **לקח בגדו**. הנה מי שערב זר והוא הנמשך אל הכח המתעורר
לתאוות הגופיות הפשיטהו מכל קנינו להפרע ממנו והנה השכל הוא
הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והיא הנפש המתאוה כמו שקדם בראש
זה הספר קח משכוננו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא
השיגהו תענוג מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם : (רלב"ג)

[ז] **עֶרֶב לְאִישׁ לְזֶזֶם עֶקֶר וְאֶזֶר יְמִלֵא-פִיהוּ וְזָצַץ:**

רס"י **ערב לאיש לחם שקר**. ניאוף חסת איש: ואחר ימלא פיהו חלץ.
חזנים דקות וכן ויגרס בחלץ (איכה ג) : (רס"י)

מצודת דוד **ערב**. מתוק לפי האיש מאכל גזול אבל אחרית הדבר אשר
יהפך בפיו לחצץ המשברות את השינים ואינם משביעים ר"ל עוד ירזה
משמן בשרו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ערב**. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג) : **חצץ**.
אבנים דקים כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ערב לאיש לחם שקר**. בתחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעה
ויחשוב שאין שם גמול ועונש אך אחר זה יהפך לו המזון הערב ההוא
לחצץ שאין בו תועל' להזין וישבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם :
(רלב"ג)

[ח] **בְּמוֹשְׁבוֹת בְּעֵצָה תִּכּוֹן וּבְתוֹבָלוֹת עֲשֵׂה מְלוֹמָה:**

רס"י **מהשבות בענה תכון וכתחבולות עשה מלחמה**. אם זאת להלחם
כנגד השטן צא כתחבול' תשובה ותפלה ותענית: (רס"י)

מצודת דוד **מחשבות בעצה**. מחשבות הנעשים בעצת יועצים תכון
ותתקיים ואם תלחם במי עשה מלחמה בהתחכמות רב כי בודאי גם
שכנגדך הרבה מחשבות בעצה ולזה מהצורך להתחכם ביותר : (מצודת דוד)

רלב"ג **מחשבות בעצה תכון**. הנה המחשבות המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוכ בענינם הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת וזה יהי בשיקבץ כל אלו המחשבו' ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירי שלימי' וביישוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבו' מקבילות הלחם בתחבולות על המחשב' המרחיק' האדי' משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלי' העניני' הגדולי' אשר יביאו המחשבו' המקבילי' הנופלו' בהם להתבלב' בענינם או ירצ' בז' על דבר המחשבות המביאו' לאדם'לחטא עשה מלחמי' עמה' בעצה אשר תבין ובתחבולו' בדרך שתכניע אותם המחשבו' הרעו': (רלב"ג)

יט **גֹּלָה-סוּד הוֹלֵךְ רְכִיל וּלְפֹתָהּ שִׁפְתָיו לֹא תִתְעַרֵּב:**

רס"י **גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתיו. המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך:** (רס"י)

מצודת דוד **גולה סוד וגו'.** לא תתערב להתחבר עם מי שטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי שדברי שפתיו המה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ולפותה. מל' פתי ושוטה : תתערב. מל' תערובות :** (מצודת ציון)

רלב"ג **גולה סוד.** לא תתערב עם מי שהוא גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתות והסתה בשפתיו להדיחך מעל הדרך הטובה ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכה שיש במחשבות מקבילות אשר בהתחלות שיצטרך להמלט מהם בעצה שתדון ובתחבולות הוא במדרגת מי שהוא הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב האנשים שדעתם קצרה לבא ממנה ויביא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה עד שאין ראוי שיתיר האדם לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כ"א בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות התוריות והעיוניות כי אז ימלט מזאת הסכנה : (רלב"ג)

כ **מִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעָךְ יָרוּ (בְּאִישׁוֹן) בְּאִישׁוֹן זִזְעָךְ:**

רס"י **מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך. בהנסיף ובהשחיר החשך כלומר** **כזא** **הרעה:** (רס"י)

מצודת דוד **ידעך נרו**. יכובה נשמתו בשחרות החושך ר"ל בבוא יום הגמול
עת תאיר נשמת הצדיק ולפי שדימה את הנשמה לנר דימה את הגמול
לעת צורך הארת הנר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ידעך**. ענין ניתר וקפיצה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח)
והיא כבוי הנר כי השלהבת נדחה ונקפץ מן הפתילה : **באישון**. ענין
שחרות וחושך וכן באישון לילה (לעיל ז) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **מקלל אביו ואמו**. מי שהוא מקלל אביו ואמו יכבה נרו וישאר
בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבולו המוסר מהם וזה
סבה למנוע ממנו כל שלמות עם שזה ממה שירגילהו לבלתי הכר הטוב
למי שגמלהו טוב והיה סבת היותו וגדולו באופן מה ויעתק מה מזה אל
שיכפור בש"י אשר בראו ונשפעו לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה
שיפסיד סדר המדינה כי לא יתחזק האדם להטיב לזולתו אם לא מפני
תקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו : (רלבי"ג)

[כא] **נְזֻלָּה (במבזלת) מִבְּהֵלֶת בְּרֵאשֵׁיָהּ וְאַחֲרֵיהָ לֹא תִבְרָךְ:**

רס"י נחלה מבוהלת בראשונה. שנבהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד
ובני ראובן שמהרו לטול חלקם צעזעז הירדן ודברו צנהלה שנאמר גדרות
לאן נבנו' למקנינו פה וערים לטפנו (צמדבר לב) עשו את העיקר טפל
שהקדימו לאנס לטפס: ואחריתה לא תבורך. שגלו כמה שנים קודם שאר
הצבטי' כמו שפורש בסדר עולם וצמדרש רבי תנחומ' בשנת שנים לאחז
ויער ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר צבטים גלו בשנת שש לחזקיהו היא
התשיעית להושע : (רס"י)

מצודת דוד **נחלה מבוהלת**. נחלה הבאה לאדם בראשית בבהלה ובחפזון
ופתאום עם כי ישמחו בעליה הנה אחריתה לא תבורך כי שלטה בה עינא
בישא ואין בה סימן ברכה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **נחלה מבוהלת**. הנה הצלחת הנחלה היא נבהלת בראשונה כי היא
באה לאדם תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני
שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא ישתדל מאד לשמרה ובה
האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירושה
והנחלה והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר
בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות וההצלחה
המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל

וחקירה ושקידה הנה אחריתה לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שישתבשו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הפכה: (רלב"ג)

[כב] אַל-תֹּאמַר אֲשֶׁלְמָה-רַע קָנִיתָ לְיְהוָה וַיִּשְׁעַךְ לָךְ:

מצודת דוד אשלמה רע. למי שפשע נגדי לבל יוסיף עוד מי לפשוע בי : קוה. אך קוה אל ה' והוא יושיע לך מיד הבאים לפשוע בך : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תאמר אשלמה רע. לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך איש אמונים כי הוא לא יחפוץ בעשיית הרע אך תקוה אל ה' והוא יושיעך מכף אויביך ולא תשאל ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר: (רלב"ג)

[כג] תוֹעֲבֹת, יְהוָה אָבֶן וְאָבֶן וּמֵאֲזֵנֵי מְרִמָּה לֹא-טוֹב:

מצודת דוד אבן ואבן. אבן משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה : ומאזני. מאזנים העשויים לרמות בהם לשקול בפחות לא טוב בעיני ה' וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג תועבת ה'. הנה תועבת ה' אבן ואבן ר"ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפים לנהג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקשת הטוב והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להרע לקצתם ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי השי"י ולזאת הסבה ג"כ לא טוב בעיני השי"י לשקול במאזני מרמה ששימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים: (רלב"ג)

[כד] מִיְהִנֵּה מִצְעָדֵי-גֹבֶר וְאָדָם מִה-יַבֵּין דְּרָכָיו:

מצודת דוד מה'. מדרכי כף רגלי האדם הוא מה' אבל האדם עצמו מה יבין דרכו ר"ל לא ידע כלל כמו ונחנו מה (שמות יז) : (מצודת דוד)

מצודת ציון מצעדי. מדרך הרגל כמו ויהי כי צעדו (שמואל ב' ו) : (מצודת ציון)

רלב"ג מה' מצעדי גבר. הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מה' כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה: ואדם מה יבין דרכו. מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר

בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אף על פי שקצת ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש דרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם במה שישפע להם מהשם י"ת כמו שביארנו בבאורינו לספר הנפש ושיר השירים ובמאמר הראשון מספר מ"י: (רלב"ג)

[כה] **מוקש אדם ילע קדש ואזר נדרים לבקר:**

רס"י מוקש אדם ילע קודש. כשאדם נכסל ונוקש בעצירו מקלקל את קדושתו כמו וסתו ולעו (עוצדיה א): ואחר נדרים לבקר. כריך אדם לחזור אחר קרבנו לנדור ולהביא ולבקש על נפשו: (רס"י)

מצודת דוד מוקש אדם. מכשול מוקש עבירה משחית קדושת האדם ותקנתו לבקר אחר נדרים ולזבוח לה לבקש על נפשו: (מצודת דוד)

מצודת ציון ילע. ענין השחתה ובלבול כמו על כן דברי לעו (איוב ו): לבקר. ענין דרישה וחפוש כמו לא יבקר (ויקרא יג): (מצודת ציון)

רלב"ג מוקש. האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת השיי בי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולחפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להחטיא כוונותיו יכוננו מחשבותיו ונדריו ישלם: (רלב"ג)

[כו] **מזרה רשעים בלך זכם וישב עליהם אופן:**

רס"י מזרה רשעים. פרעה וחילו: מלך חכם. הקב"ה: וישב עליהם אופן. גלגל מדתם השיב עליהם וינהגו ככזות (שמות יד) כנגד והכזל את לבו קס: (ה): (רס"י)

מצודת דוד מזרה. מלך חכם דרכו לפזר את הרשעים לבל יהיו בחבורה אחת להמתיק עצת רשע ומשיב להם גמול מדה במדה כאופן המתגלגל ושב למקומו כן ישוב הגמול אל המעשה למען יוסרו: (מצודת דוד)

מצודת ציון מזרה. ענין פזור כמו מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה לח): אופן. גלגל: (מצודת ציון)

רלב"ג **מזרח רשעים**. הנה המלך החכם ויראו ממנו הרשעים ויתפזרו אנה ואנה ואופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית זולתם השיבו עליהם עד שברשתם אשר טמנו ילכדם ובשוחתם יפולו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעים והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו נזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים אליו ובזה ימלטם מהרע העצום הזה וזה יהיה ממנו אם לעצמו אם התחיל להשתבח באלו הדעות אם לזולתו בשיישירם לעמוד על מקום הטעות בהם: (רלב"ג)

[כז] **נֵר יְהוָה נְשִׁמַת אָדָם זֹפֵשׁ כָּל-זֹדְרֵי-בָטָן:**

רפ"י **נר ה' נשמת אדם**. הנשמה שנקרבו מעידה עליו בדין: (רפ"י)

מצודת דוד **נר ה'**. כמו שדרך האדם לחפש בחושך ע"י הנר כן חופש ה' כל מחשבות חדרי בטן ע"י נשמת האדם כי היא יודעת הכל ומעידה עליו בדין : (מצודת דוד)

רלב"ג **נר ה'**. ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר ה' והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש"י במה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמוד על אמתת הדברים העיונים: (רלב"ג)

[כח] **זֹסֵד וְאֶמֶת יִצְרוּ-מִלְךָ וְסֵעַד בְּזֹסֵד כֶּסֶאָו:**

מצודת דוד **חסד ואמת**. אשר יעשה המלך הם שומרים אותו כי בזה מרובים אוהביו ושומרים נפשו: **וסעד**. בחסד שעשה תמך כסא מלכותו לעמוד על עמדו: (מצודת דוד)

רלב"ג **חסד ואמת יצרו מלך**. כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וינשאוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה נשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך שמושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולעכור שארו כמו שיחשבו הכסילים אבל צריך שיעשה חסד להשגיח בבריאות גופו ואיבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בחלותם יחלה הוא ג"כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שיצטרך לו מהם בדרושים אשר יחקור בהם ובזה האופן ג"כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה ואם יעמיס עליהם עולו ולא יוכל שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו: (רלב"ג)

[כט] תַּפְאֲרַת בְּזוּזֵי כְּסֵף וְהָדָר וְקָנִים שֵׁיבָה:

רס"י תפארת בחורים כחם. כמו שתפארת בחורים כחם כן הדלת זקנים
שיבה: (רס"י)

מצודת דוד תפארת. כמו שכח הבחורים הוא להם לתפארת כן שיבת
הזקנים היא להם להדר : (מצודת דוד)

רלב"ג תפארת בחורים. הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר"ל
בימי הבחורות בתכלית מעוצם הגבורה כן הדור החכמים הוא המצא
השיבה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לסבות שזכרנו במה
שקדם : (רלב"ג)

[לז] זִבְרוֹת פְּצַע (תַּמְרוּק) תַּמְרוּק בְּרַעַ וּמִכּוֹת זֹדְרֵי-בֶטֶן:

רס"י חבורות פלע תמרוק ברע. לרעו רעותינו הממרק עלמו לדבר
עבירה סוף צא לידי פלעים וחבורות: ומכות חדרי בטן. (זה הדרוק):
(רס"י)

מצודת דוד חבורות פצע. החבורות ופצעים הם המזככים באיש רע
להעביר ממנו עכירת העון כי באלה יקבל הגמול ותלך העון : ומכות.
מכות בחדרי בטן יזכרו העון : (מצודת דוד)

מצודת ציון תמרוק. ענין זכוך ובהירות כמו מרקו הרמחים (שם מו) :
(מצודת ציון)

רלב"ג חבורות פצע. הנה קצת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה
שחבורות הפצע יהיה נקיונם ומירוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה
שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תצא המוגלה ובמכות מגלות
חדרי בטן הפצע הוא כדי לנקות כל עפושיו וכן ראוי בשוה להתנהג
ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה
בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתנקה
ממנה נקוי שלם ואף על פי שהפך התכונה ההיא הוא ג"כ מגונה יתנהג
בה עד יסור חליו וכזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל
המקומות שהישירוהו אל זה הטעות ויסור מהם ואע"פ שיקרה מזה
שיצטרך לחקור במה שאין דרך אדם לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי
שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו : (רלב"ג)

[א] פִּלְגֵי-מַיִם לֵב-מֶלֶךְ בַּיָּד-יְהוָה עַל-כָּל-אֲשֶׁר יִזְפֹּץ יִטְנֹן:

מצודת דוד פלגי מים. כמו פלגי מים המה ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע"י חפירות חריצים כן לב המלך ביד ה' להטותו אל כל אשר יחפוץ (מצודת דוד):

מצודת ציון פלגי מים. אמת המים : (מצודת ציון)

רלב"ג פלגי מים. הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ה' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש"י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש"י והוא כמו שליח הש"י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המס' לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא עזב הש"י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כאילו אמר ממוקשיהם סבה שימלוך אדם חנף ולזאת הסבה ייחס הש"י המשפט אשר יגיע מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון ראשונה מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמר כי רצון מלך הוא ביד ה' כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות: (רלב"ג)

[ב] כָּל-דֶּרֶךְ-אִישׁ יֵשֶׁר בְּעֵינָיו וְתוֹכֵן לִבּוֹת יְהוָה:

רס"י כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן. ומונ': (רס"י)

מצודת דוד ישר בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו : ותוכן. ה' הוא בתוך לבו ויודע הוא אם ישר דרכו או לא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ותוכן. מל' תוך : (מצודת ציון)

רלב"ג כל דרך איש ישר בעיניו. כי כל אחד מהדרכים ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נצוח או זולת זה מהענינים שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שמיישר הלבבות ומתקנם להגיע אל הטוב האמתית הוא הש"י כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שאי אפשר שיגיע אלא באמצעות השפע השופע מהש"י: (רלב"ג)

ג עֲשֵׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נְבֻזָר לַיהוָה מִבְּחוּז:

מצודת דוד עשה. עשיות צדקה ומשפט נבחר בעיני ה' מהבאת זבח: (מצודת דוד)

רלב"ג עשה צדקה. עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר לה' מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח אם בו הערות להקנות השלימות כמו שביארנו בבאורינו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרמז והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה ג"כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ"ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש"י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא והקריב זבח על חטאו: (רלב"ג)

ד רוּם-עֵינַיִם וְרוּחַ-לֵב נִיר רְשָׁעִים זֹטְאֵת:

רס"י רוּם עינים. גסות הרוח: ורחב לב. חפץ למלאות תאות לבו הוא ניר קל רשעים חריקות ומחשבותם הוא חטאתם: (רס"י)

מצודת דוד רוּם עינים. דרך גסי הרוח להרים עיניהם כלפי מעלה לא כענוים המשפילים עיניהם למטה לארץ: ורחב לב. ענין בקשות תענוגים הרבה והתאוה להם: ניר רשעים. הדברים האלה הלא המה מחשבות הרשעים ויחשבו לחטאת: (מצודת דוד)

מצודת ציון ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (שם ד) והוא מושאל על המחשבה כמו שהושאל לה ל' חרישה כמ"ש אל תחרוש על רעך רעה (לעיל ג): (מצודת ציון)

רלב"ג רוּם עינים. הנה מי שירים עיניו לעיין במה שאין מחוק האנושי להשיגו אע"פ שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה העין שממנו הוא ניר הרשעים ברעות וחרישתם שלא

יעיינו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספת במעלת שכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם : (רלבי"ג)

ה מוֹשְׁבֹת זָרוּץ אֶרֶץ-לְמוֹתָר וְכָל-אֶרֶץ-לְמוֹזְסוֹר:

רס"י מחשבות חרוץ. אדם יקר המתהלך באמת וזמספט חרוץ: אך למותר. להלכה ולריוח באות: וכל אץ. דוחק את הסעה: (רס"י)

מצודת דוד למותר. אין בהם דבר בטל אך להביא יתרון מה : וכל אץ. הממהר במעשיו אין בהם דבר ריוח אך להביא עוד חסרון מה : (מצודת דוד)

מצודת ציון חרוץ. זרוז וישר : אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י"י) : (מצודת ציון)

רלבי"ג מחשבות חרוץ. הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשה אם לא ואיך ראוי שיעשה הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאילו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי יהיה סבת טעותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליה ואיך : (רלבי"ג)

י פֶּעַל אוֹצְרוֹת בְּלִשׁוֹן שֶׁקֶר הַבֵּל נִדְף מִבְּקִשֵׁי-מוֹת:

רס"י פועל אוצרות. להרבות הון: בלשון שקר הבל נדף וגו'. מוקסי (ס"א) מוקסי) מות הם לו: (רס"י)

מצודת דוד פועל. המאסף אוצרות ע"י לשון שקר המה הבל נדף כי לא יתקיימו בידו ויבקשו עוד את המות כי המה סיבה למות על ידם : (מצודת דוד)

מצודת ציון נדף. ענין דחיפה ומוכה כמו תדפנו רוח (תהלים א) : (מצודת ציון)

רלבי"ג פועל אוצרות. רבות בדברים העיוניים בהתחלה כוזבת הנה

ההתחלה אשר עליה נכוננו היא הבל ודבר נדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרות הם מבקשי מות והפסד כי לא יושגו בהם ארחות חיים והם בעצמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון: (רלבי"ג)

יז **שֵׁד-רְשָׁעִים יְגֹרֵם כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:**

רס"י יגורם. יגור אותם: (רס"י)

מצודת דוד שוד. הגזל עצמו יביא עליהם פחד כי מאנו לעשות משפט להשיב הגזל לבעליו: (מצודת דוד)

מצודת ציון יגורם. מלי מגור ופחד וכן מגורת רשע (לעיל י): (מצודת ציון)

רלבי"ג שוד. הרשעים בדעות ששודדו מהם המחשבות וההקדמות המישירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאסרם במאסרו וימנעם ממצוא האמת במה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בחקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת: (רלבי"ג)

יח **הַפְּכַפֵּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וְזָר וְיָרָה יִשְׂרָאֵל פְּעֻלָּו:**

רס"י הפכפך לך איש זר. איש והוא זר סר מן המנוה לרכו הפכפך: (רס"י)

מצודת דוד הפכפך. המתהפך במעשיו פעם כך ופעם בהפך הנה פעם דרך איש לו ופעם הוא זר מן הדרך אבל האיש הזך פעלו ישר בכל עת מבלי השתנות: (מצודת דוד)

רלבי"ג הפכפך דרך איש זר. הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם זר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהניח דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם, ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשים וההתחלות לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק: (רלבי"ג)

יט **טוֹב לְשֵׁבֶת עַל-פִּנֵּת-גֵּזַם מֵאֲשֶׁת בְּמִדְיָנִים וּבֵית זֹחָר:**

רס"י וּבֵית חֵזֶר. שְׁנַכְנַם לְבֵית חֵזִירוֹ לְדַבֵּר עִם אֶחָתוֹ, וּמְדַרְשׁ אֲגִידָה נִיבֵחַ
סָסוּף הַשְׁכִּינָה לְהַסְתַּלַּק מֵעַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהִם כֹּאֲשֶׁת מְדִינֵי: וּבֵית חֵזֶר. בֵּית
שְׁמַחְזֵרִים צוֹ רַעִים לְהַקְצִי'ה כְּגוֹן כֹּלֵם שֶׁהַעֲמִיד מִנְּסֵ' צֶהִיכֵל ה': (רס"י)

מצודת דוד **על פנת גג.** מבלי מחסה מזרם וממטר ויחידי מבלי חבורות
אנשים : מאשת. מלשבת עם אשת מדינים אף בבית חבורת אנשים :
(מצודת דוד)

מצודת ציון **פנת.** זויות : חבר. חבורת אנשים וכן חבר כהנים (הושע ו)
(מצודת ציון)

רלב"ג **טוב לשבת.** טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה
ומסוער מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר
בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה
המאמר שטוב לאדם שיהיה לסכלו עזר מהאשה אשר נבראה עמו לשרתו
ויהיה מתבודד משיעזרהו בהשגתו איש מהאנשים ולא יגין עליו זולתו
מהמונעים ותהיה האשה אשר נבראת לשרתו תמיד מריבה עמו כי לא
יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה
בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד: (רלב"ג)

יג נֶפֶשׁ רָשָׁע אֹתָהּ-רַע לֹא-יִזְוֶן בְּעֵינָיו רַעְהוּ:

מצודת דוד **אותה רע.** אין מעשה הרשע על כי יטעה לחשוב שמעשיו טובים
אבל יודע הוא ברעתם ונפשו חשקה לה ולזה לא יוחן בעיניו רעהו רשע
כמותו כי א חשבה לטובה אי"כ מהראוי לאהוב לרעהו כמשפט אנשי
הצדק : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יוחן.** מלשון חן : (מצודת ציון)

רלב"ג **נפש רשע.** הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר
רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי
שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קצתם את
קצתם: (רלב"ג)

יא בְּעֵצֵשׁ-לֵךְ יִזְכְּבֶם-פְּתֵי וּבְהִשְׁכִּיל לְזֹכְבֶם יִקְוּ-דָעַת:

רס"י **צענץ לך יחכם פתי.** ע"י יסורי הללים הפתאים מתחכמים וקצים
בתשובה: (רס"י)

מצודת דוד **בענש**. בעת בוא עונש על הלץ אם לא יועיל לעצמו מועיל הוא לפתי המשולל הבנה כי יתחכם על כי יפחד לנפשו : **ובהשכיל**. אבל לחכם אף בלמדו דברי השכל הוא עצמו יקבל תועלת ויקח דעת נוסף על מה שבידו : (מצודת דוד)

רלבי"ג **בענש לץ יחכם פתי**. הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי ליצנותו אז יחכם פתי הנפתה לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשי' ירא' שיצליחו דרכיו לחכם אז ישתדל לקנות דעת: (רלבי"ג)

[יב] **בְּשִׁכִּיל צְדִיק לְבֵית רִשָּׁע מִסִּלף רִשָּׁעִים לָרַע:**

רפ"י **משכיל כדיק**. כדיקו של עול' הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית רשע כגון זכר עמלק: (רפ"י)

מצודת דוד **משכיל צדיק**. כאשר הצדיק עומד בבית רשע הצדיק הזה מצליח ביתו של הרשע כי נתברך בגללו והיא סיבה לסלק את הרשעים לעשות רע כי יחשוב בעבורו נתברך ביתו ומעשיו טובים בעיני ה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון **משכיל**. ענין הצלחה כי המצליח במעשיו נראה להבריות שעושה בהשכל : **מסלף**. מעקם כמו ויסלף דברי בוגד (לקמן כב) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **משכיל צדיק לבית רשע**. הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש"י ביתו בגלל הצדיק או כשהיה הטוב הזה דבק לרשעים מאבותיהם שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע הזה טוב הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים והוליקם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע ובוזה גיי'כ יטעה הפתי כי הוא נפתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב: (רלבי"ג)

[יג] **אִתָּם אֲזֵנוּ מִזַּעֲקַת-דָּל גָּם-הוּא יִקְרָא וְלֹא יַעֲנֶה:**

מצודת דוד **אוטם**. הסותם אזנו משמוע צעקת דל אשר יצעק מפני נוגשיו גמולו שגם הוא יקרא בעת צרתו לעזרה ואין מי ישיב לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אוטם**. סותם : (מצודת ציון)

רלב"ג **אוטם אזנו**. הנה מי שהוא אוטם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לחננו מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב השי"י גמולו שישביהו לדלות ויקרא ולא יענה ר"ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה ואפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לשי"י ויצעק אליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי השי"י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו: (רלב"ג)

[יד] **מִתֵּן בְּסִתֵּר יִכְפֶּה-אָף וְשִׁזְזַד בְּזוֹק וְזָמַה עֵזָה:**

רס"י **מתן בסתר**. לדקה: **וְשִׁזְזַד** חק. **אָף** זו לדקה **יכפה אף**, **יכפה**. חמה עזה: (רס"י)

מצודת דוד **מתן**. הנותן מתן בסתר למי שחרה אפו בו הנה המתן הזה יכסה את האף ולא יהיה נראה עוד: **וְשִׁזְזַד** בחק. הנותן שוחד בחיק ר"ל בהסתר אז יכפה בזה חמה עזה וחזקה וכפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

מצודת ציון **יכפה**. ענין כסוי ובדרז"ל כפה עליהם הר כגיגית (שבת פח): (מצודת ציון)

רלב"ג **מתן בסתר**. הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שינתן בחיק ר"ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה: (רלב"ג)

[טו] **שְׂמִינָה לְצַדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמִזִּוְתָהּ לְפֹעֲלֵי אֵוֶן:**

רס"י **שמחה לצדיק עשות משפט**. שמחה להקב"ה לעשות דין לצדיקים כדי לזכותם לחיי העה"ב ושמחה לצדיק שהקב"ה מביא יסורין עליהם כדי שזכו לעה"ב כך נדרש במדרש תהלים: ומחתה. היא לפועלי און. לפי שאין נותנין לב לשון ואין היסורין מועילין להן ומאטערין ולא להועיל: (רס"י)

מצודת דוד **שמחה**. הצדיק ישמח בעת יעשה משפט ועשיית המחיתה היא שמחה לפועלי און: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ומחתה**. ענין שבר: (מצודת ציון)

רלב"ג **שמחה לצדיק**. כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשות

רע וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיהם : (רלב"ג)

121 אָדָם תּוֹעָה מִדֶּרֶךְ הַשֶּׁכֶל בְּקֹהֶל רַפְאִים יִנְוֶזוּ:

רפ"י אדם תועה מדרך השכל. פורק מן התורה: בקהל רפאים. בעדת גיהנם: (רפ"י)

מצודת דוד מדרך השכל. מדרך התורה : בקהל. ר"ל אחר המיתה כשיהיה בקהל המתים אז ינוח ולא יתעה עוד אבל כל ימי חייו הוא מוסיף והולך לתעות בכל יום יותר : (מצודת דוד)

מצודת ציון רפאים. הם המתים שנרפו ונחלשו : (מצודת ציון)

רלב"ג אדם תועה. האיש התועה מדרך השכל והוא התועה בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קבוץ האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם או ירצה בזה שהוא בקבוץ האנשים הדורכים אל המות והכליון בי הם ישמחו בדעותיו לפי שבהם יפתחו להם השערים למלאת תאוותיהם : (רלב"ג)

122 אִישׁ מוֹחֶסֶר אוֹהֵב שְׂמִימָה אוֹהֵב יֵין-וְשִׁכָּר לֹא יַעֲשִׂיר:

רפ"י איש מחסור. מי שאוהב שמחת משתה תמיד: (רפ"י)

מצודת דוד איש מחסור וגו'. האוהב שמחת מאכל ומשתה יהיה איש מחסור ר"ל חסר מכל טובה : אוהב יין וכו'. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג איש מחסור. מי שהוא אוהב השמחות הגופיות להתענג בתאוותיו הוא איש מחסור כי באלו התאוות יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא סבה אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשיי וכבר נרמז זה ג"כ באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל והעושר היותר חזק הוא שלמות במושכלות : (רלב"ג)

123 כֶּפֶר לְצַדִּיק וְתוֹת יִשְׂרָאֵל בְּגֹד:

רש"י כופר ללדיק רשע ותחת ישרים בוגד. לדיק נחלץ ורשע צא תחתיו כגון מרדכי והמן: (רש"י)

מצודת דוד כופר. אם נגזר מיתה על הצדיק ובטלה הגזירה אין מדת הדין מתפייס עד כי יותן רשע לפדיון נפשו : ותחת וגו'. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג כופר לצדיק. כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק השם יתברך ישית הרשע כפרו וישית הבוגד כופר לישרים והיה זה כן כי מההשגחה הדבקה להם ימשך שינצלו ולפי שהתועלת ברע הוא אבדן הרשעים בו כמו שזכר בסי' איוב והתבאר עוד בספר איוב הנה יביא הש"י הרשע והבוגד אל הרע ההוא : (רלב"ג)

[יט] טוֹב שֵׁבֶת בְּאֶרֶץ-מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת (מִדְוָנִים) מְדַלְּנִים וְכַעַס:

רש"י טוב שבת בארץ מדבר. גם זה על סלוק הסכינה נאמר: (רש"י)

מצודת דוד בארץ מדבר. במקום שאין אנשים : מאשת. מלשבת במקום מיושב עם אשת מדינים והתמדת כעס : (מצודת דוד)

רלב"ג טוב. לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאר בזה כי הכעס גם כן מגונה כמו שהשמחה בתענוגי הגוף מגונה : (רלב"ג)

[כ] אוֹצֵר | נְזוּמָה וְשִׁמּוֹן בְּנֵיהֶם וְכִסִּיל אָדָם יִבְלַעֲנֻהוּ:

רש"י וכסיל אדם. וכסילות של אדם: (רש"י)

מצודת דוד אוצר וגו'. דרך החכם לאצור באוצרו דברים נחמדים ושמן טוב להתקיים לעת הצורך אבל הכסיל שבבני אדם בעודו בכפו עד לא הניחו מידו יבלענו ולא יחוש אם לא ימצא לעת הצורך : (מצודת דוד)

מצודת ציון בנוה. במדור : יבלענו. מלשון בליעה : (מצודת ציון)

רלב"ג אוצר נחמד. הנה בנוה החכם יבא אוצר נחמד ושמן מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם

הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל
ממנו : (רלב"ג)

[כא] רֹדֵף צְדָקָה וְזָסֵד יִמְצָא זֵאִים צְדָקָה וְכָבוֹד :

מצודת דוד רודף. הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא
מה' חיים וצדקה וכבוד : (מצודת דוד)

רלב"ג רודף צדקה. מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף
לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים
והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו
כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו
למשפט : (רלב"ג)

[כב] עֵיר גְבוּרִים עֲלֵה זֹכֶם וְיִרֵד עֵז מִבְּטוּחָה :

רס"י עיר גבורים עלה חכם. זה משה רבינו שעלה לבין המלאכים גבורי
כח (ויוכל וגו', תורה): (רס"י)

מצודת דוד עיר גבורים. בא לשבח החכמה מהגבורה ואמר הנה החכם
עלה לעיר גבורים ונצחם והוריד חוזק בטחונם אשר התחזקו במבצר
העיר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויורד. מלשון ירידה והשפלה : (מצודת ציון)

רלב"ג עיר גבורים. הנה החכם עלה בעיר גבורים ונצחה בחכמתו כי
טובה חכמה מגבורה עמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר
שהיו בוטחים בו והנה העיר בזה על מעלת החכמה והטוב המגיע ממנה
גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות
ההשגחה האלהית בו : (רלב"ג)

[כג] שֹׁמֵר פִּי וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ :

מצודת דוד שומר פיו. מלהרבות בדברים : שומר וגו'. כל אחד ירבה
אמרים לא יחדל מדבר פשע וחוטא נפשו : (מצודת דוד)

רלב"ג שומר פיו. מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות

רבות כי רעות רבות יתחדשו מפני חטא הדבור כמו שקדם: (רלבי"ג)

[כד] זָד , יְהִיר , לֵץ , שְׁמוֹ , עוֹשֶׂה , בְּעֵבֶרֶת , זָדוֹן :

רש"י יהיר. גם רוח סופו להיות לץ שאינו חץ לשמוע מוסר: (רש"י)

מצודת דוד זד יהיר. איש זדון המתיחר בדבור הנה שמו העצמי הוא לץ כי בעבור הגאווה ילעג ויתלוצץ בבני אדם אבל העושה רע בעבור הגאווה הנה שמו איש זדון : (מצודת דוד)

מצודת ציון יהיר. גס הרוח כמו גבר יהיר (חבקוק ב) : בעברת. מל' עברה וכעס : (מצודת ציון)

רלבי"ג זד יהיר. הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאווה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובחמת הזדון עושה לעג וליצנות וכבר ימצאו אנשים רעים בזה התואר שזכר שישחיתו זולתם על דרך הלעג להיותם נחשבים להם לאין כמו שסופר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מום הליצנות והרע שיגיע ממנו : (רלבי"ג)

[כה] תַּאֲוֹת , עֵצֶל , תְּבוֹיֹתֵינוּ , כִּי-בִּמְאֹנֵנוּ , יָדִינוּ , לַעֲשׂוֹת :

מצודת דוד תאוות. התאווה שעצל מתאווה לנוח על משכבו היא תמית אותו כי מאנו ידיו לעשות מלאכה להתפרנס בה ומה א"כ יאכל והרי הוא מת ברעב : (מצודת דוד)

מצודת ציון מאנו. לא רצו : (מצודת ציון)

רלבי"ג תאוות עצל. הנה העצל יתאווה תמיד אל קנין השלימיות והעצלה תמנעהו מההשתדלות בהשגתם הנה ימות וישאר עם התאווה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאווה: (רלבי"ג)

[כו] כָּל-הַיּוֹם , הַתְּאֵוָה , וְצַהֲרִיקָ , יִתֵּן , וְלֹא , יִזְשָׁרָה :

רש"י ולדיק יתן. כל ארכי ביתו שהקב"ה מזמן לו: (רש"י)

מצודת דוד כל היום. העצל הזה יתאוה בכל עת למלאות נפשו הריקה והצדיק יתן לו מהונו ויחזור ויתן ולא ימנע הנתינה ממנו עם כי פשע בנפשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יחשוד. ענין מניעה : (מצודת ציון)

רלב"ג כל היום התאוה. העצל התאוה ולא תעשה בו התאוה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות : (רלב"ג)

[כז] יִזְבֹּחַ רְשָׁעִים תוֹעֵבָה אֵף כִּי-בְזִמָּה יִבְיֹאֲנוּ:

רש"י אף כי בזמה יביאנו. וכ"ס כשהוא מביאו להרשיעו ובעלה רעה כגון קרבנות זלעם וזלעם היו מביאים אלא לקלל את יסראל: (רש"י)

מצודת דוד זבח רשעים. אשר עודם ברשעתם בעת יזבחו הקרבן כי לא שבו לה' הנה הקרבן הוא תועבה : אף כי. וכ"ס שתועבה היא כאשר יביאנו במחשבה רעה לרמות את הבריות להחשיבו לצדיק וזבח לאלהים : (מצודת דוד)

מצודת ציון בזמה. במחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא יח) : (מצודת ציון)

רלב"ג זבח רשעים. אם הרשעים יביאו זבח לשם ית' על דרך העבוד' הנה הוא נתעב אצל הש"י כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהש"י וגם כאשר יביאנו במחשבי והשתכלות הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מנקים עצמי מהחטא בהביאם הזבח וידמה עניני למי שיטבול מפני הטומא' בעת שיהי שרץ בידו ואפשר שירצה בזה כי כ"ס שיהי נתעב הזבח כאשר יביאנו בעליו עם מחשבת החט' והוא הזמה שעשה : (רלב"ג)

[כח] יֵד-כֹּזְבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לְנִצְוֹת יְדַבֵּר:

רש"י ואיש שומע. שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה זרעך וגו' (שמות כ): לנלח. תמיד: (רש"י)

מצודת דוד יאבד. אף אם לא יוזם בב"ד ולא קבל העונש מ"מ יאבד בידי שמים : ואיש שומע. ר"ל ועם כי יאבד העד ההוא בעבור עונש כזביו הנה דבריו לא נאבדו להשכח מן הלב כי כל איש השומע דברו יספרם עד עולם

בחשבו כי אמת הוא : (מצודת דוד)

רלבי"ג עד כזבים יאבד. ר"ל כאשר יביאוהו לספר הכזב פעמים רבות יאבד העדו' ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יגידהו וישנה בספורו אין קץ בהם בלי שנוי כי הוא יגיד אמת במה שיגיד ששמע מפי זה העד שכבר שמעו מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים יש בלבו מחשבה מקבלת : (רלבי"ג)

[כט] הַעֲזֹ אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וַיִּשָּׂר הָאֵל | (יכין) יִבִּין (דרכיו) דִּרְכוֹ:

רס"י העז איש רשע בפניו. הרשע מרא' עזתו נקעת כעסו: בפניו. מל' אף: (רס"י)

מצודת דוד העז. הרשע מראה עזותו בעת כעסו ולא יתבונן במעשיו אבל הישר יבין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס : (מצודת דוד)

מצודת ציון בפניו. בכעסו וכן ופניה לא היה לה (שמואל א א) כי הכעס נראה בפני האדם : (מצודת ציון)

רלבי"ג העז איש רשע. הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על מה שבמחשבתו אבל גם בפניו העז לחלוק עלי' במה שאמץ פניו וחזקם שלא ישיגם השנוי והתפעלות הראוי ששיג בתואר פני מי שידבר דבר כזב ואמנם האיש הישר יבין בלבו דרכו אשר ידרוך בה בפיו ובתאר פניו : (רלבי"ג)

[לז] אֵין חִכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לַנְּגַד יְהוָה:

רס"י אין חכמה וגו'. אין כל חכם ונבון חסוד לנגד ה' כל מקום שיש חלול חסם אין חולקין כבוד לרב: (רס"י)

מצודת דוד אין חכמה. לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזרת המקום : (מצודת דוד)

רלבי"ג אין חכמה. הנה לא תועיל חכמי' ותבונה ועצ' במה שיחשוב אדם לעשותו לנגד ה' כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה היותר נכונה לא יוכל לשנות גזרת הש"י כלומר להגעתה כמו שיראה מענין מכירת יוסף ומספורים אחרים באו בדברי הנבואה ואפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך חכמה ותבונה ועצה בהשתדלות בהגעת חפציו לאשר הוא נגד ה' ואצלו ר"ל למי שהוא דבק בו כי הוא יישיר דרכיו וארחותיו באופן שיכוננו מחשבותיו ולשני הפירושי' ימשך יפה מה שנזכר אחר זה : (רלבי"ג)

[א] סוֹס בְּמוֹכֵן לְיוֹם בְּמִלְחָמָה וְלִיהוּת הַתְּשׁוּעָה:

מצודת דוד סוֹס. עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו מ"מ ביד ה' היא התשועה ואם לא יהיה נושע מעמו שקר הסוס לתשועה (מצודת דוד):

רלב"ג סוֹס מוֹכֵן. הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרוץ על האויב ולנצחו אך שקר הסוס לתשועי כי התשועי מהשי היא לבד ולזה תמצ' פעמי' רבות שינצח החיל המעט והחלוש את הרב והתקיף וזה ממה' שיורי' שלא יועיל כל כלי המלחמי לבטל גזרי' השיי' ולא יצטרכו לאשר השיי' בעזרו: (רלב"ג)

משלי פרק-כב

[א] נְבִיזָר שֵׁם מֵעֶשֶׂר רַב מְכַסֵּף וּבְמִזְהָב נֶזֶן טוֹב:

רפ"י נבחר שם מעשר רב. שם טוב: מכסף ומזהב. נבחר חן טוב: (רפ"י)

מצודת דוד נבחר. שם טוב נבחר מעושר רב וכן טוב נבחר מכסף וזהב: (מצודת דוד)

רלב"ג נבחר שם מעושר. ידוע כי השם הטוב יהיה לאדם בסבי' יושי' תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאדי' מעושי' רב והחן הטוב שיש לו מהאנשי' הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשים יהיה לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שיאמר משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז:

[ב] עֲשִׂיר וְרֵשׁ נִפְגְּשׁוּ עֲשֵׂה כָלֵם יְהוּה:

רפ"י עושה כולם ה'. כצעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עושה כולם ה' הקב"ה עושה אותם חדקים לזה עני ולזה עשיר: (רפ"י)

מצודת דוד עשיר. מוסב למעלה לומר לזה נבחר שם וכן מעושר כי העושר לא ישובח והעוני לא יגונה כי מהי יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם בזה העושר ובזה העוני כפי הגזרה הגזר כי ה' עושה כל אלה ולא בעבור רוב החכמה העשיר העשיר אבל השם והחן באה בבחירת האדם עצמו : (מצודת דוד)

מצודת ציון נפגשו. ענין פגיעה כמו רש ואיש תככים נפגשו (לקמן כט) : (מצודת ציון)

רלב"ג עשיר ורש נפגשו. ולבאר כי העושר אינו נחסר מאד אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעשרו והרש יעלה ויקנה העושר מעט מעט עד שיקר' מזה שיהיו שוים בקנינים לפי שהשיי עושה זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש נפגשו שלא יוכל לחיות זה בלא זה והמשל שאם היו כל האנשים עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המעשיות ויפסד היישוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי השיי עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיים המציאות ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו : (רלב"ג)

[ג] עָרוּם | רָאָה רָעָה (ויסתר) וְנָסְתָר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנִעְנְשׂוּ:

רס"י ערום ראה רעה. עונש קל עזירה ונסתר ולא עזר עזירה: (רס"י)

מצודת דוד ראה רעה. הערום רואה הרעה המעותדת לבא ונסתר ממנה ר"ל שומר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיג אותם העונש וההפסד : (מצודת דוד)

מצודת ציון נענשו. גם הפסד הממון קרוי בלי עונש כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ערום. הנה האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה שם השיגם ההפסד והעונש : (רלב"ג)

[ד] עֲקֵב עֲנָה יִרְאֵת יְהוָה עֲשֶׂר וְכָבוֹד וְזָזִים:

רפ"י עקב ענוה. בצביל הענוה יראת ה' צאה, ד"א ענוה עיקר והיראה
טפילה ועקב לה מדרס להגליה: (רפ"י)

מצודת דוד עקב. סוף הענוה היא יראת ה' ר"ל הענוה תסבב היראה כי
כשיכיר בשפלות עצמו יגדיל רוממות המקום ותבוא בלבו יראת
הרוממות וימצא עושר וכבוד וחיים : (מצודת דוד)

מצודת ציון עקב. עניינו סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הרגל : (מצודת
ציון)

רלב"ג עקב ענוה. בשכר תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת ה' כי
מפני היותו שפל בעיניו יתבונן מפני זה בנמצאים הנכבדים העליונים
ממנו וכאשר יראה עוצם הש"י הנה יקנה מזה שיירא מהש"י בתכלית
מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקניינים המדומים ובדעות ויקנה
ג"כ כבוד וחיים בעניינים המדיניים וזה מבוא' במעט עיון מה שקדם
מהדברים : (רלב"ג)

ה' צננים פוזים בדרך עקש שומר נפשו ירוחק מהם:

רפ"י כנים פחים. כמו (במדבר לג) לכנינים בצדיכם וצאו עליך הוץ
(יחזקאל כ"ג) ל' גדודים ולסטים, כנים פחים הם טמונים בדרכי המעקש
דרכו כלומר יסורים מוכני' לו: שומר נפשו ירחק מהם. שמיישר מעשיו
ינצל מהם: (רפ"י)

מצודת דוד צנים פחים. קוצים ופחים יקושים נמצאים בדרך עקש ר"ל
המעקש דרכו יתיישר בקוצים וילכד בפח אבל השומר נפשו וסר מדרך
העקש הנה ירחק מצנים ופחים ולא עליו יהיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון צנים. קוצים כמו ולצנינים בצדיכם (במדבר לג) : (מצודת ציון)

רלב"ג צנים פחים. הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות
שאינו משגיח כראוי אי זה הדרך ראוי שילך ימצא צנים להנזק בקרירות
האוויר וימצא בו פחים להלכד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא
המתבונן בדרכו והולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים
כי הוא לא ימסור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שישתדל בהשגתו
ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים : (רלב"ג)

11 וְזָנַךְ לְנֶעֱר עַל-פִּי דַרְכּוֹ גַם כִּי-יִזְקֶיךָ לֹא-יִסּוּר בְּמִנְזָה:

רש"י חנוך לנער. לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע: גם כי יזקין לא יסור ממנה: (רש"י)

מצודת דוד חנוך. התחל והרגל את הנער בשנים להוליו בעבודת ה' לפי דרך חכמתו אם מעט ואם הרבה וכשיהיה מורגל בעבודת ה' אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל כשרון המעשה ההיא : (מצודת דוד)

מצודת ציון חנוך. הוא ענין התחלה לדבר שעתיד לעמוד בו כמו ולא חנכו (דברים כ') : (מצודת ציון)

רלב"ג חנוך לנער. אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה לחשבו והשגתו שכבר יקבל המוסר כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו : (רלב"ג)

12 עֲשִׂיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוּל וְעֶבֶד לֹוה לְאִישׁ מִלֹּוה:

רש"י עשיר ברשים ימשול. עם הארץ צריך לתלמיד חכם לעולם: (רש"י)

מצודת דוד עשיר. העשיר בדעת ימשול בעניי הדעת וכן עבד לווה לאיש מלוה ר"ל כמו שהלוה הוא מוכנע להמלוה על כי לווה לו די מחסורו כן ימשול החכם בעניי הדעת על כי יספיק להם משאלותם בדבר החכמה : (מצודת דוד)

רלב"ג עשיר ברשים ימשול. האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוה מטובו לאיש הנה האיש הלוה הוא לו כפוף ונכנע כאילו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד : (רלב"ג)

13 זֹרַעַ עֹלָה (יִקְצֹר)-יִקְצֹר-אֶוֹן וְשִׁבַּט עֲבָרְתּוֹ יִכְלָה:

רש"י זרע עולה. יקצר און. לפי זריעתו קצירתו לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו. וקצט עברתו יכלה. קנה הקצולת שלו כלה והולך לו, יס אומרים (סא"ל) קצט חמתו קרודה בני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את

יכולתו:

(כס"י)

מצודת דוד **זורע**. כמו הזורע דבר מה הנה יקצור המין שזרע כן הגמול לפי המעשה : **ושבט עברתו**. שבט חמתו שהיה מכה ורודה בה הנה יכלה ר"ל יפסיד היכולת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ושבט עברתו**. הושאל לשון שבט על העברה והזעם וכן אשור שבט אפי (ישעיה י) : (מצודת ציון)

רלב"ג **זורע עולה**. אך מי שיחשוב למשול באנשים בהפך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלבתו עליהם כי כבר יגיע לו רע מהרע שיעשה ר"ל כי במה שיזרע מהעול יצא לו קציר נאות למה שעש' אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישגי מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועלת ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר"ל שלא תשאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהיה עושה קודם זה : (רלב"ג)

ט **טוב-עין** **הוא** **יברך** **כי-נתן** **מלחמו** **לכל**:

מצודת דוד **טוב עין**. הנותן לעני בעין יפה יבורך מה' כי הלא נתן מלחמו לדל ואם עוד יבורך בנכסיו ישפיע עוד יותר ולא ירע לבבו בתתו לו : (מצודת דוד)

רלב"ג **טוב עין**. אך מי שהוא טוב עין וימשול באגשים בהטבתו להם הוא יבורך מאת הש"י ויתחזק כחו להטיב להם ולמחול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש"י : (רלב"ג)

י **גרש** **לץ** **ויצא** **מרון** **וישבת** **דין** **וקלון**:

כס"י **גרש** **לץ** **יאר** **לרע**: (כס"י)

מצודת דוד **גרש לץ**. גרש ממך את הלץ ויצא המריבה כי דרך הלץ לחרחר ריב : **וישבות**. אז יבוטל דין וקלון כי כשיהיה ריב יגשו למשפט ויריבו לבזות זה את זה וכשאין מחרחר ישבות הכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וישבות**. ענין הבטול כמו שבת נוגש (שם יד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **גרש לץ**. מדרך הלץ לשנוא האנשים ולהלעיג בהם ולעורר להם

מדינים ולזה אם תגרש לץ מהבית יצא המדון ממנו כי הוא היה המעורר
מדינים שם וישבות מהבית ריב וקלון המריב שם והמבייש האנשים:
(רלב"ג)

[יא] אֱהָב (טְהוּר)–טְהַר–לֵב זָנוּן שִׁפְתָיו רֵעֵהוּ מִלֶּךְ:

רש"י אהב. טהר לב חן שפתיו. מי שפתיו חן: רעהו מלך. הקצ"ה אהבו
ומחצבו: (רש"י)

מצודת דוד **אוהב**. מי שאוהב איש טהר לב מבלי סיג און ויאהב את מי
שיש חן באמרי שפתיו על כי בדעת ידבר הנה המלך מכבדו כי כן דרך
המלך לאהוב אנשים כאלה : (מצודת דוד)

רלב"ג **אוהב טהר לב**. אך מי שהוא טהור לב ואוהב בלי לב ולב הנה החן
והאהבה שמראה בדבריו לאהובו רעיונו מולך ומושל בו אז ירצה בזה כי
לא יאמר בפיו רק מה שבלבו לעשות והנה הביאור הראשון הוא יותר
נקשר אל מה שלפניו מן הדברים: (רלב"ג)

[יב] עֵינַי יְהוָה וְצָרוּ דַעַת וַיִּסְלַף דְּבָרַי בְּגֵד:

מצודת דוד **עיני ה'.** המקום ישגיח בשמירת אנשי הדעת ויעוות לקלקל
דברי עצת הבוגד אשר ידבר ללכוד אנשי הדעת לא יוכל להם: (מצודת דוד)

מצודת ציון **ויסלף**. ויעקם : (מצודת ציון)

רלב"ג **עיני ה'.** הנה עיני ה' והשגחתו שומרת דעת החכמים לקיים
מחשבותיהם ועצתם הוא מסלף דברי הבוגדים להפילם ממועצותיהם:
(רלב"ג)

[יג] אָמַר עֲצַל אָרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחוּבוֹת אֶרְצוֹ:

רש"י אמר עצל ארי בחוץ. איך אלץ ללמוד תורה: (רש"י)

מצודת דוד **אמר עצל**. בעבור העצלות לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו
ויבדה מלבו לאמר הלא ארי בחוץ ויטרוף נפשי ובתוך הרחובות אהיה
נרצח מן הלסטים המצויים שם : (מצודת דוד)

רלב"ג אמר עצל. הנה העצל לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו מרוב העצלה ויאמר כי הארי בחוץ לטרפו אם יצא מביתו והלסטים ברחובות להרגו אם ילך שם : (רלב"ג)

[יד] שׁוֹחֵה עֲמוּקָה פִּי זְרוֹת זְעוּם יְהוָה (יפול)–יפול–שׁוּם:

רס"י שוחה עמוקה פי זרות. פי עוזדי גלולים: זעום ה'. מי שהקצ"ה שונאו נופל ונכשל בה: זעום. נזוף מלפניו: (רס"י)

מצודת דוד שוחה. כחפירה עמוקה אשר הנופל בה קשה לו לעלות כן הוא הנלכד בפתוי פי זרות היא המינות אשר יקשה מאוד לפרוש ממנה : זעום ה'. מי שה' זעם עליו וחפץ במיתתו הוא נכשל בה כי לא יאיר עיניו בתחלת הפתוי להבין סכלות הדבר וכזביו : (מצודת דוד)

מצודת ציון שוחה. בור כמו בשחת עשו (תהלים ט"ו) : זרות. מל' זר : זעום. ענץ כעס : (מצודת ציון)

רלב"ג שוחה עמוקה. הנה הפה הדובר זרות ותהפוכות ודברים הם הפך האמת וביחוד בהתחלות והשרשים הם בדמיון השוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה לצאת ממנה זעום ה' הוא מי שיפול בזאת השוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך הנכונה והשלימות כל מה שיחזיק בזאת התכונה הפחותה :

[טו] אֹלֶת קְשׁוּרָה בְּלֵב–נֶעַר שֵׁבֶט מוֹסֵר יְרוּזִיקָה מִבְּנָיו:

מצודת דוד אולת קשורה. דבוק הוא במעשה האולת כאלו קשורה בלבו אבל שבט המייסר ירחיק ממנו את האולת : (מצודת דוד)

רלב"ג אולת קשורה בלב נער. בלב הנער קשורה אולת בהתחלה ענינו כי מפני היותו נבהל ונחפז לעשות מה שיחפוץ לא ידרוך בעניניו בסבות הנאותות ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם ליסר בנו בתחלת ענינו כי אז יוכל להקנותו מוסר : (רלב"ג)

[טז] עֵשֶׂק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעֵשֶׂיר אֶךְ–לְמוֹזָסוֹר:

רס"י עוֹשֶׂק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ. עוֹסֵר: נוֹתֵן לְעֵשֶׂיר. סוֹף שְׁנוֹתָן מִמוֹנוֹ לְעוֹ"ג

מצודת דוד עושק דל. דבר בהווה על כי אין העשיר מניח לגזול הימנו כי חזקה ידו. להרבות לו. בחושבו שבה יתרבה הונו : **נותן לעשיר**. וכן הנותן מתן לעשיר : **אך למחסור**. בשתי אלה לא יבוא יתרון כי אם חסרון בעשרו כי הגזל יאבד עוד את שלו ובתת מתן לעשיר בעצמו מחסר עשרו והמקום לא ימלא החסרון כי לא עשה מצות ה' במתן ההוא : (מצודת דוד)

רלב"ג עושק דל להרבות לו. מי שהוא עושק הדל והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות שלא יתן לו Xתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי כל מה שיתמיד להתנהג תמעט תאוותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האיש הנמשך אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהיה יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמרם אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל העושק כבר יש לו השתדלות מה כי הביאהו ולזה שם מגמתו להרבות לו קנינים אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו בזאת המתנה תועלת רק לחסר קנינו כי העשיר לא יחשוב מאד המתן הזה עם שהוא יבזה הדל וילעיג עליו על מה שנתן לו ולא ישתדל להשיב לו גמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הביאור הראשון הוא יותר נכון : (רלב"ג)

[\[ז\]](#) הַט אֲזַנְךָ וּשְׁמַע דְּבַרִּי זְכָכִים וְלִבְךָ תַּשְׁעִית לְדַעְתִּי:

כ"ז הט אזנך שמע דברי חכמים. ללמוד תורה מחכם כל שהוא: ולבך תשית לדעתי. ואם רצך קצע לא תלמוד ממעשיו: (כ"ז)

מצודת דוד ולבך. ר"ל לא שמיעת האוזן בלבד כי גם לבך שים לדעת התורה להבינה ולזכרה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תשית. תשים כמו שת לי אלהים זרע (בראשית ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג הט אזנך ושמע דברי חכמים. ללמד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להשיג מה שיקצרו מהשגתי בדרך החכמה : (רלב"ג)

[\[ח\]](#) כִּי-זָעִים כִּי-תִשְׁמְרֶם בְּבִטְיָנְךָ יִכְנֹוּ יַזְדְּלוּ עַל-שְׁפָתֶיךָ:

רס"י כי נעים. יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותלפנסם בצטנך שלא תשכחם ואימתו יהיו שמורים בלבך בזמן שיכוננו על שפתיך כאשר תוֹאִיֵאם צפיד: (רס"י)

מצודת דוד כי נעים. נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנתון בבטן וכאשר כל דברי התורה יחדיו יהיו נכונים על שפתיך מבלי שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה ואף מהר ישכחם : (מצודת דוד)

מצודת ציון נעים. ענין מתיקות וערבות : (מצודת ציון)

רלב"ג כי נעים. ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכוננו יחדיו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך: (רלב"ג)

[יט] לְהִיּוֹת בְּיָהוּהַ מִבְּטֹוֹךְ הַיּוֹדְעֶתִיךָ הַיּוֹם אֶף-אֶתָּה:

רס"י להיות זה' מבטחך הודעתך. אני מודיעך שתצטח זה' ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אצטל ממלכתי ואיך אתפרנס: (רס"י)

מצודת דוד הודעתך היום. בהדברים האלה הודעתך עתה להיות מבטחך בה' ופנה מכל עסקך להעמיק בדברי חכמים בכל לב : אף אתה. ר"ל עם שאתה רק לומד לעצמך ואינך גדול כהמלמד לאחרים מ"מ אף אתה בטח בה' כי יש תקוה גם לך : (מצודת דוד)

רלב"ג להיות בה'. אך אתה אחרי הגיעך לזאת המדרגה שזכרתי הודעתך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהיה תמיד בה' מבטחך עם כל מה שתישיר מהסבות להגעת דרושך כמו שזכר במה שקדם כי לשוא יוקדמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר: (רלב"ג)

[כ] הֲלֹא כָּתַבְתִּי לְךָ (שְׁלֵשׁוּם) שְׁלִישִׁים בְּמוֹעֲצַת וְרַעַת:

רס"י הלא כתבתי לך שלשים. תור' ונביאים וכתובים: (רס"י)

מצודת דוד הלא כתבתי. ר"ל ופן תאמר איך אבטח בה' לפנות לבבי מכל עסקי להעמיק בדברי מלמדי שמא שוגים גם המה בדברי התורה ואין מקום לבטוח בה' ולקבל שכר ולז"א הלא כתבתי לך בספר התורה דברים חשובים ונכבדים אמורים במועצות ודעת : (מצודת דוד)

מצודת ציון שלישים. שרים ונכבדים כמו ומבחר שלישי (שמות טו) ור"ל דברים חשובים ונכבדים וכן שמעו כי נגידי אדבר (לעיל ח) : **במועצות.** מלי עצה : (מצודת ציון)

רלב"ג הלא כתבתי לך. דברים נכבדים להישירך למועצות בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים ואחשוב שקראם שלישים כי כמו שהמלך ינהג כל עם המלכות וכן הענין במשנה אך השלישים ינהיגו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים ההישרות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ובדעת ודעת : (רלב"ג)

[כא] לְהוֹדִיעַךָ קִשְׁטִי אֲמָרִי אֲמַת לְהַשִּׁיב אֲמָרִים אֲמַת לְשִׁלּוּזִיךָ:

רס"י להודיעך קושט. שלישים כתבתי לך כדי שתזין מתוכם: קושט אמרי אמת. להקיב אמרים אמת: לשולחך. לשולחך הוראה: (רס"י)

מצודת דוד להודיעך. ר"ל דברי התורה ההיא עשויה המה להודיעך אמיתת אמרי אמת לדעת להבדיל בין האמת ובין השקר ולא תירא אי"כ עוד פן ידיחוך בשגגתה כי תוכל להשיב אמרי אמת ותשובה נוצחת להמטעים ומגרשים אותך מדרך האמת : (מצודת דוד)

מצודת ציון קשט. ענין אמת כמו מפני קושט סלה (תהלים ס"ו) : **לשולחך.** ענין טרוד וגרושין כמו הן ישלח איש (ירמיה ג') : (מצודת ציון)

[כב] אֶל-תִּגְזַל-דָּל כִּי דָל-הוּא וְאֶל-תִּדְכָא עֵנִי בְשַׁעַר:

רס"י אל תגזל דל. אל תגזלו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד **נגדך:** (רס"י)

מצודת דוד כי דל הוא. ר"ל בחשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד למולך : **ואל תדכא.** אל תכתת העני בשער המשפט כאשר ישפוט עמך : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תגזל דל. להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עזרתך ולעני אין עוזר : (רלב"ג)

[כג] כִּי-יְהִי־הָיָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת-קִבְעֵיהֶם נָפֵשׁ:

רס"י כי ה' יריב ריבם וקבע. ויגזול את הנפש: קובעיהם. גוזליה' וזלשון ארמי קביעה גזילה במסכ' ראש השנה אתה ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו': (רס"י)

מצודת דוד כי ה'. ר"ל אם אין לאל ידו לריב ריבו הנה ה' יריב ריבם ומן קובעיהם יקבע את הנפש כי ימות ויאבד נפשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון וקבע. ענין גזל כמו היקבע אדם אלהים (מלאכי ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי ה' יריב ריבם. כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתי ממך והוא הש"י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל ממנו חיינו: (רלב"ג)

[כד] אֶל-תִּתְרַע אֶת-בְּעַל אָף וְאֶת-אִישׁ זֹמֹת לֹא תָבוֹא:

רס"י אל תתרע. אל תתחבר לשון רעות: (רס"י)

מצודת דוד אל תתרע. אל תתחבר עם בעל אף ולא תבוא בדרך אחד עם בעל חמה וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון תתרע. מל' ריע וחבר : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תתרע. אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבא את איש חמות להתחבר ללכת עמו: (רלב"ג)

[כה] פֶּן-תֵּאָלֵף (ארזותו) אֲרֻזֹתָיו וְלִקְזֹת מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ:

רס"י פן תאלף. פן תלמוד תלמד: (רס"י)

מצודת דוד פן תאלף. פן תלמוד דרכו ותקח בזה מוקש לנפשך : (מצודת דוד)

מצודת ציון תאלף. תלמד כמו כי יאלף עונך פיד (איוב טו) : (מצודת ציון)

רלבי"ג פן תאלף. פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואו לו רעות גדולות ממיתות אותו: (רלבי"ג)

[כז] אֶל-תְּהִי בְּתוֹקְעֵי-כָף בְּעֹרְבִים מִשְׁאֲוֹת:

רס"י אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות. הלואות כמו משאת מאומה (לכרי' (לכ"י))

מצודת דוד בתוקעי כף. בחברת אנשים התוקעים כף זה בעבור זה להיות ערב בחובו בשעבוד מקויים : **בעורבים.** בחברת אנשים הנעשים ערבים על הלואות וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון משאות. ענין הלואה כמו משאת מאומה (דברים כד) : (מצודת ציון)

רלבי"ג אל תהי בתוקעי כף. להכניס עצמך בשעבוד תחת רעייהם לפרוע חובן והם האנשים שהם עורבים ההלואות בעבור זולתם: (רלבי"ג)

[כז] אִם-אֵין-לָךְ לְשֵׁלָם לָמָּה יִקְוֶה מִשְׁכַּבְךָ מִתְּזוֹתֶיךָ:

מצודת דוד אם אין וגו'. ר"ל אם לא יהיה לך לשלם למה תגרום שהמלוה יקח ממך מצעות משכבך : (מצודת דוד)

רלבי"ג אם אין לך לשלם. בבוא המלוה להפרע מאומה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתידך ולא תשאר לך מטה תשכב בה וזאת ג"כ הערה טובה שישמור השכל מהיות ערב בעד הנפש המתאוה: (רלבי"ג)

[כח] אֶל-תִּסַּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ:

רס"י אל תסג גבול עולם. אל תסג אחור מנהג אבותיך ואז"ל המניח לכללה תחת הגפן בשעת צלירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו', תסג כמו יסוגו אחור (תהלים קכט): (רס"י)

מצודת דוד אל תסג. הדרך לעשות דבר לסימן בין שדה האיש לשדה רעהו

לדעת גבול השדות ואמר סימן הגבול אשר מעולם אשר עשו אבותיך אל תחזיר לאחור אל תוך שדה רעך להרחיב את גבולך : (מצודת דוד)

מצודת ציון תסג. ענין ההחזרה לאחור כמו ארור מסיג גבול (שם כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תסג גבול עולם. ר"ל שלא תשנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקע וזאת ג"כ הערה שלא ישנה הגדרים הקודמים שגדרו הראשונים כי בכלם תועלת: (רלב"ג)

[כט] וְזֵיתָ אִישׁ | מְהִיר בְּמִלְאֲכָתוֹ לְפָנָי-מְלָכִים יִתְיַצֵּב בְּל-
יִתְיַצֵּב לְפָנָי וְזֵשׁ־כִּים :

מצודת דוד חזית. כאשר תראה איש מהיר וזדיז במלאכתו דע כי סופו יעמוד לפני מלכים לשמשם ולא יבא למדה זו לעמוד ולשמש לפני שפלים ופחותים : (מצודת דוד)

מצודת ציון חזית. ענין ראייה כמו ואחזה אנכי (לקמן כד) : **חשכים.** שפלים ופחותים כי כמו שנקראים שרים חורים מל' חיור ולובן כן יקראו הפחותים חשוכים מל' חושך ושחרות : (מצודת ציון)

רלב"ג חזית איש. אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו תמצא שכבר יתיצב לפני המלכים והגדולים כי הם יקרבוהו אליהם מצד זריזותו ולא יתיצב לפני הקשי יום והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שתין שנין הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף: (רלב"ג)

משלי פרק-כג

[א] כִּי-תֵשֵׁב לְלִזְזוֹם אֶת-מוֹשֵׁל בֵּין תְּבִין אֶת-אֲשֶׁר לְפָנֶיהָ:

רפ"י כי תשב ללחוס. לאכול: בין תבין. תן לנך לדעת מי הוא אם עינו כרה או יפה: (רפ"י)

מצודת דוד **כי תשב ללחום.** כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בה הוא בעל הסעודה : **בין תבין.** תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך להתבונן בהם אם עינו יפה או רעה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **כי תשב ללחום את מושל.** והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מהתישבותיך לקבל החכמה שתבין אח אשר לפניך : (רלבי"ג)

[ב] וְשִׁמְתָּ שִׁכִּין בְּלִיעָךָ אִם-בְּעַל נַפְשִׁי אֶתְהָ:

רש"י ושמת שכין בלועך. בלחייך אם ראית עינו כרה אל תאכל משלו: אם בעל נפש אתה. אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב שכין בין שניך, ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שיסאלהו ידקדק ויסאל שמועתו ואם לאו יסתוק: (רש"י)

מצודת דוד **ושמת.** ר"ל אולי תתבונן בדבר ויטיב לך להשים שכין בבית הבליעה משתאכל עמו : **אם בעל נפש אתה.** אם יש לך נפש משכלת למאוס ברע : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שכין.** כמו שכין בסמ"ך וכן התמלא בשכות עורו (איוב מ) : **בלועך.** ענין בליעה וכן יעלעו דם (שם לט) והביי"ת היא ביי"ת השמוש : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אם בעל נפש אתה.** ללחום ולהזין ממזונו והוא בעל תאוות המושל בשכלו : **ושמת.** הנה תשים קוצים בגרוך ובבית הבליעה שתחנק בהם : (רלבי"ג)

[ג] אֶל-תִּתְּאוּ לְמוֹטְעֵמוֹתַי ' וְהוּא לְזוֹם כּוֹבִים:

רש"י אל תתאו למטעמותיו. אלח פרוש ממנו ולך לפני רב הגון ולא תזייסהו בשאלות אחר שלא ידע להסיב: (רש"י)

מצודת דוד **אל תתאו.** אל תתאוה למאכליו המוטעמים וטובים : **והוא.** ר"ל מאכלו כוזב בפעולתו כי דרך המאכל להבריא גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין הרע : (מצודת דוד)

מצודת ציון למטעמותיו. דברים מוטעמים ומשובחים כמו ועשה לי מטעמים (בראשית כז) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תתאו למטעמותיו. ואם ישנם ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים והבלים שאין בו תועלת והשארות כלל: (רלב"ג)

ד אַל-תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבְּיַנְתְּךָ זֶזְדְּלָ:

רש"י אל תיגע להעשיר. לעשות גירסתך חזילות חזילות כי סוף שתשכחנה: (רש"י)

מצודת דוד אל תיגע. להרבות עסק להרבות הון : **מבינתך חדל.** ר"ל אם מבלי עצתי חדל מזה מבינת עצמך כי מה תועלת במרבית ההון : (מצודת דוד)

מצודת ציון תיגע. מלי יגיעה : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תיגע להעשיר. אחר שמצאת מה שיספיק לך כי זה ימגע לך מבינתך בסבת כלוי זמנך בענין העושר בהפך המכוון מענין העושר כי המכוון בו הוא שיהיה בו עזר לאדם אל שיהיה לבו פנוי בבקשת החכמה והבינה : (רלב"ג)

ה (הַתְּעִיף) הַתְּעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינְנוּ כִּי עֲשֵׂה יַעֲשֶׂה-לָּךְ כְּנַפִּים כְּנֶשֶׁר (ועיף) יְעוֹף הַשְּׂבָיִם:

רש"י התעיף עיניך זו. כרגע שתכפול עיניך לעמא ואין אותה גירסא מלויה בד: התעיף. כמו וכפלת ותעיף: (רש"י)

מצודת דוד התעיף. ר"ל מה בצע בעושר וכי הוא דבר המתקיים הלא פעמים אבוד בשעה קלה עודך מנענע עינך להסתכל בו ואיננו כי פתאום יאבד וכאלו עשה לעצמו כנפים לעוף ממך חיש מהר כנשר הזה הממהר לעוף לצד השמים ונכסה מהעין : (מצודת דוד)

מצודת ציון התעיף. מלי עפיפה ותנועה : (מצודת ציון)

רלב"ג התעיף עיניך בו ואיננו. ומה בצע בענין העושר הנה כמו השיעור המועט מהזמן שתוכל להגיע ראותך בו יסור העושר כי בקלה שבסבות

יסור ימצאו סבות רבות מעירות העושר כי העושר בעצמו יסור ויעשה לו כנפים לעוף בהם מבית העשיר לזולתו כקלות הנשר לעוף בשמים, אחר שהזהירונו מללחם עם רב התאוה הזהירונו שלא ילחם את לחם הכילי ואמר אל תלחם את לחם רע עין שתדע עינו במה שתאכל ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ואע"פ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם שאכלת ממנו יקשה לו להתערב במעיך ויבקש לצאת דרך ההיא ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו, והנה ידמה והוא הנכון שקרא רע עין מי שיש לו עיון רע וכוזב בדעות ולזה אמר שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי שיעשה מטעמים ואמר זה כי הנחותיו בהתחלות ובשרשים ערבות מאד לאיש שיערב לו ההנאות בהנאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב המזון הזה אינו עמד כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלת פתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר גדלת על האמנתם ואמר שלחם האיש הרע העיון הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח חמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להניח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהטביעהו והפך זה הוא בשרשים ובהתחלות אמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושחה בקנייך ההתחלה הזאת והיא חישירך אל מה שאחר ההתחלה ולב זאת ההתחלה אינו עמד להישירך אל מה שאחר ההתחלה: (רלב"ג)

ו אַל-תִּלְוֶזֶם אֶת-לֶזֶם רַע עֵינְךָ וְאֵל-(תִּתְאוּ) תִּתְאוּ לְמִטְעֵמוֹתָיו:

מצודת דוד אל תלחם. אל תאכל לחם ולתוספת ביאור פירש ואמר את לחם וגו' : (מצודת דוד)

ז כִּי | כְּמוֹ-שֶׁעַר בְּנִפְשׁוֹ כֵּן-הוּא אֹכֵל וְשִׁתָּהּ יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בֵּל-עֵמָר:

רס"י כי כמו שער בנפשו. שער זה נקוד חליו פתח וחליו קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שם היה שם דבר היה קמץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא ופתרונו כאלו שפך האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא, שער מן לשון התאנים השערים המרי' (ירמיה כט): (רס"י)

מצודת דוד כמו שער. כמו המשער בעצמו דבר מה שאין בזה שום ממש כ"א דמיון ומחשבה בעלמא כן המאכיל הזה אף כי יאמר לך אכול ושתה הנה לבו בל עמד ולא יחפוץ שתאכל באמת ואין ממש בדבריו : (מצודת דוד)

מצודת ציון שער. מלי השערה ואומדן כמו מאה שערים (שם כו) : (מצודת ציון)

[ח] פתך-אכלת תקיאנה 'ושוֹזֶת' דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים:

רש"י פתך. שאכלתו צביתו סוף שתקיאנה מפני הזוּסָה: ושחת דבריך הנעימים. חנות שהחזקת ודברת לו דברים רכים הכל אצדת: (רש"י)

מצודת דוד פתך. הפת שנתן לך אשר אכלת סופה תקיאנה מגופך כי הביט עליך בעין רעה בעת אכלך והנה שחת דבריך הנעימים אשר דברת עמו רכות והחזקות טובה וחנות על האכילה כי למפרע היו בחנם הואיל ותקיא המאכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון תקיאנה. הוא החזרת המאכל לחוץ וכן קיא צואה (ישעיה כח) : (מצודת ציון)

[ט] בְּאֶזְנֵי כְּסִיל אֶל-תְּדַבֵּר כִּי-יִבּוֹן לְשֶׁכֶל בְּמִלֶּיךָ:

מצודת דוד אל תדבר. מה מדברי החכמה כי לחסרון דעתו יבזה מאמריך הנאמרים בהשכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון מליך. מאמריך כמו אין מלה בלשוני (תהלים קלט) : (מצודת ציון)

רלב"ג באזני כסיל אל תדבר. דברי חכמה כי הוא יבזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם : (רלב"ג)

[י] אֶל-תִּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבְשִׁעֲרֵי יְתוּמִים אֶל-תִּבְאֵ:

רש"י ובשערי יתומים. בלקט שכתה ופאה הראוי להם: (רש"י)

מצודת דוד אל תסג. אל תחזיר לאחור סימן הגבול הנעשה מעולם לקחת מה מגבול רעד : אל תבוא. לקצור תבואתם לעצמך בחשבך שאין לאל ידם לעמוד למולך : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל תסג גבול. הקרקעות להשענך כי אשר תעשוק מהם הקרקע הם חלושים כי הם יתומים : (רלבי"ג)

[יא] כִּי-גַאֲלֶם וּזְזֶק הוּא-יְרִיב אֶת-רִיבֶם אֶתֶּר:

מצודת דוד כי גואלם חזק. אם המה תשושי כח הלא ה' הגואל אותם הוא חזק והוא יריב עמך את ריבם : (מצודת דוד)

רלבי"ג כי גאלם חזק. כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו צעק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני : (רלבי"ג)

[יב] הַבִּיֵּאָה לְמוֹסֵר לְבָבְךָ ' וְאֶזְנֶךָ לְאִמְרֵי-רַעֲת:

מצודת דוד הביאה. הכנע לבך לשמוע אל המוסר ואזנך וגו' : (מצודת דוד)

רלבי"ג הביאה למוסר לבך. הביאך לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה הישר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנבונים : (רלבי"ג)

[יג] אַל-תִּמְנַעַּ מִנְעֵר מוֹסֵר כִּי-תִכְנֹן בְּשִׁבְטֹ לֹא יָמוּת:

מצודת דוד מוסר. הכאת שבט מוסר : כי תכנו. אם תכנו בשבט הלא לא ימות בזה ורק הוא צער בעלמא : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל תמנע מנער מוסר. מפני צעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאפשר שישגי החיים הנצחיים : (רלבי"ג)

[יד] אֶתֶּה בְּשִׁבְטֹ תִכְנֹן ' וְנִפְעִיו בְּיַשְׁאוֹל תִּצְיֹל:

מצודת דוד אתה. הנה אתה תצערו בהכאת השבט ובזה תצילו מן השאול

כי יכשיר מעשיו מוטב לו צער השבט מצער השאול : (מצודת דוד)

מצודת ציון **משאול**. מגיהנם : (מצודת ציון)

רלבי"ג אתה בשבט תכנו. וחציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון : (רלבי"ג)

טו בְּנֵי אִם-זָזְכֶם לְבָרַךְ יִשְׁמְרוּ לְבִי גַם-אֲנִי :

מצודת דוד **אם חכם**. כאשר יחכם לבך על כי תשמע אמרי אלה הנה אז ישמח לבי גם אני כשמחת לבבך הואיל ומידי באה לך החכמה : (מצודת דוד)

רלבי"ג בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. המישיר אותך אל השלימות : (רלבי"ג)

טז וְתַעֲלֶזְנָה כְּלִיּוֹתַי בְּדַבָּר שִׁפְתֶיךָ מִיִּשְׁרָיִם :

רס"י **דלזר** שפתיך מישרים. ע"י שחכם לזך : (רס"י)

מצודת דוד **בדבר**. בעת ידברו שפתיך מישרים ליישר עוד את הזולת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ותעלזנה**. ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (שם קמט) : **כליותי**. תאות השמחה היא בכליות : (מצודת ציון)

רלבי"ג ותעלזנה כליותי. מחשבותי כשמעי כי תדברנה שפתיך מישרים בדבר החכמה : (רלבי"ג)

יז אֶל-יִקְנָא לְבָרַךְ בְּזוֹטָאִים כִּי אִם-בִּירְאֵת-יְהוָה כָּל-הַיּוֹם :

רס"י **אל יקנא** לזך בחטאים. בהלחתם להיות רצע כמותם : (רס"י)

מצודת דוד **בחטאים**. בהצלחת החוטאיי : **כי אם**. ר"ל רק עסוק כל היו ביראת ה' ואל תפן אל הצלחתם כי שלך טובה משלהם : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל יקנא לבך בחטאים. אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת ה' במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש

אחרית ותועלת בו והם הפעולות המשובחות וההשגות העיוניות ותקותך
באלו הטובות לא תכרת אך חתחזק ותחקים חמיד: (רלב"ג)

[יח] כִּי אִם-יֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת:

רש"י כי אם יש אחרית. אם זה משמש בלשון אשר כלו' אשר בעבור זה
יש אחרית תקוה חליד: (רש"י)

מצודת דוד כי אם וגו'. ר"ל כי שלך הוא דבר אשר יש לה אחרית כי הזכות
יעמוד לך באחרית הימים ותקות הגמול לא תכרת ובוא תבוא : (מצודת
דוד)

מצודת ציון כי אם יש. כי אשר יש : (מצודת ציון)

[יט] שְׁמַע-אֶתְּהָ בְנֵי וְזָכַם וְאֲשֶׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ:

רש"י שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך. מאחר שתחכם תוכל ללכת
בדרכי לבך כי לב חכם לא ישיאך לעבירה: (רש"י)

מצודת דוד וחכם. למוד חכמה : ואשר. אז תוכל ללכת בדרך לבך כי לבב
חכמה לא ישיאך לעבירה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואשר. ענין מצעדים ופסיעות כמו ואשרו בדרך בינה (לעיל ט)
: (מצודת ציון)

רלב"ג שמע אתה בני וחכם ואשר לבך. בדרך המשובחת בדעות ובמדות :
(רלב"ג)

[כ] אֶל-תְּהִי בְּסוֹבְאֵי-יָיִן בְּזוֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ:

מצודת דוד בסובאי יין. בחבורת סובאי היין לשתות הרבה : למו. ר"ל
להנאת עצמם לא לענג שבתות וי"ט וחוזר גם על היין : (מצודת דוד)

מצודת ציון בסובאי. ענין רבוי השתייה : בזוללי. ענין רבוי האכילה כמו
סורר ומורה וכו' זולל וסובא (דברים כא) : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תהי. בחברת הזוללים והסובאים כי מי שינהג זה המנהג יאבד הונו וישאר עני והרחיק ג"כ מדת העצלה שתפיל בטבעה תרדמה ונומה כי היא תלביש האדם בגד קרעים ובלויי סחבות מצד העוני והרש המגיע בסבתו: (רלב"ג)

[כא] כִּי-סָבָא וְזוּלָל יוֹרֵשׁ וְקָרְעִים תִּלְבָּיֵשׁ זִוְמָה:

רס"י כי סובא וזולל יורש. יתמסכן: וקרעים תלביש נומה. העללות והתנומה תלביש אותך בגדי קרועים: (רס"י)

מצודת דוד יורש. יהיה רש ועני: וקרעים. התנומה הזאת מלבשת בעליה בגדים קרועים כי המתמיד בתנומה יורש גם הוא ולא ימצא ידו ללבוש בגדים שלמים: (מצודת דוד)

מצודת ציון נומה. מלי תנומה ושינה: (מצודת ציון)

[כב] שִׁמְעֵ לְאָבִיךָ זֶה יִלְדֶךָ וְאֶל-תְּבוּז כִּי-אֶקְנֶה אֶמְךָ:

מצודת דוד זה ילדך. ר"ל הלא זה ילדך ובוודאי יחפוץ בתקנתך: כי זקנה. אף אם זקנה אמך לא תבוז אמריה לומר לא בסבי טעמא אף כי דרך נשים לה להרבות אמרים מבלי השכל: (מצודת דוד)

רלב"ג שמע לאביך זה ילדך. המישירך שתלמד החכמה ואעי"פ שאמך מזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד המביא אליה והמישיי לה כמו שחשבו הרבה מהפילוסופיי כי השכל הנקנה נפסד לזאח הסבי וכבר בארנו בטול זה הדעת בראשון מספר מלחמות ה' ושם התבאר במה שאין ספק בו כי השכל הנקנה נצחי לא יפס': (רלב"ג)

[כג] אֲמִית קָנָה וְאֶל-תִּמְכֹּר זִזְכָּמָה וּמוֹסָר וּבִינָה:

רס"י אמת קנה. ואם לא תמאץ ללמוד בחנם למוד צכר ואל תאמר כסם שלמדתי צכר כך אלמדנה צכר: (רס"י)

מצודת דוד אמת קנה. למוד תורה בשכר אם לא מצאת ללמוד בחנם

ועכ"ז אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כ"א למוד בחנם : **חכמה וגוי**.
את אלה לא תלמוד בשכר כי המה תורה שבע"פ ואסור לקחת עליהם
שכר אבל לקרוא מקרא יוכל לקבל שכר כן ארז"ל : (מצודת דוד)

רלב"ג **אמת**. הנה השגת האמת קנה ואף על פי שהוא זה הנה מזה הצד
לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל למסור
ולהסיר ממך קנין שקנית בכל חכמה ובפילוסופיא מדיניי ובחכמה
האלהי אשר נקראת בינה כי השכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וכבר
ביארנו שא"א לאדם שישכח ההשגה השכלית במאמר הראשון מספר מ"י
ובביאורי' לספי' הנפ' : (רלב"ג)

[כד] **גֹּזֵל גֹּזֵל (יִגְזֹל) יִגְזֹל אָבִי צְדִיק (יִוֹלֵד) וְיִוֹלֵד זֶכֶם**
(וישמוזז) – יִשְׁמוּזז – בָּו :

מצודת דוד **ויולד**. המוליד את החכם ר"ל המלמד ומוליד חכמה בלב
התלמיד : (מצודת דוד)

מצודת ציון **גיל**. ענין שמחה : (מצודת ציון)

רלב"ג **גיל יגיל**. ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד
ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדי בדעותיו ובתכונותיו ומי
שיולי בן חכם ישמח בו ליושר פעולותיו ועניניו עם שבסבתו תדבק בו
השגחת השי"י וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבה בעינה אשר
ישיגם צער וכאב לאב ולאם אם היה הבן כסיל : (רלב"ג)

[כה] **יִשְׁמוּזז – אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתִגְלָל יוֹלְדֶיךָ :**

מצודת דוד **ישמח וגוי**. מוסב על האמור למעלה אמת קנה לומר הלא גיל
יגיל וגוי לזה קנה אמת וישמח אביך וגוי : **יולדתך**. המלמדך המוליד
החכמה בלבך : (מצודת דוד)

[כו] **תִּנְה – בְּנֵי לִבְךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְרָכֵי (תִּרְצֶנָה) תִּצְרְנָה :**

מצודת דוד **תנה**. הכן לבבך להבין אמרי ואז עיניך דרכי תצורנה כי תשכיל
שהוא דרך הישר : (מצודת דוד)

רלב"ג **תנה בני לבך לי**. שלא תהיה כוונתך ורצונך כי אם לקנין השלימו

ועיניך תצרנה דרכי אשר העירותיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכוון בשלימות השכל ולפי שהתאוה אשר ימשך האד' יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו': (רלב"ג)

[כז] כִּי-שׁוֹזָה עֵמֶקָה זֹנָה וּבְאֵר צָרָה זְכָרִיהָ:

רס"י זכר וכה. אקטריינ"א בלעז: (רס"י)

מצודת דוד כי שוחה. ר"ל כי באמרי תבין שהזונה הוא כבור עמוק שקשה מאוד לעלות ממנה כי כן קשה להפרד מן הזונה אחר שנכשל בה ונאמר למשל על המינות: נכריה. זונה נכריה אשר לא מבנות ישראל הנה היא כבאר צרה ודחוקה שאי אפשר להתהפך בה מצד אל צד להתחכם לעלות ממנה : (מצודת דוד)

[כח] אֵף-הִיא כְּזֹתָף וּבֹגְדִים בְּאֶרֶם תּוֹסֵף:

רס"י אף היא כחתף. פתאום: ובוגדים בלדס תוסף. מרצה זישראל בוגדים לה' ועל האפיקורסין מדבר: (רס"י)

מצודת דוד אף היא. עם כי אינה מבנות ישראל ואינה רגילה כ"כ עם היהודים מ"מ כאשר תוכל לחטוף מי מהם אז תארוב עליו וע"י פתויה הולכת ומוספת בוגדים בבני אדם ומוסב למעלה לומר כאשר תבין כל זה ע"י אמרי ידעתי שעניך דרכי תצורנה ולא תכשל בזה: (מצודת דוד)

מצודת ציון כחתף. כמו כחטף בטי"ת ועניינו מהירות הלקיחה כמו וחספתם לכם (שופטים כא): (מצודת ציון)

רלב"ג אף היא. שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חטף וזה תעשה במרמה בשתקרא לו לזנות עמה ולא יהיה נשמר ממנה ותמית אותו ותוסיף בחברתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשי אשר תפילי ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחי ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחים למי נזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה ונהי ולמי מכאוב ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימצא האודם בעינים והפסדם:

[כט] **לְבַי אָוִי לְבַי אָבִי לְבַי (בְּדוֹנָיִם) מְדַיָּנִים | לְבַי שֵׁיזוּז לְבַי פְּצָעִים זִזָּם לְבַי זִזָּם זִזָּם זִזָּם:**

רפ"י לְמִי אָוִי לְמִי אָבִי. לִשְׁוֹן לַעֲקָה וַיִּלְלָה. לְמִי מִדַּיָּנִים לְמִי שִׂיחַ. לְמִי שִׁיזוּז לְמִי מִדַּיָּנִים עִם הַזְּכוּת וְשִׂיחָה יִתְּרָה לוֹ אָוִי וְאָבִי כִי צֶרֶב דְּבָרִים רַב פָּשַׁע: לְמִי חֲכִילוֹת עֵינַיִם. מִרְוֹב יוּן מֵאֲדִימִים עֵינַיִם וּגְנָאִי הוּא: (רפ"י)

מצודת דוד לְמִי אָוִי. לְמִי מִיּוֹחַד צַעֲקַת אָוִי וְאָבִי וְהֵם צַעֲקַת יִלְלָה : מִדַּיָּנִים. דִּין וּמְרִיבָה עִם אֲנָשִׁים : שִׂיחַ. ר"ל רְבוּי דְּבָרִים בְּלֹא הַשְׁכֵּל וּבְלֹא סֹדֵר : פְּצָעִים חָנָם. דְּרַךְ הַשִּׁיכּוֹר לְהַתְּקוּטָט וּלְפִצּוּעַ בְּחַבִּירוֹ וּכְאִשֶׁר יִחֲזוֹר חַבִּירוֹ וַיִּפְצַע בּוֹ נִרְאָה כְּאִלוֹ פִּצּוּעוֹ עַל חָנָם כִּי זֶה שִׁפְצַע תְּחִלָּה לֹא מִדַּעַת עָשָׂה כִּי הִיָּה מִבּוֹלְבַל בֵּינֵנו : חֲכִילוֹת עֵינַיִם. אֲדַמִּימוֹת עֵינַיִם מִרְוֹב שִׂיחָה הֵינֵן וְהוּא דְּבַר גְּנָאִי : (מצודת דוד)

מצודת ציון שִׂיחַ. עֵנִין דְּבוּר כְּמוֹ יַעֲקֹב עֲלֵיו שִׂיחַי (תְּהִלִּים קֹדֶד) : פְּצָעִים. מִכּוֹת הַמוֹצִיאוֹת דָּם כְּמוֹ פִּצּוּעַ תְּחַת פִּצּוּעַ (שְׁמוֹת כָּא) : חֲכִילוֹת. אֲדַמִּימוֹת כְּמוֹ חֲכִילִי עֵינַיִם מִיּוּן (בְּרֵאשִׁית מֵט) : (מצודת ציון)

[ל] **לְבַמְּאֲזָרִים עַל-הַיּוּן לְבָאִים לְזָקָר מִמְּסָךְ:**

רפ"י מִמְּסָךְ. מִמְּזוּג וְהוּא שֵׁם דְּבַר כְּמוֹ מִמְּכָר: לְחַקוֹר מִמְּסָךְ. שְׁחוֹקְרִין וְצוּדְקִין הֵיכֵן מוֹכְרִין יוּן טוֹב: (רפ"י)

מצודת דוד לְמֵאֲחָרִים. כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִיּוֹחַדִּים הֵמָּה לְהַמְּאֲחָרִים שְׁבַת עַל הַיּוּן וְלְהַבְּאִים לְחַקוֹר אַחַר יוּן שְׁמִזְגוּ יַפָּה : (מצודת דוד)

מצודת ציון לְמֵאֲחָרִים. מִלִּי אַחֲרוֹר וְעֵכוֹב : מִמְּסָךְ. עֵנִין מִזִּיגָה וְהוּא תַעְרוּבַת הַמַּיִם בֵּינֵן כְּמוֹ מִסְכָּה יֵינָה (לַעִיל ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג לְמֵאֲחָרִים. הֲלֹא לְאֲנָשִׁים הַשּׁוֹקֵדִים עַל שִׂיחָה הֵינֵן וּבְאִים לְחַקוֹר אִי זֶה יוּן הוּא יוֹתֵר חָשׁוּב לְשִׂיחָה מִמֵּנוּ לְהַמְּשַׁכֵּם לְזֵאת הַתְּאוּהָ תִּמְיֹד זֶה יִהְיֶה סֵבֶה כִּי בְּסִבַּת הַיּוּן יִשְׁתַּכְּרוּ וַיִּגְיַעוּ רַעוֹת גְּדוּלוֹת לְהֵם מִקְצַת הַשְּׂכוּרִים לְקֶצֶת: (רלב"ג)

[לא] **אַל-תִּרְאֵ יוּן כִּי יִתְּאָרֶם כִּי-יִתְּנָן (בְּכִיס) בְּכֹס עֵינֵי יִתְּהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים:**

רפ"י אל תרא יין כי יתאדם. אל תתן בי עיניך: כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים. המרבה שכרות כל עזירות דומות לו למיסקור כל הדרכים יקרים בעיניו. בכוס. כתיב כלומר השותה נותן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה: (רפ"י)

מצודת דוד אל תרא יין. אל תתן עינד ביין אשר יתאדם במראיתו והוא נחמד ומשובח: כי יתן. כי מי אשר יתן מראית עינו וחפצו בכוס היין הולך הוא במישרים ר"ל אין דרך מעוקם לפניו על כולם יחשוב כי ישרים המה כי לא יבחין עוד מעתה: (מצודת דוד)

מצודת ציון יתאדם. מלשון אודם: (מצודת ציון)

רלב"ג אל תרא יין כי יתאדם. כי בכוס מראהו ויתהלך למישרי במנהג היין הטוב שתחלה הדק יראה למעלה בכוס ואולם היין אשר נהפכו בו שמריו העליונים תמצא שאינו הולך למישרים כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס ימצא נוטה אל השחרות והנה הזהירו שלא יפתהו טוב מראה היין ויושר ענינו: (רלב"ג)

לב אַחֲרֵיתוּ כְּזֹזֵשׁ יִשְׂרָאֵל וְכִצְפֹּעֵי יִפְרֵשׁ:

רפ"י יפריש. ל' עקילה פויינ"ט זלעז, זמלמד הזקר תרגום זפרש תורי זבגמ' זנקיט זרשא זגוילו"ן זלע"ז, ויש פותרין זפרישו זן החיים: (רפ"י)

מצודת דוד אחריתו. ר"ל אם בעת השתיה יערב לחיך הלא אחריתו מרה והרי הוא כנחש הנושך בעקב איש ולא ירגיש ואחריתו ישגא מאוד כי יבעבע ונופח עד הקדקד: יפריש. המפריש חיי האדם ממנו ע"י ארסו וכפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

מצודת ציון וכצפעוני. הוא מין נחש: (מצודת ציון)

רלב"ג אחריתו. כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל ההנאה הזאת כי כבר ישוך האדם כנשיכי הנחש וכצפעוני יעקוץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו: (רלב"ג)

לג עֵינֶיךָ יִרְאוּ יָרוּת ' וְלִבְךָ יִדְבֵּר תִּהְיֶה כֹּת:

רש"י עיניך יראו זרות. כשתסתכר היין בוער כך ומסיאך להביט בזונות:
(רש"י)

מצודת דוד יראו זרות. דברים שאינם באמת כי מרוב השכרות ידמה שרואה דבר מה ואין כל מאומה : **תהפוכות**. הפוך השכל והאמת : (מצודת דוד)

מצודת ציון זרות. מלי זר ונכר : (מצודת ציון)

רלב"ג עיניך יראו זרות. ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד רוב האידיים העולים אל המוח ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה : (רלב"ג)

[לד] וְהָיִיתָ כְּשׁוֹכֵב בְּלִב־יָם , וְכַשְׁכֹּב בְּרֹאשׁ זֶזְבֵּל :

רש"י והיית. משוגע: כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל. תורן הספיני
נוח לפול ממנו: (רש"י)

מצודת דוד בלב ים. אנשי הספינה ההולכת באמצע הים כשהרוח חזק דרכם להיות שוכבים בעבור חוזק תנועת הספינה : **בראש חבל**. הוא תורן הספינה שכל החבלים תלויים בו והשוכב שם דעתו מבולבלת מפני ראיית הים ומהירות התנועה : (מצודת דוד)

רלב"ג והיית כשוכב בלב ים. בספינה שחוזק תנועת הספינה יבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורואה מהירות התנועה : (רלב"ג)

[לה] הַכּוֹנֵי בַל-זָזְלִיתִי הַלְמוֹנֵי בַל-יָדְעֵתִי מִתֵּי אֶקִּיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד :

רש"י הכוני כל חליתי וגו'. כשיקץ מיינו אינו מרגיש בכל הרעות שעברו עליו וחוזר לשותת: (רש"י)

מצודת דוד הכוני. עודך מתנמנם יהיו שפתיך דובבות על המשכב לאמר מה בכך שהכוני בעת השכרות הלא לא חליתי ומה בכך שהלמו אותי בהכאות הלא לא הרגשתי ולזאת מתי אקיץ מהתנומה ואוסיף שוב

לבקש את היין ולזה הזהר בה מאוד כי קשה לפרוש ממנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון חליתי. מלי חולי : **הלמוני**. עניינו מכות המשברות כמו יהלמני
צדיק (תהלים קמ"א) : **אקיץ**. אעיר מן השינה : (מצודת ציון)

רלב"ג הכוני. ואז תאמר הכוני מכים : (רלב"ג)

משלי פרק-כד

א אַל-תִּקְנֵא בְּאֲנָשֵׁי רְעָה וְאַל-(תתאו) תִּתְאַוּ לְהִיּוֹת אֲתֶם:

מצודת דוד באנשי רעה. בהצלחת אנשי רעה : להיות אתם. לעשות
כמעשיהם : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תקנא. ותחמוד באנשי רשע השכורי תמיד לעשות רעה
לאנשים ולא תתאו להיות אתם כי לבס לא התעסק כי אם לשבור
האנשים ודבריהם תהינה בעמל : (רלב"ג)

ב כִּי-שׂוֹד יִהְיֶה לָכֶם ' וְעָמַל שְׂפָתֵיכֶם תִּדְבַּרְנָה:

מצודת דוד כי שוד. מחשבותם על הגזל ומדברים עמל ע"כ הרחק מהם כי
מעשיהם מגונים : (מצודת דוד)

מצודת ציון יהגה. יחשוב כמו והגיון לבי (שם יט) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי שוד. רוצה לומר שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוציאם
האדם מפיו בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקבלם למה שבפיו
זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע וההפסד : (רלב"ג)

ג בְּזוֹכְמָה יִבְנֶה וּבִתְבוּנָה יִתְכַוֵּן:

מצודת דוד בחכמה. בעבור עסק החכמה יבנה בית האדם ובעבור התבונה
יתכונן ויתקיים הבית : (מצודת דוד)

רלב"ג בחכמה. ואולם בחכמה יבנה בית בנין האדם כי היא חלקו מכל עמלו והנשאר ממנו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה: (רלב"ג)

[ד] וּבִדְעַת וְזָדָרִים יִמְלֵאוּ כָּל-הוֹן יִקָּר וְנָעִים:

מצודת דוד **ובדעת.** בעבור הדעת ימלאו החדרים כל הון וגוי: (מצודת דוד)

רלב"ג **ובדעת.** הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל: **כל הון יקר ונעים.** כי זה השלימות ערב ויקר למי ששיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם: (רלב"ג)

[ה] גָּבַר-זֹזְכָם בַּעֲוֹן וְאִישׁ-דַּעַת בְּאִמְיָן-כֹּזֵב:

רפ"י גבר חכם בעוון. איש חכם הוא תמיד בעוון: (רפ"י)

מצודת דוד **בעוון.** עומד בחזקו בדבר יראת ה': **ואיש דעת.** בעל דעת העדיף מחכם הוא מאמץ כח בהוראה ומוסיף והולך: (מצודת דוד)

מצודת ציון **מאמץ.** מחזק: (מצודת ציון)

רלב"ג גבר. הגבר יקנה החכמה בעוון שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולנצח אותו: **ואיש דעת.** הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע שאר הכחו' לעבודתו וזה כי למעלת הידיע' והחשק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר הכחו' אל זאת הדריש': (רלב"ג)

[ו] כִּי בְּתַזְבּוּלוֹת תַּעֲשֶׂה-לָךְ מִלְּזַמְהָ וְתִשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ:

מצודת דוד **כי בתחבולות.** ע"י תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצה"ר המסית לעבירה: **ותשועה.** התשועה ממנו היא באה ברבות מעלת היועץ וגדולתו בדעת ולזה מאמץ כח בכל פעם כאשר יתחכם בדעת החכמ' (מצודת דוד)

מצודת ציון **ברוב.** עניינו גדולה וחשיבות כמו ורבי המלך (ירמיה מא): (מצודת ציון)

רלב"ג **כי בתחבולות תעשה לך מלחמה.** עם היצר הרע והוא הכח

המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות היועץ לתת עצה על זה או יהיה הרצון באמרו ברב יועץ ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברים יותר נשמעיי ויתחכם יותר להמציא התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יותר לנצחם כי השגות החכמות והערבוי הנפלא אשר בהשגתם יכניע הכחות הגופיו' כלם והנה זה הפסוי מבאר הסבה במה שאמר ואיש דעת מאמץ כח : (רלב"ג)

[ז] רַאמוֹת לְאוֹיֵל זְכָמוֹת בְּשַׁעַר לֹא יִפְתּוּז-פִּיהוּ:

רס"י ראמות לאויל חכמות. מין אבן יקרה שאינה מצויה כמה דתימא ראמות וגביש (איוב כח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות לומר איך לעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבן החכם שני' היום מעט ולמחר מעט: (רס"י)

מצודת דוד ראמות. החכמות המה לאויל כאבן יקר אשר תקשה השגתו וחדל מהם לזה לא יפתח פיו בשער מקום שבת החכמים כי לא למד מאומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ראמות. שם אבן יקר וכן ראמות וגביש (איוב כח) : (מצודת ציון)

רלב"ג ראמות. הנה החכמו' רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשער את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע הנה האיש המחשב לבו להרע לו המחשבות ולחברם אליו ישתדל בזה האופן שיהי בעל המחשבות הנופלות בזה בכללם הנה החכמות יקנאו אליו שיקנה אותה כי זה הוא דרך אשר יגע בה השגתה לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר הנצוח ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הצודק מהם מהבלתי צודק ותגיע לו הידיעה בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם : (רלב"ג)

[ח] מִזְזֵיב לְהָרַע לֹו בְּעַל-מִזְמוֹת יִקְרָאוּ:

רס"י מחשב להרע. חורף תחבולות רפע, לו בעל מזמות יקראו. גורם לו רע שהזריות קוראים לו בעל מזמות עלת רפעים: (רס"י)

מצודת דוד מחשב להרע. עם כי לא עשה הרעה סוף יגולה קלונו ויקראו לו בעל מחשבות רעות : (מצודת דוד)

ט זְמַת אֹולת וְזַטָּאת וְתוֹעֵבֹת לְאָדָם לֵץ:

רפ"י זמת אולת. עלת אולת חטאת לזעליה: ותועבת לאדם לז. לינות היא המתעבת את האדם על הקז"ה ועל הזכיות: (רפ"י)

מצודת דוד זמת. מחשבת אולת ורשע נחשבת לחטאת עם כי לא עשה מעשה : ותועבות וגו'. ר"ל הליצנות מתעבת את האדם בעיני כל עם כי אין בה כ"א עקימת שפתים : (מצודת דוד)

רלב"ג זמת אולת. אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה היא לאיש אולת חטאת וחסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא הסתכלות ומחשבה כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשבה הוא דבר מתועב ונמאס לאדם לץ כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלים המחשבות אבל יעשה לפי המחשבה העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות תמצא לאדם לץ כי הוא לרוע ענינו לא יקח מן המחשבות כי אם מה שהוא יותי מתועב ויותר מרוחק כי הוא הנרצה אצלו : (רלב"ג)

י הַתְּרַפִּית בְּיוֹם צָרָה צָר כּוֹזֶכָה:

רפ"י התרפית. מן התורה: ביום כרה כרה ככה. מלאכי הסרת לא יהיו מאמלין כחך זה מדרש חכמים, ולפי פשוטו התרפית ביום כרת אהובך לעמוד מנגד: כרה ככה. ביום פורענותך לכתוב אם החרש תחריטי וגו' (אסתר 7): (רפ"י)

מצודת דוד התרפית. אם היית מרפא ירך מחברך מלעזור לו ביום צרתו אזי יהיה כחך צר ודחוק מלעזור לעצמך בבוא צרה עליך : (מצודת דוד)

מצודת ציון התרפית. מלי רפיון : ככה. כמו כחך : (מצודת ציון)

רלב"ג התרפית. הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההוא : (רלב"ג)

יא הַיֵּל לְקוֹזִים לַמּוֹת וּמָטִים לְהָרָג אִם-תּוֹשְׁוּךְ:

רש"י הכל לקוחים וגו'. להציל את הלקוחים למות, את המטי' להרג, אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי כר כחד: (רש"י)

מצודת דוד הצל וגו'. מוסב על אם תחשוך האמור בסוף המקרא לומר אם תחשוך להציל את הלקוחים למות והמטיס להרג : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומטיס. מל' נטיה : **תחשוך**. תמנע : (מצודת ציון)

רלב"ג הצל. אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ומטיס להרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו **ויפסדו**: (רלב"ג)

[יב] כִּי-תֹאמַר הֵן לֹא-יִדְעֵנוּ יְהוָה הֲלֹא-תִכֵּן לְבוֹת אֱלֹהִים-יָבִין וְנִצָּר נַפְשֶׁךָ הוּא יֵדַע וְהַשֵּׁיב לְאָדָם כַּפְּעֵלוֹ:

רש"י כי תאמר. שמה תאמר וזהו כי משמש כלשון ללמא: (רש"י)

מצודת דוד **כי תאמר**. כי תכחש לומר הן לא ידענו אם לקוחים המה למות : **הלא**. ר"ל הלא לא יועילו דברך כי הלא ה' שהוא בתוך לבות בני אדם הוא יבין אם ידעת אם לא ידעת : **ונוצר וגו'**. כפל הדבר במ"ש : **והשיב**. הוא ישיב גמול האדם כמפעלו ואם ידעת והתרפית יהיה צר כחד מדה במדה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תוכן. מל' תוך : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי תאמר**. הן לא נוכל לדעת אלו המחשבות אשר קבוצם מביא לקנין המחשבה הלא הש"י שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו : (רלב"ג)

[יג] אֶכֶל-בְּנֵי דְבַשׁ כִּי-טוֹב וְנֹפֶת בְּחֹק עַל-זִכְרִי:

רש"י **אכל בני דבש**. כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף: (רש"י)

מצודת דוד **אכול**. כשם שמאכל דבש טוב הוא וכשם שתשים טיפין מדבר מתוק על **חך** : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ונופת.** ענין הזלה ונטיפה כמו ונופת צופים (תהלים יט) : **חכד.**
מלי' חיד : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אכל.** על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיד
והוא החכמה : (רלבי"ג)

[יד] **כָּן** | **דַּעַה וְזָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם-מִצָּאתַי וַיֵּשׂ אַחֲרַיִת וְתִקְוֶתְךָ**
לֹא תִכְרַת:

רפ"י **כָּן** דעה חכמה לנפשך. וכסם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף
לדעת חכמה: אם מלאת. אותה, אז יש אחרית: (רפ"י)

מצודת דוד **כָּן דעה.** כ"כ דע חכמה לתקן את נפשך אם מצאת אותה ויש
לך לב משיג : **ויש אחרית.** ר"ל וטובה היא מן הדבש כי בזה יש אחרית
טוב אבל הדבש לפעמים יזיק באחרונה : **ותקותך.** הגמול שאתה מקוה
בעבורה הנה לא תכרת כי בוא יבוא וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלבי"ג **כָּן דעה.** כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך אם מצאת החכמה
תשיג בזה אחרית טוב והוא ההצלחה האנושית : **ותקותך לא תכרת.** כי
היא חייך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות : (רלבי"ג)

[טו] **אֶל-תֵּאָרֹב רָשָׁע לְנוֹה צְדִיק אֶל-תִּשְׁתַּדַּד רְבִצּוֹ:**

מצודת דוד **אל תארוב רשע.** אתה רשע בראותך כי מטה יד הצדיק אל
תארוב על מדורו ואל תגזול מקום רבצו בחושבך כאשר החל לנפול לא
יוסיף לקום : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תשדד.** מלי' שדידה וגזלה : **רבצו.** מקום רבצו והוא המקום
אשר ישכב שמה לנוח כמו כרע רבץ כאריה (בראשית מט) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אל תארוב.** אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו
ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם : (רלבי"ג)

[טז] **כִּי שִׁבַּע | יָפוּל צְדִיק וְקָם ' וְרָשָׁעִים יִפְשְׁלוּ בְרָעָה:**

מצודת דוד **כי שבע**. כי אף אם הצדיק נופל שבע פעמים יחזור ויקום אבל הרשעים הם הנכשלים מבלי תקומה בבוא עליהם הרעה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **כי שבע**. וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הצדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת השי"י בו אך הרשעים יכשלו ויפלו ברעה אחת לבד : (רלבי"ג)

[יז] **בְּנֶפֶל (אויבִּיר) אֹיְבֶיךָ אֶל-תִּשְׁמָחוּ וּבְכַשְׁלוֹ אֶל-יָגַל לְבָבְךָ:**

מצודת דוד **ובכשלו וגו'.** כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלבי"ג **בנפול אויבך אל תשמח.** כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו : (רלבי"ג)

[יח] **פֶּן-יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהִשִּׁיב מֵעַלְיוֹ אָפוֹ:**

מצודת דוד **ורע בעיניו.** על שאתה שמח בתקלתו : **והשיב מעליו.** ר"ל עליך ישוב האף מעליו כי ממנו יסיר ועליך יחול : (מצודת דוד)

רלבי"ג **פן יראה ה'.** רוע תכונתך בזה הענין וישיב מעל אויבך אפו וישיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי השם יתברך הרחיק מציאותו לפי מה שאפשר ומה שיגיע יגיע במקרה ושנית כמו שנתבאר במקומותיו :

[יט] **אֶל-תִּתְּוֹר בְּמִרְעָיִם אֶל-תִּקְנָא בְּרִשְׁעִים:**

רס"י **אל תתחר.** להיות כמותם כמו איך תתחרה (ירמיה י"ז) כי אתה מתחר' בחרז (סס) כצ: (רס"י)

מצודת דוד **אל תתחר.** אל תתערב עם המרעים לעשות כמעשיהם ואל תקנא בהצלחת הרשעים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תתחר.** ענין ההתערבות להדמות כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **אל תתחר.** באנשים המרעים והמשחיתים להתקוטט עמהם פן ישחיתוך ואל תקנא בהצלחה שתמצא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם :

[כ] כִּי | לֹא-תִהְיֶה אַזְזִירִית לְרַע גֵּר רְשָׁעִים יִדְעָךָ:

מצודת דוד לא תהיה אחרית. ר"ל לא תהיה האחרית כמו הראשית כי סופם לאבדון ויוכבה נר נשמתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ידעך. ענין ניתר וקפיצה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קיח) תהו כבוי הנר שקופץ השלהבת מן הפתילה : (מצודת ציון)

רלב"ג כי לא תהיה אחרית. והשארות לאיש הרע: נר רשעים ידעך. ויכלה או יהי הרצון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיה' והוא יותר נכון: (רלב"ג)

[כא] יִרְא-אֶת-יְהוָה בְּנֵי וּמֶלֶךְ עַם-שׁוֹנִים אֶל-תִּתְעַרְבּ:

רס"י ירא את ה' בני ומלך. ירא את המלך ובלבד שלא יסירך מיראת ה' ולעולם יראת ה' קודמת עם שונים אל תתערב האומרים שתי רסיות יס: (רס"י)

מצודת דוד ירא וגו'. אתה בני מתחילה ירא את ה' ואח"כ את המלך לעולם יראת ה' קודמת : ועם שונים. עם אנשים שמשנים פקודת המלך וילכו בשרירות לבם הרע עמהם אל תתערב : (מצודת דוד)

מצודת ציון שונים. מלי השתנות וחלופ כמו ודתיים שונות (אסתר ג) : תתערב. מלשון תערובות : (מצודת ציון)

רלב"ג ירא את ה' בני ומלך. לשמור מצותיו ותורתו וירא עם זה המלך לעשות מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת ה' לא חולקת עליו ר"ל במה שהוא כנגד יראת ה' : ועם. האנשים השוניי מצות הש"י ומצות המלך ר"ל שהם עוברים על מצותיה' ועושים הפך מה שצוה אל תתערב: (רלב"ג)

[כב] כִּי-פָתְאָם יִקּוּם אִיְדָם וּפִיד שְׁצִיָּהֶם מִי יוֹדָע:

רס"י ופיד שניהם. סצר ע"ג וסצר עובדיה: (רס"י)

מצודת דוד יקום אידם. שברם של העוברים על מצות ה' ודבר המלך :
ופיד שניהם. עונש העובר על מצות ה' ועונש המדיח מפקודת המלך : מי
יודע. מה גודל העונש : (מצודת דוד)

מצודת ציון אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו שמח לאיד (לעיל וז) : ופיד.
עניינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (איוב ל) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי פתאם יקום אידם. וזה מבואר בעוברים על מצות הש"י כי
ימשכו להם מזה רעו' נפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך
יתבאר זה ג"כ לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב האנשי הנכספים
להיות אוהבי' למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו למצא
חן בעיניו, ואם תאמר שכבר תקח עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל
כי מי יודע הפי' והרע הבא מה' לחט' שיוכל החוטא להתחכם להנצל ממנו
וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא תהיה לחוטא בזה
הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו :
(רלב"ג)

[כג] גם-אלה לזכמים הכר-פנים במשפט כל-טוב:

רס"י גם אלה לחכמים. כל הדברים שזענין שלמטה אמורי' לחכמים
היושבים זדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב: (רס"י)

מצודת דוד גם אלה לחכמים. ר"ל עם כי נראה שהדברים האלה כל חכם
יבין מדעתו ואין מהצורך להזהירו מ"מ אמורים גם המה לחכמים והם
יוסיפו לקח להבין תוכיות הדברים : הכר פנים. ר"ל אף לעשות משפט
אמת ולומר להיוצא זכאי הנה הכרתי פניך לזכותך הנה לא טוב ידבר כי
יש בדבר ח"ה לפני הזכאים : (מצודת דוד)

רלב"ג גם אלה. האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות
הדין מפני החנופה הוא דבר לא טוב רוצה לומר שהוא דבר רע : (רלב"ג)

[כד] אומר | לרשע צדיק אתה יקבחהו עמים יזעמוהו לאמים:

מצודת דוד יקבוהו עמים. כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו צדיק
יתפקר עוד יותר לעשות רעה לכל האומה בכלל ולזה יקללו כולם את
הקוראו צדיק : יזעמוהו לאומים. כפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון יקבוהו. יקללוהו כמו מה אקוב (במדבר כג) : יזעמוהו. מלי זעם וכעס. לאומים. אומות : (מצודת ציון)

רלבי"ג אומר לרשע. וכן הדבר במי שהוא שופט אם יאמר על צד החנופה לרשע שהוא צדיק יקללוהו עמים וישנאוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשעיי על רשעם ומיישרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וכן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואפשר שכל זה דבק אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחי מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיבא לצאת המשפט מעוקל כי בזה יסתתמו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו, או ירצה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים וישרים הוא אהוב אצלם כאילו נשקם בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה ראשוני בזה המאמר הוא אזהרה שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעו זה מלחקור חקירה שלימה במה שיחקור עליו לרב התפתותו והמשכו ואהבו אחד מחלקי הסותר, ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב שהוא אמת תשיגהו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרוש בחקרם בזה מחקר שלם ינעם ויערב מה ששיגהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים דבריהם בשנתרצו לחקור בדברים מחקר שלם : (רלבי"ג)

[כה] ולמוכיזים ינעם ועליהם תבוא ברכת-טוב:

מצודת דוד ולמוכיחים. אבל להמוכיחים את הרשע יונעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם הלא באמת צדיק אתה רק בדברים אחדים תשגה לזאת הסר ממך גם את אלו : **ועליהם.** על המוכיחים ההם תבא ברכת טוב כי הטיבו לעשות כ"א יאמרו לו בפה מלא רשע אתה יעזי פניו לומר שהדין עמו אבל בדברים כאלה ימשך לבבו אליו לשמוע בקולו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ינעם. מלי נעימות ויופי : (מצודת ציון)

[כו] שפתים ישק מישיב הברים זכזים:

רס"י שפתים ישק. ראויים כל שפתים לנשקו: (רס"י)

מצודת דוד שפתים ישק. כי עתה כדברם כדברים האלה אז הרשע הזה ישק שפה העליונה בתחתונה ולא יפתחם לדבר עזות מול המוכיחים ואדרבה יהיה עוד משיב להם דברים נכוחים לומר גם בדברים האלה אעשה כאשר אמרתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישק. מלי נשיקה ור"ל חבור השפתים וכן צדק ושלוש נשקו (תהלים פה) שר"ל תלויים ומחוברים זה בזה : **נכוחים**. אמיתים וישרים כמו ונכחה לא תוכל לבוא (ישעיה נט) : (מצודת ציון)

[כז] הֵכֵן בַּחוּץ | מְלֹאכְתְּךָ וְעֵתְדָה בְּשַׁרְהָ לְךָ אֲזוּר וּבְנִית בֵּיתְךָ:

רס"י הכן בחוץ. זה מקרא: ועתדה בשדה. זו מסנה: אחר וזנית ביתך. זו גמרא, ד"א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדה לשון עתודים (בראשית לא) פים לך בהמות בשדה ואח"כ וזנית ביתך תקח אשה:

מצודת דוד הכן. בתחלה הכן מלאכתך בחוץ והם מלאכת שדה וכרם : **ועתדה**. הזמן לך בשדה די מחסורך אחר זה בנה ביתך לשבת בו כי אם לא תכין די מחסורך לא תוכל שבת בית כי תהיה נודד ללחם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ועתדה**. ענין הזמנה כמו התעתדו לגלים (איוב טו) : (מצודת ציון)

רלב"ג הכן. מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד להצטרך לך בחקירותך אל המוחשות ואחר זה תוכל לבנות ביתך בעיוניות : (רלב"ג)

[כח] אֶל-תְּהִי עַד-זֶנֶם בְּרַעַךְ ' וְהִפְתִּיתָ בְּשִׁפְתֶיךָ:

רס"י והפתית בשפתוך. תפת' לרעך כלצורך : (רס"י)

מצודת דוד **עד חנם**. ר"ל דבר שלא ידעתו ועם כי הוא בדבר חנם שאין בדבר היזק ממון. **ברעך**. בעבור אמונת רעך ר"ל על כי ידעת שדבריו אמת : **והפתית**. ר"ל אף אם בשום פעם פתית אתה לרעך בשפתיך לעשות כזאת עכ"ז אתה לא תעשה כן : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תהי עד חנם ברעך. לספר כזבים בספוריך הראויים להישיר על דרושי החכמות כי בזה תסבב להטעות האנשים בדעות וכן אם תמצא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לשבר הדעת ההוא וכן אם נעזר בעל הדעת ההוא בספורי

כוזבים אין ראוי שתעשה כן במה שתביא מהמוחשות לסתר דעתו כי זה יבלבל המעיניים בזאת החקירה בלבול חזק: (רלבי"ג)

[כט] אֶל-תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשִׂה-לִּי כֵן אֶעֱשֶׂה-לוֹ אֲשִׁיב לְאִישׁ כַּפֶּעֱלוֹ:

מצודת דוד אל תאמר. אל תחשוב אשיב להאיש הזה כפעלו כאשר האמין לי והעיד כן אאמין לו : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל תאמר. ולזה אין ראוי שתאמר באשר עשה לי לאמת דעתו בספורי' כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב היותו דבר ראוי, והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לשבר חבירו בשפתיו שיחשוב שאין בו חטא כי הוא אינו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו ואעי"פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואחר זה הזהיר מהעצלה בפעולות ובעיון כי העצלה בפעולות תשחית קנייני האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקניינים העיוניים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם: (רלבי"ג)

[ל] עַל-שִׂדְהָ אִישׁ-עֵצֶל עֵבְרָתִי וְעַל-פָּרֶם אָדָם זֹסֵר-לֵב:

רס"י איש עצל. שאינו חוזר על גרסת תלמודו: (רס"י)

מצודת דוד על שדה וגו'. הוא ענין מליצה לומר הנה התבוננתי במעשה העצל : (מצודת דוד)

רלבי"ג על שדה איש. ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שנבנית סביבו לשמור פריו נהרסה כי עצלותו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטעה הש"י לתת פרי הטוב המשמח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלות והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שישאר לו מדרכו לשאר כחות הנפש: (רלבי"ג)

[לא] וְהִנֵּה עֲלָה כָּלֹ | קְמִישִׁימִים כָּסוּ פָּנָיו זֹרְכִים וְגָדָר אֲבָנָיו

נְהַרְסָה:

רפ"י קמשונים. חוחים: כפו. נכסו: חרלים. גדולי' מקמשונים והרי הם חדים כקולים: וגדר אצניו נהרסה. כך מי שאינו חוזר על תלמודו מתחלה משכח ראשי פרקי' וסוף מחלף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם: (רפ"י)

מצודת דוד **כלו**. על כל השדה עלה קוצים כי בעבור העצלות לא חרש כראוי לחתוך שרשי הקוצים לבל יגדלו : **וגדר**. גדר האבנים שהיה סביב נהרסה כי העצל סר השגחתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **קמשונים**. חרולים. מיני קוצים כמו קמוש וחוח במבצריה (ישעיה לד) וכמו תחת חרול יספחו (איוב ל) : **וגדר**. כותל : **נהרסה**. מלי הריסה ונתיצה : (מצודת ציון)

[לב] **וְאֶזְזָה אֲנֹכִי אֶשְׁתִּית לְבִי רְאִיתִי לְקִוְיָתִי מוֹסֵר:**

מצודת דוד **ואחזה**. וכאשר ראיתי אני את כל זה שמתני לבי להבין מה העצלות עושה וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב דרך העצלות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ואחזה**. ענין ראייה כמו חזית איש מהיר (לעיל כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ואחזה אנכי**. וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמתני לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשוך ממנה זה הרע וראיתי שהעצה הנכונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון מתמיד כי החריצות יהיה סבה להמצי' לך מזונך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו: (רלב"ג)

[לג] **מֵעַט יְשָׁנוֹת מֵעַט תִּנְנוּמוֹת מֵעַט | זֹבֵק יָדַיִם לְעֶכָב:**

מצודת דוד **מעט שנות**. ר"ל ראיתי כי דרך הנכון למעט בשינה ותנומה וגוי : **חבוק ידים**. דרך השוכב לנוח מחבק ידיו זה בזה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תנומות**. היא השינה הקלה : **מתהלך**. הראוי כמתהלך ותחסר הכ"ף : **רישך**. מלי' רש ועוני : (מצודת ציון)

[לד] **וּבֵּא-מִתְהַלֵּךְ רִישׁוֹ וּבְזוֹסְרֵיהֶּ כְּאִישׁ בְּמֶזֶן:**

רס"י מתהלך רישך. הדברים שאתה רש מהם יצואו לך צמרו"ל: (רס"י)

מצודת דוד **ובא.** ר"ל אי"כ תעשה אז אף אם פעם יבא לך העוני לא תתמיד כי תלך לה כדרך המהלך בדרך שאינו מתעכב זמן רב במקום אחד : **ומחסורך.** אף אם יבא לך חסרון מה בעושר לא יתעכב החסרון וכדרך האיש המלוּבש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב במקום מן המקומות וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג **ובא מתהלך רישך.** ולזה כשיבוא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין באיש מגן שהוא בא כמהלך, ובכאן נשלם מה שהגבלנו באורו בזה המקום, והתועלות המגיעות ממנו הם מבוארים מדברינו : (רלב"ג)

משלי פרק-כה

[א] **גַּם-אֱלֹהִים בִּישְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעֱתִיקוּ אֲנָשִׁי וְזֹזְקֵיהֶּ מִלְּךָ-יְהוָה:**

רס"י גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. חזר לדורש' כשנתמנה חזקיהו למלך והוא הוסיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפ' חלק דקו מדן ועד צאר שבע ולא מלאו עם הארץ: העתיקו. החזיקו: (רס"י)

מצודת דוד **גם אלה.** יראה כי מתחלת הספר עד הנה היה מועתק ביד הכל ומכאן עד סופו לא היה מועתק כ"א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם ולזה אמר גם אלה משלי שלמה ר"ל עם כי לא נמצאו ביד הכל מ"מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **העתיקו.** כותב הדברים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי

שנראה כאלו מעתיק ומסיר הדברים משם לכתבם באחר ועם כי נשאר
גם בראשון מ"מ נראה הוא כאלו מסיר משם : (מצודת ציון)

רלב"ג גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. החכמים שהיו בדורו של
חזקיהו וידמי' שבעבור זה הפרידם מהמשלים האחר' כי אלו המשלים
לקטום ממשליו החכמי' ההם ואולם המשלי' שקדם זכרם נמצאו באופן
הנזכ' בדברי שלמה : (רלב"ג)

ב כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דְּבַר וּכְבוֹד מְלָכִים וְזִקְרָה דְּבַר :

רש"י כבוד אלהים הסתר דבר. כגון מעשה מרכזה ומעשה בראשית:
וכבוד מלכים חקור דבר. כשאתה דורש כבוד מלכים או כבוד חכמים
שעשו סיגים לתורה ובגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול
טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכזה ובמעש' בראשית ונחוקי'
הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהטון מקטרג עליהם ומשיב עליהם
באכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת
מלך הווא : (רש"י)

מצודת דוד כבוד אלהים. כבוד ה' הוא להסתיר דבר גדולת רוממותו כי
א"א לבוא עד התכלית ומוטב להמעט מלהרבות וכמ"ש לך דומיה תהלה
(תהלי' סה) אבל כבוד מלכים הוא לחקור דבר גדולת רוממותם הואיל
ואפשר לבוא עד התכלית א"כ הממעט יחשב כאילו כבר בא עד התכלי'
ומוטב להרבות מלהמעט : (מצודת דוד)

מצודת ציון חקור. ענין חפוש ודרישה : (מצודת ציון)

רלב"ג כבוד אלהי' הסתר דבר. ר"ל כי במה שיבקשו מהשי"י לא יהי' כבו'
השי"י שיודיע שאלתי' כי השי"י יודע הכל הלא תרא' כי אשת ירבעם היתה
מתנכר' בבואה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה
את דבר בקשתה כאשר גלה אזנו השי"י ואולם כבוד מלכים הוא בהפך
זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניו באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי
הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בשי"י :
(רלב"ג)

ג שָׁמַיִם לָרוֹם וָאָרֶץ לְעֹמֶק וְלֵב מְלָכִים אֵין זִקְרָה :

רש"י אין חקר. לרום שמים ולעומק הארץ וללב מלכי' אין חקר שכמה

דינים צאים לפנייהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם ואם כל הלשונות מדברים וכל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב חללה של רשות: (רש"י)

מצודת דוד **אין חקר**. ר"ל אלו שלשת הדברי דומים זל"ז שא"א לחקור ולדעת רום השמים ועומק הארץ ורוחב לב המלך כי הרבה משפטים באים לפניו ושאר ענייני ב"א וצריך לתת לב לכולם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **לרום**. מלי הרמה וגבהות : (מצודת ציון)

רלב"ג **שמים לרום**. הנה המעלה והמטה אע"פ שאינם נגדרים מצד טבע הקו הישר שיצוייר בו התוספת בבי' צדדיו וזה תמיד הנה המציאו' יגבילם ושם השמים המעלה אשר בתכלית ומרכז הארץ שם המטה אשר בתכלית ואמנם לב מלכים והשקפתם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהעניינים הבאים לפנייהם הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו הענייני' במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה עניינים רבים לאין קץ במין האחי' בענין מהדברי' כדי שיגיע החלק לכל אחד הראוי לו: (רלב"ג)

יד **הגו** **סיגים** **מכסף** **ויצא** **לצורף** **כלי**:

רש"י **הגו סיגים מכסף**. משוך כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב' כ) כשם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים של נחשת שבו כך אין לצור נפטרינ מעונש עד שיוציאו מתוכ' הרשעים ויעשו **זהם** **לין**: (רש"י)

מצודת דוד **הגו**. כמו כאשר יוסר הסיגים מן הכסף יצא אז לצורף כלי מהודר כי יוכל אז לעקמו וליישרו כפי צורך המלאכה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **הגו**. ענין הסרה כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב' ב') : **סיגים**. הוא פסולת הכסף : (מצודת ציון)

רלב"ג **הגו סיגים**. הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו להטות משפט צדק והוא לא ידע והנה אפשר שהאיר באלו הפסוקים על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שיסד הש"י לאדם ביום הבראו ואמר בכאן דבר עמוק מאד מהסודות האלהיי והוא

כי מפני שהיה נימוס הנמצאות וסדרם וישר' המושכל בנפש הש"י ידענו בצד אשר הוא בו אחי כמו שבארנו מה' מספר מ"י ובראשון ממנו לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאות והחמר מה שאינו מחולק אצל ציור הש"י הוא מבואר שכבוד הש"י במושכל דבר דבר מאצלו הוא הסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההו' מהשאי אצל הש"י איך ישיגהו עם שאר המושכלו' בצד אשר הם בו אחד שילך מהם מהלך השלמות והצורה, ואמנם כבוד מלכים הוא לחקור דבר ודבר ביחוד מחקר שלם באופן שיוסרו ממנו כל המחשבות המקבילות לו והוא מבואר שהכח אשר לשכל האנושי על השגת המושכלות הוא עצום ונפלא עד שלגודלו יאמר שאין לו קץ : (רלב"ג)

הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו:

מצודת דוד הגו רשע. כ"כ כאשר יוסר הרשע העומד לפני המלך יהיה אז כסאו נכון בצדק משא"כ כשהרשע לפניו עומד ומטעה את המלך לעוות את הצדק : (מצודת דוד)

רלב"ג הגו רשע. ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסורו הסיגים מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר כדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לאתוות הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה סבה שיגיע לו האמת בדרושו: (רלב"ג)

אל-תתהדר לפני מלך ובמקום גדלים אל-תעמוד:

רש"י אל תתהדר לפני מלך. להראו' כבודך ולהתגאות לפני מלך או לעמוד לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבא בלא קשות ויאמרו לך לא: (רש"י)

מצודת דוד אל תתהדר. אל תעשה עצמך הדר ויפה להתגאות כאשר תעמוד לפני המלך ואל תדחוק עצמך לעמוד במקום שהגדולים והחשובים עומדים שם : (מצודת דוד)

רלב"ג אל תתהדר לפני מלך. לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות, ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקומם כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפילך עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמר זה כי מי שהורגל עם אדם ואחר כן עלה במעלה יתירי לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא

יז כִּי טוֹב אָמַר-לָךְ עֲלֵה הַנָּה מִהַשְׁפִּיכָךְ לִפְנֵי זָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ:

רס"י אָשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. שָׁדַדְרָה זֶה אֲחִמַּת: (רס"י)

מצודת דוד כי טוב. יותר טוב לך לשבת במקום השפלים והאומר יאמר לך עלה הנה לשבת במקום הגדולים משתגביה לשבת ויאמר לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו : אשר ראו. אשר כן ראו עיניך שיקרה לזאת אשר אומרים להעולה רדה : (מצודת דוד)

יח אֶל-תִּצַּא לְרֹב מִתֵּר פֶּן מִה-תַּעֲשֶׂה בְּאַזְרוֹרֵיתָהּ בְּהַכְּלִים אֶתֶר:

רס"י פֶּן מִה תַּעֲשֶׂה. פֶּן תִּצַּא לִידֵי לֹא תִדַּע מִה לַעֲשׂוֹת בְּאַחֲרִיתָהּ: (רס"י)

מצודת דוד אל תצא. אל תתגרה במריבה מהר עד אשר תחקור אם יש בזה דבר אשמה על שכנגדך כי פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה בעת יכלים אותך רעד לומר הלא אין אשמה בידי והנה הסכלת עשו להתקוטט עד לא חקרת האמת : (מצודת דוד)

רלבי"ג אל תצא לריב מהר. ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר הבט מה תעשה באחרית הריב כשיכלים אותך רעד באמרו דברים מגונוי כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה : (רלבי"ג)

יט רִיבְךָ רִיב אֶת-רֵעֶךָ וְסוֹד אֲזוֹר אֶל-תִּגְל:

רס"י רִיבְךָ רִיב אֶת רֵעֶךָ. ואם על כרחך אתה לריב ולהוכיח עם רעד מ"מ סוד אחר אל תגל. לא תזכיר לו דופי אבותיו שמתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלגל: (רס"י)

מצודת דוד רִיבְךָ רִיב. אף אם מצאת בו אשמה אחר החקירה מ"מ ריב

ריבך רק עמו לבזות אותו לבד אבל לא תגלה סוד של אחר להטיל פגם באבותיו בדברים שאינם ידועים לכל כי מה לך להם לבזותם : (מצודת דוד)

רלב"ג ריבך ריב את רעד. כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעד תהיינה דבריך עמו בדברי ריבך לבד ולא תגל סוד אחר לביישו פן יחסדך שמא יהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והדבה שתשיגם מזה לא יתכן שתשוב אחור : (רלב"ג)

יג פן-יזוסדך שמיע ודבתך לא תשוב:

רס"י פן יחסדך שומע. חרפת מלכים (יהושע ה') מתרגמינן חסודא למלכאי, פן יחסדך, השומע ויקראך מוליא לזה: (רס"י)

מצודת דוד פן יחסדך. פן כל השומע יחרפך לקרות לך הולך רכיל : **ודבתך**. הדבה אשר הוצאת מפיך לא תוכל להשיב אחור ותתחרט ולא תוכל לתקן : (מצודת דוד)

מצודת ציון יחסדך. ענין חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ) : **ודבתך**. על הרוב יאמר על דברי גנאי ומעצמו יובן : (מצודת ציון)

יא תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על-אפניו:

רס"י תפוחי זהב. כעין כפתורין מאויירין על משכיות כסף משכיות כלים המלופין בכסף כמו ושכותי כפי (שמות לג): דבר דבור על אפניו. על כנו ודוגמתו נשאתי אימך אפונה (תהלים פח) מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל (ישעי' כח) שאלו כן היה נקוד פת"ח תחת הפ"א כמו האופנים ולא יפול זו נקודת חטף קמץ: (רס"י)

מצודת דוד תפוחי זהב. כמו ציורי תפוחי זהב החקוקים על מכסה של כסף שהוא דבר מפואר כן הוא דבר המדובר על אופניו ר"ל דבר הראוי לעניינו וחוזרת אליו כאופן העגלה המתגלגל וחוזר למקומו : (מצודת דוד)

מצודת ציון במשכיות. מלי סכך וכסוי וכן ואבן משכית (שם כו) : **אפניו**. מלי אופן עגלה : (מצודת ציון)

רלב"ג תפוחי זהב. והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה הישיר אל הדבור

המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבים דקים יראה דק העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העיון וכאשר יפליג להתבונן בו האיש דק העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב : ובזה יבוארו רבים מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם : (רלב"ג)

[יב] נָזַם זָהָב וְזָחֳלִי-כֶתֶם מוֹכִיזוּ זֹכָם עַל-אֶזְן שְׂמוּעָתָ:

רש"י נזם זהב וחלי כתם. עדי קבוצת זהב כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) כמו חלאים (סיר ז): כתם. לשון תכשיט זהב וכן כתם פז (סס ה): (רש"י)

מצודת דוד נזם זהב. כמו נזם זהב עם עדי קבוצת הכתם שהנזם יפה היא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה היא תוכחת החכם על אוזן השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נזם. שם תכשיט הנתון על האף : וחלי. ענין עדי ותכשיט כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) : כתם. זהב יקר וטוב וכן בכתם אופיר (תהלים מה) : (מצודת ציון)

רלב"ג נזם זהב. הנה כמו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן התוכחה הישרה כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכחה ההיא תשלים קשוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך : (רלב"ג)

[יג] כְּצִנֹּת-שֶׁלֶג | בְּיוֹם קָצִיר צִיר נְאֻמָּן לְשִׁלְזוֹיו וְנִפְשֵׁי אֲדָמָיו יִשְׁיִב:

רש"י כלנת שלג. כקור ימי שלג שאדם מתאוה לו זימי קציר ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בצעת קציר: (רש"י)

מצודת דוד כצנת. כמו קרירת השלג היא לנחת אם מי ימצאנו בעת הקציר להקר בו את הגוף כן ציר נאמן הוא לנחת למשלחו ומשיב נפשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון כצנת. מלי צנה וקור ובדו. ז"ל בשר צונן (פסחים עו) : ציר. שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א) : ישיב. ענין השקט והנחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כצנת שלג**. הנה כצנת שלג ביום קציר שהיא ערבה מאד ושומרת החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת ההי' וישיבהו לפנימי הגוף כן ציר נאמן לשולחיו וישיב לאדניו נפשו וחיוו במה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו: (רלב"ג)

[יד] **נְשִׂאִים וְרוּזוֹ וְגִשְׁם אֵין אִישׁ בְּמַתְהַלֵּל בְּמַתְת-שֶׁקֶר:**

רס"י **נשיאים ורוח וגו'.** כאשר יהיה תוחלת שוא כשהשמים מתקשרים בעצים והרוח מנסצת וחדם מלפה שיצא גסם ולא צא והם מלטערים וכלות עיניהם כך איש מתפאר לומר כך וכך לדקה אתן ליד גבאי והוא משקר וכלות עיני עניים למתנתו ואינו' צאה: (רס"י)

מצודת דוד **נשיאים.** כמו אם יבואו עננים וינשב הרוח ויצפו אז על המטר ולא יבוא שאז מרובה צער המצפים כן איש המשבח עצמו בתת מתן למי וישקר באמריו כי בזה ירבה צער המצפה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נשיאים.** עננים ע"ש שמנשאים עצמם למעלה : **מתהלל.** מלי' הלול ושבח : **במתת.** מלי' מתנה : (מצודת ציון)

רלב"ג **נשיאים ורוח.** הנה האיש המתהלל במתן ולא יתנהו ר"ל שיראה עצמו חפץ לתת ולא יתן דומה לעננים ורוח כשיבואו שיבטחו הרואים שיהיה מטר ואחר זה לא יהיה מהם גשם והנה גנה זה החלק מהדבור כי הוא מגונה מאד : (רלב"ג)

[טו] **בְּאֶרֶץ אֲפִים יִפְתָּה קֶצֶין וְלִשׁוֹן רְכָה תִשְׁבֵּר-גָּרָם:**

רס"י **באורך אפים יפותה קצין.** בעוד שהקב"ה מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה: ולשון רכה. בתפלה ותחנונים: תשבר גרם. עלם קושי הגזרה: (רס"י)

מצודת דוד **באורך אפים.** אם הקצין יכעוס על מי והוא מאריך אפו לסבול הכעס ולא ישיב אמרים אז בעבור זה יפותה ממנו הקצין ותנוח חמתו : **ולשון רכה.** ואם יוסיף לדבר למולו רבות אז הדבר הזה תשבר ותבטל קושי הכעס מכל וכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (שם ג) : **גרם.** עצם כמו תיבש גרם (לעיל יז) ור"ל הקושי : (מצודת ציון)

רלב"ג בארך אפים. בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכע' על הארץ ר"ל שאם לא יכעס מדבריו אך יסבול אותם הנה זה יהיה סבה להסיר ממנו הרע שחשב להבי' עליו פתאוי אך לא יסיר ממנו רעתו בשלימות אך לשון רכה תשבר העצם שהוא מהדברי' היות' קשים והיות' תקיפים ר"ל שכבר תשב' קשי החמה והאף ותתירם בשלימו' או ירצה בזה כי אם היה הקצין ארך אפי' הנה בזה יפותה שלא יגיע ממנו רע בלתי ראוי וזה ממה שיורה שאם היה רב הכעס הנה רב כעסו יבלבל עניניו ולא יוכל אדם לפתותו לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והשאר יתבא' באופן הקודם או ירצה בזה כי הקצין יפותה בשיכע' על אד' בארך אפי' ר"ל בשלא יבקשו ממנו להמלט האי' ההו' אבל האריך האף זמן מה ובזה האופן אולי ימלט בבוי' העת ההוא כי אולי תשך חמתו וזאת תחבולה טובה במה שבקש ראובן מאחיו בעבור הצלת יוסף אך לשון רכה תשבר קושי האף תכף : (רלב"ג)

[טז] **דְּבַשׁ בְּמִצָּת דָּבַשׁ מֵהָרְאִוִי וְהִקְאָתוּ:**

רס"י דבש מלאת וגו' (רס"י)

מצודת דוד דבש. כמו אם מצאת דבש מהראוי הוא שתאכל ממנו מעט להיות די לך להשיב הנפש כי כשתאכל הרבה כדי שביעה פן תקיא את הכל ותאבד גם המעט שאכלת בתחילה : (מצודת דוד)

מצודת ציון והקאתו. ענין החזרת המאכל מן הגוף וכן וספק מואב בקיאו (ירמיה מ"ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג דבש מצאת. כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו שקדם אכול ממנו הראוי לך לבד ולא תחקו במה שלא תוכל להשיגו שמא מביאך זה להקיא מה שהשגת מפני השבוש שיקרה בזאת ההשג' והמשיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ' הרב המורי' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף לקחת ממנו ותר' ממה שראו משך לו מזה שיקיאנו מצד קלקולו האצטומכא : (רלב"ג)

[יז] **הִקְרָה רֵזְלָךְ בְּמִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן-יִשְׁכַּחְךָ וְיִשְׁנֹאֲךָ:**

רס"י הוקר רגלך. כסם שאם מלאת דבש והוא מתוק לחכך אתה לריך

שלא תאכל ממנו פן תשבענו והקאתו כך הוקר רגלך מצית רעד אע"פ שהוא מקרבך מנע מלזא שם יום יום פן ישבעך וישנא אותך, ולענין מדרשו אל תהי רגיל לחטוא שוגג ולהביא תמיד חטאות ואשמות לבית ה' שנקרא רע ליקראל דכתיב זה דודי וזה רעי: (רש"י)

מצודת דוד הוקר. כן עשה רגליך יקרים וחשובים מבלי יבואו תדיר בבית רעד כי פן ישבע ממראית פניך וימצא אותך כי האוהב הנראה לפרקים אוהב ביותר וכשיתמיד להראות מאבד האהבה הראשונה : (מצודת דוד)

מצודת ציון הוקר. מלי יקר : (מצודת ציון)

רלב"ג הקר רגלך מבית רעד. שלא תתמיי לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהי סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבואי כי מה שישקוי אדם בו איננו חשוי בעינו אלא אם לא יהיה לעתני רחוקי, והנה המשיך זה הפסוק לפסוק הקודם להתייחסו אשר ביניה וידמה שבו הערה ג"כ לבקשת החכמה שלא יטריד האדם בו עיונו יותר מהראוי כי ילאו כחותיו ויהי זה סבה אל שישתבי בהשגתו : (רלב"ג)

יח מפיץ וחרב ונוץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר:

רש"י מפיץ וחרב. שם כלי מלחמה: (רש"י)

מצודת דוד מפיץ וגו'. המעיד בחבירו עדות שקר הורגו בלשונו כבכלי קרב : (מצודת דוד)

מצודת ציון מפיץ. שם כלי המשבר וכן מפץ אתה לי (שם נח) : שנון. ענין חדוד : עונה. מעיד כמו לא תענה (שמות כ') : (מצודת ציון)

רלב"ג מפיץ וחרב. הנה איש עונה ברעהו עד שקר דומה בזה הפועל לבעל מפיץ וחרב וחרץ שנון שיהרוג האנשי: (רלב"ג)

יט שון רעה ורגל מועדת מבטון בוגר ביום צרה:

רש"י שן רעה. רלואה: מועדת. כמו ולא מעדו קרסולי (תהלים יח): מבטח בוגר. מכזב זו ביום לרתו כסן רלואה ומועדת: (רש"י)

מצודת דוד **שן רועה**. כמו שן הנשבר בעת יטחון בו המאכל וכמו רגל השומטת ומחלקת בעת ירוץ בדרך כן הוא מבטח הבוגד בבוא עת צרה והיא העת הצריך אל הבטחון והוא בוגד אז בו כשן ורגל הבוגדים בעת הצורך : (מצודת דוד)

מצודת ציון **רועה**. ענין שבירה כמו תרועם בשבת ברזל (תהלים ב') : **מועדת**. ענין החלקה והשמטה כמו ולא מעדו קרסולי (שם י"ח) : (מצודת ציון)

רלבי"ג **שן רעה**. הנה הבטחון שיש לו לאדם שיבגוד בו אוהבו דומי לשן הנשבר' כשיטחון האדם בה המזון ולרגל המועד' בהלכד האדם בה בדרך כי האד' יבטח שיעזר בשיניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאד' תועל' בשן והרגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועל' באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה : (רלבי"ג)

[כ] **מַעֲדָה בְּגָד** | **בַּיּוֹם קָרָה זֶמְמִין עַל-נֶתֶר וְשָׁר בַּשָּׂרִים עַל לֵב-רַע:**

רש"י **מעדה בגד ביום קרה**. בגד עדים בגד מוסר כלי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא כלוי כדמתרגמינן ויסקר ויעדי, וזה פתרונו בגד כלוי הרי הוא ביום קרה כחומץ על נתר. נתר. מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו הנקרא קריד"א והיו חוקקים אותה ועושין כלים ואם יפול זו חומץ ממסמסו ונשחת. אף שר בשירים על לב רע. דומה לשניהם ומה הוא שר בשירים זה המלמד תורה לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה: (רש"י)

מצודת דוד **מעדה**. כמו המעלה על גופו בגד מקושט ביום קרה ונחמד הוא למראה העין אבל אין בזה שום תועלת להגן מהקור וכמו השופך חומץ על נתר שבעבור רכות הנתר וחוזק החומץ יוסדק סדקים ממעל אבל לא יוגבר כח החומץ לחלקו חלקים מפורדים כן הוא השר בשירי שמחה על לב נשבר המלאה לה תוגה כי אף אם יפתח פיו למלא שחוק מ"מ הצער שמור בלבו ולא הלך לו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מעדה**. מלי עדי וקשוט : **קרה**. מלי קרירות : **נתר**. מין אדמה רכה עשוי לכבס בו כמו אם תכבסי בנתר (ירמיה ב') : **רע**. מושבר כמו שן רועה : (מצודת ציון)

רלבי"ג **מעדה בגד**. הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום קרה וכן לא יועיל חומץ אחר הנתר להסיי כתם הבגדי או ירצה בזה

שהחומץ בשיושי על נתר אין בו תועלת להעביר הכתם ואף על פי שכל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסי האחי את האחר וזה דבר ראוי שיתבאר מן החוש כן האיש אשר שר בשירים אצל לב רע שמרוב יגונו אינו מתפעל להרחיב לבו בשירי כי אין לו בשיריו תועלי או ירצה בזה שכמו מי שיש לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדי וקשוט אשר בהם ב' תועלו להשלים ההצלה מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש בו כתם אחי שהעביר בו הנתר שיש בו תועלי להשלי העברת הכתם ולהקנוי לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושי כן מי ששר בשירי רבים על לב רע כי השיר השני ישלי הוצאת היגון מהלב ויקנה עוד שמחי בנפש וזה הפי השני שפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב:

[כא] אם-רעב שִׁנְאָךָ הֶאֱכִלְהוּ לָזֶם וְאִם-צָמָא הִשְׁקָהוּ מַיִם:

רש"י אם רעב שנאך. כמשמעו, ורבותינו פירשוהו על יצר הרע אם רעב הוא ואומר לך להקציעו בעצירות מסוך את ענמך לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים מימיה של תורה: (רש"י)

מצודת דוד האכילהו. ואל תטור לו שנאה : (מצודת דוד)

רלב"ג אם רעב שונאך. לא תמנע מלחון עליו להאכילו לחם ואם הוא צמא השקהו מים כי זאת מדה משובחת מאד להיטיב לכל האנשי לאוהב ולשוני ואם ירע לבך איך תיטיב לו תחת אשר עשה לך כעה תדע באמת כי אתה עם גמלך בזה הראוי לנפשך מטוב המדוי הנה לוקח נקמתך ממנו כי גחלים וגוי כי זה הענין קשה לו כאילו אתה חותה גחלי על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטוב שיקבל ממך תחת הרעה אשר גמלך והי ישלם לך טובי תחת הטובה אשר גמלת אותו: (רלב"ג)

[כב] כִּי גֹזְזִים אֶתְּהָ זֹזְתָּה עַל-רֵאשׁוֹ וַיְהִיָּה יִשְׁלָם-לָךְ:

רש"י כי גחלים. הם לו שאתה חותה וקוצב מן המדורה לתת על ראשו: חותה. כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי חותה כדאמר לחתות אש מיקוד (ישעי' ל): והי ישלם לך. ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך: (רש"י)

מצודת דוד כי גחלים. במה שתאכיל אותו יצר לו כאלו שאבת מהיקוד גחלים לתת על ראשו כי יבוש מאוד על אשר תגמול לו טובה על הרעה ועם כי תחשב זה לנקמה מ"מ ישלם לך הי שכר צדקה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חותה.** עניינו שאיבת האש מהיקוד כמו לחתות אש מיקוד (ישע"י) : (ל) : (מצודת ציון)

[כג] ריון צפון תנוזקל גשם ופנים 'זעמים לשון סתר:

רס"י רוח כפון תחולל גשם. תוליד ותזרח את הגשם: ופנים נזעמים. תחולל לשון סתר לה"ר גורם שיהיו פני הקב"ה נזעמים, וכן דמיון פתרון המקרא רוח כפון עשויה לחולל גשם ולשון סתר עשוי' לפנים נזעמים: (רס"י)

מצודת דוד **רוח צפון.** כמו שרוח צפוני מוליד את הגשם כן לשון הרע הנאמר בסתר מוליד פנים של זעם מן האמור עליו על האומר : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תחולל.** ענין בריאה והולדה כמו הן בעון חוללתי (תהלים נא) : **נזעמים.** מלי' זעם וכעס : (מצודת ציון)

רלב"ג **רוח צפון.** הנה כמו שהרוח הצפונית תברא הגשם בירושלם כי היא תביא שם האידיים העולים מהים כי הים הוא צפוני לה כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יברא פנים נזעמי' ויחדש' והנה הזהיר בכאן מזה הדבור המגונה בזה האופן : (רלב"ג)

[כד] טוב שבת על-פנת-גג מאשת (בדונים) מדינים ובית זזבר:

רס"י טוב שבת על פנת גג. על סלוק השכינה נאמר: מאשת מדינים. כנסת ישראל שהרשעו את מעשיה' והקניטו להקב"ה: ובית חבר. בית שחברו בו גלולים לשכינה: (רס"י)

מצודת דוד **על פנת גג.** מבלי מחסה ויחידי מבלי חברת אנשים : **מאשת.** מלשבת בית עם אשת מדינים ואף במקום חבורת אנשים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **פנת.** זויות : (מצודת ציון)

רלב"ג **טוב שבת.** טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג משישב עם

אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ואעי'פ שהוא בבית שיש בו
חבורה מהאנשים : (רלב"ג)

[כה] מִיָּמִים קָרִים עַל-נַפְשׁ עֵיפָה וְשִׁמוּעָה טוֹבָה מֵאַרְץ מִרוֹזָק:

רש"י על נפש עיפה. עשויה להסיב נפש עיפה: ושמועה טובה. אף היא
טובה להם וכן יעקב ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מה): (רש"י)

מצודת דוד מים קרים וגו'. שני אלו הנאתן שוה והם מים קרים הנשפכים
על נפש העיפה מרוב החום ושמועה טובה הבאה לאדם ממרחק : (מצודת
דוד)

רלב"ג מים קרים. הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במי
הקרים להשיב לפנימי הגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח
האדם הנאה גדולה ותועלת בשמועי טובה שתגיע לו מארץ מרחק
בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו ששיבו המים הקריי נפש
העיף אליו : (רלב"ג)

[כו] מַעִין נֶרְפֵשׁ וּמִקּוֹר מִשְׁחָת צְדִיק בֹּטָ לְפָנָי-רְשָׁע:

רש"י מעין נרפש. עכור צרגלים: לדיק מט לפני רשע. כשהלדיק מט
לפני הרשע וירא להוכיח על פניו דרכו שנאוי הדבר כמעין נרפש ומקור
נשחת: (רש"י)

מצודת דוד מעין נרפש. כמו מעין הנרמס והנדרך ברגל שהנה נעכר המים
ולא ישתוהו מעתה : ומקור משחת. הנשחת ברמיסת הרגל וכפל הדבר
במ"ש : צדיק. וכן כאשר ימוט הצדיק לנפול לפני הרשע היא סיבה לבל
יבקשו עוד תורה מפיו באמרם אם לעצמו לא הועיל מה יועיל לזולת :
(מצודת דוד)

מצודת ציון נרפש. ענין רמיסה כמו ברגליכם תרפשו (יחזקאל לד) : מט.
מלי נטיה : מצודת ציון

רלב"ג מעין. הנה מעין שמימיו נובעים אשר נתטנף ברפש עד שנשחת
המקור שמשם נובעים מי המעין מטנוף הרפש ידמה לצדיק אשר הוא
מתמוטט לפני רשע ונכנע תחתיו כי הרשע משחית הוד הצדיק ומטנף
אותו בדרך שירחיק האנשים מלכת בדרכו כמו שירחיק טינוף הרפש

[כז] אֶכֶל דְּבַשׁ הַרְבֵּוֹת לֹא-טוֹב וְנֹקֵר כְּבוֹד כְּבוֹד:

רס"י אכול דבש. לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר לדורש צמעקה מרכזה וצמעקה צראשית לגלות לרבים ועמי הארץ מלגלגים על הדברים וקואלים מה למעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד. והיכן החקר ראוי להיות בדברי חכמי אקר כבודם כבוד בגזירותיהם יש לשאול מה טעם גזרו כך ולמה סייגו ככל גזירה וגזירה: (רס"י)

מצודת דוד אכול דבש. לאכול דבש הרבה לא טוב כי מעוטו יפה ורובו קשה אבל מרבית חקירת כבודם של צדיקים לכבוד יחשב ר"ל מהראוי להרבות לחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארתם : (מצודת דוד)

רלב"ג אכול דבש. אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההשתדלות בדעת קדושי כי יספיק שילמד מהחכמי על שהם נמצאיי לא שיפליג לחקור מה הם ואיך עניני כי ההרבו בחקר כבוד אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה באופן שלם: (רלב"ג)

[כח] עֵיר פְּרוּצָה אֵין זֹוּמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ:

מצודת דוד עיר פרוצה. כמו עיר נפרצה חומתה ולא נבנית חומה במקום הפרצה הנה בזה נתקלקלה שמירת העיר כי כל הרוצה בא בה כן איש אשר לא יוכל למנוע רוח אמרי פיו כי בזה מקלקל שמירת נפשו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (לעיל כא) אי"כ מי שלא שמר רוח אמרי פיו מקלקל שמירת הנפש : (מצודת דוד)

מצודת ציון פרוצה. ענין שבירה : מעצר. ענין מניעה כמו ותעצר המגפה (במדבר יז) : לרוחו. ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעיה י"א) על שם שבאה ברוח הפה : (מצודת ציון)

רלב"ג עיר פרוצה. הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו כרצונו דומה לעיר פרוצי שאין לה חומה לשמור העיר שלא יכנסו בה משחיתים וזה שלא ימשול ברצונו מוכן לרעות רבות מפני המסרו ביד תאותו ורצונו והשליט בתאותו הוא כמו חומי לשמור שלא יעלה שם הפורץ מפני תאוותיו המגונוי : (רלב"ג)

[א] כְּשֵׁלֶג אֶבְקִיץ וְכַמָּטֵר אֶבְקֶצֶיר כֵּן לֹא-נְאוּה לְכִסִּיל כְּבוֹד:

רס"י כשלג בקיץ. בצעה שקוטחין התאנים בחמה ליבשן ולעשות קליעות כדלמנר הלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל 3 טו): (רס"י)

מצודת דוד כשלג. כמו אם יורד השלג בעת שטיחת התאנים ומטר בעת הקציר שהמה דברי שאינם נאין כי מפסידים התאנים והתבואה כן לא נאה לכבד את הכסיל שאז יחשוב שאין יתרון לחכמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון בקיץ. הוא עת שטיחת התאנים ליבש כמו וקיץ וחורף (בראשית ח) : נאוה. נאה כמו נאוה תהלה (תהלים לג) : (מצודת ציון)

רלב"ג כשלג. הנה כירידת השלג בקיץ שהוא מורי שלא יתכן לפי המנהג הטבעי וכמטר בקציר שהוא מזיק ובלתי נאות כן לא יאות לכסיל כבוד כי אין מחקו לפי הנהוג לתת לו כבוד ונתינת הכבוד לו הוא דבר מזוי להמון העם יבא לחשוב שאין יתרון לחכם על הכסיל: (רלב"ג)

[ב] כְּצִפּוֹר לְנוֹד כְּדָרוֹר לְעוֹף כֵּן קָלֶלֶת 'זוֹנָם (לֹא) לֹא תִבָּא:

רס"י כצפור לנוד. שהוא נד וכדורו שהוא חוזר לקנו: כן קללת חנם לא תבוא. למי שהוליאה בפיו: דרו. הוא עוף הנקרא רונדל"ע זלעז ונקרא לרוך שדרה צבית כצדה: (רס"י)

מצודת דוד כצפור. כמו צפור הפורח מקנו להיות נודד להשיג מאכלו וכמו הדרור הפורח מקנו לעוף השמים הנה הם חוזרים לקנם כן קללת חנם חוזרים ובאים אל המקלל עצמו מפיו יצאו ואל קרבו יבואו : (מצודת דוד)

מצודת ציון כדרור. הוא עטלף ותקרא דרוור ע"ש שמקנת בבתים כאלו היתה חפשית מבני אדם כי דרוור הוא ענין חירות כמו וקראתם דרוור (ויקרא כה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כצפור לנוד**. הנה כמו הצפור שהוא נד ממקומו בקלות וכדרור לעוף אל הבית שיצא ממנו כן קללת חנם לא תבא אל המקולל בה כך תהיה נדה ממנו בקלות וחשוב לאשר יצאה הקללה מפיו כמו שישוב הדרור לבית אשר יצא ממנו : (רלב"ג)

ג **שׁוֹט לְסוֹס לְזֶמֶת לְזֶמֶר וְיִשְׁבֵּט לָגוֹ כְּסִילִים:**

רס"י **שׁוֹט לְסוֹס**. הוא עשוי ואף שצט נכון לגו כסילים יסורין מוכנין לרשע: (רס"י)

מצודת דוד **שׁוֹט**. הנה שוט הוכן להכות בו הסוס להטותו הדרך ומתג הוכן לחמור למשכו בו אל מקום הנרצה ושבת הוכן לגוף הכסילים לייסרו לעזוב אולתו כי לא יוסר בדברים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שׁוֹט**. שרביט ושבת כמו קול שוט (נחום ג) : **מתג**. הוא כעין רסן עשוי להנהיג בו במתג ורסן עדיו (תהלים לב) : **לגו**. לגוף כמו אחרי גוף (יחזקאל כג) : (מצודת ציון)

רלב"ג **שׁוֹט לְסוֹס**. הנה הכסילים דומים לבהמות שלסבת חסרונם יצטרך האדם בהנהגתם להכוחם כי האדם ינהיג הסוס באשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקוץ אותו האדם במתג כמנהג החמורים כן ינהיג האדם הכסילים באשר ירצה כאשר יכה אותם בשבת בדרך שיקבלו מוסר : (רלב"ג)

ד **אֶל-תֵּעַן כְּסִיל כְּאֻלְתָּו בֶּן-תִּשְׁוֶה-לּוֹ גַם-אֶתָּה:**

רס"י **אל תען כסיל**. בדברי ריב ומלה פן תקוה לו: (רס"י)

מצודת דוד **אל תען**. אל תשיב לכסיל כאשר ידבר אולת בדברי ריב ומצה כי כשתשיב תהיה דומה לו בעיני השומעים כי אין הפרש בין מאמריך למאמריו ויחשבו גם אותך לכסיל כמוהו כי בוודאי לא יחשבו שניהם לחכמים כי אין דרך החכמים להתקוטט זה בזה (וקצר הכתוב ולא פירש לומר בדברי ריב ומצה כי מסוף המקרא יובן שהוא בדבר שדברי שניהם דומים) : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תען**. מלי עניה ותשובה : **תשוה**. מלי השואה ודמיון : (מצודת ציון)

רלב"ג אל תען כסיל כאולתו. במה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו: **פן תשוה לו גם אתה**. ר"ל שהיה זה סכלות ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם. ענה כסיל כאולתו. להסירו מהטעות שנפל בו בדברי חכמה: (רלב"ג)

ה ענה כסיל פאולתו פן-יהיה זככם בעיניו:

רפ"י ענה כסיל. הבא להסיתך לרעה הודע לו אולתו: פן יהיה חכם בעיניו. וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען בדבר שתסוה לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהי חכם בעיניו: (רפ"י)

מצודת דוד ענה. השב תשובה לכסיל כאשר ידבר אולתו בדבר התורה והראה לו טעותו כי פן יחזיק עצמו לחכם כי יאמר שלא מצאת מענה ולכך ענהו ולא תחשב בזה כמוהו כי הכל יראו שדבריו אולת ודברך בהשכל (וקצר הכתוב גם בזה הואיל ומאליו יובן מסוף המקרא): (מצודת דוד)

רלב"ג פן יהיה חכם בעיניו. במה שמצא מזה וישאר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי הוא הראוי שחסיר המכשולות מלפני האנשים בחזקת היד: (רלב"ג)

ו מקצה רגלים זמס שתה שלון דברים ביד-כסיל:

רפ"י מקצה רגלים חמס שותה. מי שסולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולסלוח לתקן מה שעוית הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחזירו זועף עליו על שלוחות הכסיל: (רפ"י)

מצודת דוד מקצה וגו'. הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה ובע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל ושותה עוד חמס כי חבירו יזעף עליו בעבור דברי השליח הנאמרים בלי דעת כי יחשוב שכן יצאו מפי המשלח : (מצודת דוד)

מצודת ציון מקצה. מלי קציצה וכתיתה: **חמס**. דברי סרה וקרוב לענין נחמסו עקביך (ירמיה יג) שהוא הסרה: (מצודת ציון)

רלב"ג מקצה וגו'. הנה מי ששולי דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר

רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים ששמת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברים ההם באופן אשר שמם בפיו והוא שותה חמס במה שישיב לו הכסיל מהדברים וזה מבי' צדדים האי' לפי שהכסיל לא יאמר הדברים באופן אשר צווה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברים ויהיה מפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והצד הבי' כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שצוהו המשיב ויהיה זה סבה אל שיבאו הדברים שצוהו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים: (רלבי"ג)

121 דְּלִיּוֹ שְׂקִים מְפַסֵּז וּמִשְׁלֵב בְּפִי כְּסִילִים:

רפ"י דליו שוקים מפסח. גבהו כמו דלו עיני (ישעי' לח) השוקים קל כל אדם נראה לפסח גבוהים ממנו, ודבר זה משל צפי כסיל האומר אותו על לימוד החכמה איך אנו צאים ללמוד החכמה נפלאה וגבוהה היא ממנו, המשל אומר דליו שוקים מפסח: (רפ"י)

מצודת דוד דליו. כמו שהשוקים מן הפסח המה גבוהים זה מזה ולזה יפסח וכן המשל בפי הכסילים לא תשוה אל הנמשל: (מצודת דוד)

מצודת ציון דליו. ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח): **שוקים**. שוקי הרגלים: **מפסח**. מחגר: (מצודת ציון)

רלבי"ג דליו שוקים. גבהו שוקים מפסח שהאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת ביושר וכן הענין במשל אשר בפי כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל: (רלבי"ג)

122 כְּצֹרֵר אֶבֶן בְּמִרְעָמָה כֵּן-נֹתֵן לְכִסִּיל כְּבוֹד:

רפ"י כמרגמה. פרונדול"א בלעז שאבן שאורכין זו לא להתקיים היא קס שעומד' להזרק כך הנותן לכסיל כבוד אינו קל קיימא, ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזרק אבן למרקוליס: (רפ"י)

מצודת דוד כצורר. כמו הצורר אבן בכלי הקלע שזמן מועט ישאר בתוכו כי הוא עומד לזרוק כן הנותן לכסיל כבוד כי מעט זמן ישאר בכבודו כי מהר יבזה את עצמו במעשה כסילות: (מצודת דוד)

מצודת ציון **כצור**. ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מב) : **במרגמה**.
כן יקרא הקלע על כי בו רוגמים ומשליכים האבנים והוא מלי באבן ירגמו
(ויקרא כ) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כצור**. הנה כצור שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמי שאינו ראוי
שיושם בו המורגלים בזאח כן אין ראוי שינתן לכסיל כבוד והוא החכמה
כי אינו ראוי לה ונקראת החכמה כבוד כי הוא כבוד האנשים והודם ולזה
אמר כבוד חכמים ינחלו : (רלב"ג)

טז **זוֹוֹזַ עֵלָה בֵּיד-שְׂכֹר וּמִשְׁלַ בְּפִי כְסִילִים:**

רש"י **חוח עלה ביד שכור**. כחוח שהוא נדבק ביד שכור כן המשל האמור
למטה נדבק צפי הכסיל להיות להם לחוח ולקוץ מכאיב, ומהו המשל:
(רש"י)

מצודת דוד **חוח**. כמו הקוץ העולה ביד שכור שהוא נוקב כפיו ומזיק בו
לאחרים כן המשל אשר בפי הכסילים יזיק לעצמו ולאחרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חוח**. מין קוץ כמו החוח אשר בלבנון (מלכים ב' יד) : (מצודת
ציון)

רלב"ג **חוח**. הנה כמו שביד שכור עלה חוח אשר יוזק בו ועזב מלקחת
הדברים אשר יועילו לו או שלא יוזק בהם כן הענין במשל שהוא בפי
כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא יביאו מהם הכסילים
רק מה שיזקו בו : (רלב"ג)

יז **רַב מִזְזוֹקֶל-כָּל וְשֹׁכֵר כְּסִיל וְשֹׁכֵר עֵבְרִים:**

רש"י **רב מחולל כל**. הקב"ה זרע את הכל ודן את הכל ככסיל כחכם אין
אנו לריכין לשום חכמה: **ושוכר כסיל**. לא כבשר ודם שלא ישכור אלא
פועלים בקיאים ולא ישכור אלא העוסקים במלאכתו אבל הקב"ה מחולל
כל ושוכר הכסילים ושוכר עובר דרכים הצטלנים מכל מלאכה, ומדרש
אגדה ושוכר כסיל מל' וסכרו מעינות תהום (בראשית ח) ולשון עוסי שכר
(ישעיה יט) הקב"ה סוכר מזל כסיל המשמש צימות החמה מתשרי ואילך
ומאז הוא סוכר וסוגר כל עוברי הים מליכך בו עד הפסח, ובדברי רבי

משה ראייתי רב מחולל כל עשיר יש לו פעולות הרב' ואם שוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כשוכר כל עובדי דרך שרואין בקלקול המלאכה להורות איך יתכן ואיך יש לו לפעול ודבר ריק הוא ואינו ענין כאן: (רס"י)

מצודת דוד **רב**. איש ריב ירבה חללים כל הקרב ואין מי יגש אליו אבל ישכיר את הכסיל ואת העוברים על דת למען יהיו הם בחברתו להכאיב עמהם את הבריות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **רב**. מלי מריבה : מחולל. מלי חלל והרג : **עוברים**. ר"ל בעלי עבירה עוברים על דת : (מצודת ציון)

רלב"ג **רב מחולל כל**. האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אותה אך הוא מטיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו או ירצה בזה הרבה ימצא מי שיבא צער וכאב לכל האנשים והוא עם זה מטיב לכסיל ולבעלי עבירות להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו או ירצה בזה השליט שהוא מביא חיל ואימה על כל האנשים מרוב ההזיק אשר יגיע להם ידמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרוב שמחתם לאיד זולתם ולא ירגישו שהם יזוקו ג"כ בו וזה ממה שיתפרסם בו חסרון דעתם ורוב תכונתם: (רלב"ג)

[יא] כְּכֶלֶב שָׁב עַל-קָאוּ כְּסִיל שׁוֹנָה בְּאוֹלָתוֹ:

מצודת דוד **ככלב**. כמו הכלב אשר דרכו לחזור ולאכול את המאכל אשר קאה מגופו ולא יבין כי בעבור רוע המאכל קאה אותו ומה לו לאכלו שוב כן הכסיל שונה לעשות שוב אולתו אשר נכשל על ידו ולא יבין : (מצודת דוד)

מצודת ציון **קאו**. מלי הקאה : **שונה**. מלי שנים : (מצודת ציון)

רלב"ג **ככלב שב על קאו**. הנה כמו הכלב ששב לאכל המאכל שהקיא אותו ולא ירגיש כי קרה לו ממנו היזק כן הענין בהכסיל שהוא שונה באולתו אחר התבאר לו שכבר קרה לו רע ממנה: (רלב"ג)

[יב] רְאִיתָ אִישׁ זָזְכָם בְּעֵינָיו תִּתְקֹה לְכִסִּיל מִבְּנֵוֹ:

מצודת דוד **ראית**. כאשר תראה איש חושב עצמו בעיניו לחכם ולא כן הוא הנה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו כי הוא ילמד ויתחכם אבל המחזיק עצמו לחכם לא יחפוץ ללמוד מזולת : (מצודת דוד)

רלב"ג **ראית איש**. שהוא חכם בעיניו ואם אינו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יוחר ממנו לקנות קנין החכמה כי החכם בעיניו יספיק לו מה שהוא בו מהחכמה לפי דעתו ולא משתדל לקנות ממנה עוד ואולם הכסיל שאינו חכם בעיניו מכיר חסרונו וישתדל בקנין החכמה: (רלב"ג)

[יג] אָמַר עֵצֶל שְׁזוּל בְּהַרְךָ אֲרִי בֵּין הָרוֹזְבוֹת:

מצודת דוד **אמר עצל**. לרוב העצלות יגזים לומר איך אלך הלא שחל בדרך וגוי ואהיה נטרף : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שחל**. שם משמות האריה : (מצודת ציון)

רלב"ג **אמר עצל**. הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשות שום פעולה ולא ישתדל בעיון וידמה אליו כשיביאהו הכרוז לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה ארי בין הרחובות שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו: (רלב"ג)

[יד] הִדְלַת תְּסוּב עַל-צִירָה ' וְעֵצֶל עַל-מִטָּתוֹ:

מצודת דוד **הדלת**. כמו הדלת תסבב עצמה על הציר הנה והנה ולא תצא ממנה כן העצל יתהפך על מטתו ולא יקום : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צירה**. רגל הדלת הנתון בחור המפתן וכן נאמר בדרך שאלה נהפכו עליה צירה (ש"א ד) : (מצודת ציון)

רלב"ג **הדלת תסוב על צירה**. הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואינה נפרדת ממנו כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינה כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להביא בו מזון כאלו טמן ידו בצלוחית קטנה שלא יוכל להוציאה משם וכאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב עצלותו: (רלב"ג)

[טו] טָמֵן עֵצֶל יָדוֹ בַּצְלוּת ' נִלְאָה לְהַשִּׁיבָה אֶל-פִּיו:

רס"י **כללחת**. ציורה חמה נותן ידו מפני הקור: (רס"י)

מצודת דוד **טמן**. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו

טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה בסופו יהיה נלאה ועיף להשיב ידו אל פיו להשים בה המאכל והוא ענין מליצה לומר שיחסר לחמו וכאלו נלאה להשים המאכל אל פיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון בצלחת. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (ד"ה ב' לה) : **נלאה**. ענין עייפות כמו ונלאו מצרים (שמות ז) : (מצודת ציון)

[טז] זֹכֶם עֵצֶל בְּעֵינָיו מִשְׁבֶּעָה מִשְׁיָבִי טַעַם:

רפ"י משיבי טעם. חכמים: (רפ"י)

מצודת דוד **חכם עצל**. העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי פני המלך היודעים להשיב טעם על כל אשר ישאלום כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם על בטול המלאכה : (מצודת דוד)

רלב"ג **חכם עצל**. הנה האיש העצל הוא חכם בעיניו יותר מרבים מן החכמים ששיבו טעם לכל מה שישאלו מהם: (רלב"ג)

[יז] מִחֲזִיק בְּאֲזְנֵי-כֶלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל-רִיב לֹא-לוֹ:

רפ"י מחזיק באזני כלב. העובר להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז באזני כלב הגורם שיסכנו על חנם: (רפ"י)

מצודת דוד **מחזיק**. כמו האוחז באזני כלב הנה הוא גורם לעצמו נשיכת הכלב כן המתמלא עברה וזעם להתעבר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו כי כאשר יוזק בדבר הזה הוא גרם לעצמו : (מצודת דוד)

רלב"ג **מחזיק וגו'**. מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומה למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאילו מבקש שישכחו כמו מי שמראה עצמו כאלו הוא לואה ובלתי יכול לעשות דבר רע: (רלב"ג)

[יח] כְּמִתְלַהֵלָה הִיָּרָה זְקִים זֹצִים וּבְנוֹת:

רפ"י כמתלהלה. כמתיוגע לירות זיקים של אש כמו וזיקות בערתם (ישעי' ט) מל' זקוקים דינור, ד"א זיקים פרונוזולא"ש מלשון אזני קלע

(זכריה ט) וכן בגמרא זיקתא פסיק לן ויורה חלים ומות: (רס"י)

מצודת דוד **כמתלהלה**. כמו המתייגע לזרוק ניצוצים של אש הנכבים טרם יבואו אל מי שזרקם ולא יזיקו אותו הנה עכ"ז לא יגע לריק כי כוונתו לאמן ידו לזרוק בו חצים ודברים הממיתים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כמתלהלה**. ענין יגיעה ועייפות כמו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז) : **היורה**. ענין השלכה כמו ירה בים (שמות טו) : **זקים**. ניצוצות כמו מאזרי זיקות (ישעיה נ) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כמתלהלה**. ואחר זה כי מצא מקומו יורה זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידכה ישוח ונפל בעצומיו חלכא"י : (רלב"ג)

[יט] **כִּן-אִישׁ רַמָּה אֶת-רַעְהוּ ' וְאָמַר הֲלֹא-מִשְׁנֹנֶק אָנִי:**

רס"י **כן איש רמה**. מפתה ומסית את חזירו מדרכי חיים לדרכי מות וכחזירו מרגיש שהוא מתעה אותו אומר מלחק אני: (רס"י)

מצודת דוד **כן איש**. כן המרמה את רעהו וכאשר ירגיש בדבר ישיב לומר הלא לשחוק עשיתי וכוונתי היתה לגלות לך הנה ידוע תדע שלא כן הוא והשמרו ממנו כי דעתו לרמות כאשר ימצא ידו : (מצודת דוד)

רלב"ג **כן איש רמה את רעהו**. ויבין לחשוב שכל מה שעשה עשה על דרך השחוק **והלעג** : (רלב"ג)

[כ] **בְּאִפְסַ עֵצִים תִּכְבֶּה-אֵשׁ וּבְאֵין ' נִרְגָּן יִשְׁתַּק מְדוֹן:**

רס"י **באפס עצים**. כלומר שני דברים אלו שוין כסם שבאפס עצים תכבה אש כך באין נרגן של לה"ר המסכסך בעלי ריב ישתוק מדון: (רס"י)

מצודת דוד **באפס וגו'**. שני אלו שווין המה כמו כשאין עצים תכבה האש מעצמו כך כשאין נרגן המחרחר ריב תשתוק המריבה מעצמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **באפס**. הוא כענין לא כמו ואפס כמוני (שם מו) : **נרגן**. מתלונן : (מצודת ציון)

רלב"ג באפס עצים. הנה כמו שכאשר יעביר העצים תכבה אש כן בהעדר הנרגן המעורר מדינים ישתוק המדון וינוח: (רלב"ג)

[כא] פָּזוּם לְזוֹזָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאֵשׁ (מְדוּנָיִם) מְדִינָיִם לְזוֹרֵזֵר-רִיב:

רפ"י פחס לגחלים ועלים לאש. פחס של אש עשוי להבעיר גחלים עמומות ועלים עשויין להסיק אש ואיך מדון לחרחב ריב: (רפ"י)

מצודת דוד פחס. כמו הפחמים מוכנים המה להבעיר האש כן איש מדון מוכן הוא לחרחר ריב : (מצודת דוד)

מצודת ציון פחס. הם גחלים כבויים כמו נופח באש פחס (שם לד): **לחרחר**. להבעיר אש המריבה והחרון והוא מלי' והעצמות יחרו (יחזקאל כז): (מצודת ציון)

רלב"ג פחס לגחלים. הנה כמו שהפחס מוכן להיות ממנו גחלים שמשחיתים ושורפים כל אשר ידבקו בו וכן העצים מוכנים להיות אש להשחית אשר סביבם כן מוכן איש מדינים לחרחר ריב בין האנשים להשחיתם: (רלב"ג)

[כב] דְּבָרֵי נִרְצָן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יִרְדּוּ זוֹדְרֵי-בְטָן:

רפ"י כמתלהמים. ל' מתלחמים ורז"ל פרשו כמתלהמים כמת להם דברי המרגלים היו להם למיתה: חדרי בטן. היא מיתה הדרוקן: (רפ"י)

מצודת דוד דברי נרגן. דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד המה יורדים חדרי בטן אבל המכות המה מעל הגוף ממעל וכאומר הנה המכות אשר המה ממעל נוח לרפאות ולא כן מכות חדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן : (מצודת דוד)

מצודת ציון כמתלהמים. ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן יהלמני צדיק (תהלים קמב) : (מצודת ציון)

רלב"ג דברי נרגן. הם כמו משתברים כי כן דרך הכסילים והמסכסכים שיראו עצמם כאלו ישתברו דבריהם ואומרים לא אספר לך הכל או לא אומר לך הכל ובזה יבא הפעלות חזק בנפש שומע דבריהם ויורידו

דבריהם לחדרי לב השומע בזה האופן כי יחשוב שמה שלא יגידו מזה הוא יותר קשה ממה שיגידו: (רלב"ג)

[כג] כֶּסֶף סִיגִים מִצְפָּה עַל-זָרֵשׁ שְׁפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֵב-רָע:

רפ"י מלופה על חרש. כסוי כסף המדובקים על החרש פורפין אותו בו והוא מזהיק כאלו הוא כסף ואין בו תועלת כן שפתים דולקים ולב רע. הרודפים אחר הזכיות להסיתם בחלקות ומדברים אחד צפה ואחד כלב ולב רע נראין כאוהבין והם אויבים: דולקים. כמו דלקת אחרי (בראשית לא): (רפ"י)

מצודת דוד כסף סיגים. כמו המצפה כלי חרס בכסף המעורב בסיגים הנה כאשר יראה הרואה כי סיגים המה יתן לב לבחון בפנימיותם וימצאם חרס כן השפתים הרודפים אחר אהבת הבריות ובלבו יחשוב מרמה הנה כאשר ימצא בשפתיו מאומה רע ואם מעט הוא ידוע תדע שלבו מלאה זדון : (מצודת דוד)

מצודת ציון סיגים. הוא פסולת הכסף : מצופה. מחופה : דולקים. ענין רדיפה כמו דלקת אחרי (בראשית לא) : (מצודת ציון)

רלב"ג כסף סיגים. הנה כמו כסף עם סיגים שהוא צפוי לחרש אשר הנראה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתים שהם דולקים ורודפים חברת האדם ואהבתו הולכי רע כי יחשוב לפי דבריו היותו אהוב ובתוכו מה שאין בו תועלת ודבריו הם נראים ככסף והם כסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן: (רלב"ג)

[כד] (בשפתו) בְּשִׁפְתָיו יִזְכָּר שׁוֹנָא' וּבְקָרְבוֹ יִשְׁתַּ מְרֵמָה:

רפ"י ינכר שונא. בדברו מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא, דיסקנוייס"ט בלעז: (רפ"י)

מצודת דוד בשפתיו. בחלקקות שפתיו יעשה השונא עצמו כאלו הוא נכרי מן השנאה ואינה עמדו אבל בקרב לבו ישים המרמה ואינה עוזבה : (מצודת דוד)

רלב"ג בשפתיו ינכר. הנה השונא יסבב בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך

בקרבו ישית מרמה ללכוד שונאו ברשתו: (רלב"ג)

[כה] **כִּי-יִזְזֶנָּךְ קוֹלוֹ אֶל-תְּאֲמֹן-בּוֹ כִּי שִׁבַּע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ:**

מצודת דוד **כי יחנן.** אם ישא קולו בתחנונים אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו **בלבו**
(מצודת דוד):

מצודת ציון **שבע.** ר"ל הרבה וכן שבע יפול צדיק (לעיל כד): (מצודת ציון)

רלב"ג **כי יחנן קולו.** כי יאמר דברי חן אל תאמן בו אחר שידעת שהוא שונא כי בלבו תועבות רבות ואע"פ שבפיו יאמר דברי חנופה וחלקות: (רלב"ג)

[כו] **תִּכְסֶּה שִׁנְאָה בְּמִשְׁאֹן תִּגְלֶה רַעְתּוֹ בְּקֶהֱל:**

רס"י **תכסה שנאה.** העוס' מעסיו במחשך ומכסה במשאון שהוא חושך (ס"א שואת חשך) את הדבר השנאו להקצ"ה סוף שהקצ"ה מגלה רעתו בקהל סיכירו זו שהוא רשע: (רס"י)

מצודת דוד **תכסה.** כאשר תתכסה השנאה בחושך ר"ל העושה דבר השנאה והרעה במקום שאין אנשים רואים הנה סוף הדבר תגלה רעתו בקהל רב ואז יקבל גמול הרעה: (מצודת דוד)

מצודת ציון **במשאון.** בחושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל): (מצודת ציון)

רלב"ג **תכסה שנאה.** כאשר תתכסה השנאה בעבור שאון ר"ל שהוא מקוה שימציאוהו בארץ שואה ומשואה ולא ישמור ממנו בעבור היותו מרבה לו כאוהב והוא ישחיתו ולא יראה אדם הנה הש"י יסבב שמה שעשה בסתר יגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או ירצה בזה שהש"י יענישהו כשיביא עליו רע בהפך מה שחשב הוא כסה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו במקום משאון אשר לא עבר אדם שם והש"י יביא לו רעה נגלית לכל במקום רואים, או ירצה בזה שהש"י יסבב שרעתו אשר חשב להביא לשונאו תגלה ותודע בקהל: (רלב"ג)

[כז] **כָּרָה-שְׁוֹת בָּהּ יִפֹּל וְגַלְל אֲבֹן אֶלְיוֹ תָשׁוּב:**

רש"י כורה שחת. כגון בלעם שהשיא ענה לבלק על ישראל והפיל מהם כ"ד אלף וצא למדין לתבוע שכרו ונהרג ביד ישראל: וגולל. כלומר סופו של המעמיד מכשול שיכשל בו: וגולל אצו. מגללו ממקום למקום שיכשלו בו בני אדם, ואגדה פותרו באזימלך שהרג שבועים אחיו על אצו אחת וסוף מת באצו שנאמר ותשלך אשה אחת פלח רכב ותרץ גלגלתו וגו' (שופטים ט'): (רש"י)

מצודת דוד כורה. החופר בור לרגלי חבירו סופו הוא עצמו יפול בה וכן הגולל אבן על חבירו סופו תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש ור"ל החורש רעה על חבירו הוא עצמו יוכשל ברעתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון כורה. חופר כמו בור כרה (תהלים ז) : שחת. בור כמו ויפול בשחת (, שם) : וגולל. מלי גלגול וסבוב : (מצודת ציון)

רלב"ג כרה שחת. וזה יהיה בשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתברר לכל כי כרהו להפיל בו שונאו וישוב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה: (רלב"ג)

[כת] לְשׁוֹן-שֶׁקֶר יִשְׁנָא דָּכְיוֹ וּפֹה זֹזְלָק יַעֲשֶׂה מִדְּוָה:

רש"י ישנא דכיו. מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע דף שאלו לדוד והרג נוב: ופה חלק. פה של חלקלקות: יעשה מדחה. עושה דיחוי שדוחה את מקבלו מעל הקב"ה: (רש"י)

מצודת דוד לשון שקר. איש שקר ישנא את הנדכאים בשקריו ואף אם לא גמלוהו רע כי יחשוב שאויבים המה לו על כי נדכאו בשקריו אבל פה חלק ידחה את השנאה ההיא ר"ל אם ידבר אליו חלקלקות להראות בעצמם כאלו אינם יודעים מדברי שקריו אז השנאה ההיא נדחית מעצמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון דכיו. ענין שבירה וכתיתה כמו או דכו במדוכה (במדבר יא) : מדחה. מלי דחיה : (מצודת ציון)

רלב"ג לשון שקר ישנא. איש לשון שקר ישנא הנדכאים בשקריו אע"פ שלא גמלוהו רע אך ישנאם לבד מפני הרעה שעשה להם לחשבו שהם שונאים אותו על הרע שגמלם אך פה חלק יעשה מדחה לזאת השנאה

ויסיר ר"ל כשידברו הנדכאים דברי חלקות לאשר הרע להם ויראו שהם בוטחים בו ושאינט חושבים בשום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם: (רלבי"ג)

משלי פרק-כז

א אַל-תִּתְהַלֵּל בְּיָוֶם מְזֻזָּר כִּי לֹא-תִדְעַ בְּמָה-יִלְדָּה יוֹם:

רס"י אל תתהלל. אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר: כי לא תדע מה ילד יום. שמה היום יולד שום רעה שיצטל מחשבות מחר: (רס"י)

מצודת דוד אל תתהלל. אל תשתבח עצמך במה שתבטיח לעשות ביום מחר כי לא תדע מה דבר יקרה כי פן יקרה דבר אשר לא תוכל עשוהו: (מצודת דוד)

מצודת ציון תתהלל. מלי הלול ושבח: ילד. עניינו מקרה וכן אלה תולדות יעקב (בראשית לו) ולפי שהזמן מוליד הקורות אמר ילד יום: (מצודת ציון)

רלבי"ג אל תתהלל. במה שתבטח לעשותם ביום מחר כי לא תדע מה מקרה היום כי אולי יתחדשו לך מקרים מונעים מהביא מחשבתך לפועל: (רלבי"ג)

ב יִהְיֶה-לְךָ זֵר וְלֹא-פִיךָ נְכָרִי וְאֵל-שִׁפְתֶיךָ:

מצודת דוד יהללך. ר"ל אף בדבר שכבר עשית יהללך זר וגוי: נכרי וגוי. הוא כפל הדבר במ"ש: (מצודת דוד)

רלבי"ג יהללך זר ולא פיך. וזה כמה שעשית אין ראוי שתהלל עצמך כי זאת תכונה פחותה טוב שיהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך: (רלבי"ג)

ג כְּבֹד-אַבְן וְנֶטְלָה הַזּוּלָּה וְכַעַס אֹיִל כְּבֹד בְּשִׁנֵּיהֶם:

רש"י ונטל. משא: וכעס אויל. שהאויל מכעים להקצ"ה גורם להביא
לעולם: (רש"י)
כעס

מצודת דוד כובד. הנה האבן יש לה כובד רב וגם החול משאו רב אמנם
כעס האויל כבד לשאת ולסבול יותר משני אלו כי מחסרון הדעת ירבה
לכעוס : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונטל. ענין משא כמו נטילי כסף (צפניה א) : (מצודת ציון)

רלב"ג כובד אבן. הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול אך
שאת כעס אויל הוא כבד משניהם : (רלב"ג)

[ד] אַכְזָרִיּוֹת וְזִמָּה וְשִׁטָּף אָף וּבְנֵי יַעֲמֹד לְפָנָי קִנְיָה:

רש"י ושטף אף, ומי יעמוד. לפני קנאתו של קנא ונקס: (רש"י)

מצודת דוד אכזריות. החמה מביא לידי אכזריות והאף יסית לשטוף
ולאבד ולפני בעל קנאה מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי קשה היא עוד יותר
מהחמה והאף כי בעל הקנאה יבחר ברע כשתהיה גם לזולתו משיבחר
הטוב לו ולזולתו : (מצודת דוד)

רלב"ג אכזריות. הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על
אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים שישחית הכל אך הקנאה היא יותר
קשה מאד כי בעל הקנאה יצר לו בראותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו
ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם
המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך
ישאל האי מהם וינתן לו ולב' יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול
כדי שיהיה לו כפל מאת המקנא והמקנא לא רצה לשאול שום טובה
לעצמו לדאגתו על הטוב שיהיה לחברו ומיהר לשאול מהמלך שינקרו עינו
האחת שישאר חבירו עור משתי עיניו : (רלב"ג)

[ה] טוֹבָה תּוֹכַחַת מִגּוּלָה מִזְלָה מֵאֵהָבָה מִסְתַּרְתּוֹ:

מצודת דוד תוכחת מגולה. אף המוכיח בפרסום ומכלים למוכח מכל
מקום טובה היא אם באה מאהבה מסותרת בלב המוכיח וכוונתו ליישר
דרכי המוכח ולא לקנתר : (מצודת דוד)

רלב"ג טובה. התוכח' והקטטה שיעשה האדם את רעהו בגלוי להוכיחו

על רעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי
כי לא יהיה תועלי בזאת האהבה: (רלב"ג)

111 וְנֶעְתְּרוּת אֹהֶב פְּצָעֵי נְשִׁיקוֹת שׁוֹנָא:

רש"י ונעתרות. ל' גודל כמו העתרת' עלי (יחזקאל לה): (רש"י)

מצודת דוד **נאמנים**. האוהב הפוצע לאהובו למען יישר לכת הנה הפצעים
הם נאמנים המה כי עשו שליחותם והועילו לזה כי בעבורם ייטיב דרכו
אבל מן השונא אפ"י הנשיקות מרובות המה והנם למשא הואיל ואין בהם
תועלת (מצודת דוד):

מצודת ציון **פצעי**. הם מכות המוציאות דם: **ונעתרות**. ענין רבוי כמו ועתר
ענן הקטורת (יחזקאל ח) (מצודת ציון):

רלב"ג **נאמנים**. הנה פצעי אוהב הם נאמנים וישרי כי הם לתכלית טוב
אם להוכיחו אם למלטו מרע כמו שיקרה לאדם בראותו כי אחיו או
קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או לומר חרפות קשות כנגדם והם ידמו
לקחת נקמתם ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה
או אמר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות שונא הם
נהפכות כי מראה לו אהבה להכשילו להפילו ברשת רצונו: (רלב"ג)

112 וְנֶפֶשׁ שְׁבַעַת תְּבוּס וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה כָּל-מֵר מִתּוֹק:

רש"י **תבוס נופת**. תרמוס צרגל כמו יבוס קמינו (תהלים נד): כל מר
מתוק. כל דבר מר מתוק לה, ויץ לפותרו בתלמוד תורה המרחה א"ע
כשבע שאינו מתאוה לדברי תורה לתאות נפש: **תבוס נופת**. אף הטעמים
המיושבים על הלצ אינם חסודים עליו והמתאוה לה אפ"י דברים הבאים
לו במריכות וביגיעה הם מתוקים לו: (רש"י)

מצודת דוד **תבוס**. בעבור שבעה תרמוס אף נופת צופים: **כל מר**. כל דבר
מר נחשב להם למתוק (מצודת דוד):

מצודת ציון **תבוס**. ענין רמיסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס): **נופת**. ענין
הזלה והתכה וכן ונופת צופים (שם יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן
מעצמו (מצודת ציון):

רלב"ג **נפש שבעה**. בעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר"ל שאינו נבהל להון ולא יפנה לקנין ההון אפי' במה שיושג ממנו בדרכים ערבים ומתוקים וישרים, ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיושג ממנו במרירות ובקושי ובעברה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקנינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמות וכאלו הערה הוא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאוס אפי' הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לחשוק גם בדברים המרים אך ינהג בדרכים הממוצעי' וידמה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבעה שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ללקיחת המזון המר בנפש רעבה כי מצד הרעב לא יורגש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שכבר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה : (רלב"ג)

לח **כצפור נודדת בין-קנה כן-איש נודד במקומו:**

רס"י **נודדת מן קנה. שהולכת ומטלטלת כן האיש הנודד ממקומו ת"ח**
הנודד מן הלמוד מלחזור על גרסתו: (רס"י)

מצודת דוד **כצפור. כמו שיקשה לצפור מה שנודדת מקנה כן יקשה לאיש הנדידה ממקומו :** (מצודת דוד)

מצודת ציון **מן קנה. מן מדורה :** (מצודת ציון)

רלב"ג **כצפור נודדת מקנה.** לסבה חזקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני חוזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו ר"ל שאין ראוי שיהיה נודד ממקומו אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתי' ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצא בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל: (רלב"ג)

לט **שמן וקטרת ישמוז-לב ופתק רעהו מעצת-נפש:**

רס"י **שמן וקטרת. ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב: ומתק רעהו מעלת נפש. מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועלתו, ד"א ומתק רעהו המכסיר מעשיו שהן מתוקין להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו: (רס"י)**

מצודת דוד ישמח. כ"א משמח את הלב : ומתק. וכן ישמח אמרי מתק מחבירו הבאים מעצת נפש ולא להחניף ולרמות : (מצודת דוד)

מצודת ציון וקטורת. עשן בשמים : (מצודת ציון)

רלב"ג שמן וקטורת. הנה הסבה בשמן והרבות הקטור טוב הריח ישמח הנפש והם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח מאדם בנפשו בלי עזר אחר : (רלב"ג)

יג רַעַף (ורעה) וְרַע אָבִיךָ אֶל-תַּעֲזֹב וּבֵית אָזִיכָה אֶל-תָּבוֹא בַיּוֹם אֵיךָ טוֹב שָׁכַן קָרוֹב בְּמִאֲזַז רְזוּזֹק:

רס"י רעד. ורע אביך. הקצ"ה סנקרא רע לישראל ורע אביך שחיבב את אבותיך: אל תעזב. אם עזבת יבא עליך פורענות: ובית אחיך. אל תבטח בצני עשו וישמעאל שיקרבו מנינו כשגלו ישראל לצבל היו אומרים למוליכיהם בקולר צבקה מכס הוליכנו דרך אחינו בני עשו וישמעאל והיו בני ישמעאל יולאים לקראתם ומקדמין אותם צמיני מלוחים ונודות נפוחים: מאח רחוק. טוב שישכון ציניכם הקרוב לקוראיו משתבאו אלל אח שנתרחק לאמור יקרבו ימי אלל אבי וגו': (רס"י)

מצודת דוד רעד. האוהב אותך וגם את אביך אהב ומהנראה שנשרשה האהבה ולזה אל תעזוב אהבתו ואל תבטח לומר הנה בבוא עלי יום איד אבוא אל בית אחי לשאול מעמו עזרה כי יותר טוב שכן הקרוב עמך בכל עת כרעים אהובים מהאח הרחוק ממך ולא יתחבר עמך : (מצודת דוד)

מצודת ציון אידך. מלי איד ומקרה רע : (מצודת ציון)

רלב"ג רעד ורע אביך. מי שהיה רעד ורע אביך אל תעזבהו כי טובה לך אהבתו מאד ולא תשען שתבא אל בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעד כי טוב לך שכן קרוב יותר מהאח שהוא רחוק לך רחוק המקום כי רחוק המקום הוא ממה שימעט שקר האהבה ואולם השכן הקרוב יהיה מוכן לך תמיד לעזר ולהועיל בכל ענייך : (רלב"ג)

יא וְזַכְּם בְּנֵי וְשִׁמְוֹן לְבִי וְאֶשְׁיִבָה זֶרְפִּי דָּבָר:

רס"י חכם בני. התחכם בני: ושמח בני. ותהא לבי שמח בך: (רס"י)

מצודת דוד **חכם בני**. כן אמר שלמה לבנו התחכם בני ושמח לבבי ואוכל להשיב בדבר חרפה לאשר יחרפני כי אם תהיה סכל בעל כרחי אשים יד לפה כי אפחד שלא יגלה מומך : (מצודת דוד)

רלב"ג **חכם בני**. אתה בני התחכם ותשמח בזה הענין לבי ותישרני בזה שנוכל להשיב דבר למחרף אותי על החרפות שיחרפני אך אם תוכל תסבב שלא אוכל להשיב חורפי דבר מיראתו שיספר מומיך: (רלב"ג)

[יב] **עָרוֹם רָאָה רְעָה נְסִתָּר פְּתָאִים עֲבָרוּ יַעֲנִשׁוּ:**

רס"י **ערום ראה רעה**. רואה פורענות הצאה על הארץ ונסתר הימנה שמשך ידו מן העצירה ופתאים לא נסתרו אלא עזרו בדרך רעה: ונענשו. ונפסדו: (רס"י)

מצודת דוד **ערום**. כשראה הערום הרעה המעותדת לבוא נסתר ממנה ר"ל שמר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיגה אותם הרעה ובא להם העונש וההפסד : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נענשו**. גם הפסד ממון נקרא עונש וכן וענשו אותו מאה כסף (דברים כב) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ערום**. מי שהוא ערום וחכם ראה דעת הגוף והבליו ונסתר מהרעה ההיא במשלו על תאוותיו אך הפתאים הנפתים לתאוות עברו בהם והשיגם רע והוא שכולם ערב שכלם אל הנפש המתאוה ולוקח מהשכל לבושו וקשוטו והוא מה שיש לו כח עליו מהשגת המושכלות: (רלב"ג)

[יג] **קָוֹז-בְּגָדוֹ כִּי-עָרַב זָר וּבְעַד נְכָרִיהָ זֹבְלָהּ:**

רס"י **כי ערב זר**. אדם שנעשה ערב גורם שאמר הדיין למלכה קח בגדו: (רס"י)

מצודת דוד **קח בגדו**. קח בגד הערב למשכון ולא תאשם בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניס עצמו בזה : **ובעד נכריה**. כפל הדבר במ"ש ולומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה : (מצודת דוד)

מצודת ציון חבלהו. ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמות כב) : (מצודת ציון)

יד | מְבָרַךְ רַעְהוּ | בְּקוֹל גְּדוֹל בְּבִקְרַת הַשָּׁמַיִם | קְלִלָּה תִּזְוָשֶׁב לָו:

רס"י מצרך רעהו. יס מצנח את חזירו יום יום והזרכה נהפכ' לקללה שאומרים עליו שהוא וותרן בממונו ועשיר והכל באין ושואלין ממנו והמלכות מתגרת בו לגבו' ממון כך נדרש במסכת ערכין, ועוד יס במדרש רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מצרך את יסראל בקול רם שנאמר ויסא משלו וגו' (מדבר כג) ל' נשיאות קול וסופו יעז להחמיאס: (רס"י)

מצודת דוד מברך. המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר בהשכמה ר"ל בתמידות ובזריזות הנה לקללה תחשב לו כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשרו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מברך. ענין התפארות כמו אשר המתברך בארץ (ישעיה סה) : (מצודת ציון)

רלבי"ג מברך רעהו. מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך וישכים לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשוב לו לקללה מאת הש"י כי עושה מאדם כמו אלוה ויותן לו התודה והברכה בדמיון מה שראוי לתת לש"י או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב וחננו בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברכהו עליו והמשל שאם ברך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח אשישה יין טוב הנה ישמעו דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו ובכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלו לחבירו במה שאפשר שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב כי זה יהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר יברך בקול גדול מחשבתו אשר באה אליו תחלה בחקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקצר מחקורו בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו הנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגור לפניו שערי העיון: (רלבי"ג)

[טו] דָּלַף טוֹרֵד בְּיוֹם סִגְרִיר וְאַשְׁת (מְדוֹנִים) מְדוֹנִים זְשִׁתוּה:

רש"י דלף טורד. גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורד את בני הבית: ביום סגריר. יום הגשם שהכל נסגרים בצתיהם: ואשת. מדינים נשתוה. שניהם (רש"י) ציון:

מצודת דוד דלף. הנה טפטוף המטר לא יטריד בני הבית כ"א ביום בוא המטר אשר דרך בני אדם להיות נסגרים בתוך הבית כי אז יטפטף המטר אל הבית ויטריד בני הבית ממקום למקום אבל כשאין מטר אין טפטוף ואין טרוד אבל אשת מדינים נשתוה בכל העתים להטריד את בעלה: (מצודת דוד)

מצודת ציון דלף. ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב טז) : טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד) : סגריר. מל' סגירה : נשתוה. מל' השואה ודמיון : (מצודת ציון)

רלב"ג דלף טורד. הנה כמו שיקשה ביום שיצטרך האדם לעמוד נסגר בביתו מעוצם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן הענין באשת מדינים כי האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכאבת לבו בצד שאין לו תחבולה מהצטער עליה: (רלב"ג)

[טז] צַפְנִיָּה צָפֹן-רֵיזוּ וְשֶׁמֶן יְמִינֹו יִקְרָא:

רש"י צופניה צפן רוח. מי שסבזר לשומרה מתזנותיה לפונת רוח הוא כסם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפנה: ושמן ימינו יקרא. קורא הוא הארעת לצוא עליו עד שיגרשנה כמאורע המטהר צשמן צבהן ידו הימנית: (רש"י)

מצודת דוד צופניה. החושב להסתיר הדבר בפני הבריות דומה הוא למסתיר את הרוח לכלוא אותו כי אז ירעים בקולו נפלאות וכן בעלת מדינים כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא מוספת והולכת : ושמן. כמו המושח עצמו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל כי ידו הימנית אשר ימשח בה היא תכריז על המשיחה כי היא נותנת ריח לכל הקרב וכן א"א להעלים מריבת האשה : (מצודת דוד)

רלב"ג צופניה. מי שידמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגלי נבלות' כמו שלא יוכל האדם לצפון הרוח שלא נודע במקום שהוא בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן

אשר ימושהו ידו כי ימינו יקרא לאנשים שיש לו שמן מפני רושם השמן
שיש (רלב"ג) בו :

[יז] בְּרוֹזַל בְּבְרוֹזַל יִזְדַּר וְאִישׁ יִזְדַּר פְּנֵי-רַעְהוּ:

רש"י יחד פני רעהו. יחד ת"ח מחדדין זה לזה בהלכה: (רש"י)

מצודת דוד **ברזל**. כמו הלוטש ברזל הסכין באחר נעשית חדה ושנונה כן
יחדו איש פני רעהו ר"ל ת"ח היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה
מחדדים זא"ז : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יחד**. מלשון חדידה ושנון : (מצודת ציון)

רלב"ג **ברזל בברזל יחד**. הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברי
מתחדדים זה את זה בדבר העיון : (רלב"ג)

[יח] נִצֵּר תְּאֵנָה יֹאכַל פְּרִיָּה וְשׁוֹמֵר אֲדוֹנָיו יִכְבֵּד:

רש"י יאכל פריה. וכן שומר אדונו יכובד, ויאכל פרי מעללו: (רש"י)

מצודת דוד **נוצר**. כמו השומר אילן תאנה הנה יאכל פריה נוסף על השכר
כן השומר אדונו יאכל פרי גמול מעשיו כי עוד מכובד מן האדון נוסף על
התשלומין : (מצודת דוד)

רלב"ג **נוצר תאנה**. הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי שמירתו
אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדונו ישיגנו ממנו הפרי הראוי
ואחשוב שרמז באדונו אל החלק המושל באדם והוא השכל כי כאשר
ישמר אותו שלא ימשלו בו שאר כחות הנפש יקרה הכבוד והחכמה :
(רלב"ג)

[יט] כַּמִּים הַפְּנִים לַפְּנִים כֵּן לֵב-הָאָדָם לְאָדָם:

רש"י **כמים**. הללו הפנים שאתה מראה לחוכן הן מראות לך: כן לב האדם
לאדם. חזרו לפי מה שאדם יודע שחזירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים:
(רש"י)

מצודת דוד **כמים**. כמו דרך המים מראים את הפנים בדומים להפנים המסתכלים בה אם שוחקות שוחקות ואם עצבות עצבות כן לב האדם לאדם אם לבו טוב על חבירו ייטיב גם לבו ואם רעה תרע גם היא : (מצודת דוד)

רלב"ג **כמים הפנים**. הנה כמו שיורשמו במים מפני המביט בהם ויחשב הרושם שהוא אל ראותו בדרך שירא' בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיג מהות צורתו במה שישפע לו ממנה ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מדברינו בספי' הנפש ובמאמר הא' מספר מלחמות ה' ושם התבאר איך ישכיל האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלות מופשט וערום מהמושכלות : (רלב"ג)

[כ] **שְׂאוֹל (ואבדה) וְאֶבְדוּ לֹא תִשְׁבַּעְנָה וְעֵינַי הָאָדָם לֹא תִשְׁבַּעְנָה:**

רס"י **שְׂאוֹל ואבדה**. לא תשבענה. מלקבל את הרשעים לתוכם כסם שעיני האדם רשע לא תשבענה מלשוט אחר יכר הרע מלמלאות תאותו: (רס"י)

מצודת דוד **שואל**. הקבר והגיהנם אינם שבעים מלקבל אנשים וכן עיני האדם לא תשבענה מן העושר וחושק להרבות עוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שואל**. בור הקבר : **ואבדו**. הגיהנם : (מצודת ציון)

רלב"ג **שואל ואבדון**. והוא החומר אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישתם הצורו' כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות המתפעלות מהם אל הכחות הפעלוי' וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מצד עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס ההיולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני אל המושכלות : (רלב"ג)

[כא] **בְּמִצְרָף לְכַסֵּף וְכֹר לְהֵב ' וְאִישׁ לְפִי בְּמַהֲלָלוֹ:**

רס"י **מצרף**. כלי עסוי לכרוף כסף והכור עסוי לזחון זהב ואיש נכרף ומתחשב לפי מהללו ע"י שהצרות מהללות אותו צמעסוי הטובים נזחון לרזים **אם טוב אם רע:** (רס"י)

מצודת דוד **מצרף**. הכסף וזהב כאשר ירצו לדעת הטובים המה וכמה יש

בהם מן הסיג הנה יקחו מהם במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ותשאר נקי ובזה יבחן הכל והאיש יבחן לפי מהללו כמו שמשבחין אותו בני אדם כן הוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון מצרף. וכור. שמות כלי הצורפים : (מצודת ציון)

רלב"ג מצרף לכסף. הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפיי ולזהב כור מיוחי ג"כ לבאר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אחד מהם בדרך המהולל בו אשר נתבאר בנסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר"ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם : (רלב"ג)

[כב] אִם תִּכְתוֹשׁ-אֶת-הָאוִיל | בְּמִכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפּוֹת בְּעֵלִי
לֹא-תִסּוֹר בְּעֵלָיו אֲוִלָּתוֹ:

רס"י הריפות. חטים הנידוכים במכתש: מכתש. אסיתא מורטיו"ר בלעז: בעלי. הוא בזכנא פולין מורטר"ו בלעז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי: (רס"י)

מצודת דוד אם תכתוש. אם תשים את האויל במכתש בתוך החטים הנכתשים ועמהם תכתוש אותו ביד המכתש עכ"ז לא תסור ממנו אולתו כי לא יעזבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תכתוש. ענין כתיתה וטחינה : במכתש. שם הכלי שכותשים בו : הריפות. מלי רפיון ור"ל החטים הנרפים הנקלפים מקליפותיהן וכן ותשטח עליו הריפות (שמואל ב יז) : בעלי. הוא יד המכתש שדוכין בו וכן והעלות וכפות (דברי הימים ב' כד) : (מצודת ציון)

רלב"ג אם תכתוש. ולזה הוא מבואר שאע"פ שתכתוש אותו במכתש בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתי וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמות כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהעניני בתחלת המחשבה :

[כג] יִדְעַ תְּדַע פְּנֵי צִאֲנָךְ שֵׁית לְבָבְךָ לְעֵדְרָיִם:

רס"י פני צאנך. אל יקלו בעיניך להתזונן צם תמיד מה הם לריכים: (רס"י)

מצודת דוד ידוע. תן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים : **שית לבך לעדרים**. לתת להם די מחסורם וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שית**. ענין שימה : (מצודת ציון)

רלב"ג ידוע תדע. הנה כאש' תרצה לקחת המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשו' אשר ישרוך אליהם : **ושית לבך לעדרים**. ר"ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשנות כי מהם תעמוד על המושכלות האמתיו' ולו תסתפק במה שתגיע מהחוש בזולת ההשנות הראוי בו יקרה מזה הטעות הרבה בקנין המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לכאן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלי' לפי מה שבארנו שם : (רלב"ג)

[כד] **כִּי לֹא לְעוֹלָם זֹסֶן וְאִם-נֹזֵר לְדוֹר (דוֹר) וְדוֹר:**

רס"י **כי לא לעולם חוסן**. שאם אתה עשיר בכסף וזזהב שמה לא יתקיים לעולם לכך אל תזזה דברים קטנים שלך : (רס"י)

מצודת דוד **כי וגו'**. עם כי כביר מצאה ידך מ"מ גם מזה אל תנח ידך כי לא לעולם יתקיים חוזק העושר ותהיה אז נושע בעדרי הצאן : **ואם נזר**. וכי נזר העושר היא דבר המתקיים לכל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חוסן**. ענין חוזק ויאמר על העושר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב) : **נזר**. כתר : (מצודת ציון)

רלב"ג **כי לא לעולם חוסן**. וראוי שתזדרז בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן ותוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואע"פ שהנזר והמלכות שיהי' לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשו' יגיעו תחלה לחושי' ואחר יגיע באמצעותם אל החוש המשותף ומדרגת' בו קרובה אל המדרגה שהיתה להם בחוש חוש אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש : (רלב"ג)

[כה] גָּלָה וּזְצִיר וְנִרְאָה-דָּשָׂא וְנֶאֱסַפּוּ עֵשְׂבוֹת הָרִים:

רש"י גלה חציר. כשגלה החציר בימי ניסן ויראה הדשא ונאספו עשבים לכמוח אז ייטיב לך שיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך: (רש"י)

מצודת דוד גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים לזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונאספו. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח'): (מצודת ציון)

רלב"ג גלה חציר. ולזה אמר שכאשר גלה חציר וסר והוא העשב שיוציא חוש ממוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף: (רלב"ג)

[כו] כְּבָשִׁים לְלְבוֹשֶׁךָ וּבְמוֹצֵיר שְׂרָה עֵתוּדִים:

רש"י ומחיר שדה. ישו לך העתודים כי תאכל הבקר ותמכור העורות: (רש"י)

מצודת דוד כבשים. גיזת הכבשים יהיה לצורך מלבושך והעתודים יהיו לך בערך שדה כי כמו תבואת השדה נקצרת בכל שנה ושנה והארץ לעולם עומדת כן גיזת העתודים תתמיד והעתודים קיימים ומעברין נקבותיהם ומולידים ולדות הרבה ואף המה קיימים לבעליהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומחיר. ענין ערך הדבר ושוייו כמו יקחו במחיר (דברי הימים ב' א'). עתודים. עזים זכרים : (מצודת ציון)

רלב"ג כבשים ללבושיך. וכאשר נכרתו אלו העשביי יקבלם הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשיי ללבוש השכל לבוש עדיו ותמורת תבואת שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדי מתבואת השדה לאין שיעור:

[כז] וְרִי | וְזֹלָב עֲזִים לְלֹזְמָךְ לְלֹזֶם בֵּיתְךָ וְזֹלִים לְעֵרוֹתֶיךָ:

רש"י ודי. פרנסתך: ללחמך וללחם ביתך. תסתפק בחלב העזים הרי מליכתו, והמשל כן. הוא, פני לאנך הרב המתמנה על הצבור ישאם בחיקו וינהלם לאט, כי לא לעולם חסון, ובזאת יאכל פירות והקרן קיימת: גלה

חֲלִיר. כְּשִׁיתִפְסְטוּ שְׁמוּעוֹתָיו וְתִגְדַּל הַתּוֹרָה עַל יָדוֹ אִזּוּ יִהְיוּ הַכְּבָשִׁים הָאֵלֶּה לְבוֹשׁוֹ יִהְיוּ הַתְּלַמִּידִים לוֹ לֶשֶׁם וּלְבוֹשׁ הַיּוֹד וְהַדָּר: (רש"י)

מצודת דוד **ודי חלב עזים.** יהי לך די מחסורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובה ימצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב והוא למשל לומר אף אם חכמת בדברים עיונים למוד גם דברים פשוטים קלי העיון ותוכל לעסוק בהם לעת תחלש כח העיוני וללמד עם מי אשר קצרה דעתו להשכיל דברים עיונים ותחיה אותו בדברים פשוטים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ודי.** ענין ספוק הצורך : **ללחמך.** למאכלך : **ללחם ביתך.** כמו וללחם ביתך בוי"ו : (מצודת ציון)

רלב"ג **ודי חלב.** ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך והוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיקך ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה ובו חיים לנערותיך והם הכוחות המשרתו השכל וזה יהיה מפני ב' צדדין הצד הראשון כי בחכמה יתיישר האדם להשיג לחם חוקו בקלות כאמרו ארץ ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והצד הב' כי בה יהיה האדם מושג מהש"י וימצא לו מפני זה לחם חוקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו : (רלב"ג)

משלי פרק-כח

[א] נָסוּ וְאִין-רֹדֶף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כְּכַפִּיר יִבְטָחוּ:

רש"י נסו ואין רודף רשע. נסו הרשעים כשיצא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף: ולדיקים. אמיץ לבם כהקב"ה ככפיר אשר יבטח בגבורתו: (רש"י)

מצודת דוד **נסו וגו'.** על הרשעים תפול חתת אלהים וינוסו מבלי מי ירדוף אף אחר אחד מהם לשיפחדו כולם כי רודף אין ועכ"ז יבוא המורד בלבם אבל הצדיקים כ"א מהם אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן במשענת ה' ככפיר הבוטח בכחו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ככפיר.** שם משמות האריה : (מצודת ציון)

רלב"ג נסו ואין רודף. אך הרשע בדעותיו ובמדותיו כבר ימצאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא נעזב ומשולח אל המקרים ולזה יפחד תמיד שיבואהו רע וינוס אע"פ שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקיי יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח ככפיי שאין פחד שום דבר לנגד עיניו: (רלב"ג)

לב בַּפֶּשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרִיָּה וּבְאֶרֶם מִבֵּין יָדַע כֵּן יֵאָרֶיף:

רס"י בפשע ארץ רבים שריה. שזהו פורענות לארץ כהיות שריה רבים הרודפי' רק אחר זלעם: וזאלם מזין. ובשזיל אדם מזין יתארך הפורענות מלבווא: (רס"י)

מצודת דוד בפשע. בעבור הפשע עם הארץ ירבו קצינים, שרוצים רק טובת עצמם והארץ הנה נשחתה: **ובאדם**. בעבור אדם מבין יודע דעתם להשיבם מפשעם יאריך המקום קיום הארץ אף בהיות כן שרבים קציניה כי לא ירעו ולא ישחיתו: (מצודת דוד)

רלב"ג בפשע ארץ. הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתם בקלות וכמו שרבו השרים כלי להשחיתם בקלות כן יאריך קיומה ועמדתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחיי כאמרו אי נקי: (רלב"ג)

גא גָּבַר רֶשַׁע וְעֵשֶׁק דְּלִים מֵטֵר סוֹחֵף וְאִין לָזוּם:

רס"י גבר רשע. דיין עם הארץ עושק דלים. זדין על שאינו מתון זדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואין עושה פיכות: סוחף. שוטף ובמסנה נסתחפה שדהו וכן נסחף אביריך (ירמיה מו) נשטפו ומעדו וכסלו: (רס"י)

מצודת דוד ועושק דלים. דבר בהווה כי העשיר אין מניח לגזול עשרו כי חזק הוא ממנו. מטר. הרי הוא כמטר שוטף בחזקה וגורף הזרעים ואין לחם אף כי דרך המטר להגדיל התבואה מ"מ לפעמים עוד יפסיד כן הרשע הזה חושב להרבות הונו בגזל ועוד יבוא לו חסרון: (מצודת דוד)

מצודת ציון סוחף. ענין שטיפה וגריפה כמו נסחף אביריך (ירמיה מו): (מצודת ציון)

רלב"ג גבר רשע ועושק דלים. ידמה למטר סוחף שישחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מבויין ראשונה לגדל

הצמחיי ויהיה בזה האופן כלי להשחתתם וכן הגעת הקנינים לאדם הוא להשיג מההון מה שישלם בו הכרחי לעמידת גופו והגעתם בעושה הוא כלי אל שיחסר לו הכל: (רלב"ג)

[ד] עֲזָבִי תּוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשׂוֹמְרֵי תּוֹרָה יִתְגָּרוּ בָּם:

מצודת דוד עוזבי תורה. אלו שאחזו בתורה ועזבוה יהללו עוד את הרשע א"כ המה גרועים ממנו כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל יעשה לתאבון אבל הם מהללים מעשיו וכמ"ש רז"ל שנה ופירש יותר מכולם: **יתגרו בם**. יעשו מריבה עם הרשעים אף אם רבים המה לא יחניפו אותם: (מצודת דוד)

מצודת ציון יתגרו. מלשון תגר ומריבה: (מצודת ציון)

רלב"ג עוזבי תורה. יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשומרי התורה לחשבם שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעות בענין השרשים וההתחלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התורה אך שומרי התורה יתגרו באותם הדעות הכוזבות וישתדלו לבאר מומם: (רלב"ג)

[ה] אֲנִישֵׁי-רָע לֹא-יִבְיֵנוּ מִשְׁפָּט וּמִבְּקֵשִׁי יְהוָה יִבְיֵנוּ כָּל:

רש"י אנשי רע לא יבינו משפט. אינם משימים לב לפורעניות העתיד' שיתבוננו זה ויסובו מדרכם וינלכו: ומבקשי ה' יבינו כל. טובה ורעה, משפט, יושטי"א זלע"ז כך פירש רבי תנחומא על דור המבול: (רש"י)

מצודת דוד לא יבינו משפט. אף בבוא עליהם משפט פורעניות לא יבינו שבגמול באה כי חושבים הכל למקרה: **יבינו כל**. כל דבר הבאה מן השמים יבינו למה באה ועל מה באה ואינם תולים שום דבר במקרה: (מצודת דוד)

רלב"ג אנשי רע. ולזאת הסבה הנה האנשים הבוחרים ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבע בו מעשיית הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברים העיוניים אך מבקשי ה' והם שומרי התורה יבינו כל הדברים על אמתת' כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתורה עזר והישרה לעמוד על הדעות האמתיות כמו שהתבאר מדברינו בה: (רלב"ג)

11 טוֹב-רֵשׁ הוֹלֵךְ בְּתוֹמוֹ מִעֲקֵשׁ הָרָכִים וְהוּא עֲשִׂיר:

רפ"י טוב רש. אף עני שבתורה: והולך בתומו. צמעקים טובים: (רפ"י)

מצודת דוד **הולך בתומו**. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו :
מעקש. ממי שמעקש דרכיו לרמות הבריות להרבות הון והרי הוא עשיר :
(מצודת דוד)

רלב"ג **טוב רש**. טוב מי שלא השיג במושכלו כי אם מעט והוא הולך בהם
בתמימות וביושר ממי שעקש דרכיו בעיונו ולמד בזה האופן הרבה
מהדרושים וזה מבואר בנפשו: (רלב"ג)

12 נוֹצֵר תּוֹרָה בֶּן מִבֵּין וְרַעָה זֹלְלִים יְכָלִים אָבִיו:

רפ"י ורועה זוללים. מחצר לו זוללים והוא ל' רעים: (רפ"י)

מצודת דוד **נוצר**. השומר את התורה יאמרו עליו שהוא בנו של איש מבין
ובעבור הבינה הזהיר את בנו לשמור התורה א"כ מכבד את אביו במעשיו
אבל המחבר עצמו לזוללים לרדוף אחר התאוה ויעזוב בזה את התורה
הנה בזה יכלים את אביו כי יאמרו הבריות אביו היה סכל ולא למדו
מעולם דעת התורה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ורועה**. ענין חבור וריעות : **זוללים**. מרבים באכילה : (מצודת ציון)

רלב"ג **נוצר תורה**. הנה מי שישמור התורה הוא בן מבין כי היא תגיעהו
אל השלימות במוסר ובדעה אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם
הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו
לרוע פעולותיו ר"ל שמחרפנו יכלימוהו בזכרם לו מומי פעולות בנו
וענינו: (רלב"ג)

13 מִרְבֵּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ (וּבְתַרְבִּית) לְזוֹנָן דְּלִים יִקְבְּצֵנוּ:

רפ"י מרבה הונו בנשך. ותרבית לחונן לים. הרשות שומעין עליו שהוא
מתעקר בלא משפט ונוטלין ממונו וזונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים
וזהו חנינת לים כך לרשו רבי תנחומא: (רפ"י)

מצודת דוד **מרבה הונו**. המרבה הונו בנשך ותרבית הנה לא לעצמו יקבץ ההון כי המקום יקח ממנו ויתננה למי שחונן את הדלים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **הונו**. מלשון הון ועושר : **בנשך**. ותרבית. נשך בכסף ותרבית באוכל וכן נאמר את כספך וגוי' בנשך ובמרבית וגוי' אכלך (ויקר' כה) : **לחונן**. מל' חנינה ומתנה : (מצודת ציון)

רלבי"ג **מרבה הונו**. מי שירבה הונו בנשך ובתרבית שהוא דומה לעושק מצד התורה שמנעה זה הנה הש"י ישיב גמולו להשיב ההון לאשר עשקו מהם באופן מה וזה כי הנשך והרבית יוקח מהדלים מפני צרכם אל ההלואה והש"י יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יוחן לו לחון העניים כמנהגו : (רלבי"ג)

[ט] **מִסִּיר אֲזָנוֹ מִשְׁבִּיעַ תּוֹרָה גַם-תִּפְלֹתָיו תוֹעֵבָה:**

מצודת דוד **מסיר וגו'**. על כי אינו מחשיב דברי הזולת ולכן ישולם מדה במדה כי המקום ב"ה מתעב תפלתו ואינה מחשיבה ולא לרצון תהיה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **מסיר אזנו**. הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינה מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו ההישרה לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב היותה עבודה לש"י היא מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה : (רלבי"ג)

[י] **מִשְׁגָּה יִשְׂרָיִם | בְּדַרְךְ רָע בְּשִׁזְזוֹתָיו הָאֵל-יָפוּל וְתַמְלִיכִים יִנְזָלוּ-טוֹב:**

רש"י **בשחותו**. מל' שחת: **רש"י**

מצודת דוד **משגה**. המכשיל את הישרים לשגות ללכת בדרך סכנה הנה המכשיל עצמו יפול בהסכנה ההיא אבל התמימים המוליכים בדרך ישר גם הם ינחלו טוב : (מצודת דוד)

מצודת ציון **משגה**. מל' שגגה : **בשחותו**. מל' שחת ובור ור"ל תקלה וסכנה : (מצודת ציון)

רלב"ג משגה ישרים. מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש"י גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתנו לכל איש עצה הוגנת כדי שישגו הטוב יצלחו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוין האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו: (רלב"ג)

[יא] זֹכֶם בְּעֵינָיו אִישׁ עֲשִׂיר וְדָל מִבֵּין יִזְקֶרְנוּ:

רס"י איש עשיר ודל מזין. כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל רס"י ידו הרב מתחכם: (רס"י)

מצודת דוד חכם. העשיר מחזיק עצמו לחכם אבל לא כן הוא כי אף הדל אם הוא מבין יחקור בדברי החכמה יותר ממנו כי אין העושר סבה אל החכמה (מצודת דוד):

רלב"ג חכם בעיניו. האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מצד חכמתו ויסבב שיוציא העשיר בפיו מה שיתבאר מומו וחסרון מדתו כמו הענין בחקירת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומים ואז יתבאר לעשיר כי לא יוכל להשמר מענות על הדל המבין מה שהתבאר בו מוס שכלו ובזה ג"כ הערה להישיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר בדעות יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים כקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם וכשיבא לפניו תמיד קל ההבנה יחקרנו ויספק לו ספקות ישתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו: (רלב"ג)

[יב] בְּעֵלֶץ צְדִיקִים רַבָּה תִּפְאֶרֶת וּבְקוֹם רְשָׁעִים יִזְוֹפֵשׂ אָדָם:

רס"י יחופץ אדם. יתחפץ בכל מיני עלילות: (רס"י)

מצודת דוד בעלוץ. בעת ישמחו הצדיקים על כי גדלה הצלחתם וכל דבר נעשה על פיהם אז רבה תפארת המקום כי לא ישמע בה קול נוגש ומעקשות אבל בעת יקומו רשעים למשול בה אז יחופש האדם כי הרשעים הם יחפשו לעשוק הונם: (מצודת דוד)

מצודת ציון בעלוץ. ענין שמחה כמו תעלץ קריה (לעיל י"א): רבה. גדולה כמו על ארץ רבה (תהלים ק"י): יחופש. ענין בקור ודרישה: (מצודת ציון)

רלב"ג בעלון צדיקים. ובהצלחתם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומשובחת ובתקומת הרשעים ורוממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הדעות ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושים אותם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יחופש אדם לפי שכבר יסתר מפחדו כאומרו בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומות אם יוכלו למוצאו: (רלב"ג)

[יג] מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ וּמוֹדֵה וְעֹזֵב יִרוּחַם:

רפ"י ומודה ועוזב. מודה פשעיו ועוזבם משוב צם עוד: (רפ"י)

מצודת דוד מכסה. המכחש פשעיו לומר לא עשיתי מאומה רע: **ומודה ועוזב**. המודה שפשע ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו : (מצודת דוד)

רלב"ג מכסה פשעיו. מי שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה אל שישקר בפשעו או שישגהו בושת כשימצא בהם הפך דבריו ואמנם מי שכבר חטא ומודה ועוזב דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש"י או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה: (רלב"ג)

[יד] אֲשֶׁרִי אָדָם בְּפִנּוֹד תְּמִיד וּבִמְקֵשָׁה לָבוּ יִפּוֹל בְּרָעָה:

רפ"י מפחד תמיד. דואג מעונש וכך מתרחק מעצירה: (רפ"י)

מצודת דוד מפחד תמיד. מהדבר המפחיד ונשמר ממנו: **ומקשה**. המחזק לבבו ולא יחת מדבר המפחיד ולא נשמר ממנו הנה הוא יפול בהרעה ההיא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומקשה. מלשון קשה וחזק : (מצודת ציון)

רלב"ג אשרי אדם מפחד תמיד. למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה אל שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו ושם לאל הדברים שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה הלא תראה כי הקשאי הלב החריבה ב"ה הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה משים צוארו תחת עול מלך בבל

לא גלינו מארצנו אזי וכן הענין בבית ב' לא היו נכנעין למלכות אחרת ונותנין צוארם תחת עולם : (רלב"ג)

טו אַרִי-נְהִים וְרַב שׁוֹקֵק מִשְׁלֵל רְשָׁע עַל עַם-דָּל:

רפ"י ארי נוהם. הוא להם: ודוב שוקק. נהימה לארי ושקיקה לדוב שניהם לשון לעקה: (רפ"י)

מצודת דוד ארי. כמו שאגת הארי והדוב מפחיד את הבריות כן מפחיד ממשלת הרשע על עם דל כי דרכו להזיק תשושי הכח : (מצודת דוד)

מצודת ציון נוהם. ושוקק. שאגת הארי נקרא נהימה ושאגת הדוב שקיקה : (מצודת ציון)

רלב"ג ארי נוהם. הנה בדמיון הארי הנוהם על דברי הטרף והדוב השוקק והולך לטרופו ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל: (רלב"ג)

טז נְגִיד וְזָר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשָׂקוֹת (שֹׁנָא) בָּצַע יֵאָרִיךְ יָמֵיהֶם:

רפ"י חסר תבונות. מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרצה לעשוק שהרי השונא בלע יאריך ימים: (רפ"י)

מצודת דוד נגיד. כאשר יהיה הנגיד חסר תבונה ירבה מעשקות עם כי שונא הבצע מאריך ימים כי הכסיל לא יבין את זאת : (מצודת דוד)

מצודת ציון נגיד. שר ומושל : מעשקות. מל' עושק וגזל : בצע. עושק וגזל : (מצודת ציון)

רלב"ג נגיד. וזה דרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו וכן הענין בנגיד חסר תבונות ורוב מעשקות אך מי שהוא שונא בצע יאריך ימים על ממלכתו: (רלב"ג)

יז אָדָם עֲשֵׂק בְדָם-נֶפֶשׁ עַד-צוֹר יָנוּס אֶל-יִתְמָכוּ-בּוֹ:

רס"י אדם עשוק בדם נפש. (סיק עליו עושה דם) הוא המחטיא את חזירו ואצלה נפשו על ידו: עד צור ינוס. עד יוס מותו ינוס לעזרה שיתכפר לו: ואל יתמכו בו. משמים להספיק בידו לקוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך נדרש במס' יומא: (רס"י)

מצודת דוד אדם עשוק. מי שנפשו עשוקה בעון שפירות דמים הנה עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים ולא ימצא מי יתמוך בידו כי מאוד הרשיע לעשות : (מצודת דוד)

מצודת ציון עשוק. גזול ונשחת בעין : יתמכו. ענין סעד : (מצודת ציון)

רלב"ג אדם עשוק. בעבור חטא דם הנפש אשר חטא בו האדם יהיה ענשו מהש"י שהוא עשוק ורצוף מאחרים בזולת רע שיעשה להם וינוס מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלשוא רדפוהו וחנם כי חטא דם הנפש סבב לו זה: (רלב"ג)

יח הוֹלֵךְ תְּבִימִים יוֹשֵׁעַ וְנֶעֱקֵשׁ דְּרָכִים יִפּוֹל בְּאֲזוֹת:

רס"י יפול באחת. ברעה אחת ואין תקומה למפלתו: (רס"י)

מצודת דוד יושע. מן הצרות הרבות אשר סבבוהו : באחת. בבוא צרה אחת נופל בה בלי תקומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונעקש. ענין עקום : (מצודת ציון)

רלב"ג הולך תמים. בתמימות ויושר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואע"פ שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד לבד ואשר הוא נעקש ועוזב דרכי יושר כשלא יהיו לפניו כי אם שני דרכים אחד טוב ואחד רע תביאהו עצתו לבחור הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב הדרך הטוב : (רלב"ג)

יט עֲבָד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע-לְאֶזְמֵם וּמִרְתֶּף רִקְיָם יִשְׁבַּע-רִישׁ:

רש"י יסבט

ריס.

עניות:

(רש"י)

מצודת דוד עובד אדמתו. בחרישה ובזריעה : ומרדף. ההולך אחר דברים ריקים שאין בהם תועלת יתרבה בו העוני עד כי ישבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה : (מצודת דוד)

רלב"ג עובד אדמתו. מי שישתדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמה תתן פריה ומי שאינו מתעסק בישובו של עולם אבל הוא מרדף אמרים ריקים יחסר לו כל טוב והעיר גם כן שמי שמשתדל בהוצאת מה שבכח מהשגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהשגות ההם שהם מזון השכל ומי שהוא מרדף ריקים ולא ישתדל בהשלמי נפשו ישאר בחסרון הדעת : (רלב"ג)

[כ] איש אמונות רב-בְּרָכוֹת וְאֵץ לְהַעֲשִׂיר לֹא יִנְקָה:

רש"י איש אמונות. הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה: ואץ להעשיר. דוחק השעה להתעשר בשל עניים: (רש"י)

מצודת דוד איש אמונות. המתעסק באמונה ולא ירמה את הבריות מעותד הוא לרב ברכות אבל הממהר להעשיר את עצמו לא יחדל מלרמות לא יהיה נקי מהגמול הראוי : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י') : (מצודת ציון)

רלב"ג איש אמונות. איש שמתעסק באמונה במדיניות ובדעות הוא רב ברכות מצד יושרו יצליח כחפצו ומצד דבקו בש"י ומי שאינו מתעסק באמונה לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי שיתעשר במהירות ולא יזדקק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרושים במעט זמן הנה הוא לא ינקה מרע וזה מבואר מאד : (רלב"ג)

[כא] הֶכֶר-פְּנִים לֹא-טוֹב וְעַל-פֶּת-לְוָזִים יִפְשַׁע-גְּבַר:

רש"י יפסע

גבר.

המטה

מספנו:

(רש"י)

מצודת דוד הכר. לא טוב לדיין להכיר פני האחד ולכבדו כי בזה יסתתמו טענות בעל דינו בחשבו שדעת הדיין קרובה אליו ויאמין לו ויזכהו בדין

: ועל פת לחם. ר"ל היתכן שבעבור מתנה מועטת שחושב הדיין לקבל ממי שמכיר לו פנים שיפשע בנפשו להוציא המשפט מעוקל : (מצודת דוד)

מצודת ציון גבר. איש : (מצודת ציון)

רלב"ג הכר פנים במשפט. הוא דבר לא טוב כי כשיכבד השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה שישתתמו טענות בעלי דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אצל שכנגדו ובסבי' מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין : (רלב"ג)

[כב] נְבַהֵל לְהוֹן אִישׁ רַע עֵין וְלֹא-יַדַּע פִּי-וְזֹסֵר יְבֹאֲנוּ:

רש"י נבהל להון. ממהר להרבות הון וגוזל תרומותיו ומעשרותיו: כי חסר יבואנו. חסרון יבא לו שהמארה משתלחת צמעש' ידיו: (רש"י)

מצודת דוד נבהל. הבהול להרבות הון בוודאי הוא רע עין כי ירע עינו לתת צדקה מהונו ולא יתן לב לדעת שבעבור מציעת הצדקה יבוא חסרון בעשרו : (מצודת דוד)

רלב"ג נבהל להון. הנה האיש הכילי נוהג בכילות לחשבו שיקנה בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהביו ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים :

[כג] בְּוֹכִיזוּ אָדָם אֲזָרִי וְזָן יִמְצָא בְּמִוְזָלְיָק לְשׂוֹן:

רש"י מוכיח אדם וגו'. על עצירות שבידו ומפרישו מהם: אחרי חן. לאחר זמן חן ימלא בעיניו יותר ממחליק לשון, מצינו צבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג, אחר, סמוך, בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי, זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקראו אדם שנא' (יחזק' לד) אדם אתם ונאמר בו כי מלאת חן בעיני (שמות לג) ממחליק לשון זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקנים מה טובו אהליך יעקב (מדבר כ"ו) משה מכריז השמרו לכם פן יפתה ובלעם מכריז ומחניף עשו תאותכם ואינו מקפיד לא איש אל ויכזב באומו' אבל בכס אומ' ולא

יעשה ושלמה רוח על שניה' נאמני' פלעי אוהב ונערתות נסיקות שונא
(לעיל) (כז): (כ"י)

מצודת דוד מוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש
מן העבירה ימצא המוכיח חן יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויפה
מעשיו בעיניו : (מצודת דוד)

רלב"ג מוכיח לאדם. וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו
בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הפסוק קודם
הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יותר ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו
תכונתו הפחותה וכאילו הישיר בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן
שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשיכת הלבבות מה שאפשר בדרך
שירגיש הנוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת או
תהיה היו"ד באחרי נוספת והרצון בו כי מי שמוכיח האדם הנה אחר
שיתבאר לנכח הרע שקר' לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמר בודאי
אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני
הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאהו
בסוף: (רלב"ג)

[כז] אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר אֵין-פְּשִׁעַ זֹכֵר הוּא לְאִישׁ מִשְׁוֹזֵית:

רש"י גוזל אביו. הקב"ה: ואמו. כנסת ישראל המחטיא את הרבי' שגוזל
הקב"ה מפריד ממנו זניו וגוזל מהם טובה: משחית. ירבעם: (כ"י)

מצודת דוד אין פשע. כי הלא הכל שלי המה אחר מותם : חבר הוא. מ"מ
הוא חבירו של האיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם כי סופו יהיה
כמוהו לגזול משל אחרים : (מצודת דוד)

רלב"ג גוזל אביו. מי שגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע לפי שאחר מותם
יהיה קנינם לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי זה ירגילוהו לגזול ולעשוק
לאחרים וישחית האנשים מפני זאת התכונה: (רלב"ג)

[כח] רֹזֵב-פֶּשַׁע יִגְרָה מְדוֹן וּבּוֹטְזוֹ עַל-יְהוָה יִדְשָׁן:

רש"י רחב נפש. להשיג כל תאוותו: יגרה מדון. מגרה עליו מדת הדיו:
(כ"י)

מצודת דוד **רחב נפש**. המתאוה למלאות נפשו בכל דבר בשפע רב דרכו לחרחר ריב בעבור רוגז הלב על כי יחסר לו בכל עת והוא דואג ועצב בעבור התאוה ובעבור המריבה ומשמן בשרו ירזה אבל הבוטח בה' שהוא יזמין לו די מחסורו ולא יוסיף עצב הרי הוא נעשה דשן ושמן : (מצודת דוד)

מצודת ציון **יגרה**. מלי תגר ומריבה : **ידושן**. מלי דשן ושמן וכן יריון מדשן ביתך (תהלים לו) :

רלב"ג **רחב נפש**. מי שהוא רחב נפש והתאוה יסבב לו חוזק רדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו כי לא ימצאו לו ויצטרך ברדפו השגתם שיעשה כנגד האנשים מה שיגרה בו מדון כנגדו אמנם מי שהוא בוטח על ה' ושם מפני זה כל תאוותיו נגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואיפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו יביאהו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה ויצטרך לעשוק לאנשים עם שהוא בוטח בזה באוהביו אשר קנה לפי מחשבתו בפיזורו להם עם שכבר יגרה ג"כ מדון כנגדו מהאנשים אשר פזר להם תחלה כי הם ידמו תמיד לקחת תועלת ממנו וכאשר יראו שיסור תועלתו מהם בהתמוטט ידו תשוב ביניהם האהבה שנאה כי יחשבו שסרה אהבתו מהם ולזה משך ידו מהם הנה בטחונו באנשים שיהיו זרועו סבב לו ההפך אך מי שיש"י מבטחו בש"י לבד ישיג חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בהפך הענין ברחב נפש : (רלב"ג)

[כו] **בוטח בלבו הוא כסיל והולך בוזכמה הוא ימלט**:

מצודת דוד **בוטח בלבו**. העומד בצרה ובוטח בתחבולות לבו הוא כסיל אבל ההולך בדרך חכמה לבטוח בה' הוא ימלט מן הצרה : (מצודת דוד)

רלב"ג **בוטח בלבו**. הנה הכסיל לא יתישב בדברים קודם התחילו לדרוך אל השגת' אך הוא בוטח בלבו שלא יחסר לו טוב העצה ולזה יקרה לו רע בהם ואולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מונע ממה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאו' אל מה שידרוך בהגעתו והסיר הסבות המונעות : (רלב"ג)

[כז] **נותן לרש אין מוֹזְסוֹר וּמַעֲלִים עֵינָיו רב-מַאֲרוֹת**:

רש"י **נותן לרש**. לדקה: (אין מחסור. להרצות לו לדקה סא"ל), וכן הרצ סאינו מונע תורה מפי התלמיד: (רש"י)

מצודת דוד אין מחסור. לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאלו לא יראהו לבלי תת לו הנה יבוא בעשרו הרבה קללות ותרד לטמיון : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומעלים. מל' העלמה : מארות. מל' ארור : (מצודת ציון)

רלב"ג נותן לרש. מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו מפני זה הש"י ולא יהיה לו מחסור כמ"ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגוי אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניי הוא רב קללות ומארות וזהו מדה כנגד מדה : (רלב"ג)

[כח] בְּקוֹם רְשָׁעִים יִסְתֵּר אָדָם וּבְאֲבָרִם יִרְבּוּ צְדִיקִים:

מצודת דוד בקום. בעת יקומו הרשעים אז יסתר כל אדם שאינו מהם כי יפחדו מהם ובעת יאבדו הרשעים אז ירבו הצדיקים כי יתאספו העירה ממקום מחבואם : (מצודת דוד)

רלב"ג בקום רשעים. בהיות שררה וממשלה לרשעים יסתר במה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לשתי סבות האחת כי כל האנשים הטובים יברחו להמלט מן הרשעים והשני כי מפני מה שיראו האנשים מהצלחת הרשע יהיה נבחר להם הרשע מהצדק מצורף לזה כי הרשע המושל בהם ינהיג בהנהגתו ובאבוד הרשעים אז ירבו צדיקים בארץ לבי סבות הא' כשיאבדו אל המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעים אי זה שיהיו יוכר לאנשים מום הרשע ויחזיקו מפני זה בצדק : (רלב"ג)

משלי פרק-כט

[א] אִישׁ תּוֹכְחוֹת בְּמִקְשָׁה-עֲרָף פֹּתֵעַ יִשְׁבֵּר וְאִין בְּרִפּוֹא:

רס"י מקשה עורף. מלשמוע: פתע יסבר. מהר יסבר: (רס"י)

מצודת דוד איש תוכחות. הצריך אל התוכחה ומקשה ערפו ולא יאבה לשמוע ישבר פתאום ואין מי ירפא לו : (מצודת דוד)

רלב"ג איש תוכחות. כשיהיה איש תוכחות שיבואו לו רעות מהש"י על צד התוכחת והוכח במכאובי להסירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות

והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכו הנה ישבר ברע בפתע
פתאום שלא תהיי לו רפוא' ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא
וכל מה שהוכה עוד הוסיף סרה ולזה יבא לו רע לא יוכל להרפא ממנו :
(רלב"ג)

[ב] בְּרַבּוֹת צְדִיקִים יִשְׁמְרוּ הָעַם וּבְמוֹשֵׁל רָשָׁע יִאָּזַז עַם:

מצודת דוד ברבות. בעת גדלו הצדיקים ומושלים בעם אז ישמחו כי
בעבורם יהיו מושגחים מה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון ברבות. ענין גדולה כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א) : יאנח.
מלשון אנחה : (מצודת ציון)

רלב"ג ברבות צדיקים. בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים
המונהגיי מהם וישתדלו בתקוני לפי מה שאפשר עם שמצדם יהיו
מושגחים מהשיי והפך וה כלו במשול רשע והענין מבואר : (רלב"ג)

[ג] אִישׁ-אוֹהֵב זְכוּכָה יִשְׁמְרוּ אָבִיו וְרַעֲהוּ זִוְנוֹת יְאֵבֵד-הוֹן:

רס"י ורועה. מחבר לו זונות ורבותינו אמרו האומר שמעוה זו נאה אשננה
וזו אינה נאה לא אשננה וסיוע במקרא שאין זונות במקרא מלא אלא זה
כלל: (רס"י)

מצודת דוד ורועה. המחבר עצמו לזונות מאבד הון אביו בתת להם אתן
ויצער עוד את אביו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ורועה. מלי ריעות וחבור : (מצודת ציון)

רלב"ג איש אוהב חכמה ישמח אביו. לטוב מוסרו וענינו ומי שנמשך אל
התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ויאבד ממנו קנין כל הון וכל
שלימות אנושי : (רלב"ג)

[ד] בְּמִכָּר בְּמוֹשֵׁפֶט יַעֲמִיד אֶרֶץ וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יִהְיֶה סֶנֶה:

רס"י יעמיד ארץ. אם שופט אמת הוא יעמיד ארץ: ואיש תרומות. איש
גלות שאינו חש להיות מתון צדין ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למי שאינו

לריכ לַקְנוֹת אֹהֶבִים וְלִיקַח שׂוֹחַד הוּא יַעֲמִיד אֲרֶץ וְאִם דּוֹמָה לְכַהֵן הַשְּׂוֹאֵל תְּרוֹמוֹת עַל הַגְּרָנוֹת הוּא יִהְרַסְנָה: (כ"ז)

מצודת דוד **במשפט**. בעבור המשפט אשר יעשה בין העם יתקיים המדינה כי יחדלו מעושק ידיהם כי הכל יביא במשפט אבל איש אוהב תרומות ר"ל כאשר יפרשו לו חלק מן העושק עוזב המשפט הוא מהרס את אנשי המדינה כי יתרבו העושקים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **תרומות**. ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **מלך**. המלך יעמיד ארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת תקון המדינה שלא יעשקו קצתם לקצתם ואם היה המושל מטה המשפט בעבו תרומה שיפריש לו מדבר העול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן לשמעון ק' מנה יפטר ראובן אם יפריש וירים לו מהק' מנה סך מה הוא יהרוס הארץ ויפסידנה כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל אי יעשוק חברו ויבטח שבשחד מה שיתן אל המושל יפטר והנה לא יקרא זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך: (רלב"ג)

16 **עַל-רַעְיוֹתָו רְשֵׁת פּוֹרֵשׁ עַל-פְּעַמָּיו:**

כ"ז **מחליק**. מדכר **חלקות**: (כ"ז)

מצודת דוד **גבר מחליק**. מי שמחליק את הדרך למען ימעדו בה רגלי רעהו ויפול לארץ הנה בזה פורש רשת על פעמי עצמו ר"ל הוא עצמו יכשל בהרעה אשר חשב על הזולת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **פעמיו**. רגליו כמו פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נ"ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג **גבר מחליק**. גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות ההם הוא פורש רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל רעהו :

17 **בְּפִשְׁעַי אִישׁ רָע בּוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יִרְוֶן וְשִׁמְוֹז:**

כ"ז **כפצע איש רע**. יבא מוקש: ולדיק. שלל הלך בדרכיו ירון ושמח: (כ"ז)

מצודת דוד בפשע. בעבור פשע איש רע יבוא לו מוקש אבל הצדיק שלא הלך בדרכיו ירונון ויהיה שמח כי לא עליו תהיה המוקש : (מצודת דוד)

רלבי"ג בפשע איש. בעבור פשע ארץ איש רע יתחדש יכשלו רבים עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואולם הצדיק ימלט מהרע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירצה בזה כי בעבור פשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטובות ממנו עד שכבר ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה האלהית בו : (רלבי"ג)

לז יִרְעֶה צְדִיק הַיָּיִן הַלֵּים 'רִשָּׁע לֹא-יִבְיֶן הַדֵּעַת:

רס"י לין דלים. ייסורי דלים ומה הם כריכים ונותן להם לז: (רס"י)

מצודת דוד דין דלים. ייסורי הדלים ודוחק עניים : לא יבין. לא יתן לב להבין ולדעת מחסורם : (מצודת דוד)

מצודת ציון דין. משפט יסורים : (מצודת ציון)

רלבי"ג יודע צדיק. הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלים וישתדל לתת להם חקם הן מכחות נפשו המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהעניינים אשר יחסר להם לחם ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו : (רלבי"ג)

למ אֲנָשִׁי לְצֹן יִפְיִזוּ קָרִיהַ 'וּנְזַכְּמִים יִשְׁיִבוּ אָף:

רס"י יפיחו. ילהיבו כלהבת חץ הנפוח ברוח: (רס"י)

מצודת דוד יפיחו. ילהיבו העיר בלהבת אש המחלוקת כמו הרוח המפיח באש להעלות השלהבת כי דרכם לחרחר ריב בין אנשים : ישיבו אף. דרכם לתוך השלום ולהשיב אף האיש מאחיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפיחו. ענין נשיבה כמו נופח באש (ישעיה נ"ד) : קריה. עיר : (מצודת ציון)

רלב"ג אנשי לצון. האנשים הליצנים יסבבו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מענינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחמתם האף והכעס אשר מקצת האנשים לקצתם: (רלב"ג)

[ט] אִישׁ-זָכָם יִשְׁפָּט אֶת-אִישׁ אֹיִל וְרֵגוֹ יִשְׁזַק וְאִין גְּזֹת:

רפ"י איש חכם נשפט. מתוכה עם האויל: ואין נחת. בין מראה לו פנים זעופו' בין שמראהו פנים שוחקו' אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מולא קורת רוח מלינו באמליה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום ובזובו מהכות (ד"ה ז כה) ויצא את אלהיהם ולהם השתחוה לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעזרים להם: (רפ"י)

מצודת דוד איש חכם. כאשר החכם יבוא במשפט עם איש אויל הנה מאוד יקשה להחכם כי בין כעס עליו בין שחק עמו לא מצא נחת כי בעת כעס אחז גם האויל בכעס ובעת שחוק גבהה לבו בעבור זה וכאלו הזהיר להתרחק מן האויל : (מצודת דוד)

רלב"ג איש חכם. הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל ונשאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה ששמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להשלים התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמר החכם שלא יתוכח את האויל: (רלב"ג)

[י] אֲנִישֵׁי דְרָבִים יִשְׁנְאוּ-תָם וְיִשְׂרִים יִבְקְשׁוּ נַפְשׁוֹ:

רפ"י יבקשו נפשו. ל' חבה ונראה שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (שמואל א כז) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשי מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הפותרים מודים לי: (רפ"י)

מצודת דוד אנשי דמים. שופכי דמים : יבקשו נפשו. דורשים נפש התם להטיב עמה : (מצודת דוד)

רלב"ג אנשי דמים. הם שונאים התום והיושר כי דרכו הפך דרכי ואולם

הישרים. בקשו רצונו בכל עוז וידמי שקר' תום הכח המתעורר מפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרים יבקשו רצונו בכל עוז כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות : (רלב"ג)

[יא] כָּל-רוֹזוֹן יוֹצֵיא כֶּסֶל ' וְזָכַם בְּאֶזְרוֹ יִשְׁבְּחוּנָהּ :

רש"י צאחור יצחנה. כשיוציא הכסיל כל רוחו צא החכם ויפילנו צמענה לשונו ודומה לו משציה שאון ימים (תהלים סה) צפוא גליו אתה תצחם (פס) פט): (רש"י)

מצודת דוד כל רוחו. דרך הכסיל בעת יכעס הוא מוציא מן השפה ולחוץ כל כעסו ובקול שאון והחכם יבוא באחרונה וישקיט כעסו וישפילנה במענה לשון חכמה ובמתק שפתי דעת : (מצודת דוד)

מצודת ציון רוחו. עניינו כעס וכן הניחו את רוחי (זכריה ו') : ישבחנה. ענין השפלה והשקטה כמו משביח שאון ימים (תהלים ס"ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג כל רוחו. הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בענינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאו' המגונה כשתעלה על לבו באחור ר"ל בשיאחר הוצאתה לפועל עד שיתישב בה אם הוא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר"ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החלילים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברים רבים ורעים ומגוני' ואולם החכם כשיראה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו : (רלב"ג)

[יב] מוֹשֵׁל מִקְשִׁיב עַל-דְּבַר-שֶׁקֶר כָּל-מִשְׁרָתָיו רִשְׁעִים :

מצודת דוד מושל. כאשר המושל מקשיב דבר שקר ומקבל דברי שקר אז כל משרתיו מתהפכים לרשעים כי למען ימצאו חן בעיניו מספרים לו שקרים וחוטאים בנפשותם : (מצודת דוד)

רלב"ג מושל מקשיב. הנה כשהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו

כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו תכונת הרשע ואפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשהיה הוא מושל באדם הפך המכוון בו וישוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולות אשר ישלם בהם הגעות מה שיתאוה אליו: (רלב"ג)

[יג] רֵשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגְּשׁוּ מֵאִיר-עֵינָי שְׁנֵיהֶם יְהוָה:

רפ"י ואיש תככים. איש מזימות בעל תורה, ורבותינו (תמורה טז) ויקרא רבה פ' ל"ד) פירשו תלמיד שאמר לרז הסניני פרק א' ומלמדו: (רפ"י)

מצודת דוד רש וגוי. ר"ל בין הרש מעודו בין הנולד בעושר ואחר זה הוכה ונשבר בחלי העוני לא במקרה בא כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם והם נפגשו מן הגזרה וכן מאיר וגוי ר"ל וכן כאשר יעשיר העני או הנולד בעושר והוכה בחלי העוני כאשר יחזור לקדמותו לא במקרה יבוא כי ה' הוא המאיר עיני שניהם מחשכת העוני כי הרעה והטובה הכל בגזרה ולא במקרה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תככים. מל' הכאה ושבירה : נפגשו. ענין פגיעה : (מצודת ציון)

רלב"ג רש ואיש תככים. הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון ההוא והוא נבוכ מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו נפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואע"פ שהאיש התככים יחשוב שתהיינה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה יטה והנה השי"י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתיישר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפע ממנו להישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות ההם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושי הגדולים ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולים אשר יקשה לאדם בהם לברור המחשבות הצודקות מהבלתי צודקות באופן שנוזכר בס' הניצוח ובמה שאחר הטבע: (רלב"ג)

[יד] מִלְךְ שׁוֹפֵט בְּאֵמֶת דְּלִים כְּסָאוֹ לְעַד יְכוּן:

מצודת דוד באמת. ולא ישא פני בעל דינו ועם הוא עשיר : (מצודת דוד)

רלב"ג מלך שופט. הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטם בהפלגת חקירות עם שכנגדו ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו וילווה לו ג"כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר ג"כ בזה אל מה שקדם וקרא דלים חלקי הסוטי שאין נראה האמת בקצתם יותר מקצת והמלך הוא השכל האנושי כמו שקדם כי הוא המושל באדם וכאשר ישפוט באמת באלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי השאלות אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית ובהעדרה: (רלב"ג)

[טו] **שֵׁבֶט וְתוֹכְחוֹת יִתֵּן וְזָכְמָה וְנֶעַר בְּשִׁלְחוֹ מִבֵּישׁ אִמּוֹ:**

רס"י ונער משולח. ששלחו אצלו ללכת בדרכי לבו סופו מביש אמו. יקמעאל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאצרהם גרש את האמה וגומר (בראשית) : (כ"א): (רס"י)

מצודת דוד **שבט ותוכחת.** שבט מוסר והתוכחה כל אחד מהם יתן חכמה בלב הפתאים אבל הנער המשולח ללכת בדרכי לבו וימנעו ממנו שבט ותוכחת וישאר סכל ובוזה הכל מביישים אמו לומר שהיא מנעה המוסר ממנו כי כן דרך הנשים לגעגע על בניהם א"כ הוא גורם לבייש את אמו כי לא נמצא בו חכמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **משולח.** נעזב על רצון עצמו כמו קן משולח (ישעיה טז) : (מצודת ציון)

רלב"ג **שבט ותוכחת.** השבט והתוכחת יתן לנער חכמה כי בזה יקנה שלמות המדוי ובזולתו אין לו דרך להגיע אל החכמה אך הנער שהוא משולח לרצונו הוא נעדר המוסר והחכמה והוא בזה מביש אמו לרוע עניינו עם שאליה ייחוס הרבה מרוע תכונותיו כי יאמרו האנשים כי היא סבבה זה עד שלא תקנתהו מוסר בקטנותו: (רלב"ג)

[טז] **בְּרִבּוֹת רִשְׁעִים יִרְבֶּה-פִּשְׁעֵי וְצַדִּיקִים בְּמִפְלְתָם יִרְאוּ:**

מצודת דוד **ברבות.** עת גדלו הרשעים בעם יתרבה הפשע כי תאותם על הפשע והצדיקים שלא אחזו בפשע יראו במפלתם וישמחו על אשר לא נמשכו אחריהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ברבות. ענין גדולה : (מצודת ציון)

רלב"ג ברבות רשעים. ברבוי הרשעים ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו לו היה כל אחד מהם נפרד מחבירו כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם בסבת קבוצם והנה אף על פי שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו אחר זה ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקים מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעים ואחריתם הוא לרע: (רלב"ג)

[יז] יִסֵּר בְּנֵךְ וַיְנַיֶּזְךָ וַיִּתֵּן מִעֲרָנִים לְנַפְשֶׁךָ:

מצודת דוד ויניחך. יתן לך מנוחה ולא תרגז בעבורו ועוד יתן מעדנים לנפשך ר"ל תשמח עוד במעשיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון מעדנים. דברים חמודים כמו מעדני מלך (בראשית מט) : (מצודת ציון)

רלב"ג יסר בנך. בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך הנחה וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים מרוב שמחתך בו עם שזה יישירהו לקנין החכמה ובה יתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדבריו חכמה: (רלב"ג)

[יח] בַּאֵין חֲזוֹן יִפְרַע עִם וְשָׁמֵר תּוֹרַת אֱשֶׁרֶהוּ:

רס"י באין חזון יפרע עם. כסגורמין ישראל שהנבואה מסתלקת מהם ע"י שהם מלעיזי' בנביאים יפרצו צם פלצו' ויולאין לתרצות רעה: (רס"י)

מצודת דוד באין חזון. באין נבואה יבוטל העם מקנין המוסר אבל השומר עסק התורה אשרי לו כי המאור שבה מחזירו למוטב : (מצודת דוד)

מצודת ציון יפרע. ענין השבתה ובטול כמו תפרעו כל עצתי (לעיל א) : (מצודת ציון)

רלב"ג באין. נבואה יפרע עם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור"ל בנבואת התורה כי היא הגיעה בנבואה וזו מישרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניים כי האנשים להתחלף מזגיהם יתחלפו תכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהגה אחת ונימוס אחד ומי שישמור תורה אשרהו כי בה יקנה

המוסר באופן שלם והיא ג"כ דרך אל הגעת החכמה והביני במה שיתיסר מהתחלותיהם ואפשר שירצה בזה כי בהעדר ראיית מה שיתכן שיקרה מדבר דבר בדרך שיודע אם ראוי להשתדל בהגעתו ואם ראוי איך יתכן שיגיעו אליו ויפרע עם ויבוטל מהם מה שכוונו להגיע אליו או יפרעו מוסר בהשתדלם בהגעות מה שאין ראוי שישתדלו בהגעתו אמנם שומר תורה אשרהו כי התורה תמנעהו מהשתדלו במה שאינו ראוי ושמירתו התורה תישרהו למצוא חפציו : (רלב"ג)

יט **בְּדַבְרִים לֹא-יִסָּר עֶבֶד כִּי-יִבִין וְאִין מִעֲנָה:**

רס"י כי יבין ואין מענה. כיון שרואהו שמוכיחו שותק והוא חוזר ומקלקל לכך לריך ליסרו במכות ועונשין ולא דבר עם עבד ממש אלא על כל הממרי' דברי הסופטים: (רס"י)

מצודת דוד בדברים. ר"ל בדברים לבד לא יקבל מוסר כי אע"פ שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אעזוב דרכי : (מצודת דוד)

מצודת ציון מענה. מלי עניה ותשובה : (מצודת ציון)

רלב"ג בדברים. הנה מי שהוא עבד תאותו לא יקנה המוסר בדברים אבל יצטרך שיכוהו בשבט ובמה שידמי לו ואמנם כאשר יבין האיש הנה לא יצטרך בקנין המוסר אפי' מענה ודבור כי יספיק לו מעט רמז או גערה חלושה כאמרו תחת גערה במבין : (רלב"ג)

כ **חֲזִיתַי אִישׁ אֶץ בְּדַבְרָיו תִּקְוָה לְכַסִּיל בְּמַנּוֹ:**

רס"י אץ בדבריו. ממחר ונבהל להסיב: תקוה לכסיל ממנו. יס לכסיל תקוה יותר ממנו: (רס"י)

מצודת דוד חזית. אם ראית איש הממהר בענייניו דע אשר יש להכסיל תקוה להצליח בענייניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת : (מצודת דוד)

מצודת ציון אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י'): (מצודת ציון)

רלב"ג חזית איש. כשראית איש מהיי בדבריו לעשות בזולת התיישבות ולקייחת עצה הנה יש תקוה יותר ממנו למי שיש לו הסכלות שהוא העדר כי הוא משער כדבר סכלותו ומפני זה יבקש עצה בדבריו ואולם האץ

בדבריו הוא חכם בעיניו ולא ישאל עצה: (רלבי"ג)

[כא] מִפְּנֵי מִנְעַר עֲבָדוֹ וְאַחֲרֵיתוֹ יִהְיֶה מְנוּן:

רש"י מפנה מנער עבדו. ילך הרע: מנון. שליט וכן לפני שמך ינון שמו (תהלים עב) וכן כל נין שבמקרא שהגין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו: (רש"י)

מצודת דוד מפנה. המענג את עבדו מנערותו עודו לא נטה שכמו לסבול עול עבדות הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה והוא מוטל על האדון לתת לו די מחסורו: (מצודת דוד)

מצודת ציון מפנה. ענין עונג ועדן כמו מעדני מלך (בראשית מט) ת"א תפנוקי מלכין. מנון. שר ושליט כמו לפני שמש ינון שמו (תהלים עב): (מצודת ציון)

רלבי"ג מפנה מנער עבדו. אשר יתן לעבדו תענוג בקטנו הנה לא יקוה שישרתהו אך יהיה אדון לו וזה הערה שלא יתן האדם תענוגיו בעת הקוטן לכח המתעורר אל התאוות הגופיות אשר הוא ראוי שיהיה עבד לשכל האנושי כי אם יעשה הענין כן הנה הוא ישיב המלכות והשררה אליו באחרית ויהיה השכל עבדו תחת היותו ראוי להיות מושל עליו: (רלבי"ג)

[כב] אִישׁ-אֶף יִגְרָה מְדוֹן וּבְעַל זִמָּה רַב-פְּשֵׁעַ:

רש"י איש אף יגרה מדון. כמשמעו מדון מדת הדין: (רש"י)

מצודת דוד איש אף. הכעסן דרכו לחרחר ריב עם הבריות: רב פשע. כי בעת הכעס לא יבחין בתקון מעשיו וכמ"ש רז"ל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה נגדו: (מצודת דוד)

מצודת ציון יגרה. עניינו התחלת המריבה: (מצודת ציון)

רלבי"ג איש אף. יסבב לגרות מדון כנגדו ברוב כעס מרוע דבריו ופעולותיו מצד כעסו וזה יהיה סבה להפילו ברעות גדולות וכמו שהכעס הוא סבה להשחית גופו כן הוא סבה להשחית נפשו כי מרוב כעסו לא תוכל התורה למנעו לעשות מה שיגיעהו אליו כעסו ויביאהו זה לעשות פשעים גדולים: (רלבי"ג)

[כג] גַּאֲוֹת אָדָם תִּשְׁפִּילְנוּ וּשְׁפָל-רוּחוֹ יִתְמַךְ כְּבוֹד:

רס"י יתמוך כבוד. יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד: (רס"י)

מצודת דוד **תשפילנו**. הגאווה עצמה תהיה סיבה להשפיל אותו : **יתמוך**.
שוען הוא את הכבוד שלא תפול ממנו : (מצודת דוד)

רלב"ג **גאות אדם**. הנה גאות האדם תביאהו אל ההשפלה כי יקח לעצמו מדרגה בלתי ראויה ויהיה זה סבה אל שיורידוהו הגדולים אשר שם משם וישפילוהו יותר מהראוי לו וזה מבואר מאד מהחוש ומי שהוא שפל הנה בשפלותו ובענותו יתמוך ויחזק הכבוד לו כי יכבדוהו האנשים מאד ויועילוהו בראותם השפלתו עצמו מאד בפניהם: (רלב"ג)

[כד] זוֹלָק עִם-גָּנֵב שׁוֹנֵא נַפְשׁוֹ אֱלֹהִים יִשְׁמַע וְלֹא יִגִּיד:

רס"י חלה ישמע. שמסביעין אותו אם ראת פלוני סגנב לי כך וכך ומתוך סהוא חולק עמו אינו מגיד: (רס"י)

מצודת דוד **אלה ישמע**. ר"ל לזאת שונא נפשו כי הלא ישמע שמשביעין שיבואו היודעים ויעידו על הגניבה ועל כי חלק עמו לא יגיד וישא עונו ומאבד נפשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **אלה**. שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג **חולק**. מי שהוא חולק עם גנב הוא שונא נפשו ואעי"פ שיש לו בזה התנצלו' מה כי הוא אינו גונב והוא מקבל בזה מתני' מהגנב הנה יביאהו זה לחטא עצום שכבר ישמע אלה שיקלל ומי שיודע זה אם לא יגיד והוא יודע ולסבת הבושת העצום שיקרה לו מזה אם יגיד דבר הגנבה ימנע מהגיד ויקרה לו בזה חטא ועונש עצום: (רלב"ג)

[כה] זֶרְרֵית אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבֹטְחוֹ בַּיהוָה יִשְׁגָּב:

רס"י חרדת אדם יתן מוקש. מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדה לאדם ד"א כמשמעו מתוך שאדם נר עין וחרד אם יעשה לדקה ילטרך אל הבריות

חרדה זו תתן לו מוקש, והראשון נוח לי: (כ"י)

מצודת דוד חרדת אדם. החרדה שהאדם חרד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש על כי לבו בל עמו קרוב הוא להיות נכשל בדבר קל אבל הבוטח בה' ולא יחרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז : (מצודת דוד)

רלב"ג חרדת האדם. ופחדו על מה שאין ראוי לפחד ממנו יגרום מוקש ונזק והמשל שכאשר ימצא איש רע אחד בדרכו ויכיי שהוא מתפחד וחרד ממנו יתעורר מפני זאת הסבה להזיק לו ולשוללו להכירו שכבר ינצחוהו וכבר ירבו המשלים על זה גם כן מצדדים אחריי מזולת זה ואמנם האיש הבוטח בה' ואינו מתפחד מדבר בעוצם בטחונו בשם ואפילו במה שראוי לפחד ממנו באופן מה הנה הוא ישוגב ויתחזק להמלט מהרע ההוא כמו שתמצא בדוד שהתחזק באלהיו לרדוף אחרי הגדוד אשר שרפו צקלג וכמו שתמצא בחזקיה על דבר סנחריב: (רלב"ג)

[כז] רבים מבקשים פני-מושל' ומיהזה משפט-איש:

רס"י פני מושל. לדון לפניו: ומה' משפט איש. אם יזכה או אם יתחייב וצמוסלים דבר הכתוב: (כ"י)

מצודת דוד מבקשים. ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שררה מה כי הדבר מסור בידו אבל באמת מה' כל משפטי איש כמ"ש רז"ל אפילו ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה : (מצודת דוד)

מצודת ציון משפט. עניינו דבר הראוי וכן על העמוד כמשפט (מלכים ב יא) : (מצודת ציון)

רלב"ג רבים מבקשים פני מושל. לחלות פניו שיעיין במשפט כראוי והם לא יבינו כי מה' משפט איש לא מהמושל ולזה ראוי לבקש מהש"י זה כי המשפט לאלהים הוא והמושל יטה לבו אל אשר יטנו השם יתעלה כאמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואפשר שהעיר בזה אל הדרושים שלא יתכן שיגיע להם השכל מזולת מה שהישירה אליהם התורה ואמר כי לשוא יבקשו פני המושל באדם להשיגם כי לא ישלם המשפט לאיש בהם כי אם מה': (רלב"ג)

[כז] תועבת צדיקים איש עול ותועבת רשע ישר-דרך:

רס"י יקר לרך. אדם שחוא יקר זלרכיו: (רס"י)

מצודת דוד תועבת. כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע : (מצודת דוד)

רלבי"ג תועבת צדיקים. הנה כמו שאיש עול הוא שנוא ומתועב אצל הצדיקים כן ישר דרך הוא מתועב אצל הרשעים וזה מבוא' מן החוש ובכאן נשלם מה שהגבלנו ביאורו בזה המקום והנה התועלו' המגיעים ממנה מבוארים במעט עיון : (רלבי"ג)

משלי פרק-ל

[א] דברי אגור בן-יקה המושא נאם הַגִּבֹר לְאִיתֵיאל וְאָכַל:

רס"י אגור בן יקה. דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירסוהו חכמי: המשא. נבואה זו אמר על כן: נאם הגבר לאיתיאל. אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתיאל על סמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהזהר מלהרבות וכן אמר איתיאל ואוכל הרבה נשים ולא יסורו את לבבי הרבה זהב ולא אסור הרבה סוסים ולא אשוב את העם מנרימה: לאיתיאל ואוכל. בשביל שאמר אתי אל ואוכל לעשות ולא אכשל, לאיתיאל, על איתיאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל, על בני ישראל: (רס"י)

מצודת דוד דברי אגור בן וגו'. ר"ל אלה הם דברי שלמה אשר אגר ואסף את הבינה ובעבור מרבית הבינה הקיא את הנבואה כי נטלה ממנו : נאם הגבר. ר"ל על כי דברי הגבר הוא שלמה היה לומר בעבור אתיאל וחוזר ומפרש לומר שאמר בעבור אתיאל ואוכל ר"ל ה' עמדי והוא נתן לי חכמה מפיו ולזה אוכל לעשות מה שלבי חפץ להרבות נשים וכסף וזהב כי עכ"ז לא אסור לבבי מהי כי אין חכם כמותי צריך גדר ושימור אם כן על כי סמך על אסיפת רב הבינה אמר ארבה נשים וגו' ולא אסור וגו' ולבסוף נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א) ואחר זה נאמר ויתאנף וגו' כי נטה לבבו וגו' הנראה אליו פעמים וכאומר מה שנראה אליו פעמים

כבר נראה אבל מעתה לא הוסיף להראות לו עוד בעון כי נטה לבבו מה' א"כ מרבית אסיפת הבינה היתה סיבה לסלוק הנבואה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אגור. ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לעיל י) : בן. מל' בינה : יקה. מל' הקאה : המשא. הנבואה : נאוס. ענין אמירה : לאיתאל. המלה ההיא מורכבת משתי תיבות אתי אל והלמ"ד הוא כמו בעבור וכן פתח פיך לאלם (לקמן לא) : ואוכל. מלשון יכולת : (מצודת ציון)

רלב"ג דברי אגור בן יקא וגו'. עד דברי למואל דברי אגור ידמה ששלמה קרא עצמו אגור מצד הדברי שכלל אותם בזה הספר כמו שקרא עצמו קהלת מצד הדברים הנכללי בספר קהלת והנה אגור הוא מענין הקבוץ והאסיפי וקרא עצמו בן יקא ר"ל בן אשר יקיא והרצון שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרושים הגדולי ורוצה להקיא המעמס והמשא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שישארו לו הצודקות וספר שכבר אמר זה המאמר לחכם אחד ששמו איתאל ואמרו גם כן לו לחבירו שהיה שמו אוכל : (רלב"ג)

[ב] כִּי בָעַר אֲנֹכִי בַּיַּיִשׁ וְלֹא-בִּינַת אָדָם לִי:

רס"י כי בער אנכי. על סמכתי על חכמתי בדבר שהקצ"ה לאג שמה יבוא לודי עבירה: (רס"י)

מצודת דוד כי בער אנכי. ר"ל ואלה דבריו שאמר עתה רואה אנכי שאני נבער מדעת איש ואין לי בינת אדם כי הנה דבר ה' מאסתי וחכמתי מה לי : (מצודת דוד)

מצודת ציון בער. סכל מבלי דעת כמו בהמה והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי בער. ולפי שאני בער מאיש ואין לי בינת אדם באלו הדרושים העמוקים : (רלב"ג)

[ג] וְלֹא-לְמִנְדֹּתַי זִכְכָּמָה וְרַעַת קִדְשֵׁי אֲדָע:

רס"י ולא למדתי חכמה. ולא דעת קדושים ידעתי, שגרעתי או הוספתי על דברי משה: (רס"י)

מצודת דוד ולא למדתי. הריני כאלו לא למדתי חכמה : **ודעת**. ולא האמור בתחלת המקרא משמשת בשתים כאלו אמר ולא דעת קדושים אדע ר"ל לא הבנתי דעת אמרי קודש במה שאמר הכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור וגוי' (דברים יז) כי אין הכוונה לומר כשירבה שמא יסור כאלו היה הדבר תלוי ומסופק אלא הכוונה היא לומר שבודאי יסור ואין חכמה נגד תורת משה :

רלב"ג ולא למדתי חכמה. ואין בי כח לדעת דעת קדושים והם המניעים אשר לגרמים השמימיים הנה תקרה לי מצד חסרוני מבוכה חזקה באלו הדרושים שאזכיר ובדומיהם לולי מה שהושרתני אליו התורה הא' הוא שכבר יפול ספק במה שנתפרסם שכבר ישפיעו כתות מהשמיים ישלם בהם מה שבארץ כמו שנראה שישפיעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא נפלא בדברי הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח ונראה כמו זה בירח ר"ל שכבר יגיע ממנו רושם באלו הדברים השפלים וכן ההקש בנשארם ואין הענין בקצתם יותר מפורסם ויותר נגלה מקצת והספק הוא על זה התואר : (רלב"ג)

ד מִי עָלָה-שָׁמַיִם | וַיֵּרֶד מִי אֶסְף-רֵוֶן | בְּזֹפְפוֹ מִי צָרַר-בְּמַיִם | בְּשִׁמְלָה מִי הִקִּים כָּל-אֶפְסֵי-אֶרֶץ מֵה-שָׁמַיִם וּמֵה-שָׁמַיִם-בְּזֵנוֹ | כִּי תִרְעֶ:

רפ"י מי עלה שמים. כמשה: מי אסף רוח. פיח הכבשן: מי לרר מים. קפאו תהומות (שמות טו) נלכו כמו נד (שם) בתפלתו של משה: מי הקים. את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כך נדרש צפסיקתא: מה שמו ומה שם בנו. אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו משפחה ילאה ממנו ונדע מי הוא: כי תדע. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו:

מצודת דוד מי עלה. מי עוד עלה השמים כמו שעלה משה השמים וירד בשלום או ר"ל שעלה לקחת התורה מיד המלאכים : **מי אסף**. כאשר זרק משה פיח הכבשן נתפזר על כל הארץ כאלו אסף הרוח בחפניו לפזרם על ידו ואמרו מי אסף עוד כמוהו : **צרר**. כשבקע הים עמדו המים היורדים ולא הלכו בדרכם כאלו צרר אותם בשמלה ומי צרר עוד כמוהו : **מי הקים**. כי עד לא נתנה התורה היתה הארץ מתמוטטת לפול וכאשר קבל משה את התורה הקים קצות הארץ לעמוד על עמדה ומי הקים עוד את הארץ כמוהו : **מה שמו**. הוא ענין מליצה כאומר לזולת אם היה מי כמוהו אמור נא מה שמו או אם שכחת שמו אמור שם בנו אם תדע שהיה מי מאז דוגמתו ור"ל ומאחר שלא היה מעולם מי יערוך אליו איך מלאה

לבי לנטות מדבריו על פי אומדן הדעת ואמר כמתרעם על עצמו ותוהא על הראשונות ומלמד דעת לבל יאחז מי דרכו להשען על חכמתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון וירד. מל' ירידה, או הוא ענין ממשלה ושלטנו' כמו וירד מים עד יס (תהלים עב) : **בחפניו.** עניינו מלא כפוי הידים כמו ומלוא חפניו קטורת (ויקרא טו) : **צרר.** ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) : **בשמלה.** בסדין : **אפסי.** קצות : **ומה.** הוא"ו במקום או : (מצודת ציון)

רלב"ג מי עלה שמים. מי מהדברים השפלים עלה לשמי' או מי מהשמי' ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפנים רבי' ונזכיר מהם היותר חזקים לקצר המאמי' בזה האופן הא' הוא שכבר ידמה שיחוייב היות למשפיע בפועל באופן מה שאצל מקבל השפע בכח והמשל כי האש לא תשוב מה שהוא חס בכח חס בפועל אלא מפני שיש לאש חום בפועל ובהיות הענין כן והו' מבוא' במה שאין ספק בו שאין לגרמים שמימי' דבר מאלו האכיות אשר ישפעו מהם באלו הנמצאות השפלו' ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפעו אלו האכיות והנמש' להם מהגרמי' השמימיים והאופן הב' והוא חזק העומק ג"כ הוא שכבר יחשוב חושב שהדברי' המתחלפים יחוייב שתהיינה התחלותיה' מתחלפות ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יחוייב היותה בלתי נפסדה הנה ידמה שיחוייב מזה היות התחלת הדברים הנפסדי' נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יונח שעלה לשמי' דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפעו אלו הכחות וזה דבר בתכלית הזרות והביטול ואם רצינו להשלי' הספק בזה הצטרקנו למאמי' ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב' מי אסף רוח בחפניו השמי' להיות נאצל מכללם רוח א' באופנים והם היסודות והיא רוח החיה אשר באופנים שקראו הפילוסופי' הנפש הנאצלת מהגלגלי' והתבאר מציאות' בס' ב"ח כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שביארנו בה' מספ' מ"י הא' איך ישפע א' בלתי מתחלק מרבים והב' איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א' מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמי' השמימיים ששפע' מהם וכבר יפול ספק עוד איך יסתבך זה הרוח ביסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג' הוא מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המים העליוני' מחלק מה מהם כמו שנזכר בתורי' ויתבאר מדברינו בספ' מלחמו' ה' שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקר' מים העליוני' והנה הספק בזה הוא כי זה הגר' העליון הוא נקי מהאכיו' אשר ישלם בהם הקרוש וההתקשות לדברים ולא יתכן ג"כ שנניח חדוש העולם בהם מצד קור או חום יהיה סבת בהם הענין בגשמים אשר אצלינו שקצתם יקרשו מהקור

וקצתם יקרשו מהחוס כמו שיתבאר בסי' האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה ובמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליונים אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה הצטרכנו למאמר ארוך מאד וכבר יעמוד על זה במעט עיון מי שיראה מדברינו בגי' בה' מספר מ"י והספק הד' הוא מי הקי' כל אפסי ארץ באופן שיהי' זה החלק נגלה ממני לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה משפע הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרו' בספק הראשון מאלו ועוד שכב' בארנו בספר מ"י ובבאורינו לספר השמי' והעולם שא"א שייוחס זה אל הכוכבי' שאם היה הענין כן היה מחוייב שיהיה הנגלה מהארץ שלם סבוב כי הכוכבים ההם הם סובבי' סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מ"ב שעות כמו שזכ' בטולמיוס היוני שנתבא' מהלקיות הירחי' שהבינו מהם המזרחי' והמערבי' ובכלל אין דרך לחכם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכר' התור' מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קראו לסבה הקרוב' לזה הפועל בן כי היא עלולה מהעלה האחר' הגבוה ממני ורצה בזה אמו' לי מה היא הסבה הפועלת בזה ואם אמרת שהסבה ההיא תפעל זה באמצעו' סבה אחרת יותר קרובה קרא שם לזא' הסבה הקרוב' שיאוי' שישפעו ממנו אלו הדברי' לפי מה שיורה עליו שמו והמשל באלו השמו' כי אנחנו נאמי' כי הש"י ברא האד' באמצעו' השכל הפועל והשכל הפועל בראהו באמצעו' זרעי הזכר והנקבה הנאו' להיו' ממנו זאת ההוי' כמו שהתבא' בטבעיו' ואולם באלו הספקות שזכרנו לא תוכל לקרוא שם לא לפועל ולא לבנו באופן יאות להיות ממנו זאת ולזה צריך שתקרא אלו המחשבות המחויבות ספק באלו הדברים ותשען על אמרת הש"י בתורה ובנביאים שהתבאר ממני אמונת אלו העניני' אשר נפל בהם הספק והוסר הספק מהם במה שזכר' מחדוש העולם כי לא נצטרך אחר זה לבקש באלו הדברי' סבות ממין הסבו' אשר יותנו בדברי' הטבעי' וכבר התבאר כל זה מדברינו במאמי' הה' והו' מספר מלחמו' ה': (רלב"ג)

כל-אמרת אלוה צרופה מנן הוא לזוסים בן:

רפ"י כל אמרת אלוה צרופה. מזוקקה ולא כתב דבר שלא לאורך והיה לי ליזרה: (רפ"י)

מצודת דוד כל אמרת. עתה רואה אני אשר כל אמרת אלוה היא צרופה ומזוקקת מבלי סיג ומכשול והוא למגן ולמחסה להציל מן מכשול הטעות את החוסים בו ולא החוסים בחכמתם כמוני כי אם לא חסיתי במשען חכמתי לומר ארבה ולא אסור לא הייתי נכשל בעבירה כי לו אם הכוונה היא שהדבר תלוי ומסופק מכל מקום אין לשעון בחכמה ולסור ממנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון צרופה. זקוק מסיג כמו לשוא צרף צורף (ירמיה ו') : (מצודת ציון)

רלבי"ג כל. הנה כל אמרת הש"י צרופה ר"ל שהיא נקייה מן הסיגי והדברים שילכו במדרגות המות' והוא מגן לחוסים בו לשמרם מהטעוי ומהדברי' בכמו אלו המקומות אשר הטעות מרחיק בהם האדם מהצלחתו האמתית ולזה נזכרו אלו השרשים הגדולים בתור' ובדברי הנביא :

ו אַל-תּוֹסֵף עַל-דְּבָרַי פֶּן-יִכְזֹב בְּךָ וְנִכְזַבְתָּ:

רס"י פן יוכיח כך ונכזבת. יוכיח על פניך סע"י תוספתך אתה זא לדי עזירה וכ"ס אס תגרע: (רס"י)

מצודת דוד אל תוסף. הואיל ואמרתו צרופה מבלי סיג ומכשול טעות לזה אל תוסף מה עליהם פן כשיברר בדברך ימצא נכזב ומוטעה ואיך א"כ תחובר לאמרת אלוה הצרופה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יוכיח. ענין ברור דברים כמו לכו נא ונוכחה (ישעיה א) : **בד.** ר"ל בדבריך : **ונכזבת.** מל' כזב : (מצודת ציון)

רלבי"ג אל תוסף. על דברי הש"י אך יתבונן בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלת בעיונם עד שלהקל מעליך כשלא יתן וכן הבאו' תאמי' שהוא חסר מלה או מלוי' כך שמא יוכיח בד הש"י שאר האנשי' מעשו' ככה מפני עצם מה שיגיעו לך מהרע וההפסד עד שתשא' הבל וכזב מזולת השארות כלל: (רלבי"ג)

ו שְׁתִּיבַם שְׁאֵלָתִי מֵאֲתֶרְךָ אַל-תִּמְנַעַ מִפְּנֵי בְּטָרִם אַמוֹת:

רס"י שתים שאלתי מאתך. עכסיו מדבר לפני הקב"ה: (רס"י)

מצודת דוד שתים. עתה ידבר מול המקום ב"ה ואמר שני דברים אני שואל ממך ואל תמנעם ממני בטרם אמות ר"ל כל ימי חיי לא יהיו מנועים ממני : (מצודת דוד)

רלבי"ג שתים שאלתי. אמר זה החכם מדבר אל השם יתבר' שתי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש

לאד' קנין השלימוי אם לא בחייו: (רלב"ג)

למ' שווא | וְדַבֵּר-כָּזָב הַרְזִיק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וְעֵשֶׂר אֶל-תִּתֶן-לִי הַטְרִיפְנִי
לְזֶזֶם זֹקִי:

רש"י ראש. ללות: הטריפני. ל' מזון וכן טרף נתן ליראיו (תהלים קיא):
(רש"י)

מצודת דוד שוא ודבר כזב. היא היא וכפל הדבר בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : הרחק. ר"ל תן בלבי לדבר אמת ולמאס בשקר : **הטריפני**. פרנסני מאכל קצוב די הספוק להחיות הנפש ולא יותר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ראש. עניות : **הטריפני**. ענין מזון כמו טרף נתן ליראיו (תהלים קיא) והוא מושאל מל' מזון החיה הבא ע"י טרף : **חוקי**. הקצוב לי וכמו ואכלו את חוקם (בראשית מ"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג שוא ודבר כזב הרחק ממני. בהשגותי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבי הבל שאין לו מציאות כאילו תאמר שיהי העיון במציאות הרחוק וידמי שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב אל מה שהוא הבל או הפך זה והנה תקרה לאדם החקירה והעיון במה שאינו נמצי לחשבו שהוא נמצא אם מפני שבוש המדמי אם מפני ספוי כוזב קרה לו אם מפני דעות ירשו בזה מזולתו והשאלה הבי' היא שלא תתן לי עוני ודלוי בדעוי לקצר בדעות מה שאפשי לאדם השגתו ולא תתן לי ג"כ עושר לפנות להתחכ' במה שאין לאדם השגתו אך השפיע לי בדעות המזון הראוי לשכלם לא פחות ולא יותר וזאת באמת היא שאלה גדולה לא יתכן שימצי איש יגיע אליה באלפיי מן הבי' אבל הוא ראוי שישתדל כל אחד מהאנשי המעייני בזה כחזקי היד: (רלב"ג)

לט' פן אשבע | וְכוֹזְעִתִּי וְאַמְרֵתִי בְּנִי יְהוֹה וּפֶן-אֶרְשׁ וְגַבְתִּי וְתַפְשִׁתִּי
אֱלֹהִי:

רש"י פן אשבע. מתוך עושר וכחשתי. בהקב"ה מרוב גאווה ומהו הכחשה: ואמרתי מי ה'. כלומר אין אלהים: ותפשתי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר:
(רש"י)

מצודת דוד פן אשבע. ר"ל כי כשיהיה לי עושר רב פן אשבע ביותר ואתגאה

ואכחש בה' לומר מי ה' כלומר אין אלהים : **ופן אורש**. ואם אהיה עני פן כשאהיה רש ביותר אגנוב הון למלאות נפשי המתאוות ואתפוש בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ותפשתי. ענין אחיזה : (מצודת ציון)

רלב"ג פן אשבע. להתחכ' במה שלא אוכל להשיגו ואומ' מי הוא הש"י ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שיושג אלא לש"י ולזה תבו' זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה מדבר בלתי נמצא כן כשאחייב לאלו' מהות בלתי נמצא כן ויביא זה לכפירה ולהאמין בזולתו ופן אורש ואקצ' מהחקור במה שאפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה אל שלא אעמוד על חיוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאו' ויהיה קצורי עבה שאגנוב האלוה מהנמצאות ואומר שאין שם אלוה כמו שהיה אומר אפיקורוס וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי הנקרה בו אין לו מציאות ויהיה זה יותר קשה באופן מה ממה שיגיע מהפסד בסבת התחכם יותר ממה שראוי : (רלב"ג)

אֶל-תִּלְשָׁן עֶבֶד אֶל-(אֲדֹנָי) אֲדֹנָי פֶּן-יִקְלַךְ וְאֶשְׁמֹת:

רס"י אל תלשן עבד. אל תמסור דין על אדם לנעוק עליו להקצ"ה ואפי' הוא רשע אשר אציו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו, ורואה לדבר מהוסע בן צארי כדאיתא צפסחים צפ' האשה שהלשין את ישראל ואמר החליפם בצומה אחרת אמר לו הקצ"ה קח לך אשת זנונים (הוסע א): (רס"י)

מצודת דוד אל תלשן. אל תדבר לה"ר על העבר לפני אדוניו ודבר בהווה כי דרך לה"ר לאמרו לפני מי שהנאמר עליו מוכנע לו וירא מפניו : **יקללך**. פן העבד יקללך ותהיה לשממה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תלשן. מלי מלשינות ולה"ר : **ואשמתי**. מלי שממה כמו עדרי הצאן נאשמו (יואל א')

רלב"ג אל תלשן. והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם וישתבש ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתורה הוא כמו עבד לש"י לשרתו בה בהגעת השלימות בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאלו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא הש"י ותהיה לשממה והפסד מפני היותך מיקל בתורתו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגוני מהבנת דברי התורה בזה האופן החס' ידמה אל הדבור

שמקלל הוריו אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בצד מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם וכן הענין בזה המעיין עם התורה כי אלו היה נותן כבוד לדברי התורה היה מעמיק בהבנתם באופן ראוי וישמח בזה מהטעות בדבריה אך הוא מקל בדברי התורה עם רוב הטובה שהיא משפעת לו במוסר ובדעות עד שהיא תגדל נפשו ותזונה מהמזונות אשר תקנה בהם החיים הנצחיים: (רלב"ג)

[יא] דֹּר אָבִיו יִקְלֵל וְאֶת-אָבֹו לֹא יִבְרַךְ:

מצודת דוד דור וגוי. מוסב למעלה לומר אפי' הדור פרוץ אשר וגוי ופן תחשוב להלשין ביניהם למען יהיה חרב איש ברעהו ויאבדו בעונם עכ"ז אזהיר לך אל תלשן: לא יברך. לא יזכירם בלשון ברכה אלא בלשון קללה (מצודת דוד)

[יב] דֹּר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאתוֹ לֹא רוֹזֵן:

מצודת דוד דור טהור. אף אם הדור ההוא מחזיק עצמו לטהור ונקי מעון ועל ידי זה לא נרחץ מטנוף המעשים כי המחזיק עצמו לחוטא מהרהר פעם בתשובה ולא כן המחזיק עצמו לטהור: (מצודת דוד)

מצודת ציון ומצואתו. מלי צואה וטנוף: (מצודת ציון)

רלב"ג דור טהור. ואמר ממשל על מי שנכנס בעינו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעינו ולא רוחץ מטנוף והלכלוך היותר מגונה והוא הצואה שירגישו בעיפוש כל הקרובים אליו וכן הענין הזה בשוא כי השוא ודבר כזב אצל מזון הנפש הוא כמו הצואה אצל מזון הגוף כי הגוף יזון מהמזון והמותר שלא יאות ליזון ממנו הוא הצואה והנפש תזון מהדעות ותקח האמת ותשליך השקי' כי לא יאות להזון ממנו ואמר ממשל על מה שיתחכי יותר ויעיין במה שאין דרך אל השגתו שזה דומה לענין הדור שהוא עז פני': (רלב"ג)

[יג] דֹּר מֵה-רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעָפָיו יִשְׂאֹו:

רס"י לוק מה רמו עיניו. זה גסות הרוח: (רס"י)

מצודת דוד דור מה רמו. אף אם הדור ההוא מה מאוד רמו עיניו וגוי ר"ל המה גסי הרוח: (מצודת דוד)

מצודת ציון רמו. גבוה : ועפעפיו. אישון העין : (מצודת ציון)

רלב"ג דור. שרמו עיניו ועפעפיו ינשא בהפך מה שיעשה הביישן והיא מדה מגונה מאוד מביאה לחטאים גדוליי וכן זאת התכונה מביאה בדעות בחטאים כמו שקדם : (רלב"ג)

[יד] דֹּר | וְזָרְבוֹת שְׁנֵי וּמְאֹכְלוֹת מִתְּלַעְתֵּי לְאֹכְלֵי עֵינַיִם מֵאֶרֶץ
וְאֲבִיוֹנִים
מֵאֶרֶם:

רפ"י דור חרבות שניו. החיזונות: ומאכלות. סכינים: מתלעותיו. שניו הפנימיות: (רפ"י)

מצודת דוד דור חרבות. אף אם הדור ההוא שניו דומים לחרבות ומתלעותיו למאכלות לאכול בהם את העניים לכלותם מן הארץ ולהשחית את האביונים מבני אדם ר"ל אוכלים בכל פה ומשחיתים אביונים עד כי לא יחשבו מן בני אדם וגדלה א"כ רעתם עד מאוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון חרבות. מלשון חרב : ומאכלות. סכינים כמו ויקח את המאכלת (בראשית כ"ב) : מתלעותיו. הם השינים הפנימים וכן מתלעות עול (איוב כ"ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג דור חרבות. ואמר ממשל על מי שיורש וגנב ותפש שם אלהיו שזה דומה אל הדור ששניו הם כמו חרבות לחתוך ולהשחי הדברים ומזונות מתלעותיו והם השניי הטוחנות הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ ולכלות אביונים ממין האדם וכן זה ישחית בזה כל עניני הדעות כי ישתבשו בקלות בדעותם החסרות ואולם החכמים לא יתכן שיזוקו בכמו אלו הדעות הנפסדות ואמר עוד ממשל על עוצם אכלו והשחתו בזה הדעת הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיי לא ישבע כי ימצאו שתי בנות לעלוקה והיא התולעת הנקרא ארטוגיי בלע"ז שהוא מוצץ הדם מן האדם לא ישבע עד שיתמלא ממנו מלוא נפלא ואחר יפול ויקיי הדם ואחר כן ישוב תמיד להתמלא בזה האופן לא ישבע וכל אי מאלו השלש יאמרו הב לא תשבענה : (רלב"ג)

[טו] לְעֹלֹקָה | שְׁתֵּי בָנוֹת הָב | הַב שְׁלוֹשׁ הָנָה לֹא תִשְׁבַּעְנָה
אֶרְבֵּעַ
לֹא-אָמְרוּ
הוֹן:

רש"י לעלוקה. מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדנו שהוא ערבי והפותרים אומרים שהוא לשון שאלו ומורד וכן במדרש תהלים למדנו כן שפותר שתי צנות גן עדן וגיהנם זו אומרת תנו לי לדיקי' וזו אומרת תנו לי רשעי': ארבע לא אמרו הון. הרבה יס לנו: (רש"י)

מצודת דוד לעלוקה. דימה בור הקבר לעלוקה כי מוצצת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם : **שתי בנות.** הם ג"ע וגיהנם הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים והוא ענין מליצה כאלו יאמר אל יחשוב הצדיק כי צר לו המקום בג"ע ואל יחשוב הרשע אשר הגיהנם כבר נתמלא מפה אל פה ולא ימצא לו מקום כי לא כן הוא כי כל אחת מתאוות עוד על אנשים כי הנה רחבות ידים וכ"א יבוא אל מקומו : **שלוש הנה.** ר"ל עם כי שלש הנה המשפטים הנראים אשר לא תשבענה מלשפוט שפוט ולא יקיצו במשפט עכ"ז יש עוד אחריהם הרביעית אשר תקח עוד משפט ומרבית מיני היסורין שבה לא יאמרו די לנו לעשות המשפט כי לא ירפו ידיהם ממנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון לעלוקה. היא תולעת הגדלה בנהרות המוצצת דם עד כי נתמלא כל גופה ובדרז"ל סכנת עלוקה (ע"ג יב) : **הב.** תן כמו הבה לי בנים (בראשית ל') : **הנה.** הוא כמו המה לזכרים : **הון.** ענין די והרבה וכן יאמר על רבוי הממון : (מצודת ציון)

רלב"ג לעלוקה. הב לא תשבענה ג' הנה אשר לא תשבענה וד' שלא אמרו הון די הון האי היא שאול והיא ההיולי הראשון ודמהו אל המטה המוחלט להיות מציאותו החסר שבמציאות היסודיות והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורות א' אחר אחת וכן עוצר רחם והוא ההריון כי אז יעצור הזרע ברחם ועוצ' פי רחם והוא לא ישבע מצד טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבעה מים לזון הצמחים כי אם ימטר עליה תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירצה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יסורו מלהתהווה במקורותיה ואולם הד' היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמרה הון כל מה שיתמיד להמצא אצלו מה שאפשר שיבער בו האש וכן הענין באלו הדעות הנפסדות אשר יקרו מפני הדלות בדעות כי הם לא יסורו מלהשחית האנשים כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם : (רלב"ג)

[טז] שְׂאוֹל וְעֶצֶר רְזוּם אֶרֶץ לֹא-שְׂבֻעָה מַיִם וְאֵשׁ לֹא-אִמְרָה הוֹן:

רפ"י ועולר רחם. תשמיש: שאלו ועולר רחם. שאלו מלכות צבל שנאמר
בנבוכדנצר הרחיב בשאלו נפשו (חזקוק ב) ועולר רחם זו היא מדי
סבימיהם עלרו רחמים מישראל שנאמר להשמיד להרוג ולאצד (אסתר ג):
ארץ לא שבעה מים. זו יון שלא שבעה מלגזור גזרות רעות על ישראל:
ואף לא אמרה הון. נגד עשו שפעה בחימה בוערת על ישראל שאמרו
להשמיד טף ונקים זיוס אחד. וכן: (רפ"י)

מצודת דוד שאלו. הוא הקבר אשר לא תשבע מפגרים מתים אשר ימותו
בחורים או צאצאיהם לעיניהם : **ועוצר רחם**. כמה נמצא אשר נעצרה
רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים : **ארץ**. רבות פעמים
ירד הגשם בשיעור מיעוט ואין די בו להשביע צמאת הארץ ובני אדם
כלים ברעב והנה שלשת המשפטים ההנה מתמידות : **ואש**. ר"ל אחר מות
האדם נשפט הוא במיני אש הגיהנם והיא שורפת והולכת כי לא תכבה
ולא תאמר די : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ועוצר רחם**. מניעת ההריון וכן כי עצור עצר ה' בעד כל רחם
(בראשית (כ) : (מצודת ציון)

עין | **תלעג** **לאב** **ותבוז** **ליקהת-אם** **יקרוה** **ערבי-גזול**
ויאכלוה **בני-נער:**

רפ"י ליקהת אם. לקמטי' הנקבלי' ונקהין בפני אמו לשון יקהת עמים
(ראשית מט) קבולת עמים והיו"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן: יקרוה. לשון
תנקר נקרת האור (שמות לג) פוריי"ר בלעז יבא העורב שהוא אכזרי על
בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה זה ויבא נשר שהוא רחמני על בניו
ויאכלנה ויהנה זה, העורב אכזרי הוא כמו שנאמר (תהלים קמז) לבני עורב
אשר יקראו, והנשר רחמני שנאמר ישארו על אצרתו (דברי' לב): (רפ"י)

מצודת דוד **עין תלעג**. העין המלעגת ברמיזתה על מוסר האב ומבזת
לקבוצי תוכחות האם וסדרי אמריה כי דרך נשים לה : **יקרוה**. גמול ענשו
הוא שהעורבים המצוים אצל הנחל המה ינקרו העין יבוא העורב האכזרי
שנאמר לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמז) ויפרע ממי שהראה אכזריות
להלעיג על האב והאם אולם המה לא יאכלו את העין כי אכזרים המה
ולא יהנו מן האכזר : **ויאכלוה**. בני הנשר הרחמנים שנאמר כנשר יעיר
קנו וגו' (דברים לב) הם יאכלו את העין ויהנו מן האכזר : (מצודת דוד)

מצודת ציון ליקהת. ענין קבוץ ואסיפה כמו ולו יקהת עמים (שם מט) : **יקרוה.** ענין נקיבה כמו וינקרו את עיניו (שופטים ט"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג עין תלעג לאב. ואחר שהשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטועה בכוונות התורה מצד הקלות בה והוא אשר המשיל בדור אשר אביו קלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והיא התורה ותבוז לקבוץ האם והוא ג"כ דברי התורה שלא ייטיב העיון במה שיתחייב מדבר דבר מדבריה ומקבוץ דבריה והסדר שלהם קצתם עם קצת עד שיהיה זה סבה אל שיטעה בכוונותי ינקבו העין ההוא העופות הדורסים הממהריי לבא אליה בקלות ר"ל שפתאום יבא אידו כמו שהעיר באמרו פן יקללך ואשמת אמי ממשל על זה הענין מההקל בדברי התורה עד שיטעה בדבריי שלא יורגש בתורה אי זה הדרך עבר בה שהובילוהו אל זה הטעות : (רלב"ג)

יח **שְׁלֹשָׁה הַמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי (וארבע) וְאַרְבָּעָה לֹא יָדַעְתִּים:**

רס"י נפלאו ממני. נכסו משחלפו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין להסתר **מן העין:** (רס"י)

מצודת דוד שלשה המה. ר"ל כמו שאלה השלשה המה נפלאו ונעלמו ממני לבלי דעת דרך מהלכם אחר שהלכו כן דבר הרביעי לא ידעתי אותם להכיר הדבר אחר שנעשה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נפלאו. ענין העלמה כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג ג' המה נפלאו ממני. דרכיהם ואינם משאירים רושם בדרך ההוא : **וד' הם שלא ידעתים.** והנה הד' יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והראשון הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא ודרכו לטרוף טרף, והשני הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההוא דרכו אשר דרך בה אך תכלית דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש, והשלישי הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה דרך עברה האניה שטבעה בים, והרביעי הוא דרך גבר בעלמה שהיא בעולה שלא יוכר בה אך הוא הפחית מעלת הדרך ההוא בזה המשגל המגונה עד שתשוב זאת העלמה מגונה בעיניו אשר היתה חביבה ויקרה בעיניו וכן הענין במי שדרך בחקירותיו בדברי התורה זה מנהג החסר כי הוא ימצא בהם בזה האופן המגונה דברים מגונים תשוב להיות אצלו מגונה תחת אשר היתה יקרה : (רלב"ג)

[יט] דֶּרֶךְ הַנְּשֵׁר | בְּשָׁמַיִם דֶּרֶךְ נְזֻשׁ עָלַי צֹר דֶּרֶךְ-אֲנִיָּה
בְּלֵב-יָם | וְדֶרֶךְ גִּבֹּר | בְּעֵלְמָה: :

רש"י דרך הנשר. זו צבל, הגשך הגדול ארץ האצר: נחש. זו מדי: דרך
אניה צלב ים. זו יון שהיא קלה בגזירותיה: דרך גבר בעלמה. זו פרס
שאמרה לעולם אהיה גברת. (רש"י)

מצודת דוד דרך הנשר. הדרך שהלך בו הנשר כאשר פרח לצד אויר השמים
אין לדעת אותו כי פרח באויר ואין הדרך ניכר : דרך נחש. הדרך שהלך
בו הנחש על הסלע אין לדעת אותו כי אין מדרך הרגל ניכר על הסלע אף
כי הנחש הולך על גחון ועקבותיו לא נודעו. דרך אניה. הדרך שהלכה בו
הספינה בתוך חוזק עומק הים אין לדעת אותו כי מיד כשתלך ממקום
מהלכה ישובו המים לאיתנו ולא יוכר : ודרך גבר. וישוה להם דבר
הרביעי והוא דרך נאוף גבר בעלמה ר"ל בבעולה שלאחר המעשה לא יוכר
הדבר גם בשניהם בנואף ונואפת : (מצודת דוד)

מצודת ציון בלב ים. חוזק הדבר נקרא לב וכן לב השמים (שם די') והוא
מושאל מלב בעל חי שהוא חזקו : ודרך. הבעילה תקרא בשם דרך כן
ארז"ל (קדושין ב'): בעלמה. הרכה בשנים תקרא עלמה ועם היא בעולה
כמו הנה העלמה הרה (ישעיה ז'): (מצודת ציון)

[כ] כֵּן | דֶּרֶךְ אִשָּׁה מִנְּאֻפֹת אֲכָלָה וּמִזֹּזְתָה פִּיהָ וְאִמְרָה לֹא-
פְעַלְתִּי

רש"י ומחתה. כופה פיה למטה כדכתיב כאשר ימחה הכלחת מחה והפך
על פניה, אכלה, לשון נקיה דבר הכתוב: כן דרך אשה מנאפת. זו הרעה
גרמה להם לכנסת ישראל שנאפה בעבודת גלולים וכדי הוא הפורעניות
לזוא לה: ואמרה לא פעלתי און. כדאמר הגני נספט אותך על אומרך לא
חטאתי. ע"כ לשון רש"י שבמק"ג: (רש"י)

מצודת דוד כן דרך. ר"ל כי כן הוא הדרך של האשה המנאפת מסתרת
זנותה לומר לא פעלתי און הואיל ואין מי מכיר ואחז במשל כאלו אכלה
דבר מה ומקנחת פיה לבל יהיה נראה אם אכלה ואולי יגנה אותם לומר
הלא על כי ידמו בדבר ההסתר אל שלשת האלה מלאה לבם לעשות
מעשיהם והנה מה' לא יראו עם כי אין כל דבר נעלם ממנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומחתה. מלי מחיה וקנוח כמו מחה והפך על פניה (מלכים ב' כ"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **כן דרך אשה.** ולזה המשיל זאת העלמה לאשה מנאפת והיא ג"כ דרכה שתנאף ותקנח הערוה ואמרה לא פעלתי און ואמר עוד ממשל על מי שיכנס שוא וכזב בעיונו : (רלב"ג)

[כא] **תַּזוֹת שְׁלוֹשׁ רֵגוֹה אֶרֶץ וְתַזוֹת אֶרְבַּע לֹא-תוּכַל שְׂאֵת:**

רס"י **רגזה** **ארץ.** **ח"י:** **רס"י**

מצודת דוד **תחת.** בעבור שלשה דברים ירגזו יושבי הארץ ובעבור הרביעי לא יוכל לסבול הרגזו והחרדה כי רב הוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **רגזה.** חרדה : **שאת.** מלי משא וסבל : (מצודת ציון)

רלב"ג **תחת ג'.** כי תחת שלש חרדה ותחת ד' לא תוכל לסבול האי הוא תחת עבד כי ימלוך כי אינו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכזב והשוא ויגיע אל השכל אך ראוי שידחה ויוסר ויגיע אל השכל האמת לבדו והנה השקר הוא כמו עבד ומשרי למצא האמת והבי הוא תחת האיש הנבל המרדף חברת הרקיי כי ישבע לחם כי אינו ראוי לכך כי דרכו זאת ראוי שתביאהו אל הדלות והעוני עד שיחסר לו לחם ושמלה כאמרו ומרדף רקיי ישבע ריש מפני שאינו עוסק בישובו של עולם וכן הענין בשוא ודבר כזב שאינו מישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאים והשלישי תחת שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם אל האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל השכל כי הם שנואים אל השכל והדי תחת שפחה כי תירש גבירת' ותשוב הגברי משרתת לה כן הענין בשוא ודבר כזב עם השכל כי הדעת הכוזב' היא כמו שפחה ומשרתת אל האמתית כמו שזכרנו והיה ראוי שינחל השכל הדעת האמתית ושפחתה תוציאנה מהחברי עם השכל בכאן הפסי אחר לשכל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן שאמר ושפחה כי תירש גבירתה והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות ה' שהצלחה תהיה לשכל במושכלות הרבות אשר השיג מהצד שהם בו אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיי צורת האחדות המגעת מכללוי המושכלוי דבר שאינו כן ויפסיד בזה זאת ההצלח' הנפלא' המגע' לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבוא' מאד ממה שביארנו מאלו העמוקות באי מספר מלחמוי ה' ואמר עוד ממשל על העשיר בדעת שיתחכם יותר שני משלים במשל הראשון באר שהחכמה היא ממה שראוי שילוח אליו הקוטן : (רלב"ג)

[כב] תְּזוֹת-עֶבֶד כִּי יִמְלֹךְ וְנָבַל כִּי יִשְׁבַּע-לְזוֹם:

רפ"י תחת עבד. זה נבוכדנצר שהיה עבד למרודך בלחן וכותב אגרותיו כדגרכינן בחולין: ונבל כי ישבע לחם. זה אחשורוש שעשה משתה מאה וקמונים יוס: (רפ"י)

מצודת דוד תחת עבד. האחד הוא בעבור העבד כאשר ימלוך כי לא ידע תכסיסי המלוכה ובשגעון ינהג : ונבל. השנית כאשר הנבל ישבע לחם כי רבים לומדים מעשיו באמרם הלא לא יחסר לחמו ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונבל. איש פחות ונבזה : (מצודת ציון)

[כג] תְּזוֹת שְׁנוּאָה כִּי תִבְעַל וְשִׁפּוֹזָה כִּי-תִירַשׁ גְּבֵרְתָּהּ:

רפ"י שנואה כי תבעל. כנגד יון: ושפחה כי תירש גברתה. זה עסו שהיה לו לעבד ליעקב ונהפך הדברים: (רפ"י)

מצודת דוד תחת שנואה. השלישית הוא בעבור אשה השנואה במעשיה זונה מנאפת כאשר תנשא לבעל כי אז תוכל לתלות הריונה בבעלה ותרבה לפתות אנשים לזנות עמה ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה : ושפחה. הרביעית היא כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותשוב גברתה משרתת לה ובעבור פחיתת מעלתה וסכלות דעתה לא תשכיל לכבד את מי הראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאוד כי זהו דבר קשה יותר מכולם ואף מעבד כי ימלוך הואיל והיא אשה קצרה דעתה ובל ידעה מה : (מצודת דוד)

מצודת ציון גברתה. האדונית שלה : (מצודת ציון)

[כד] אַרְבַּעַת הֵם קִטְנֵי-אֶרֶץ וְהֵמָּה זֹכְכִים מִזֹּכְכִים:

מצודת דוד קטני ארץ. בריות קטנות אשר בארץ : מחוכמים. ר"ל עם כי המה קטני ארץ ואין חכמה גדולה ראוי להם לפי צורך השגת די מזונם מ"מ המה מחוכמים מה' בהשגחה פרטיות למען ילמדו דעת את העם : (מצודת דוד)

רלב"ג ארבעה. ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמי מחוכמי ביאור על שאר הבעלי חיים להורות כי החכם צריך שיהי קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקור בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להשגתם ובזה ישמיה מההריסה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שפלותו ושדעתו קצרה להשיג זה הראשון הם הנמלים שהם עם לא עז ביחס אל שאר ב"ח ואף על פי שהם תקיפים ביחס גורל גופם כי הם נושאי בניהם כפלים רבי ממשקלם והם מתחכמים להמצי הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו להם וזה ממה שיישיר החכם שלא ישתדל בחקירי כי אם בעת שיתכן שימצא לו כל שכן שאין ראוי שיתחיל בחקירה שלא יתכן שתמצא בעת מהעתי וכבר זכר שלמה במה שקדם אופן חכמת הנמלי במה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השני הם שפנים שהם עם לא עצום ובחרו לשום בסלע ביתם ובמקום חזק משכנם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף וחכמה להשיג אמתתו לא במה שיהיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחה בה מעליו : (רלב"ג)

[כה] הַנְּמָלִים עִם לֹא-עֵז וַיְכִינוּ בְּקִיץ לְזָמָם:

רפ"י הנמלים עם לא עז. זו בצל שנא' (ישעיה כג) הן ארץ כסדים זה העם לא היה: ויכינו בקיץ לחמם. נבוכדנצר עשה כבוד אח' להב"ה צימי מרודך בללדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב שם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכדנצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וספרו לו מה שעשו א"ל לאלהא רבא קריתו ליה וכתביתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו בשביל אותו מרובה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה:(רפ"י)

מצודת דוד ויכינו. עם כל חולשתם יתחזקו להכין מאכלם בעת הקיץ עת מצוא התבואה בשדה ולהטמין על ימות החורף והמה מלמדים דעת את העצלנים להכין די מחסורם בעוד היות לאל ידם : (מצודת דוד)

מצודת ציון הנמלים. שם בריה קטנה : עם. יאמר כן בדרך השאלה וכן עדת דבורים (שופטים י"ד) : (מצודת ציון)

[כו] שְׁפָנִים עִם לֹא-עֵצוּם וַיִּשְׁיִבוּ בְּסֻלַּע בֵּיתָם:

רפ"י שפנים עם לא ערום. זה מדי ופרס: וישימו בסלע ביתם. שזנו בית

מצודת דוד וישימו. עם כל חולשתם יתחזקו לעשות לעצמם מקום מדור בתוך הסלע כי יחפרו בו מעט מעט עד כי ירחיבו מקום לשבת והמה מלמדים דעת את העם לבל יעזבו חכמת התורה על כי ארוכה מארץ מדה אלא ישנה מעט מעט עד כי יגמור את כולה : (מצודת דוד)

מצודת ציון שפנים. שם בריה מה : **עצום.** חזק : (מצודת ציון)

[כז] **מֶלֶךְ אֵין לְאַרְבֵּה וַיֵּצֵא זֹרְעֵן כְּלוֹ:**

מצודת דוד מלך אין לארבה. להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך המלך ועכ"ז בוחרים מעצמם לצאת יחד באסיפה אחת ולא יפרדו אלה מאלה ואסיפה היא להם רב התועלת כ"א הלכו יחידים היו בני אדם צדים אותם אבל כשהם יחד רבי המספר כולם חדלים מהם הואיל וא"א לצוד את כולם ולמדו דעת את העם שלא יריבו ואיש את אחיו יעזורו : (מצודת דוד)

מצודת ציון חוצץ. מאוסף ומקובץ וכן נקרא אסיפת אבנים קטנים כמ"ש ויגרס בחצץ (איכה ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג מלך אין לארבה. הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיותם לו למזון וזה ג"כ הערה לחכם שלא ישתדל לחקור במושכלות רק בעת הראוי ובשיעור שנוכל עליה : (רלב"ג)

[כח] **שְׁמֹמִית בְּיָדֵיהֶם תִּתְפַּשׂ וְהִיא בְּהִיכְלֵי מֶלֶךְ:**

כס"י שממית. אריני"א זלע"ז: **זידים תתפש.** זידה היא אוחזת ומתדלקת זכותלים: **שממית זידים תתפש.** זה עשו שנא' והידיים ידי עשו (בראשית כז): **זיהיכלי מלך.** שנכנס להיכל מלך והחריבו: (כס"י)

מצודת דוד בידיים. במעשה ידיים תלכד די מחסורה כי אורגת כעין יריעות והזבובים נסבכים ונלכדים בהם והמה לה למאכל ואף כי היא בהיכלי מלך מקום למצא שם הרבה מטעמים מ"מ תבחר לאכול ממעשה ידיה ותלמד דעת להיות האדם נזון מיגיע כפו ולא ליהנות משל אחרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון שממית. היא עכביש : תתפש. מלשון תפישה ולכידה : (מצודת ציון)

רלב"ג שממית. והוא העכביש היא ג"כ בריה קטנה ובחכמת' תעשה בידיה יריעה היא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתה מהב"ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנוזכ' בספי' ב"ח והיא באה ג"כ בהיכלי מלך ומשם חפרה אוכל לה, וזה ג"כ הערה לחכם שלא יירא מחקו' בדברים הגדולים אשר אפשר לו לעמוד על אמתתם כמו השממית דרך משל לא תירא מלבא בהיכלי המלך אחר שכבר תוכל להשיג משם די טרפה ואפשר שנאמ' כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמת' תטעה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתתי המנקים אותם יריעו' העכביש אך יכבדו' ויסירו' וזה קרה לה מפני הרסה לבא בהיכלי מלך והיא אינה ראוי' לבא בהם וכן הענין במי שיתחכ' יותר ר"ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרום לעצמו ההפסד והמשל הב' זכר בו ג' הנה מטיבי צעד ר"ל שהם ממהרי התנוע' לכל הדברי' מזולי' שיבררו הראוי' מהבלתי ראוי וד' הם מטיבי לכת בדמיון הקוד' בג' הראשוני' והנה הבדיל הד' מן הג' להתיחסו יותר אל הנמשל והוא העשי' בדעת המתחכ' יותר מהראוי לו האי' הוא ליש שהוא גבוי' בבהמה והוא רץ לטרופ' אי זה ב"ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחו' על גבורתו וכבר יקר' לו מזה רע בעתי' מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורי' הב' הוא זרזיר מתני' והוא הכלב הדק המתנים שיוליכוהו הצייד' לצוד וענינו ג"כ שימהר לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב"ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרב' מהרע וההפסד והג' הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד' הוא המלך שאין תקומ' עמו לאי' ממי שנלח' עמה' כי כמו זה המלך יתעור' תמיד לרוץ להלח' לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלח' לו אם לא ויביאהו זה להלחם תמי' כמו שקר' לאלכסנדר עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקר' לעשי' בדעת כי הוא נשען על חכמתו ולא יתישב מתחל' במה שיחקו' אם הוא ראוי שיחקו' בו אם לא ולזה יפול בזה הטעו' אשר יגרו' לו הפסד רב: (רלב"ג)

שְׁלֹשָׁה הַמָּה מִיִּטְיָבִי צֶעֶד וְאַרְבָּעָה מִיִּטְיָבִי לָכֶת: [כט]

רס"י מטיבי לעד. הולכים ומלכחים בגזרתם: (רס"י)

מצודת דוד שלשה המה. כמו שאלה השלשה המה צועדים והולכים בטוב ר"ל בבטחון והצלחה כן הרביעי הוא מן המטיבים ללכת ודומה להם בבטחון והצלחה : (מצודת דוד)

מצודת ציון צעד. ענין הלוך ופסיעות כמו כי צעדו (שמואל ב' ו') : (מצודת ציון)

[לז] לִישׁ גָּבוֹר בְּבִהְמוֹהָ וְלֹא-יָשׁוּב מִפְּנֵי-כָל:

רס"י ליש גבור בבהמה. זה נצוה לנלך שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסוככו: (רס"י)

מצודת דוד ליש. האריה הגבור שבכל הבהמות והחיות כי חיה בכלל בהמה שנאמר וזאת הבהמה וגוי איל צבי ויחמור (דברים יד) : **ולא ישוב.** ברדפו אחר מי לא ישוב לאחוריו עד ישיג ויטרוף טרף : (מצודת דוד)

מצודת ציון ליש. שם משמות האריה וכן ליש אובד (איוב ד') : (מצודת ציון)

[לא] זְרִיר מִתְנִים או-תֵּשׁ וּמֶלֶךְ אֱלֹקִים עֲמוֹ:

רס"י זרזיר מתנים או תיש. לא ידעתי מהו ולפי המשמע היא חיה תקופה מתנים: ומלך אלקום. לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו: ומדק אגדה פותרין חמש פרשיות אלו של ארבע ארבע דברים כנגד ד' מלכויות לפי שנתאמלה ממשלתן על ישראל בעון שעברו על חמשה חומשי תורה הזכירם חמשה פעמים: בנו בית המקדש: זרזיר מתנים. זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשאר ונטלו מלכות צבל: או תיש. זה יון שנקרא תיש שנא' (דניאל ח) והאפיר השעיר הוא מלך יון: ומלך אלקום עמו. זו אומת ארם שאמר אני ואפסי עוד אין נלכ לעומתו, אלקום. אין עומד עמו: (רס"י)

מצודת דוד זרזיר מתניס. הוא כלב הציידים שהוא דק במתניו כאלו חגור באזור וירוף קל מהר לצוד חיות בבטחון גדול ומצליח בדרכו : **או תיש.** גם הוא מטיב צעד כי הוא קל המרוץ וילך בעדר תחלה כמ"ש כעתודים לפני צאן (ירמיה ג) ויבטח במרוצתו ומתגבר על כל : **ומלך אלקום עמו.** כן הרביעי ייטיב לכת כמוהם והוא מלך גבור אשר אין עומד נגדו במלחמה כי הלך ילך בבטחון רב ויצלח בכל אשר יפנה ולמד דעת שאין ללכת ברכות לבב למלחמה ולעזוב הדבר אל המקרה רק יהיה אזור בגבורה אז יבטח ויצליח ע"פ הרוב כמו אלו שע"י שמוצאים גבורה בעצמם הולכים בטח ומצליחים : (מצודת דוד)

מצודת ציון זרזיר. ר"ל חגור כי ויעשו להם חגורות (בראשית ג') תרגומו זרזין : תיש. הוא זכר העזים : **אלקום.** המלה ההיא מורכבת משנים אל קום ר"ל אין עומד : **עמו.** נגדו כמו ואין עמד להתיצב (דברי הימים ב' כ') : (מצודת ציון)

אם-נבלת בהתנשא ואם-זמות יד לפה: [לב]

רש"י אם נבלת בהתנשא. אם נתנבלת ע"י חזירך שחירפך (ס"א על ידי דבורך שחרפת וגדפת) את עלמך סופך להנשא בדבר: ואם זמות. בלכך להתקוטט פים יד על פה וסתוק: (רש"י)

מצודת דוד **אם נבלת.** אם נעשית נבל ר"ל אם חרפך מי ובדיבורו עשה אותך לנבל עכ"ז תהא אתה בהתנשאותך ר"ל אל תשיבו בקנטור ובקטטה וכדבר אחד הנבלים רק שמור פתחי פיך כדרך אנשי המעלה : **ואם זמות.** אם תהיה מלא ממחשבת קנטור וקטטה שים יד לפה לסתמו בחזקה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **בהתנשא.** מלשון התנשאות ורוממות : **זמות.** ענין מחשבה : (מצודת ציון)

רלב"ג **אם נבלת.** ולאית ממצוי מה שתחקוי בו הנה הסבה בזה היא גאותך שנשענת על חכמתך שתמצאהו ולא הסתכלת תחלה אם יתכן לך לעמוי על אמתתו אם לאו אם היה שיתכן לך זה לא הכינוי תחלה מה שראוי שיהי מוכן לך להעמידך על אמתת החקירי ההיא או יהי הרצון באמרו אם נבלת אם נפלת כי הגאווה בחכמי היא סבת הנפילי כמו שקרי ואם זמות יד לפה ר"ל שאם חשבת לחקוי באי מהדרושים הגדולי לא תמהר להכנס בזאת החקירי מנע עצמך מזה עד התישבך אם יש לך פתח להכנס ממנו בזאת החקירה ואמי יד לפה לפי המשל כי החושב לדבי אין ראוי שימה' עד שיתישב בדברי ההם אם הם ראויי אם לא אך ישי ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או ירצה בזה ואם חשבת מה שתצטר' בעבורו לשי יד לפה והוא הטעוי שיקרי לך בהשגי השיי אשר יביאך לכחש בה הנה סבת זה היה ג"כ בהתנשא כי גאותך סבבי לך להכנס בזאת החקירי אשר אין לך דרך להשגתי ולזה הובילה אותך אל הטעוי הנפלי לכחש בשיי והנה אמר יד לפה בדמיון מ"ש איוב אם אראי אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתי לבי ותשק ידי לפי וזה כי מי שנשתבש בכמו זה לא יוכל להוציא מפיו שבושו כי ישחיתוהו שאר האנשים המאמיני בשיי ולפי זה הפיי שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מחשבתי יהיה הרצון באמרו אם נבלת בהתנשי אם לאית למצוא מה שראוי שתמציאנה הנה זה הליאות יגיע לך בעבור התנשאך וגאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיובן להישיר אל

השגתו וכן אם זמות וחשבת מה שתצטר' בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו האנשים מום דעתך כי כחשת לאל ממעל והנה זה הגיע לך בעבור התנשאך בחכמתך ולזה השיאך לבך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנם היה שבקצת החקירו' הגדולו' ימצא לאדם פתח אחר היגיעה הרבה ובקצת לא ימצא לו פתח להכנס בהם ולזאת הסבה הישירנו שיתישב האדם תחלה בחקירות הגדולו' אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו שתמצ' בדברים הטבעיים אשר ילכו מדרגות המותרו' שמקצת' יוציאו האדם תועלת ומקצתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיחשוב במדרגת המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקצת' ימצא אחר הישוב פתח ודרך להכנס בהם ויושגו בהם אחר היגיע' דברים היקרים מאד ובקצתם לא ימצא להם פתח להכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו דרושי' גדולים ויקרים מאד אפשריי ההשגה לאדם ודרושי' אחרי' למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האד' אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר"ל האיך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירו' גדולות ויקרות מזאת לאין שיעו' וזה ממה שיחייב לאדם התישבו' בדברים אשר יחקו' בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתברר לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושי' אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה: (רלב"ג)

[פג] כִּי בְּיַיִן זֹכֵלְב יוֹצֵיא זֶבְאָה וְבְיַיִן-אֵף יוֹצֵיא דָם וּבְיַיִן אֲפִים יוֹצֵיא רִיב:

רפ"י כי מיץ חלב. כי כאשר תלח חמאה על ידי מיץ חלב ודס על ידי מיץ החוטם יותר מדי כן ילח ריב על ידי מיץ אפים של כעס מיץ סחיטה פרימדור"א זלע"ז כמו (שופטים ו) וימץ טל וגו' ורבותינו פירשו אם נבלת עצמד על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרצך ואפי' נראית לו כשוטה זלח לז סופך שתהא מנושא ואם זמות אם שמת זמס על פיך וחסמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלס שלח תדע לענות כלום זו. כאשר מיץ חלב יוליא חמאה כן מיץ אפים שרצך כועס כך שלח הזינות מהר ואתה מתנבל עליה סוף יוליא מפיד אחר זמן הלכות רבות והוראות: (רפ"י)

מצודת דוד כי מיץ. כי כמו שמציצת וסחיטת החלב מוציא חמאה ומציצת האף מוציא דם כן מציצת הכעס מוציא ריב ר"ל התעוררת הכעס מוציא הוא את הריב ולזה סתום פיך ואל תעורר כעס המנבל אותך כי עוד יוסיף לריב ולדבר בך דברי נבלה: (מצודת דוד)

מצודת ציון מיץ. מלשון מציצה וסחיטה כמו וימץ טל מן הגזה (שופטים ו') : **חמאה.** היא שומן החלב : **אף.** חוטם : **אפים.** מל' אף וחימה : (מצודת ציון)

רלב"ג כי מיץ חלב. והנה הדברי' הטבעיי' אשר ימצא בקצת מותריה' תועלת ובקצתם לא ימצא הם אלו שזכר ודומיהם והוא שממיץ החלב שהוא מותר הגביני' יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממות' מיץ האף יוציא האדם דם ביגיעתו בו להוציאו וישחית בזה עצמו וממות' הכעס אשר ראוי שיעזב ויונח יוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השחתות והפסדים רבים : ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאור בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדברינו בביאור : (רלב"ג)

משלי פרק-לא

[א] דְּבַרֵי לְמוֹאֵל מֶלֶךְ בְּשֵׁא אֲשֶׁר-יִסְרְתוּ אָמוֹ:

רש"י דברי למואל מלך. דברי שלמה המלך שאמר למו הקב"ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב"ה, למואל לאל כמו (איוב מ) למו פי דברים לשמו של הקב"ה שאמר המלך: משא אשר יסרתו אמו. כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני כלי זמר ונעור כל הלילה וישן למחרת עד ארבע שעות כדאית' בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שנינו על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה: משא אשר יסרתו אמו. משא של משל שיסרתו אמו: (רש"י)

מצודת דוד דברי למואל מלך. ר"ל אלה דברי המלך אשר הוא אל ה' ומשיחו : **משא וגו'.** ר"ל בזה יספר את דברי המוסר אשר יסרתו אמו אשר נחשב בעיניו כמשא דבר ה' וארז"ל כשהתחתן שלמה עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש הכניסה לו כמה מיני כלי זמר והיה נעור כל הלילה והיה ישן למחרתו עד ד' שעות על היום ומפתחות העזרה היו מראשותיו ולא יכלו להקריב התמיד ונכנסה אמו אצלו והיתה מייסרתו בדברים האלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון למואל. המלה ההיא מורכבת משנים למו אל ר"ל אל הי כמו וידמו למו עצתי (איוב כט) : **משא.** נבואה : **יסרתו.** מלשון מוסר : (מצודת ציון)

רלבי"ג דברי למואל. הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך כדרך אמרו בתורה והוא כהן לאל עליון ר"ל שהוא הי לאל מלך כי הי משחו ודברי מישרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרם בזה הספר להיותם רבי התועלת וידמה שכבר אמר לה שלמה שתשאל ממנו ויעשה חפצה והיא אמרה : (רלבי"ג)

[ב] **בַּה־בְּרִי וּבַה־בְּרִי-בְּטָנִי וּבַה־בְּרִי-בְּנֵי:**

רש"י מה ברי. מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא בן אביך הכל יודעין שאביך לדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו: **בר בטני.** כל נסי אביך כיון שמתעצרות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים: ומה בר נדרי. כל נסי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן מלובן בתורה: (רש"י)

מצודת דוד מה ברי. אתה בני אשר הגדלתיך מה זאת תעשה : **ומה בר בטני.** לפי שפעמים יקרא בן למי שלא ילדו כ"א גדלו כמ"ש חמשת בני מיכל בת שאול (שמואל ב כח) ומירב אחותה ילדם ומיכל גדלם לזה הוסיפה לומר בר בטני לומר הנה בבטני היית אם כן אני ילדתיך ואני גדלתיך ומאוד חוששת אני בתקנתך : **ומה בר נדרי.** מה תעשה זאת אתה בר נדרי ר"ל מרוב אהבתי בך היו כל נדרי עמך כמשפט האוהב שכל נדריו ושבועותיו המה בחיי אוהבו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ברי. הוא תרגום של בני : (מצודת ציון)

רלבי"ג מה ברי. מה אבקש בני אשר גדלתיך ומה בן בטני שהיית במעי בהיותי מעוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מי שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע"פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר"ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך במשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אוהבו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד לה: (רלבי"ג)

ג] אַל-תִּתֶּן לְנָשִׁים זֵיכָר וְדָרְכֶיךָ לְבוֹזוֹת מַלְכֶיךָ:

רס"י אל תתן. אל תתיש: לנשים חילך. כחך: (רס"י)

מצודת דוד אל תתן. ר"ל אל תתיש כחך ברוב תשמיש עם הנשים (כי רב התשמיש מחליש כח הזכר ומבריא הנקיבה וכאלו נותן מכוחו להנקבה) : **ודרכיך**. אל תתן דרכיך למחות ולהשחית דרכי המלכים ר"ל אל תשנה משפט הראוי אל המלכים להיות זהירים במעשיהם על צד השווי והנכון : (מצודת דוד)

מצודת ציון חילך. כוחך כמו ביום חילך (תהלים ק"י) : **למחות**. מל' מחיה ומחיקה : **מלכין**. נו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין (דניאל י"ב) : (מצודת ציון)

רלבי"ג אל תתן לנשים. כחכה אשר לך בדרישת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשי יסיר האדם מהשקידה על החכמה ויהיה לבו שוגה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות העצות והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי שירצה לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי ההתמדה עם הנשים תמנע התישבות באלו המועצות והמחשבות: (רלבי"ג)

ד] אַל לְמַלְכִים | לְמוֹאֵל אֶל לְמַלְכִים שְׁתוּ-יֵינִי וּלְרוֹזְנִים (או) אֵי

רס"י אל למלכים למואל. אין זה דבר הגון למלכים שהם להקצ"ה, למואל כמו למו פי (סס): אל למלכים שתו יין. אין נאה להם להשתכר: אי שכר. כמו אין שכר: (רס"י)

מצודת דוד אל למלכים למואל. אין דבר זה הגון למלכים אשר המה אל ה' ומשיחיו : **אל למלכים**. אין הגון למלכים כאלה שתות רב יין ולרוזנים כאלה אין ראוי שכר וכפל הדבר במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון ולרוזנים. ענין מושלים ושרים : **אי**. כמו אין וכן ימלט אי נקי (איוב כ"ב) : **שכר**. יין ישן : (מצודת ציון)

רלבי"ג אל למלכים. אתה בני שהוא למואל אל יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכים אוהבי התענוגים שרודפים שתיית היין ושואלי איה שכר לשתותו כי אין למלך כמוד שהו' לאל נכון לעשו' כן: (רלבי"ג)

10 פֶּן-יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכָּח וְיִשְׁכַּח מִזִּקְקָה וְיִשְׁנֶה דִין כָּל-בְּנֵי-עַמִּי:

רס"י מחוקק. הכתוב בתורה וכ"ס מה שהוא בגרס': (רס"י)

מצודת דוד פֶּן ישתה. פן כשישתה וישכח דבר החקוק בתורה ועי"ז ישנה דין העניים וכפולה א"כ חטאתו כי גוזל העניים ומעוות הדין : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחוקק. מלשון חקיקה וכתובה : וישנה. מל' השתנות וחלון (מצודת ציון)

רלב"ג פֶּן ישתה וישכח. מזה הדין הבא לפניו בתורה ויהיה זה סבה אל שישנה דין כל בני עוני אשר הוא חטא נפלא כי בו נכלל חטא הטיית המשפט וחטא קביעי' העני נפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שינוי דין כל בני עוני שלא יתחדש מזה ג"כ שינוי בדין העשירים אבל זכר מה שיתחדש יותי מהרע מזא' התכוני' כמנהג המוכיחי' ובכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הנכללות בזה הספר: (רלב"ג)

11 תָּנוּ-שִׂכָר לְאוֹבֵד וְיִין לְמַרִּי נֶפֶשׁ:

רס"י לאובד. למי שסופו לאבוד לרשעים: למרי נפש. המאטערין על ענים ועל אנלס: (רס"י)

מצודת דוד לאובד. למי שהוא אבוד ברב העוני : למרי נפש. למי שנפשו מרה לו בעבור מרבית העמל והיגיעה : (מצודת דוד)

רלב"ג תנו שכר לאובד. הנה השכר והיין אינו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח המר נפש לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ודינו ראוי שתפתח פיך להישירו להגיד דברי ריבו והנה האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמורה שיאמרו הפך מה שבלבם וראוי לשופט השלם שיסבב שלא יפקד מהם משפטם מצד חסרונם בדבור ובהגדת עניני ריבות': (רלב"ג)

12 יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכָּח וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וְעַמְלֹו לֹא יִזְכָּר-עוֹד:

מצודת דוד ישתה. כי כאשר ישתה וישכח רישו ועניו והעמל אשר המר לנפשו לא יזכר עוד בה בעת השכרות כי היין מפיג הצער : (מצודת דוד)

מצודת ציון רישו. מלי רש ועני : (מצודת ציון)

[ח] פְּתוּז-פִּיךָ לְאֵלֶם אֶל-דִּין כָּל-בְּנֵי זִלְזוּלֶיךָ:

רש"י כל בני חלוף. אלו הן היתומים שחלפה עזרתם והלכה לה: (רש"י)

מצודת דוד פתח פיך. אל תשתה היין ותהיה בדעת מיושבת ופתח פיך בעבור האלם ר"ל אם מי יבוא לדין ויהיה כאלם לבלי דעת לסדר טענותיו אתה פתח פיך בעבורו להסדיר טענותיו : אל דין. גם פתח פיך אל דין כל הבנים הסכלים המחליפים דבריהם ממה שבלבם בעבור סכלותם ופתח פיך להיישירם אל הכוונה הנרצה להם כאשר יאות לעשות לשופט צדק להוציא הדין לאמיתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון לאלם. הלמ"ד היא במקום בעבור וכן לאיתיאל (לעיל ל) : חלוף. מלי התחלפות ותמורה : (מצודת ציון)

רלב"ג פתח פיך. בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדם : (רלב"ג)

[ט] פְּתוּז-פִּיךָ שִׁפְט-צֶדֶק וְדִין עֲנִי וְאֲבִיוֹן:

מצודת דוד פתח פיך. בדרישות וחקירות ושפט צדק ודון דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם בעבור חולשתם עם חוזק בעל דינם : (מצודת דוד)

[י] אִשֶׁת-זִזְלִל בִּי יִמְצָא וְרוֹזֵק בְּמִפְנֵינִים מִכְרָה:

רש"י אשת חיל. היא התורה: מי ימצא. חסרי הזוכה למכור אותה: מפנינים. מרגליות: (רש"י)

מצודת דוד אשת חיל. כהתימו לספר מוסרי אמו חזר לשבח אשת חיל לכבוד אמו למען היות לה לזכרון : מי ימצא. מי יוכל למצוא אשת חיל כי הוא דבר יקר ומלתא דלא שכּיחא. ורחוק. אם היו רוצים למכרה אז שוויה רחוק משל שווי הפנינים כי היא שוותה יותר והוא עניין מליצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון אשת חיל. ר"ל זריזה וישרה : מפנינים. הם המרגליות :
(מצודת ציון)

רלבי"ג אשת חיל. הנה חתם זה הספר בתואר החומר המשרת אל השכל שרות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקראה אשת חיל מצד שלמות כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו ממנה מהצורות המוחשות ואמי שהוא קשה ההמצ' ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה : (רלבי"ג)

[יא] בְּטוֹז בֵּית לֵב בְּעֵלָה ' וְשָׁלַל לֹא יִזְסָר:

רס"י ושלל לא יחסר. כלומר לא יחסר טוֹז: ושלל לא יחסר. אוכל פירות
זעוה"ז זעוה"ב:

מצודת דוד בטח. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית ובמקום שהוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד חסרון מה בבית : (מצודת דוד)

מצודת ציון ושלל. ענין בזת המלחמה : (מצודת ציון)

רלבי"ג בטח בה. הנה לב בעלה בטח בה שתמציא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל : (רלבי"ג)

[יב] גַּמְלַתְהוּ טוֹב וְלֹא-רָע כֹּל יָמֵי זְיִיָּה:

מצודת דוד גמלתהו טוב. בכל ימי חייה כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לעומת הטובה אבל את הרע לא גמלה לו כמפעלו : (מצודת דוד)

רלבי"ג גמלתהו טוב. כל ימי חייה גמלתהו טוב ונכנעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו : (רלבי"ג)

[יג] דַּרְשָׁה צָמַר וּפְשָׁתִים ' וְהִתְעַשׂ בְּזוֹפֵן כִּפְיָה:

רס"י דרשה אמר ופשתים. לפי שהמסילה לאשה דבר לפי המליצה לכרכי מלאכת הנשים, והמשל כך הוא, דורשת התורה מקרא משנה מדרכ ומחזרת אחריהם שהם כרכי התלמידים: (רס"י)

מצודת דוד **דרשה**. בעצמה חפשה אחר צמר ופשתים לטוות אותן עם כי אין על האשה אלא לטוות ולא לחזור אחריהן : **בחפץ כפיה**. לא עשתה מלאכתה ע"י כפיה ונגישה כי אם ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמן רוצים במלאכה **מצודת** : **דוד**

רלב"ג **דרשה צמר ופשתים**. להיות טווה בהם למה שיצטרך לביתו מהלבוש ועשתי זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח ואמנם אמר זה לפי שהמגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקונים רבים קודם הגיעו אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים החומריים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר **בספר החוש והמוחש** : **(רלב"ג)**

[יד] **הִיְתָה כְּאֲנִיּוֹת סוֹחֵר מִמְּרוֹזֵק תָּבִיא לְזוֹבָה:**

רפ"י **היתה כאניות סוחר**. מציאה היא ללומדיה צרכה ומזון: **(רפ"י)**

מצודת דוד **כאניות סוחר**. כספינות הסוחרים ההולכים למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תשלח שם מסחר להיות ניזונת מזה אף שעל הבעל **לזונה** : **מצודת** **דוד**

רלב"ג **היתה כאניות**. הסוחר"י הגדולי" שיביאו סחורותיהם מארץ מרחק כן תביא מזוני ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושים יקשה לעמוד מן החוש אם לא בשוטט בארצות או בעדות מהקודמי אשר ראוי לבטוח **בהט שיגידו האמת** : **(רלב"ג)**

[טו] **וּתְקָם | בְּעוֹד לֵילָה וַתִּתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ וְזוֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ:**

רפ"י **ותקם בעוד לילה**. משכימים באשמורת: ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוק הקלוב להם: **טרף**. **מזון**: **וחוק**. הוא מזון הקלוב להם: **(רפ"י)**

מצודת דוד **בעוד לילה**. קודם אור היום : **ותתן**. מחלקת מזון לבני ביתה : **וחוק**. מזון הקצוב תחלק לנערותיה : **(מצודת דוד)**

רלב"ג **ותקם בעוד לילה**. בחריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאוי הגוף כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמצא

בזה שספר מחריצות בדמיון זה הענין קצתו לשרות בעלה וקצתו להעמיד בריאוי הגוף שהוא גם כן לשרות השכל עד שכבר זממי שדה קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל: (רלב"ג)

[טז] וְבִמְהֵרָה יִשְׁלַח וַתִּקְוֶהוּ מִפְּרֵי כַּפֵּיהָ (נטע) נְטֵעָה כָּרֶם:

רס"י זממה שדה. זממה בזמם וזרסון את עשו איש שדה: ותקחהו. מן העולם להאזידו: מפרי מעשיה נטעה כרם. ישראל לקיימם לחיי העה"ב: (רס"י)

מצודת דוד זממה. כאשר חשבה על השדה ונתנה עיניה בה לא תשקוט עד אשר תקנה : מפרי כפיה. משכר מעשה ידיה נטעה כרם : (מצודת דוד)

מצודת ציון זממה. חשבה כמו כאשר זממתי (זכריה ח) : (מצודת ציון)

[יז] וְזָרָה בְּעוֹז מִתְנִיָּה וְהִתְאַמֵּץ זְרֻעוֹתֶיהָ:

מצודת דוד חגרה וכו'. חגרה מתנייה בכח וגבורה ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה : ותאמץ. חזקה זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במ"ש : (מצודת דוד)

רלב"ג חגרה בעוז מתנייה. לרוץ בזריזות לחפציה ואמצה זרועותיה לעשות פעולותיה בחריצות: (רלב"ג)

[יח] טַעְמָה כִּי-טוֹב סִזְרָה לֹא-יִכְבֶּה (בליל) בַּלַּיְלָה יָרָה:

רס"י טעמה. דבורה: לא יכבה כלילה נרה. כליל כתיב חסר ה' כליל שְׁמֹרִים שְׁנֵפוּ הַמִּצְרִיִּים הַאִירָה לִיִּשְׂרָאֵל וְהִגִּינָה עֲלֵיהֶם: (רס"י)

מצודת דוד טעמה וכו'. כאשר יעצה בעצמה כי טוב סחרה למצוא בה ריוח אז לא יהיה נרה כבוי כלילה ועוסקת בסחורה אף כלילה : (מצודת דוד)

מצודת ציון טעמה. ענין עצה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג טעמה. הכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי המגיע ממנו לשכל

ולזה תנהיג בזריזות בשרותו עד שלא יכבה נרו בלילה להתרחק מן העצלה : (רלב"ג)

[יט] יְדִיהָ שְׁלֹזָה בְּכִישׁוֹר וְכַפִּיהָ תִּמְכּוּ בְּפֶלֶךְ :

רש"י זכיסור. שקורין ווירטוי"ל זלע"ז המכסיר את הפלך לטוות, פלך פוסי"ל זלע"ז: זכיסור. זכסרון מעסיה: תמכו פלך. משען ומשענה כמו (שמואל ב ג ג) מחזיק זפלך: (רש"י)

מצודת דוד ידיה. עם כי חושבת בסחורה מ"מ לא זזה ממלאכת נשים ותושיט ידיה לאחוז בכישור ולתמוך בפלך והם כלי הטווייה : (מצודת דוד)

מצודת ציון שלחה. ענין הושטה כמו שלח אצבע (ישעיה נ"ח) : בכישור. הוא הכלי שהפשתן כרוך בו ואין לו דומה : תמכו. ענין השענה : פלך. הוא הכלי שבו המטוה ודומה לו ומחזיק בפלך (שמואל ב' ג') : (מצודת ציון)

רלב"ג ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך. לטוות הצמר והפשתים : (רלב"ג)

[כ] כַּפֶּה פְּרִשָּׁה לְעֵנִי וַיְדִיָּה שְׁלֹזָה לְאַבְיוֹן :

רש"י כפה פרשה. למי שמסים עצמו עליה כענין זו היא מתקיימת: (רש"י)

מצודת דוד פרשה. לקחת מידה מתנתה ולא קפצה יד : שלחה. הושיטה לתת ליד מי שנכלם לקחת בעצמו : (מצודת דוד)

רלב"ג כפה פרשה לענין ידיה שלחה לאביון. וזה משלימות חריצותה שתעשה מה שתשלם בה לשכל חוקי לקנותו מההון מה שיספיק לה ולבית' ולתת לעניי' חוקם : (רלב"ג)

[כא] לֹא-תִירָא לְבֵיתָהּ מִשְׁלָג כִּי כָל-בֵּיתָהּ לְבֵשׁ שָׁנִים :

רש"י לא תירא לביתה משלג. שדנין זו הרשעים מאס לשלג: לזוש שנים. זרית דם מילה, ד"א מלובקים זכפל נתן תתן (דברים טו) פתוח תפתח (שם) העניק תעניק (שם) כל אלו מזילין אותן משלג גיהנם, כך הוא נדרש

בתנחומה: לא תירא לביתה. לבני ביתה: משלג. מלינה: לבוש שנים. בגדי
לבעונין: (כ"ז)

מצודת דוד לא תירא. לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירות השלג כי כ"א
מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבוע תולעת שני כי צבע השני שהוא אדום
טבעו לחמם מאוד : (מצודת דוד)

רלב"ג לא תירא. בגדי שני אמ' זה מצד אח' להורו' על חריצות' לקנות
מה שיצטרך מההון ומצד אחר אמ' זה להיות מה שתכין אל השכל
מהמוחשות רחוק מלהתעות השכל והנה עשתה לה מרבדים וקשוטים
במדות: (רלב"ג)

[כב] מַרְבְּדִים עֲשֵׂתָהּ-לָהּ יֵשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ:

רפ"י מרבדים. מלעות נאות למטה כמו מרבדים רבדתי (לעיל ז): (כ"ז)

מצודת דוד מרבדים. מצעות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש
וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מרבדים. מצעות המטות וכן מרבדים רבדתי (לעיל ו) : שש.
פשתן משובח : וארגמן. צבוע בצבע אדום ושמו ארגמן כמו ותכלת
וארגמן וגו' ושש (שמות כ"ה) : (מצודת ציון)

רלב"ג שש וארגמן לבושה. רוצה לומר בגדים חמודי ונקיים במדות
המשובחות לא בגדים צואים במדות המגונות: (רלב"ג)

[כג] נֹדַע בְּשַׁעְרֵים בְּעֵלָה בְּשִׁבְתּוֹ עִם-אֶקְנֵי-אֶרֶץ:

רפ"י נודע בשערים בעלה. ניכר הוא בין חביריו מפני מלבושו שזה
נאים: (כ"ז)

מצודת דוד נודע. בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין
חביריו בעת יושב עמם בשערים מקום ישיבת הזקנים והחשובים כמ"ש
ועלתה יבמתו השערה (דברים כה) : (מצודת דוד)

רלב"ג נודע בשערים. והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי ארץ
מצד רב ההישרה שתישרהו לקנין החכמה: (רלב"ג)

[כד] סְדִין עֲשֵׂתָהּ וְתִמְכֹּר וְזָזָר וְנָתַתָּה לְכַנְעֵנִי:

רס"י סדין עשתה. לבוש תפארת נותנת לחכמים: וחגור נתנה לכנעני. (ס"א) (למי) לפי שהוא חגור צסחורתה נותנה אזור למתניהם: לכנעני. תגר: (רס"י)

מצודת דוד סדין וגוי. מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון סדין. מין לבוש עשוי להתעטף : וחגור. חגורה ואזור : לכנעני. תגר כמו בת איש כנעני (בראשית לח) : (מצודת ציון)

רלב"ג סדין עשתה ותמכר וחגור. אשר עשתה נתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיהיה לה הון לקנות בו ככל אשר תשאל נפשה: (רלב"ג)

[כה] עוֹ-וְהִדָּר לְבוּשָׁה וְתִשְׁחָק לְיוֹם אַחֲרוֹן:

רס"י ליום אחרון. אין להם להתעכב ממדת הדין כי ינכלו ממנו וכל ימי חייהם יסחקו ליום הדין, מי שאינו כריך לדאג נופל בדבר לשון אחוק כמו (איוב יא) ויסחק לרעש כידון: ליום אחרון. ביום מותה נפטרת צסם טוב: ותשחק. כל ימיה על יום מיתתה סיהא נכבד צסם טוב: (רס"י)

מצודת דוד עוז והדר. מלבושה חזק ודבר המתקיים ומהודר ביופי : ותשחק. כל ימיה תשמח על הכבוד שיהיה לה ביום מותה : (מצודת דוד)

רלב"ג עוז והדר לבושה. הנה לבושה הוא עוז והדר ר"ל שישלם במדותיה היופי והתוקף להכניע תאוותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג בדרכי התורה ותשחק ליום המות כדרך אנשי המעלה שלא יחרדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשליי השכל ואחי השלמו כמעט שיחפצו במות כי היא החיים להם : (רלב"ג)

[כו] פִּיה פְּתוּחָה בְּזִכְמוֹת וְתוֹרַת-חֹסֶד עַל-לְשׁוֹנָהּ:

מצודת דוד פיה פתחה. כל מאמריה המה בחכמה : ותורת חסד. לימוד

של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות : (מצודת דוד)

רלב"ג פיה פתחה בחכמה. כי ממנה ילקחו התחלותיה ונימוס החסד שעשה הש"י לנמצאות יתבאר על לשונה במה שיגיע אל החוש מזה הענין אשר הפליא הש"י חסדו ביצירותיו: (רלב"ג)

[כז] צוֹפִיָּה הַלִּיכּוֹת בֵּיתָהּ וְלֹאָם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכְלִי:

רס"י צופיה. היא צביתה נותנת לב על כורכי בני ביתה איך ינהגו באמת ולניעות: צופיה הליכות ביתה. התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה: (רס"י)

מצודת דוד צופיה. מבטת בהליכות אנשי ביתה ומיישרת דרכם בצניעות וביראת ה' : ולחם עצלות. ר"ל לא תשהה באכילתה להתעכב בה זמן הרבה כדרך העצל אלא תמהר בה וחוזרת למלאכתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון צופיה. ענין הבטה כמו צופות רעים וטובים (לעיל טו) : (מצודת ציון)

רלב"ג צופיה. תמיד היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילו אל ביתה אשר תתחבר בו אל השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו בחקירות ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתקנה מאלו הצורות הדמיוניות יהיה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה אשר בה משפטה תשובח מצד כחות הנפש ומצד השכל: (רלב"ג)

[כח] קָמוּ בְּנֵיהַּ וַיֵּאשְׁרוּהָ בַעֲלָהּ וַיְהִלְלֶהּ:

רס"י קמו בניה. התלמידים: בעלה. הקב"ה: (רס"י)

מצודת דוד קמו. בעבור כ"ז קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה : (מצודת דוד)

מצודת ציון קמו. ענין התעוררות לדבר מה כמו קום נא שבה (ראשית כז) : ויאשרוה. ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א) : (מצודת ציון)

[כט] רַבּוֹת בְּנוֹת עָשׂוּ זִזִּיל ' וְאַתָּה עֹלִית עַל-כַּלְנֵה:

רש"י רבות בנות. כך מאשרין אותה בעלה ובניה: (רש"י)

מצודת דוד רבות. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון רב במעשה ידיהן אבל את גדלת לעלות על כולהן : (מצודת דוד)

מצודת ציון עשו. עניינו קנין וכניסה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (ראשית יב) : חיל. עושר : עלית. מלשון עליון : (מצודת ציון)

רלב"ג רבות בנות. ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה : (רלב"ג)

[ל] שֶׁקֶר הַחוֹן וְהַבֵּל הַיָּפִי אִשָּׁה יִרְאֵת-יְהוָה הִיא תִּתְהַלֵּל:

רש"י שקר החון. אשת החון ויפוי חין מהלליו אותה חלא הכל הבל ושקר חבל אשה יראת ה' היא לבל תתהלל: שקר החון. שב על כל הע"ג והבל גדולתו ויפוי: (רש"י)

מצודת דוד שקר החון. חן האשה ויפיה הם שקר והבל ר"ל אין בהם תועלת רב עד להלל את האשה באלה אבל אשה יראת ה' היא הראויה להללה בזה : (מצודת דוד)

מצודת ציון שקר. והבל. ענינם דבר שאין בו ממש : תתהלל. מלשון הלול ושבח : (מצודת ציון)

רלב"ג שקר החון. אשר במה שתכין אל השכל פעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא תחובר להם יראת ה' : (רלב"ג)

[לא] תִּנּוּ-לָהּ בַּמִּפְרֵי יְהוָה וַיְהִי-לָהּ בַּשְּׁעָרִים מוֹעֲשִׂיָה: (פפ)

רש"י תנו לה. לעתיד לבא: מפרי ידיה. תפארת וגדולה עוז פאר וממסלה: מעשיה. כשרון מעשיה מעיד עליה להללה בשער העיר כל יואל וצא זו המליצה שפירשתה, אבל לפי המשל על התורה ולומדיה הפרשה מתבארת: (רש"י)

מצודת דוד **תנו לה.** לזאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל שלמו לה גמול מעשיה להללה ולשבחה. **ויהללוה** וגו'. ר"ל כשרון מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב החשובים ואין א"כ מהצורך לפרסם שבחה כי מעשיה הם המעידים עליה והם המהללים אותה וכל הענין אמורה גם למשל על הנפש המשכלת שהיא עוזרת לבעליה כאשה לבעלה : (מצודת דוד)

רלבי"ג **תנו לה.** הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי ימשך מההשגחה הדבקה בסבתה בשכל טוב לא גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בד' מספר מלחמות ה' ויהללוה מעשיה בשערים ששם יסופר נועם מדותיה וטוב מוסרה ויראתה מהש"י והנה התועלת בזה המאמ' לפי הנמשל מבואר ובו תועלת עוד לפי המשל להיישיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן : (רלבי"ג)